

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

В. А. Ковпак

**СМИСЛОВА МАТРИЦЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІСЛЯВОЄННОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ**

Монографія

Запоріжжя
Класичний приватний університет
2016

УДК 007:304:001
ББК 76.01
К 56

Ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
протокол № 1 від 31 серпня 2016 р.

Рецензенти:

Крупський Іван Васильович, доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії і практики журналістики,
Львівський національний університет ім. Івана Франка;

Яблоновська Наталя Всеволодівна, доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри журналістики,
Чорноморський національний університет ім. Петра Могили;

Мітчук Ольга Андріївна, доктор наук із соціальних комунікацій,
доцент, декан факультету журналістики,
завідувач кафедри реклами і мови ЗМІ,
Міжнародний економіко-гуманітарного університет
ім. академіка Степана Дем'янчука,
член Національної спілки журналістів України.

Ковпак В. А.

К 56 Смилова матриця національної інформаційно-комунікаційної діяльності післявоєнної української еміграції : монографія / В. А. Ковпак. – Запоріжжя : КПУ, 2016. – 380 с.
ISBN 978-966-414-217-2

Книга присвячена комплексному дослідженню в українському історичному соціально-комунікаційному дискурсі націоідентифікаційних практик, що обговорювалися в контексті інформаційно-комунікаційної діяльності післявоєнної української еміграції (1945–1991), а в умовах еміграційної самоорганізації сприяли комунікативній консолідації української діаспори та материкової України з перспективою створення єдиного інформаційно-комунікаційного поля. Встановлено смисловий зміст концепту ідеї нації (смилову матрицю ідеї нації) еміграційного наративу післявоєнної української діаспори в контексті суспільно-політичних трансформацій та доведено, що єдиний інтерпретаційний простір смислів ідеї нації є чинником комплементарності (комунікаційної ефективності) інформаційно-комунікаційної діяльності та етнокультурної компетенції української еміграції. Запропоновано схему діаспорної та радянської комплементарності окресленого періоду та формалізовану структуру системної моделі інформаційно-комунікаційної діяльності післявоєнної української еміграції в кореляції з радянською. Стане в нагоді для всіх, хто цікавиться соціокомунікаційним дискурсом еміграційного наративу.

УДК 007:304:070
ББК 76.01

ISBN 978-966-414-217-2

© Ковпак В. А., 2016
©Класичний приватний університет,
оригінал-макет, 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ. ТА ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМУНІКАЦІЙНИХ ПЛАТФОРМ.....	8
1.1. Ідейно-політичний та інформаційно-пресовий дискурси української еміграції «третьої хвилі»	8
1.2. Післявоєнний період національно-визвольного руху української еміграції: діаспорна історіографія	37
РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ: ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ЕТНІЧНОЇ КОМПЛЕМЕНТАРНОСТІ	62
2.1. Інформаційно-комунікаційна діяльність: системний підхід	62
2.2. Український еміграційний медіадискурс: структурний підхід до комунікаційної ефективності	82
2.3. Соціокультурні смисли як структурний елемент інформаційно-комунікаційної діяльності.....	110
РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛЬНИЙ НАРАТИВ ЯК КОНТЕНТ СМОСЛОФОРМУВАННЯ ІДЕЇ НАЦІЇ В МЕДІАСФЕРІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ	128
3.1. Формування матриці смислового змісту ідеї нації: когнітивне моделювання	128
3.2. Сценарії генерування соціокультурних смислів як націоідентифікаційна практика	150
РОЗДІЛ 4. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ: НАЦІЄТВОРЧІ СМИСЛОВІ ОРІЄНТИРИ	168
4.1. Аксиогенеза публіцистики як сегменту інформаційно-комунікаційного простору української еміграційної громади: смислове навантаження	168
4.2. Публіцистика кіно в контексті розгортання ідеї нації	217
4.3. Бібліотечно-архівний ресурс як інформаційно-акумуляційний сегмент медійного дискурсу української еміграції	229
4.4. Українські години зарубіжного радіомовлення української діаспори в умовах збереження культурного коду інформаційного простору.....	262
4.5. Осередки українці як інформаційно-комунікаційний канал: тенденції післявоєнного розвитку соціетального капіталу	287
ВИСНОВКИ	316
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	322
ДОДАТКИ.....	354

ВСТУП

Нове українське покоління припинило дурманний торг,
отрутний свар і заглушний вереск ріжношерстих сівачів хаосу вір
та ідей на базарі «малоросії».
Безсоромна юрба півнагої горлаючої голоти нагло зникла і пропала
в темних норах – залякана стуком похідних колон,
що входили на чисту площу і під опікунчим зором
старокняжого храму св. Софії – *творили квадрат вічної сили:
Бога, України, Народу і Держави.*
Так, кожний, що тут у шоломі стояв мовчазний –
своєю постаттю воїна говорив за нове покоління в лоні старого народу.
Вассиян Ю., 1972 р., Торонто

У конструюванні українського національного нарративу, ретрат-
сляції націєтворчого дискурсу особливе місце належить спільному
інформаційно-комунікаційному простору, що об'єднує медійні реф-
лексії на діахронічному та синхронічному рівнях, включаючи діаспо-
рний вимір. Ключовим фактором, що обумовлює суспільну консолі-
дацію, була й залишається ідея нації, смислове поле якої має єдину
інтерпретаційну матрицю, єдиний символічний, архетипний, оцінний
простір у медіасфері. Остання визначається як упорядкована участь
інститутів соціуму, що продукують ряд дискурсів, у закономірній ак-
тивізації соціокультурних смислів, що забезпечує комплементарність
(комунікаційну ефективність) засобів масової комунікації, етнокуль-
турну компетенцію українців та інформаційну безпеку в умовах інфо-
рмаційної війни – війни інтерпретацій, війни смислів.

Показники національної самосвідомості громадян країни і діаспо-
рної громади є духовною основою державотворення. В українській нау-
ковій парадигмі немає загальноприйнятої методологічної моделі, яка
була б засобом для інтеграції різних теоретичних напрацювань україн-
ських учених, що стосуються розроблення ідеї нації. Тому в умовах ін-
формаційного тероризму для формування національної ідентичності як
складника ідеї нації необхідне єдине комунікативне поле, в якому ме-
дійні стратегії конструюють спільні національні індикатори для згурту-
вання суспільних верств, локальних етнічних спільнот, «працюють» на
вироблення ефективної інформаційно-комунікаційної діяльності.

У період активного державо-, націєтворення актуальною стає
проблема розвитку нових ідентифікаційних практик, сценаріїв фор-
мування ідеї нації засобами соціальних комунікацій. Продуктивність
осмислення націєтворчих процесів у контексті розвитку уявлень про
феномен самоорганізації уможливорюється застосуванням міждисцип-
лінарних підходів, серед яких теорія соціальної/соціетальної ідентич-
ності, що актуалізує ідею спадковості національної картини світу, со-

ціокогнітивний підхід до інтерпретації ідеології, який трактує державу як політичного гаранта національного інформаційного поля, що виступає виробником і транслятором смислів, і враховує комунікаційну ефективність діяльності засобів масової комунікації.

Теоретико-методологічну базу дослідження склали праці з історії української еміграції (М. Байрак, М. Боровик, М. Марунчак, Н. Мерфі, С. Наріжний, Г. Саранча, В. Трощинський та ін.), роботи, присвячені історичному журналістикознавству, зокрема еміграційній інформаційній діяльності (О. Богуславський, А. Животко, С. Кость, І. Крапський, М. Нечиталюк, М. Палієнко, Н. Сидоренко, В. Чекалюк та ін.), дискурс ідеї нації (Дж. Армстронг, Є. Бистрицький, Л. Василик, С. Вовканич, Ю. Габермас, Т. Дзюба, Г. Касьянов, В. Лизанчук, В. Лісовий, К. Мангайм, Л. Нагорна, М. Недюха, В. Пасічник, М. Попович Р. Скемергорн та ін.), теорія смислів (Ю. Козир, О. Супруненко та ін.) та комунікаційної ефективності, компетенції (О. Андрієнко, М. Бутиріна, К. Дойч, Л. Киричук, О. Селіванова, М. Скуленко, А. Чантурія та ін.), а також напрацювання в масовій комунікації (Ю. Бондар, Р. Бучко, О. Драчова, Й. Лось, В. Маркова, Н. Парафійник, Л. Сніцарчук, В. Різун, Ю. Фінклер та ін.). На основі досвіду вищезгаданих науковців було розроблено його термінологічний апарат. Істотний вплив на формування концептуальних положень дисертації мали праці публіцистів – творців смислів – із дисидентського руху радянської України окресленого періоду (І. Дзюби, В. Чорновола, Є. Сверстюка, Ю. Шаповала, М. Хейфеца та ін.) та еміграційної спільноти (І. Багряного, С. Бандери, Ю. Бойка, Ю. Вассіяна, В. Гришка, Ю. Лавріненка, С. Ленкавського, Я. Стецька, Ю. Шереха–Шевельова та ін.), а також соціокомунікаційні аспекти досліджень із суміжних наук – історії, політології, етнології, націології, філософії тощо.

Наратив післявоєнного еміграційного дискурсу українців – своєрідний метатекст, що акумулює і водночас інтерпретує націєтворчі дискусії української діаспори, які в контексті сучасних суспільних трансформацій, національного відродження на тлі політичної кризи постають важливим чинником консолідації українського суспільства. Цей метатекст виступає інститутом національної пам'яті, джерелом соціетального капіталу нації і націлений на побудову ефективної соціокомунікаційної системи, яка б об'єднувала все суспільство й мотивувала його до творчої громадянської активності. Системний підхід до розгляду післявоєнної української еміграційної інформаційно-комунікаційної діяльності як простору комунікаційної консолідації української нації в діахронічному і синхронічному аспектах є дієвим механізмом (від)творення смислового простору, аксіогенези світового українства й материкової України. Це постає актуальним для корекції інформаційної політики сучасної України в контексті формування інформаційної безпе-

ки. Повернення соціетального капіталу прецедентних феноменів післявоєнного національно-патріотичного руху, що продемонстрував результативність еміграційної самоорганізації, є значущим для відродження феномену громадянського суспільства в сучасній Україні.

Мета дослідження – з'ясувати смислове наповнення ідеї нації в контенті інформаційно-комунікаційної діяльності післявоєнної української еміграції та окреслити сценарії формування смислової матриці ідеї нації як стратегічної мети в контексті державотворення.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- розглянути ідейно-політичний та інформаційно-пресовий дискурси української еміграції «третьої хвилі»;

- проаналізувати історіографію української еміграції післявоєнного періоду як результат саморефлексії та рецепції українською діаспорою національно-визвольного руху;

- опрацювати методологію та підходи до вивчення інформаційно-комунікаційної діяльності;

- з'ясувати основні структурні характеристики комунікаційної ефективності українського еміграційного медіадискурсу;

- охарактеризувати соціокультурні смисли як структурний елемент інформаційно-комунікаційної діяльності;

- визначити складники матриці ідеї нації в соціокомунікаційному контексті як домінантні вершини когнітивної моделі смислового змісту мегаконцепту, висвітлюючи взаємозв'язки між ними в загальній системі медіасфери;

- використовуючи методику нечіткого когнітивного моделювання, окреслити сценарії генерування в медіасфері соціокультурних смислів ідеї нації, що спрямовані на досягнення стратегічної мети – державотворення;

- проаналізувати смислове навантаження аксіогенези публіцистики як сегменту інформаційно-комунікаційного простору української еміграційної громади;

- виявити націєтворчий потенціал публіцистики кіно та смислові орієнтири українських годин зарубіжного радіомовлення української діаспори в умовах збереження культурного коду інформаційного простору;

- з'ясувати смислоформувальні чинники етнічної компетенції бібліотечно-архівного ресурсу як інформаційно-акумуляційного сегменту медійного дискурсу української еміграції;

- розкрити тенденції післявоєнного розвитку соціетального капіталу осередків україніки як інформаційно-комунікаційного каналу.

Об'єкт дослідження – контент інформаційно-комунікаційної діяльності післявоєнної української еміграції.

Предмет дослідження – смислове наповнення ідеї нації в контенті інформаційно-комунікаційної діяльності післявоєнної українсь-

кої еміграції та сценарії смислоформування матриці ідеї нації в контексті українського державотворення.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють післявоєнний період – з 1945 р. (нижня межа) – року закінчення Другої світової війни, до 24 серпня 1991 р. (верхня межа) – прийняття Верховною Радою України історичного документа виняткового значення для долі українського народу – Акта проголошення незалежності України.

Після закінчення Другої світової війни, активізації національно-визвольного руху розпочалося формування та відновлення формацій українських національно-державницьких сил в еміграції, проводилися дискусії в середовищі українських емігрантських організацій щодо боротьби за державну незалежність України. Як результат формувалася інформаційно-комунікаційний простір української еміграції, та було закладено фундамент створення УНРади як об'єднувального центру зарубіжних українців, що призвело до поновлення активної діяльності Державного центру УНР в екзилі. Ці події свідчили про новий етап боротьби української діаспори за відродження Української держави. 24 серпня 1992 р., у першу річницю проголошення Акта про державну незалежність України, ДЦ УНР (Державний центр Української народної республіки) передав свої повноваження владі незалежної України й припинив своє існування. У квітні 1992 р. Конференція Середовища УГВР (Української головної визвольної ради) констатувала, що основні завдання політичних сил у діаспорі, а саме – допомога українському народу боротися за самостійність, перестали бути актуальними, і що ті сили повинні спрямувати свою працю на шляхи громадської і політичної активності. Конференція доручила Президії Середовища найближчим часом підготувати проект реорганізації і дальшої праці Середовища УГВР у двох форматах: у дотеперішній формі або формі об'єднання громадсько-політичного характеру.

Джерельною базою дослідження слугували українськомовні видання, що засвідчували інформаційно-комунікаційну діяльність української політичної еміграції з 1945 р. до 1991 р. Для знаходження фактичного матеріалу користувалися виданнями, що зберігаються у Фонді відділу україніки Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (колекція української еміграційної преси II половини ХХ ст.) та електронними ресурсами: Архів ОУН (Українська інформаційна служба – Лондон): <http://ounuis.info/archive/library/Journals/vyzvolnyi-shliakh.html>; електронна бібліотека української діаспори «Diasporiana»: <http://diasporiana.org.ua/> (Україна, м. Запоріжжя); «Електронна бібліотека української діаспори (ukrbiblioteka.org)»: <http://ukrbiblioteka.org/> (США); «Електронний архів Українського визвольного руху»: <http://avr.org.ua/> (Центр досліджень визвольного руху, Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний музей-меморіал жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького»).

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНЬСЬКА ЕМІГРАЦІЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. ТА ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМУНІКАЦІЙНИХ ПЛАТФОРМ

1.1. Ідейно-політичний та інформаційно-пресовий дискурси української еміграції «третьої хвилі»

Післявоєнна хвиля еміграції зосередила діяльність на збереженні своїх культурних центрів, засобів масової інформації, молодіжних організацій, освітніх установ, музеїв, архівів, кінопродукції, українських «радіовисилань» у зарубіжному радіомовленні – усього того, що було створено за всі роки на поселеннях та складало інформаційно-комунікаційний простір української громади в умовах еміграції.

Українські політичні партії в діаспорі, а точніше партійні організації, сформувалися в основному в 1945–1955 рр. насамперед у країнах Західної Європи (де перебували або були інтерновані колишні українські військовики та робітники), після чого основні центри діяльності перенеслися на терени Північної Америки.

Друга світова війна завдала жахливих збитків Україні та її народові. Кожен шостий українець загинув під час війни, і помітною втратою для України виявилася масова еміграція молоді та інтелігенції, яка розпочалася під впливом тих політичних та економічних умов, які склалися в країні наприкінці 40-х років ХХ ст. Після завершення війни на території окупаційних зон Німеччини, Австрії, Франції опинилося півтора мільйони українців. Як зазначає Г. Саранча, понад 90 відсотків усіх українських біженців окупаційна влада розмістила у таборах для переміщених осіб. «Українці зуміли створити єдину організацію, яка могла б виступити на захист їхніх інтересів. Такою організацією стало Центральне Представництво Українських Емігрантів в Німеччині (ЦПУЕН), що була створена 1 листопада 1945 року в Ашафенбурзі» [330, с. 7]. На період завершення II Світової війни центр політичного життя українців перемістився в західні окупаційні зони Європи. Саме тут продовжував свою діяльність уряд Української народної республіки в екзилі. Нова «третья хвиля» українських емігрантів, у середовищі якої була значна кількість патріотично налаштованої інтелігенції та молоді, внесла у політичне і громадське життя української діаспори в Європі значне пожвавлення, чим по праву здобула собі звання політичної еміграції [330, с. 9]. За свідченням Г. Саранчі, нова хвиля емігрантів нараховувала велику кількість прихильників гетьманського руху, у той час, коли у США назріла необ-

хідність переглянути його засади в умовах нової політичної ситуації, що склалася в середовищі еміграції. «Ідеологи гетьманського руху через свої претензії на спадкоємну владу в Україні не знайшли широкої підтримки серед представників нової української еміграції. Ідеї націоналізму у середовищі еміграції були репрезентовані насамперед двома організаціями – Організацією державного відродження України (ОДВУ) та Організацією оборони чотирьох свобод (ООЧСУ). У період II Світової війни діяльність українських громадсько-політичних організацій націоналістичного спрямування була припинена за вказівкою уряду США. В 1946 р. діяльність ОДВУ було відновлено в зв'язку зі зміною курсу політики уряду США та завдяки численним спростуванням самими членами організації і її керівником О. Неприцьким-Грановським щодо звинувачень у причетності до співпраці з нацистським урядом Німеччини» [330, с. 9].

Молодь післявоєнного періоду засвідчувала в еміграційному середовищі національну свідомість, національну ідентичність, що намагалася акумулювати шляхом створення молодіжних українських організацій таких, як Спілка української молоді (СУМ), Об'єднання демократичної української молоді (ОДУМ), Пласт, які пропагували ідеї християнства та націоналізму і були наслідуванням української молоді, що перебувала в таборах для переміщених осіб в окупованих зонах Європи у 1948–50-х роках. Політична за своїм характером «третья хвиля» української еміграції, основною рисою якої була організація бурхливого громадсько-політичного, культурного життя поза межами своєї історичної батьківщини, посприяла розвитку української еміграційної преси та інших комунікаційних платформ як в Європі, так і у Сполучених Штатах Америки, що були виразниками поглядів певних громадсько-політичних організацій. Українська медіакомунікаційна система не тільки інформувала українськомовних читачів про проблеми та події в країні та світі, але й прагнула зберегти українську мову, свідомість, національні традиції та зберегти нерозривний зв'язок емігрантів із Батьківщиною.

Близько 80 % української діаспори – це греко-католики, що має важливий вплив як на розвиток, так і на структуру політичних груп, їх взаємне співвідношення і ставлення щодо ситуації в Україні. Слід підкреслити, що взаємини між вірними обох церков – УАПЦ та УГКЦ – були дружніми. Українську діаспору післявоєнного часу репрезентує активний еміграційний політикум. Перед приходом до влади М. Горбачова прорадянська преса представляла його найнегативнішими конотаціями, прозиваючи всіх «бандерівцями» [116, с. 732]. До речі, ця номінація – прецедентний феномен доби, який до сьогодні створює плутанину понять серед багатьох, проте у процесі реабілітації імені

Степана Бандери сприяв саме той факт, що КДБ і компартія перетворили його в символ. Тож, і на сьогодні, коли йде мова про так званий «бандерівський рух», маються на увазі всі без винятку групи і формації, які боролися за визволення України, зате на Заході «бандерівці» – це дефініція порівняно вузької української еміграційної політичної партії. Передусім українську політичну еміграцію варто класифікувати за такими критеріями: їхньої ідеологічно-філософської орієнтації; за конфесійно-церковною приналежністю; за підтримкою консерватизму; за переважанням нації над державою й індивідуальністю; за ставленням до капіталізму і приватної індустрії; за поглядами щодо демократії та оборони революційної або еволюційної стратегії визволення. Проте слід зазначити, що українські еміграційні політичні партії не мали ніколи можливостей діяти в оптимальних умовах, як державно-парламентарні партії, що набувають управлінських повноважень через виборні кампанії, що мало б важливий вплив на їх активність. Отже, українські еміграційні партії можна поділити на три основні групи: націоналістів, соціалістів і націонал-демократів. Найпотужнішою в націоналістичній групі треба вважати Організацію українських націоналістів – Бандери (ЗЧ ОУН (або ОУН(б)) – закордонні частини, а з 60-х рр. ОУН–революціонери, або ОУН(р)), Організацію українських націоналістів – Мельника або ОУН(м) (ОУН–солідаристи, або ОУН(с)) та Союз гетьманців- державників (СГД).

До націонал-демократичної групи належать Українська революційно-демократична партія (пізніше Українська республіканська демократична партія – УРДП); Організація українських націоналістів – за кордоном (ОУН(з) – «двійкарі» – від двох головних опозиціонерів Степана Бандери – Зенона Матли і Лева Ребета)) разом із Середовищем Української головної визвольної ради (УГВР). Починаючи з 1954 р., кожна з них стала окремою політичною партією. Тільки три з вищеназваних, а саме ОУН(р), ОУН(с) і УРДП мали партійний апарат. Детальніше розглянемо перетин ідеолого-політичного та масово-інформаційного дискурсів української політичної еміграції.

Відносини між зазначеними течіями склалися традиційно не просто і нерідко конфронтаційно. «Бандерівці звинувачували мельниківців в колабораціонізмі, мельниківці бандерівців – у братовбивстві, а разом вони критикували “двійкарів” і таврували їх як самозванців, опортуністів, ревізіоністів і т. д.» [294, с. 38]. Після Другої світової війни три ОУН здійснювали активну діяльність в основних країнах поселення української еміграції.

В. Іванишин розглядає таку тригілковість національно-визвольного руху як наслідок поліфункціональності, багатоаспектності діяльності, що зумовили формування в середовищі ОУН трьох типів мис-

лення: орденського, партійного і державницького. Орденський тип мислення був сформований у 20–30-х рр. «Ті, чия політична діяльність почалася в юності і чий світогляд формувався виключно в цій, орденській атмосфері, стали справжніми лицарями цього орденського духу, жили ним і для нього й не уявляли собі ОУН чимось іншим. Лідером цієї частини став Степан Бандера» [130, с. 240]. Одночасно в ОУН була група людей, політичний світогляд яких формувався в умовах австрійської конституційної монархії, стрілецтва й у часи визвольних змагань 1918–1920 рр., і частина молоді, яка прийшла в ОУН, пройнялася її духом дещо пізніше, після гучних акцій Організації – вони сприймали ОУН як найвищий витвір і вияв українського політичного мислення і дії. «Однак, віддаючи належне орденській суті ОУН, вони почувалися затісно в її структурі, відчували потребу змінити, пом'якшити дещо в ригористичних засадах Організації, щоб таким чином поширити її вплив на якомога більшу частину населення, втягнути його в національно-визвольну боротьбу і готувати до державотворчої діяльності. Лідером цієї частини був Андрій Мельник» [130, с. 240]. І вже перший розкол ОУН, за словами В. Іванишина, був передусім наслідком зіткнення цих двох підходів, двох типів мислення – орденського і партійного.

Проте всі національно зорієнтовані еміграційні формації створили належну інфраструктуру реалізації фактору державотворення в умовах абсолютної самоорганізації: наявність аналітичних, ідеологічних, вишкільних, пропагандистських, контрпропагандистських, захисних, фінансових, комунікаційних та ін. структур, що забезпечує державотворчу дієздатність національно-патріотичних сил, які прагнуть реалізації національної ідеї, адже ідейне об'єднання мусить бути оформлене організаційно. «Структурна неповнота не тільки спричиняє ентропію національної духовності: вона перепиняє нації шлях до свободи, унеможливорює створення і використання держави для реалізації національних інтересів» [130, с. 107]. ОУН задумувалася не як партія, а як національний орден, покликаний компенсувати структурну неповноту українського суспільства. Проте важливим є і спільно вироблена система національно зорієнтованого державотворення: «Тут воістину, як зазначає сам В. Чорновіл, “вся справа в тому, як хто розуміє незалежність і що вкладається в цей термін”» [цит. за 130, с. 185].

Так, у «націоналістичній» групі є три формації: ОУН(р) («бандерівці»), ОУН(с) («мельниківці») і СГД («гетьманці»). Під час нацистської окупації України гетьманці під керівництвом П. Скоропадського (який був гетьманом України в 1918 р.) діяли напівлегально. Після його смерті керівництво СГД обійняв його син Данило Скоропадський.

СГД видавав журнал «Державницька Дума» і публікував газету «Батьківщина».

ОУН(р) була керована С. Бандерою, після його вбивства в 1959 р її очолив С. Ленкавський, а з 1968 р. – Ярослав Стецько. Базуючись на ідеології С. Бандери (з 1940–1942 рр.), ОУН(р) була безкомпромісно авторитарною партією в питаннях свободи, що революційним шляхом йшла до незалежності. Перед собою вони ставили завдання контролю за суспільним життям, модерації громадськими, релігійними й політичними організаціями та установами, щоб довести до монопартійної системи. Це привело їх до конфлікту з іншими політичними партіями, які, реагуючи, почали створювати оборонні об'єднання проти ОУН(р).

«Бандерівці» оперували великим і сильним партапаратом і мали навіть окремий партійний прапор – дві однакового виміру чорна і червона половини (до речі, цей прапор ніколи не був прапором УПА, що часто безпідставно стверджують в Україні). Обидва провідники ОУН(р) – С. Бандера і Я. Стецько – під час останньої світової війни були ув'язнені, а по війні поселилися в Мюнхені, де на базі ідеології 1940–1942 рр. і праць Д. Донцова заснували свою партію, обстоюючи гасло «Україна для українців». Це суто націоналістична партія. На 4-й конференції ОУН в 1955 р. та Конгресу ОУН(р) у 1968 р. вони прийняли ідеологію Д. Донцова й почали видавати його твори.

До речі, «один із основних прийомів боротьби – залякування націоналізмом через ототожнення його із вченням Дмитра Донцова, практикою терору ОУН та “бандерівщиною” – збройною боротьбою ОУН–УПА. При цьому самі “борці” виявляють таке розуміння інтегрального націоналізму, до якого епіграфом можуть бути слова В. Винниченка (В. Винниченко, Заповіт борцям за визволення. – Київ, «Криниця», 1991, с. 68) про Д. Донцова, якого паплюжив, не в силі змиритися з його славою духовного батька української революційної молоді: “Я через цілий ряд обставин ніколи ні одної статті Д. Донцова не читав. Я тільки чув про його вплив серед галицької молоді й жалів її, бідну...”» [130, с. 209]. Проте варто наголосити, що інтегральний націоналізм – це один із конкретних виявів українського націоналізму, його історична модифікація, що виявилася найбільш адекватною часові і набула найбільшого поширення у свідомості борців за волю України, і основоположником українського націоналізму був не Д. Донцов, а саме Т. Шевченко, який, за ствердженням В. Іванишина, у художній формі змодельював цілісну філософію національного буття українського народу, тобто на рівні поетичного узагальнення відтворив ту відповідну, адекватну українській дійсності систему сутностей, цінностей та закономірностей, які за цілі тисячоліття витворені украї-

нським народом, якими зумовлене і на яких тримається віками буття української нації, її суспільна свідомість і свідомість українського патріота – борця за інтереси нації. «В основі цієї системи – три абсолютні константи: Бог, Україна, Свобода. І кожне намагання усунути їх із життя або зігнорувати при моделюванні шляху нації до свободи, кожне відхилення від котрогось із них, кожна спроба їх роз'єднання в життєвій практиці (моральній, соціальній, політичній, міжнаціональній, церковній, тощо) неминуче обертається бідною, а то й трагедією – окремої людини чи цілої нації» [130, с. 210]. Саме цю тріаду як три світоглядні презумпції, три основи українського націоналізму заклали в ідеологічну систему ОУН(р).

Пресові органи партії: журнал «Визвольний шлях» (Лондон), газети «Шлях перемоги» (Мюнхен), «Національна трибуна» (Нью-Йорк), «Гомін України» (Торонто). У Лондоні мають Видавничу спілку і Українську центральну інформаційну службу (УЦІС). До речі, ОУН(р) публікує ексклюзивно матеріали УЦІС з України.

У 60-х рр. усі організації, які перебували під контролем ОУН(р), охоплено в так званій Українській визвольній фронт (УВФ).

Головною причиною слугувала необхідність увійти у Світовий конгрес вільних українців (СКВУ), членами якого повинні були бути тільки делегати представників громадських організацій (а не політичних партій).

До УВФ входять такі групи, як Спілка української молоді (СУМ), Товариство студіюючої молоді ім. М. Міхновського, Ліга визволення України (Канада), «Організація оборони чотирьох свобод України» (США) і Союз українців у Великій Британії (СУБ). СУМ видає журнал «Крилаті». Як зауважує В. Панченко, під її впливом перебували такі впливові громадські організації, як Об'єднання українців Франції, Союз українців Франції [294, с. 39].

Із часу, як ОУН(р) почала позиціонувати себе як ЗЧ ОУН, був сформований Антибільшовицький блок народів (АБН), який очолив Я. Стецько, – складова частина світової антикомуністичної ліги з базою на острові Тайвань, в якій, крім АБН, є членами інші антикомуністичні організації з країн «третього» світу, проте українці склали основну кількість.

Крім цього, ОУН(р) створили екзильне Державне Правління, яке бере свій початок від дати 30 червня 1941 р. у Львові. Але це Правління з іншим екзильним урядом – Державним Центром УНР, – на жаль, не співпрацювало. Через короткий час (у 1948–1949 рр.) ОУН(р) увійшла до Української національної ради, але з початку 1950 р. ОУН(р) і СГД були противниками УНР і екзильного уряду – так званого Державного центру УНР.

Зі спогадів В. Гришка дізнаємося про «традиційну в ОУН, “вождівську” концепцію проводу Організації, якої дотримувався С. Бандера... йшлося про намагання Бандери повністю включити ЗП УГВР у підпорядковану Проводові ЗЧ ОУН і ним контрольовану систему діяльності Організації на еміграції. Обстоюючи принцип організаційної незалежності ідейно пов'язаної з Організацією, але демократичної за своїм задумом УГВР, як твору УПА і також непартійних учасників повстанського підпілля, представники опозиції виступали за організаційну демократизацію українського революційно-націоналістичного руху» [92].

Тож розтлумачення ідеології націоналізму завжди займало чільне місце у публікаціях членів ОУН(р). За твердженням Я. Стецька, український націоналізм «хоче тільки вибороти незалежність для власної нації і ані клаптика чужої землі, він прагне свободи для одиниці і соціальної справедливості для неї». Український націоналізм є християнським рухом, а «теперішня Україна веде свою боротьбу під християнськими і національними гаслами, поєднуючи їх в одно» [цит. за 202, с. 10]. У статті «За що і проти чого боремося (ідейно-програмові позиції нової України)» він писав, що «український визвольно-революційний націоналізм – сподвижник ідей свободи і справедливості для українського народу і української людини». Оснований на найкращих якостях народу, він «є синтезом і втіленням всіх відвічних життєвих прагнень цілого українського народу» [цит. за 202, с. 10].

Суть «змагу націоналізму», що мали для ОУН–Бандери програмове значення, полягає у досить категоричних судженнях Я. Стецька: «український націоналізм обороняє принцип свободи народу і людини та являє собою “народоправну систему”, в якій мається на увазі добро живучого і майбутнього поколінь, не інтереси якоїсь кляси, а цілого народу... Український націоналізм гарантує повністю проведення вільних і безпосередніх виборів, повну свободу для творення політичних організацій (неворожих у принципі українській незалежній державі), профспілок і всяких інших установ та свободне виявлення поглядів кожної людини. Це не лише декларація, а й закон для українських націоналістів... Український націоналізм відкидає і борює тоталітаризм усіх форм як засіб внутрішнього поневолення народу через поневолення людини» [цит. за 202, с. 10].

Я. Стецько декларував найвище національне і світове призначення українського націоналізму у здобутті для українського народу української національної держави на етнографічних землях українського народу (в основі «ненарушимий принцип етнографічної розв'язки»), «що єдина може забезпечити свободний розвиток і добробут всьому населенню української землі, без різниці віровизнання, національності і раси» [цит. 202, с. 10]. У статті «Місце України в світі»

він писав, що українці простягають дружню руку всім, хто прагне спільно боротися за свободу і самостійність, але не за ціну своїх прадідівських земель: «Ми не хочемо поневолювати інших, хочемо жити мирно з нашими сусідами, але кожний, хто простягає свої руки по Львів, Ужгород чи Чернівці, зустрине рішучу відсіч українського народу. Не може бути спільного фронту з тими, що посягають по українську етнографічну територію» [цит. за 202, с. 11].

Щодо ставлення до російського народу, то в цьому контексті ідеологи ОУН(р) послуговувалися не лише принципом етнографічної розв'язки, але й недовірою до «відвічного ворога-гнобителя», який історично неволив і кривдив український народ. «Але хоч Я. Стецько уважав, що співпраця українців з росіянами “абсолютно рішуче неможлива до часу створення незалежної Української держави”, він все ж таки підкреслював, що “ми не заперечуємо його (російського народу) права на власну державу в етнографічних межах, ані інших прав, якими користуються вільні нації... Ми не проти московського народу, ані не пропагуємо народобивства по відношенні до нього, хоч яких страхіть зазнали від нього”. Йдеться, на його думку, лише про те, щоб російський нарід перестав бути знаряддям експансії і поневолення. І коли він задовольниться своєю державою в етнографічних межах і залишить Україну в спокої, українці до нього не могли мати жадних претенсій. Навпаки, українці бажали б бачити Росію державою в її національних і етнографічних кордонах, у колі культурних народів» [цит. за 202, с. 11]. Отже, питання «об'єднання», «федерації», «унії», «конфедерації», «союзи трьох Русей» розглядалися ідеологами націоналістів-революціонерів лише як інші форми російської імперії, хоча в контексті міжнародної політики окреслювалося поглиблення відносин і співпраці із Туреччиною, Грецією, Італією, Іспанією, Болгарією й Румунією.

У своїй публікаціях прибічники ОУН(б) підкреслювали проблему інформаційної війни всіма каналами масової комунікації більшовиків проти ідейної платформи націоналістів-революціонерів: «Большевики в своїй пропаганді, літературі, через кіно, радіо і пресу, через своїх пропагандистів і агітаторів прикладають величезних зусиль, щоб змалювати українських націоналістів-революціонерів, як найжестливіших ворогів українського народу. Зрештою рафінована брехня і найбрутальніший терор здавна являються у большевиків випробованою, найліпшою метою запоморочування розуму своїм підлеглим, щоб ті не бунтувались проти “власної влади”. У всій большевицькій брехні від 1917 р. і до тепер проходить червоною ниткою одна і та ж підстава: – а це, що: “внутрішня контрреволюція впарі з міжнародньою хоче реставрувати капіталістично-експлуататорську систему в

СССР, щоб утвердити експлуатацію, гноблення і поневолення західними чи американськими капіталістами і поневолити свобідний, щасливий советський народ”. Таке твердження на ґрунті большевицької моралі дає кремлівській верхівці право беззастережно нищити всіх, хто лише в ім’я дійсно правдивої демократії, в ім’я людяности забирає хоч який-небудь голос, який йде в розріз большевицької ідеології» [129, с. 2].

Поняття «бандеризм» включало прецедентні феномени доби, що уособлювали націоналістичну ідеологію: «Петлюрівщина, укапізм, хвильовизм, шумськізм, скрипниківщина, чубаревщина і т. д, все це, незалежно від ідейної засади, розглядалося большевиками як прояви українського націоналізму, як агентура буржуазно-націоналістичної ідеології, як намагання відірвати Україну від Москви. Сьогодні новим, і старим ворогом большевицької імперіалістичної Москви остається той же український націоналізм, який називають популярно “бандеризмом”» [129, с. 2]. До речі, у статті «На позиціях воюючої України» Я. Стецька (під криптонімом Е. О.), що в заголовку транслює ідеологічну програмну конотацію ОУН(б), причини поразок визвольних змагань у 1917–1921 рр. пояснюються відсутністю «чіткої, несумнівної національної ідеї та свідомого своїх цілей провідного національного активу, який поклав би в основу своїх дій – ідею національно-державного визволення» [113, с. 11].

На II-му Великому Зборі ОУН(р) у контексті заперечення монопартійності інтернаціонал-соціалістичного чи націонал-соціалістичного типу висунули універсальну ідею визволення народів і людини: «Свобода народам – свобода людині!», що передбачала і дотримання соціальної справедливості. «ОУН мала сміливість перша в Європі в час тріумфу обох тоталітаризмів, коли перед ними майже всі країни Європи капітулювали, реально заманіфестувати ідею спільної боротьби поневолених народів, випускаючи в той час у мовах тих народів орган: «Наш фронт». Ці далекосяжні в майбутнє проєкції унапрямували всю боротьбу ОУН, УПА і УГВР по сьогодні» [113, с. 12]. Роль ОУН в УПА схарактеризував у Заяві (з 05.09.1947 р.) до української еміграції головний командир ген. Т. Чупринка: «УПА постала з бойових груп ОУН (керованої Степаном Бандерою) в 1942 р. в умовах завзятої боротьби українського народу проти гітлерівських загарбників... Вона скріпила її своїми високоідейними кадрами (члени ОУН становлять понад 50% усього складу УПА), вона відстояла її політично від нападок з боку опортуністичного табору, так і з боку національних ворогів України, – вона докладала найбільше зусиль для успішного розвитку УПА і докладає їх сьогодні в рамках УГВР» [цит. за 113, с. 12]. У статті йдеться про фундамент українського націоналізму

з українських традицій і «оригінальних первнів української духовости», всіх творчих здобутків людства у всіх галузях, єдність національної та християнської ідей, про період боротьби на два фронти, проти нацизму і большевизму, коли «ідучи в його авангарді, мала всі фактичні прерогативи керманича цілої боротьби, одначе, вона передала їх у липні 1944 р. Українській головній визвольній раді (УГВР), якої завданням, згідно з устроєм УГВР, (роз. I., точка 3) є: а) консолідувати самостійницькі суспільно-політичні елементи, б) координувати діяння політично-активних середовищ, в) очолювати визвольну боротьбу, давати напрям українській державницькій політиці та керувати нею, г) репрезентувати український нарід та його державницькі змагання перед зовнішнім світом. Передання ОУН цих прерогатив на УГВР – найвимовніший доказ антимонопартійности і антимонопольности її політичних тенденцій» [113, с. 13]. М. Лебедь серед інших висував тези УПА як неполітичної партії: «За свободу друку, слова, думки, віри і світогляду. Проти офіційного накидування суспільності світоглядних доктрин і догм. За повне право національних меншин плекати свою власну за формою і змістом національну культуру» [216, с. 32]. Проте розкол відбувся саме в управлінсько-ідеологічній площині.

В еміграційному націоналістичному політичному спектрі своє місце займають також ОУН(с) («мельниківці»). У деяких публікаціях в Україні поширилося твердження, що різниця між «бандерівцями» і «мельниківцями» полягає в тому, що ніби останні були більше схильні «коляборувати» з німцями. Проте це не відповідає дійсності, і різниця між ними була дещо складніша, як стверджують історики, соціологи тощо.

До речі, членство в ОУН(с) переважно також західноукраїнське, але в його складі є значний відсоток вірних УАПЦ з Волині. Це особливо прослідковується у Великій Британії: у Союзі українців у Великій Британії (СУБ) – членство галичан, греко-католиків, а в Об'єднанні українців у Великій Британії (ОУуВБ) більшість членів православного обряду.

Довгий час ОУН(с) підтримувала ДЦ УНР, а почавши з кінця 1980-х рр. голова Проводу ОУН(с) (ПУН) Микола Плав'юк був одночасно Президентом екзильного ДЦ УНР, в якому, до речі, він зумів об'єднати найбільшу кількість еміграційних політичних партій. Найчисельнішими серед них стали ОУН(с) і УРДП.

У жовтні 1941 р. ОУН(с) сформувала в Києві Українську національну раду, а в серпні наступного, 1942 р., скликала Конгрес українських націоналістів – факт, яким ОУН(с) підтверджує свою легітимність, особливо ще й тому, що в згаданому Конгресі були учасники з визвольних змагань зі східних областей України.

ОУН(с) публікує газети «Українське слово» (Париж), «Новий Шлях» (Торонто), «Наш клич» (Буенос-Айрес) і журнал «Самостійна Україна» (Чикаго). Такі громадські організації, як (ОУуВБ), де є значна кількість членів ОУН(с) і де вони є домінуючими, входять до «Ідеологічно споріднених націоналістичних організацій» (ІСНО), аби як громадські організації делегували своїх представників до Світового конгресу вільних українців (СКВУ). До ІСНО входять, таким чином, громадські, молодіжні й інші установи, у тому числі вже згадане ОУуВБ, Українське національне об'єднання (Канада), Молодіжне УНО, Фундація ім. Ольжича, Організація державного відродження України (ОДВУ) у США й інші, які творять «одну націоналістичну родину». У свою чергу, під впливом ОУН(м), яку після смерті А. Мельника в 1964 р. очолив А. Штуль-Жданович, знаходилася Українська національна єдність у Франції, «Відродження» в Аргентині. Для розвитку ідеології ОУН(с), «мельниківців», мали особливе значення роботи полковника А. Мельника і О. Штуль-Ждановича. ОУН(с) вважала себе традиційним спадкоємцем ОУН полковника Є. Коновальця, організатора ОУН (у 1929 р.). Варто підкреслити, що обидва полковники були в січових стрільцях.

Ідеологія ОУН(с) базується на традиціях Конференції ОУН(с) у Почаєві (травень 1942 р.) і на третьому Конгресі ОУН(с) в 1947 р. на еміграції. Орієнтири ОУН(с) були виразно сформульовані на XI Конгресі ОУН(с) в 1987 р.: «1. ОУН бачить роль політичних сил в екзилі у підтримці цих напрямних та в допомозі визвольним силам на Україні. 2. Ми не боремося за державність, ми боремося за звільнення від окупанта існуючої держави-маріонетки, щоб надати їй належні атрибути суверенної демократичної держави. 3. Ми боремося проти російського імперіалізму, а не проти російського народу. Поділяючи цей нарід на росіян з імперіялістичною та етнічною ментальністю, ми готові з цими останніми пліч-о-пліч боротися за людські права людини та національну суверенність поневолених тим імперіялізмом народів. 4. Борючись проти комунізму, ми виявляємо зрозуміння й підтримку тим комуністам, що борються за людські та національні права, визнаючи суверенність поневолених народів. 5. Стоячи на демократичних позиціях, ОУН визнає засаду політичного плюралізму в українському громадському і політичному житті, пропагуючи ідею консолідації та координації в організованих українських формаціях» [116, с. 735–736].

«Соціалістичні» організації в українському еміграційному політикумі існували до початку 1990-х рр. Певну діяльність вони вели в другій половині 1940-х рр., коли дві еміграційні і дві галицькі партії об'єдналися в Українську соціалістичну партію (УСП). А після розко-

лу в УРДП менша її частина сформувалася в соціалістичну фракцію під назвою «УРДП–Вперед». Ця фракція публікувала орган «Наша боротьба» і «Вперед». У 1970-х рр. на основі УРДП–Вперед (головним чином на терені Північної Америки) з'явилася українська молодіжна група під назвою «Діялог», яка публікувала журнал з такою ж назвою. Її гаслом була теза: «За демократію і соціалізм в незалежній Україні». Обидві ці групи були дуже близькими до «троцькізму».

Серед малочисельних і майже неактивних націонал-демократичних груп були такі: передвоєнне галицьке Українське національно-демократичне об'єднання УНДО; Союз земель соборної України – Селянська партія (яка до 1978 р. публікувала «Українського Селянина» в Мюнхені); Союз конструктивно-творчих сил і Український національно-державний союз (який публікував «Мету» також у Мюнхені).

Двома найбільшими організаціями є УГВР – ОУН(з) («двійка-рі») і УРДП, що була заснована після Другої світової війни. Письменник, політик, громадський діяч, публіцист І. Багряний був творцем її ідеології. УРДП стала фактично партією українців зі східних областей України. Тому і формативний досвід є іншим від досвіду українців Галичини, які були в ОУН. Серед членства УРДП є колишні свідки років українізації і відродження УАПЦ в 1920-х рр., а також і сталінського голодомору в 1933 р.

УРДП публікувала журнали «Наші позиції» та «Український Прометей» і газету «Українські вісті» (Детройт). Як зазначено в «Матеріалах Конгресу української вільної політичної думки» (число 1, 1972), «першоджерелом і початком історії УРДП є епоха великого українського відродження 20-х рр.». Звідтіля походять ідейно-політичні і навіть фізичні коріння УРДП. Організаційно вона постала як демократична альтернатива поміж двома тоталітаризмами (комунізмом і фашизмом), які діяли один від імені «кляси», а другий – «раси». А оскільки фашизм як організована сила був зупинений, а комунізм продовжував діяти і набирати сили, володіючи всіма українськими землями, то було ясно, що боротьбу треба вести, «спираючись насамперед на досвід багатоміліонового народу підсоветської України» (І. Багряний, 1946 р.).

Навколо І. Багряного згуртувалися авторитетні діячі еміграції, такі як Г. Костюк, С. Підгайний, І. Майстренко, Б. Левицький, І. Дубинець та інші [74]. Основу УРДП склали емігранти з підрадянської України, виховані в основному на ідеях українського відродження 1920-х років, частково колишні члени ОУН, послідовники І. Мітрінги.

Тож варто більш детально проаналізувати генезу поглядів останніх. «ОУН(б), маючи у своєму складі більше молоді, була сприятливим середовищем для ревізіоністських течій. Тому саме до неї

примкнула група ідеологів на чолі з Іваном Мітрингою (Борис Левицький, Василь Ривак, Михайло Турчманович та ін.), що пропонували докорінну ревізію націоналізму аж до ухилу вліво» [348, с. 157–158]. Духовне гасло мітрингівців: «Свобода народам і людині!» використовували як ключ при розв’язанні ідейно-політичних, соціальних, економічних питань. «У програмі українських націоналістів з’явилися пункти про гідність і свободу людини, право на власні переконання, плюралізм, вільний вибір віросповідання, свободу слова тощо, які вперше були зафіксовані у «Маніфесті Організації українських націоналістів» (грудень 1940)» [348, с. 157–158].

О. Стасюк зазначає, що більш докладно оновлена платформа українського націоналізму була висвітлена у працях І. Мітринги «Наш шлях боротьби», «Боротьба за новий лад у світі і проблема державного визволення України», «За правильну постановку і чистоту генеральної лінії політики» та ін., та революційною в системі поглядів І. Мітринги стала ідея спільної боротьби поневолених Московою народів: «І тільки через повний розвал московської імперії і шляхом Української Національної Революції та збройних повстань усіх поневолених народів здобудемо Українську Державу та визволимо поневолені Московою народи» [цит. за 348, с. 157–158].

Виступаючи за «вільну Європу без гітлера і Сталіна», І. Мітринга змінив погляди і на внутрішні питання української революції порівняно з міжвоєнною тактикою ОУН з опертям на західноукраїнські селянські маси, пропагуючи орієнтацію політичної роботи на промислових підприємствах Східної України, «оскільки лише робітничий клас може стати справжньою базою української революції: “Без повного опанування і революційного зорганізування робітництва Донбасу, Керчі та Запоріжжя ми не можемо навіть мріяти про перемогу”» [цит. за 348, с. 159].

Аби краще з’ясувати ідеолого-політичну парадигму «мітрингівців», варто навести тези Б. Бердиховської щодо його позиції: «Мітринга, спершу прихильний до Бандери, дуже швидко став його запеклим критиком. Він відкидав його ідею, що українська політика повинна орієнтуватися на “нову Європу” в німецькому виданні. Група ревізійністів, на чолі якої став Мітринга (за його прізвищем її назвали “групою Мітринги”), помічала небезпеку і червоного, і коричневого тоталітаризму. 1942 р. після остаточного розриву з ОУН, Мітринга разом з Левицьким створили свою Українську народно-демократичну партію (УНДП). І. Мітринга загинув 1943 р. в бою у лавах Поліської січі Тараса Бульби-Боровця, а Левицький утік із охопленої війною всієї Волині до Варшави» [34, с. 16], у Мюнхені був пов’язаний із лівим крилом партії І. Багряного, проте невдовзі припинив діяльність в

інститутах та політичних організаціях української еміграції. До того ж, дослідниця засвідчує, що Є. Гедройць підтримував Б. Левицького в тому, що політична еміграція повинна орієнтуватися на зміни, які відбуваються в рідній країні, і підтримувати не лише опозиційні щодо комуністичного режиму ініціативи, а й ревізійні рухи.

Свій перший офіційний партійний з'їзд УРДП провела 1947 р. у Регенсбурзі в Західній Німеччині [311], на якому було обрано першого керівника партії, Г. Костюка, який виголосив доповідь на тему «Визвольно-революційні рухи та УРДП» [206].

До першого складу Центрального комітету УРДП входило четверо галичан з колишньої Української народно-демократичної партії часів війни, проте загалом партія охоплювала лише нову наддніпрянську еміграцію [74, с. 163].

І. Багрянний, Г. Костюк, К. Дацько, І. Майстренко, Б. Левицький, С. Підгайний, І. Дубинець, М. Воскобійник, П. Маляр, П. Шинкар, А. Лисий, П. Майсюра, О. Коновал, М. Степаненко та інші – партійний «актив» [287, с. 3].

На Першому з'їзді УРДП 1947 р., де виявилися розходження в поглядах за лінією «багрянівської» та «майстренківської» течій, знайшли компроміс: партія оформилася як «центро-ліва» – з Г. Костюком як Генеральним секретарем ЦК, з І. Багрянним та І. Майстренком як її ідеологічними речниками.

До цієї т. зв. «лівої групи» або «лівиці» увійшли колишні «ліві опозиціонери» ОУН(б): Б. Левицький, Р. Паладійчук, М. Стиранка, М. Турчманович, В. Ривак та колишні «мітрингівці», що під час війни співпрацювали з повстанським рухом отамана Т. Бульби-Боровця. До речі, М. Стиранка – знаний у бандерівській ОУН молодий редактор її періодичних видань, що деякий час співпрацював і у виданнях АБН, проте саме він у 1947 р. написав дискусійний памфлет опозиційного характеру, підносячи питання організаційної й ідеологічної «демократизації» Організації.

Натомість у 1948 р. до УРДП перейшли члени ЗЧ ОУН А. Рябишенко та В. Гришко (молодший).

У 1948 р. у редакційному колі «Української трибуни» з'явилася інформація про розлам УРДП, причиною незгоди, за словами В. Гришка, стала поява у газеті «Наше життя» (в Аугсбурзі неофіційний орган українських соціалістів уенерівської орієнтації) повідомлення про створення Українського соціалістичного об'єднання – УСО в складі чотирьох партій, однією з яких було названо УРДП: «лівою» виявилася більшість інтелектуального центру ініціаторів УРДП (І. Майстренко, Г. Костюк, Б. Левицький, Р. Паладійчук, М. Турчманович, В. Ривака), «правими» – І. Багрянний, С. Підгайний, Ю. Лавріненко-Дивнич, І. Ко-

шелівець. Про це Б. Нижанківський, дописувач сатири і гумору в «Українській трибуні», дотепно зауважив: «І знову “бе” і “ме”. Від часу поділу російських марксистів на “більшовиків” і “меншовиків”, за цим же зразком на “бе” і “ме” діляться й наші українські партії: спочатку – “бандерівці” й “мельниківці”, а тепер – “багрянівці” й “майстренківці”» [цит. за 93]. У 1949 р. у Мюнхені І. Майстренко став редактором щомісячної газети, що дала назву всій групі, – «Вперед». Аналітичні статті про те, що соціалізм (комунізм) не можна ототожнювати зі сталінізмом (большевізмом), що в ССРСР побудований не соціалізм, а нове класове експлуататорське суспільство – «державний капіталізм», де панівним класом стала не буржуазія, а партійно-господарська бюрократія, часто друкував на сторінках газети І. Майстренко. В. Гришко згадує, як члени ОУН(б) називали І. Майстренка справжнім промотором лівої течії в УРДП, який під час внутрішньопартійної дискусії в процесі формування УРДП сконструював і форсував у «Нашій боротьбі» чітко окреслену «лівосоціалістичну концепцію на ідеологічній базі зревізованої й демократизованої версії доповненого троцькізмом марксизму в поєднанні з українським націоналізмом боротьбистсько-укапістського гатунку» [цит. за 94], проте вони високо оцінювали його як творчу особистість, вартість його концепції для розвиткових шукань у соціалістичному русі. А ставлення «бандерівців» до «західняцької групи» «майстренківців» в особах колишніх «мітрингівців» із ОУН було спонене негативом через протистояння навколо газети «Українські вісті», оскільки вони запідозрили далекосяжний намір «західняків» в особі М. Стиранки та «колишніх бандерівців» позбавити «східняків» їхньої пресової трибуни. Подібні «східняцько-західняцькі» загострені дискусії відобразилися й на сторінках «Українських вістей», актуальності набули теми «покривдження зпідрадянських українців панівною в “таборових державах” українських ДП “західняцькою” більшістю, а разом із цим – і критика “фальшивого соборництва” західнонаціоналістичного проводу української еміграції взагалі. Саме в цьому мої трибунівські колеги добачили “східняцьке антисоборництво” у “Вістях” та зокрема в її редактора – Дивнича-Лавріненка» [94]. Аргументами Ю. Лавріненка стали тези, згадувані В. Гришком: «... саме тепер, коли соборно-підневільна Україна вже вся стала підрадянською, значення в цій боротьбі понадчвертьсторічного підрадянського досвіду основної більшості українського народу, а цим самим і його політичної еміграції з Великої України, стає особливо важливим. А тим часом наявний стан української політичної еміграції, силою зовнішніх обставин післявоєнного стану, стався такий, що тут виникло цілковито протилежне становище на батьківщині співвідношення між вихідцями із західної, переважно,

підподільської, частини України, які стали тут командною більшістю, і вихідцями зпідрадянської Великої України, які опинилися тут у стані безправної і тому тимчасово залежної від цієї більшості (й вимушено пасивної) меншості. І в цій ненормальній ситуації зворотної пропорційності українських національних сил наша, керована націоналістами, “західняцька випадково-командна більшість”» не тільки не виявила належного розуміння спеціальної ваги для ефективності української протирадянської політики власної ініціативи й організованої активності саме підрадянського складника нашої еміграції, а навпаки – побачила в цьому небезпечного для себе “конкурента” і навіть запідозрила в ньому загрозу ворожій “совєтської” сили» [94].

Ідейно-політичні протистояння не просто висвітлювалися на сторінках пресових органів, а останні виступали рупором ідей, маркером політичної орієнтованості. Так, за свідченням В. Гришка, у боротьбі за «Українські вісті» в Новому Ульмі ОУН(б) вбачали передусім «антисоборницьку боротьбу “східняків” проти галичан», закидаючи ці претензії самому творцеві газети – І. Багряному та активному публіцистові і редакторові – І. Лавріненкові, який в очах «трибунівських» націоналістів був головним втіленням «східняцтва». Проте, як зауважує В. Гришко, про розходження у поглядах і розлам УРДП в «Українських вістях» згадувалося лише поверхово у полемічних рядках певних статей І. Багряного, Ю. Дивнича-Лавріненка та І. Кошелівця, про це говорили «непрямою і коректною мовою та на відповідному ідейно-принциповому журналістичному рівні. У жодному разі нічого подібного до “жабомишодраківки” не було. Зате досить прямо й гостро говорилося про спробу перебрати “Вісті” в невідповідні, супротивні напрямові й суті ідейно-політичного обличчя цієї газети руки... конкретно називалося Стиранку як підставну фігуру в нечесній грі заради цієї цілі, але це було у формі фейлетону Багряного з використанням його гумористичного мотиву-образу “примітив свиснув”» [94].

Проблематика соборництва гостро піднімалася ідеологами всіх напрямів націовизвольного руху і на сторінках преси, і на конференціях, з’їздах тощо, вона була центральною і в програмних партійних документах. У спогадах В. Гришка є тези Ю. Лавріненка і, власне, В. Гришка, що демонструють ідеологічні непорозуміння: Ю. Лавріненко наполягав на тому, що УРДП – «речники покоління “розстріляного відродження” та розтерзаних національних сил підрадянської Великої України, є не менш самостійниками, ніж націоналісти Західної України, а соборниками є навіть більше, ніж вони, бо все українство є природно невід’ємною властивістю політичного мислення національно-свідомого українства Великої України. І це стосується однаково і “лівих” і “правих” в УРДП, бо при всіх наших різницях у по-

глядах на соціально-політичний зміст програмово-концепційного оформлення нашого руху щодо самостійності і соборності між нами різниці нема» [94]. Задекларована мета – творення всеукраїнського синтезу на новому етапі повоєнного розвитку українського політичного життя, в якому не повинно бути місця для старого, довоєнного поділу між «західними» і «східними» українцями, з'єднаними в одній неподільній Україні під одним ярмом радянського Сходу. Проте дискусійний опонент, В. Гришко, ще під час членства в ОУН(б) оперував тим фактом, що у «бандерівців», принаймні «на верхах», є досить помітна співучасть представників Великої України та що провід тих націоналістів прагне надати справді всеукраїнського характеру своєму рухові, і такий рух вже забезпечено – «за своїм наставленням і за напрямом свого ідейно-політичного розвитку передусім у самій Україні, але намагається його набути і в самій еміграції» [94]. Як доказ, публіцист наводить аргумент: головний пресовий орган «бандерівців» – «Українська трибуна» (з з її додатком – журналом «Арка») – об'єднав навколо себе найбільш «соборний» гурт творчих людей, серед яких Велику Україну репрезентують зокрема такі далеко «небандерівці», як Ю. Шерех-Шевельов, В. Петров-Демонтович, В. Державін, І. Костецький та ін., а за цим стоять як інспіратори й організатори такої «всеукраїнської єдності в дії», як І. Вовчук, М. Глобенко-Оглобин та інші «бандерівські східняки». До того ж, за свідченням В. Гришка, в ОУН(б) функціонувала інформаційна платформа – форум для ідеологічно-програмових дискусій при проводі Організації, де зокрема активно діяла наявна при провідному центрі група «східняків», що вільно висловлювала свою опозицію до панівного напрямку в проводі. А тим часом і в пресі увиразнювались антагоністичні погляди, наприклад, щодо безкласового суспільства як програмову мету українського визвольного руху: праці О. Горнового і П. Полтави висували цю тезу на сторінках «Української трибуни», що заперечували «багрянівці», оскільки саме «ліві» УРДП, зокрема І. Майстренко її підтримував на сторінках «Нашої боротьби», а Ю. Лавріненко, який захоплювався «Листами до братів-хліборобів» В. Липинського, гостро критикував цю формулу «безкласовості» як запозичену з марксистського соціо-політичного лексикону, хоч і зінтерпретовану П. Полтавою по-анти-марксистськи.

Програмовий ідеологічний спектр у контексті ідейно-програмового фундаменту для створення соборної всеукраїнської політичної формації на базі ідеологічного синтезу революційного націоналізму післявоєнної ОУН і революційної демократії УРДП та позарадянського й підрадянського досвіду Західної і Великої України, що підтримували В. Гришко, Ю. Лавріненко, І. Кошелівець, розкривався і в соці-

лістичних брошурах, зокрема Ю. Лавріненка «На іспиті Великої Революції 1917–18–1948 рр.», в якій публіцист виокремив три прецедентні феномени – ідеї трьох символічно-визначальних творчих особистостей революційної доби України: М. Грушевського, В. Липинського та М. Хвильового, що уособлювали ступені в діалектиці розвитку українського національного мислення доби – соціально-прогресивні ідеї національної демократії державотворчого періоду УНР (=теза); консервативно-державницька критика української демократії з її соціалістичними «гріхами» та протиставлення їй гетьмансько-монархічної трудової класократії (=антитеза) та зроджене з трагедії скрахованих націонал-комуністичних ілюзій «радянської державності» України прагнення і шукання синтезу національних і соціальних ідеалів у візії «універсального Українського Відродження, що гряде». Як результат В. Гришко став ініціатором уточнення найменування ідеологеми ОУН(б) в Організацію українських націоналістів-революціонерів (самостійників) – ОУНР (с), що додавало уточнення – самостійники, яке підкреслювало відмінність від «мельниківців» та написання теоретико-політичного трактату з докладним обґрунтуванням вичерпно-сформульованих ідеологічно-світоглядних, державно-політичних, суспільно-економічних та інших програмових тез (з опертям на першоджерело «Самостійну Україну» та «Українську народну партію» М. Міхновського, мотто якого: «Самостійна Українська республіка працюючого люду, всесвітнє визволення поневолених націй і визволення праці від капіталу» та «Концепцію Самостійної України» П. Полтавця з національно-соціалістичною ідеєю безкласового суспільства в самостійній Україні з демократичним ладом). Варто зазначити, що в антикомуністичних колах західної Європи та серед протирадянської еміграції популярність здобув як новий універсалістичний рух націоналістичного напрямку – «національний солідаризм», проте запропонований ідеологічний орієнтир ОУН(б) був у стані ідейно-політичної війни з «Національно-трудовим союзом» (НТС – російськими солідаристами) та ідейно-політичного змагання з «мельниківцями», які адаптували його як свій ідеологічно-програмовий елаборат О. Бойдунника «Національний солідаризм», ставши ОУН(с).

Дійсно, аспекти соборності, солідаризму набували в ідеолого-політичній та масовоінформаційній площинах концептуального значення, проте за наявності одного історичного утвердження національного пріоритету – ідеї української незалежності – обстоювалися різною публіцистичною риторикою та, на жаль, взаємообвинуваченнями. Так, І. Багрянний заперечував дискусію такої проблематики з боку «бандерівців», які «борються таборово-поліційним свавіллям» – своєю концепцією влади – «не тільки ефемерної таборової, а й реальної

української. Адже свою ОУН вони вважають не за українську націоналістичну партію, а за єдину провідну силу всієї української нації і тому – за єдиного носія права на владу в українській державі, за яку вони борються. Тому в їхніх програмових документах нема й мови про партнерство з іншими українськими партіями – ні в боротьбі за державу, ні в творенні влади в ній» [цит. за 94]. На думку І. Багрянного, «бандерівці» не враховували підрадянської проблематики дійсності Великої України, що від часу війни стала всеукраїнською дійсністю, «обезголовленою, позбавленою радянським тотально-антиукраїнським терором свого національного політичного авангарду», що масштаби «підпольської чи якоїсь іншої західноукраїнської провінції з досить простими умовами» не в змозі дати можливість пізнати повною мірою визвольну боротьбу. До того ж, його обурювало звинувачення у «націонал-комунізмі» через «лівацькі заскоки Майстренка» й інших з його групи, у той час, як «бандерівці», незважаючи на подібну еволюцію центральної партії УРДП, намагаються адаптувати до УГВР саме Майстренкову групу.

Натомість «багрянівець в “бандерівській” ОУН» В. Гришко, засвідчуючи нездоровий стан української соборності в еміграції, що є одним з основних важелів роз’єднання в умовах «фактично єдиного антиукраїнського фронту російського радянського й антирадянського великодержавно-шовіністичного імперіалізму» [94], все ж таки головну морально-політичну відповідальність у цій дискусії покладав на «бандерівську» ОУН та «багрянівську» УРДП – два політичні середовища, які своїми впливами найбільш пов’язані з «масами» з обох сторін емігрантського «Збруча».

А серед представників «правих» УРДП варто згадати й інформаційно-ідеологічну, мистецько-пропагандистську діяльність І. Кошелівця, який у 1945 р. опиняється в таборі для «переміщених осіб» у Тіролі, 1946 р. разом з українськими письменниками-емігрантами починає видавати журнал «Литаври». Пізніше він редагує літературну сторінку мюнхенської газети «Сучасна Україна», а в 1955–1960-х роках ця сторінка завдяки його зусиллям розвивається в «Українську літературну газету» (налагодження комунікаційних каналів із плеядою письменників-емігрантів: І. Багряним, В. Баркою, Й. Гірняком, В. Державиним, О. Зуєвським, Ю. Кленом, Г. Костюком, Є. Маланюком, М. Орестом – на чолі І. Кошелівця та Ю. Лавріненка. У 1961–1984-х рр. (з перервами) І. Кошелівець – редактор журналу «Сучасність». Потужним внеском у формування інформаційного націоорієнтовного простору була робота І. Кошелівця в редакційній колегії «Енциклопедії українознавства» як голови редакції літературознавства (редагував усі енциклопедичні статті, його перу належать матеріали про дисиден-

тів), співпраця з В. Кубійовичем, членство в Українській вільній академії наук і Науковому товаристві ім. Т. Шевченка в Європі, професорська діяльність в Українському вільному університеті (Мюнхен).

Його видавнича діяльність повертає забуті імена національної еліти: «Панорама найновішої літератури в УРСР. Поезія. Проза. Критика» (1963 р., Нью-Йорк), перша антологія творів шістдесятників, яких дослідник згідно з власною періодизацією української літератури відносить до четвертого покоління українських письменників, що й визначає їхнє ставлення до влади [106].

Повертаючись до генези інформаційного та ідеологічно-політичного ландшафту повоєнної української еміграції, зазначимо, що у 1952 р. відійшов від УРДП й Т. Бульба-Боровець, засновник Української національної гвардії (УНГ), який стверджував, що одна УРДП розуміє їхню співпрацю тільки в той спосіб, що УНГ повинна як військовий сектор виконувати накази не Уряду УНР, а тільки ЦК однієї цієї партії [46, с. 2–3]. УНГ започатковувалася як організація військово-політична, але велика частина її членства, що була рівночасно членами різних політичних партій, прагнула, щоб УНГ була тільки чисто військовою організацією. Як ідеологічно-світоглядну базу, було обрано християнський солідаризм (в основі об'єднані засади християнської етики та класової, національної й інтернаціональної солідарності суверенної одиниці та держави), що засвідчено публікацією-дискусією в часописі «Наступ» (чч. 1–2), – «органичний світогляд підриває віру підсоветської людини в правильність псевдозаконів комунізму в розвиткові суспільства, що означає підриє віри в кінцеву перемогу комунізму... його концепція національного солідаризму проти антагоністичного класового розщеплювання нації і соціально-економічна концепція є концепцією УНР, котрі були визначені в універсалах і інших документах УНР на рідних землях... має український національний характер, він є ідеологією і вселюдською, що дає можливість найтіснішої співпраці всіх народів і суверенних держав» [47, с. 5]. Отже, політичний ідеал Української національної гвардії – християнських солідаристів (УНГ-ХС) (від 02.10.1955 р.) – знищення комунізму та відбудова суверенної Української народної республіки. Їхні інформаційні пресові органи: часопис «Наступ», «Меч і Воля», «Бюлетень Головної Команди Української Національної Гвардії – Християнських Солідаристів», «досі не віднайдений закопаний 1943 р. за його наказом архів УПА, не виявлено повних комплектів таких бульбівських газет, як “Гайдамака”, ”Земля і влада”, невідомо, де шукати документальні свідчення про його перебування в еміграції» [45, с. 4].

До того ж, Т. Бульба-Боровець як публіцист й аналітик пропонує схему ідеологічно-програмової бази української еміграційної післяво-

енної політики – «самокритичний перегляд ідеологічного арсеналу українських політичних партій» [47]:

1. Соціал-демократи: ідеологія всіх колишніх соціалістичних партій, що після Другої світової війни злилися в одну соціалістичну партію, що базується на вченні К. Маркса та інших більш поміркованих соціалістичних філософів.

2. Націонал-комуністи: після Другої світової війни на еміграції з'явилися т. зв. українські націонал-комуністи, що відійшли від комуністичної партії, але не влилися до соціалістичної, трансливали пропаганду на користь опозиції в комуністичній партії України, що рекрутувалася з «боротьбистів» під проводом О. Шумського, укапістів та розчарованих сталінців під проводом М. Скрипника і М. Фітільова-Хвильового, в основі – вчення Маркса-Леніна з власною інтерпретацією національного питання, яке, з їхнього погляду, фальшиво інтерпретує червона Москва. Таку концепцію «використано в боротьбі проти української демократії і знищено. Всякі концепції “націонал-комунізму” – це утопія... ідеологічна агентурність марксизму-ленінізму, яка тягне за собою політичну та всесторонню агентурність в користь червоної Москви» [47].

3. Центрові ліберально-демократичні партії УНРади: після Другої світової війни на еміграції реактивували свою політичну діяльність та постали нові центрові ліберально-демократичні партії. Політично всі ці партії стоять на республікансько-демократичних позиціях, диспонують досвідченими авторитетними кадрами й відіграють потужну позитивну роль в українській політиці. Однак ні одна з цих партій не має своєї чітко сконкретизованої нової ідеології. Ідеологічний арсенал базується на старих загальновідомих ліберально-демократичних ідеалах, які вимагають ревізії та доповнень щодо сучасної нової соціальної доби.

4. Націоналісти. Український націоналізм переживає таку саму кризу, як і соціалізм. Його ідеологія була базована на вченні Д. Донцова, що, у свою чергу, базувалася на філософії західноєвропейських волюнтаристів, а далі новітніх радикальних націоналістів. «З уваги на те, що на цій ідеології була базована політика фашизму в Італії та націонал-соціалізму в Німеччині, вона була дуже сильно спопуляризована в цілій Західній та Центральній Європі аж до II-ї світової війни. Натомість українські націоналісти всіма засобами намагалися популяризувати цю ідеологію на еміграції та в Західній Україні. Але II-га світова війна принесла певний крах наці-фашизму» [47, с. 6]. «Досвід в Другій світовій війні показав, що ця ідеологія, із-за впливаючого з неї тоталітаризму та зоологічного шовінізму, в Україні не може мати

ніякого ґрунту. Вона чужа українській національній ментальності» [47, с. 6].

5. Монархісти: обґрунтована ідеологія українського монархізму, опрацьована Вячеславом Липинським, але сама концепція реставрації в Україні будь-якої форми монархічної держави давно віджита. У 1917 р., коли була змога волевиявлення українського народу, він сприйняв республікансько-демократичну державну концепцію, за яку полягли та далі віддають своє життя мільйони людей, до того ж українські монархісти не були в 1918 р. і не є сьогодні консеквентні.

Тож, на думку Т. Бульби-Боровця справа вимагає, у першу чергу, концентрованої ідеологічної єдності.

Цікаво, що Тарас Бульба-Боровець у своїх публікаціях і виступах часто наголошував, що І. Багрянному, «трибуні і виразнику волі нової з-підсоветської еміграції», партія чинить «кампанію сильного кадила перед своїм лідером» [46], у чому він не має потреби.

Проте після розколу у 1948 р. партію очолив І. Багрянний – блискучий публіцист, здібний художник і карикатурист, талановитий промовець та ідеолог. УРДП І. Багряного захищав революційно-демократичний рух. В Українській національній раді – еміграційному передпарламенті Державному центрі УНР І. Багрянний був головою УНРади, а також віце-президентом ДЦ УНР.

Однією із центральних фігур варто назвати згадуваного вище В. Гришка, «багрянівець у бандерівській ОУН», який про себе писав: «мусив зрештою орудувати “зброєю пера” тільки як боєць щоденного “фронту” – на полі політичної публіцистики, редакційної праці тощо... творчі імпульси скеровував у ділянку ідеологічно-політичної творчості, вважаючи українську ідейно-політичну працю в вільних умовах на еміграції першорядно важливою працею. Оскільки у той час бандерівська ОУН була активно пов’язана з боротьбою УПА на батьківщині, то я щиро вірив у своє служіння цій справі і що шлях цієї організації не є єдиноможливий і єдино правильний, я мав відкриті очі й у поглядах на інші українські політичні середовища, зокрема ж на таке генетично близьке мені, як УРДП» [95].

В. Гришко згадував тези Г. Костюка, що, по суті, висвітлюють ідеологічну платформу партії, йдеться про те, що перспективи нового революційно-демократичного руху історично збігаються з періодом «перегляду вартостей» у повоєнній Європі й у світі в цілому – періодом шукань і новотворень у сфері ідейно-політичних концепцій розв’язання старих соціальних і національних проблем народів і людини, відживання старих ідеологічних доктрин і догм, творення нового синтезу на базі позитивних елементів різних і навіть протилежних ідей, коли «унікальний підрадянський досвід нової української еміг-

рації має відігравати особливу роль, зокрема – у справі активізації в інтересах української визвольної боротьби досі байдужих чи й ворожих до неї суспільно-політичної думки, з кіл ревізіоністів марксизму-ленінізму в демократично-соціалістичному русі» [95]. За словами В. Гришка, Г. Костюк окреслював перспективи УРДП у контексті загальноукраїнського політичного центру у формі УНРади на базі реконструкції ДЦ УНР в екзилі із включенням в систему ЗП УГВР з метою об'єднання центру української визвольної політики за кордоном з центром української визвольної боротьби в Україні, що в той час відбувалася активно у формі фактичної війни УПА на «закерзонських» і «закарпатських» теренах зі спеціальними військовими частинами радянського НКВС та його сателітних двійників у Польщі та Чехословаччині, тим паче, за аналізом Г. Костюка, післявоєнні програмові та публіцистичні матеріали підпілля ОУН-УПА-УГВР у протирадянському напрямі мали з УРДП спільні парадигми.

У його спогадах згадується про те, що І. Багряний мріяв позбутися ролі керівника партії, оскільки як літературному критикові йому ближче ідеологічно-публіцистична праця (хоча, зауваженням В. Гришка, саме вона й була вирішальною формою діяльності партії), справи Мистецького українського руху (МУРу).

Отже, УРДП – політична організація – революційна за своїм характером та демократична за своєю метою. Вона виключає комунізм, фашизм та всякий тоталітаризм. Ідейно-політично спирається на соціально-політичну доктрину насамперед як основний рушійний важіль демократичної революції в СРСР і на національно-визвольну доктрину як на другий важіль тієї революції, але яка без першої в тих умовах не діє сама по собі. В основі цих доктрин лежить ідея Української Незалежної Держави з демократичним ладом.

У 1970-ті рр. Програма УРДП, що спиралася на тезу І. Багряного про роль підрадянських українських кадрів «з-під КП(б)У й комсомолу» («Били нам вікна, називали чоловіка комуністом, бо ж він заявив в “Українських вістях”, що наші кадри там і в комсомолі, і в партії» – згадувала його дружина Г. Багряна [10, с. 8]), транслиувала ідеї і політичні факти українського дисидентсько-правозахисного, національно-визвольного за суттю та різноманітного за формами руху в умовах фактично формованого тоді в СРСР різнонаціонального визвольного процесу революційно-демократичного характеру, що починав свій розвиток від ініціативи Української робітничо-селянської спілки І. Кандиби, Л. Лук'яненка до Української Гельсінської групи О. Бердника, М. Руденка та ін., що не тільки хронологічно, а й, за словами В. Гришка, ідейно-політично був паралельним реальності історичного етапу на материковій Батьківщині. За словами І. Багряного, «до про-

вокаційних байок належить байка ворожої пропаганди про те, що УРДП походить від опозиції в КП(б)У. ... Першоджерелом і початком нашої історії є епоха великого українського відродження 20-их років, епоха бурі і натиску, епоха українського Ренесансу. Там наше ідейно-політичне і навіть фізичне коріння. Там зродилась наша ідея і наша партія» [15]).

У рамках УРДП сформовано молодіжну організацію – Об'єднання демократичної української молоді (ОДУМ). Її члени – молодь, рідні якої походять переважно із земель Східної України. Публікує журнал «Молода Україна». Крім цього, заходами УРДП засновано громадську установу під назвою Демократичне об'єднання колишніх репресованих українців радянським режимом (ДОБРУС), а також Легіон ім. Симона Петлюри – організацію, яка гуртує колишніх вояків УНР, тому що членство в усіх формаціях є фактично повною мірою зі східних областей України [116, с. 737.].

Організація українських націоналістів за кордоном (ОУН(з)) сформувалася в 1954 р. внаслідок розколу в ЗЧ ОУН. Лідером ОУН(з) був професор доктор Лев Ребет – убитий агентом КДБ в 1957 р. (цей самий агент два роки пізніше, у 1959 р., убив також і провідника ОУН(р) – С. Бандеру).

Варто зауважити, що серед всіх трьох частин ОУН ОУН(з) розвинулася повною мірою як політична партія із демократично-виборною, не авторитарною системою, всупереч донцовській, позиції. Партія вважає себе ідейним продовжувачем тієї, так званої «бандерівської ОУН», яка в 1943–1953 рр. пройшла процеси демократизації. Вони започаткувалися як наслідок рішень III Надзвичайного Великого Збору ОУН (III НВЗ ОУН) в Україні в 1943 р. й еволюції в середині цієї ОУН, що розвинулася в другій половині 1940-х рр. розвідками таких публіцистів в ОУН і УПА, як Петро Полтава й Осип Горновий.

Цей другий розкол мав також не менш важливі причини. Після арешту С. Бандери і Я. Стецька в 1941 р. керівництво ОУН(р) через певний час було в руках М. Лебеда. Але, коли в 1944 р. вже як голова проводу ОУН і як головнокомандуючий УПА генерал Роман Шухевич став одночасно й головою Української головної визвольної ради (УГВР), М. Лебедь і М. Прокоп були вислані на Захід як Закордонне представництво УГВР (ЗП УГВР), що і стало причиною конфлікту між ЗП УГВР і ЗЧ ОУН, передусім на тлі інтерпретації постанов III НВЗ ОУН в Україні.

«Сучасна Україна» та «До зброї» – видання Закордонного представництва УГВР, яка свого часу була політичною надбудовою ОУН-Бандери, а в 1948 відбувся розкол. Група, до якої належав М. Лебедь (директор Дослідницько-видавничого інституту «Пролог» – видавця

часопису «Сучасність»), В. Стахів (член правління ЗП УГВР), Є. Врецьона (президент ЗП УГВР), О. Логуш (референт у справах пропаганди), Л. Ребет (засновник у 1954 р. ОУН(з)) та інші, відійшла від С. Бандери, орієнтуючись на «ідеологічні зміни» ОУН на батьківщині. «Мають добрі стосунки з групою “Вперед”. Хотіли ввійти до складу уряду, та переговори застрягли, бо вони узурпують монополію на “збройну боротьбу” та на те, щоби представляти “Україну в боротьбі”. А політичним партіям хочуть залишити тільки еміграційні справи. Здається, отримали якусь грошову дотацію і на неї видають газети. Так чи так вони вже дійшли до нашої Співки журналістів (СУЖ)» [284, с. 76].

Позиції ОУН(з) у подальшому були уточнені її публіцистами Р. Ільницьким, Л. Ребетом і А. Камінським. У вищезгаданій публікації «Матеріали Конгресу української вільної політичної думки» читаємо: «Організація Українських Націоналістів за кордоном (ОУН(з)) є безпосереднім спадкоємцем ОУН, яка постала в 1929 р., діяла безперервно в Україні до половини 1950-х рр. Хоча ОУН в Україні була знищена російсько-більшевицьким окупантом, та її безкомпромісова боротьба проти всіх окупантів мала великий вплив на зріст національної свідомости, на імперативну настанову боротися з кожним ворогом-окупантом у всяких умовах, на прагнення до самостійної політичної підметности. ОУН(з) повністю визнає Програмові постанови III Надзвичайного Великого Збору ОУН, що відбувся в Україні 1943 р., уточнені і доповнені Конференцією ОУН на українських землях у червні 1950 р. Ці постанови становлять підставу діяльності ОУН(з)» [250, с. 5].

Провід, що оформився в післявоєнні роки на чужині (т. зв. «бандерівці»), не визнав фактично духу і настанови постанов III НВЗ ОУН у лютому 1954 р. Ті члени, що в цілому визнали й засвоїли Програмові постанови, сформували ОУН(з), яка базує свою діяльність на цих постановах і організаційна структура якої відповідає демократичним вимогам.

Хоч рядові маси залишилися після 1954 р. в ЗЧ ОУН, пропорційно велика частина інтелігенції перейшла в ряди членства ОУН(з), завдяки чому велика кількість особистостей з високим інтелектуальним профілем мала значні впливи серед українського суспільства. Наприклад, публіцисти, які редагують «Літопис УПА», «Енциклопедію української діаспори», «Патріярхат», «Українське слово», «Церква і життя» і «Вісті комбатанта», є всі членами ОУН(з).

Провідні діячі суспільно-громадського руху, які є близькими до ОУН(з), належали до Світового конгресу вільних українців (СКВУ) через своє членство в Товаристві прихильників визвольної боротьби України (ТПВБУ).

ОУН(з) публікувала газету (згодом журнал) «Український самостійник» (Мюнхен, 1954–1975 рр.), а також «Бюлетень політичної ради ОУНз», а зпУГВР мало «Бюро інформації зпУГВР». У 1954 р. М. Лебедь як секретар зпУГВР заснував публіцистичне видавництво «Пролог» у Нью-Йорку, заходами якого з'явилося велика кількість аналітико-політичних і дослідних праць, а також часописи «Сучасна Україна» і «Українська літературна газета» (Мюнхен, 1951–1960 рр.), які в 1961 р. з'єдналися в журнал «Сучасність» (Мюнхен – Нью-Йорк).

Серед інших еміграційних публікацій, які були відновлені в Україні, слід згадати такі: «Розбудова держави» (УРП), «Визвольний Шлях» (ДСУ), «Українське слово». Спорідненим із «Сучасністю» був журнал «Віднова», 8 чисел якого з'явилися заходами 4-х українських академіків і суспільно-грамадських діячів.

З огляду на те, що в 1947–1950 рр. прибували до Західної Європи вояки УПА, під егідою ЗП УГВР постала місія УПА, яка на початку 50-их рр. переформувалася в комбатантську організацію «Об'єднання бувших вояків УПА». До нього увійшли майже всі старшини УПА, що перебували на Заході. Об'єднання обстоює Платформу УГВР, Постанови III НВЗ ОУН і підтримує ЗП УГВР (Середовище УГВР). Менша група вояків УПА, які підтримували ЗЧ ОУН, створили «Товариство бувших вояків УПА». У той же час видавництво, яке публікує «Літопис УПА», має підтримку і співпрацю обох – і Об'єднання, і Товариства колишніх упівців. Оскільки голова редакційної колегії і редактор належали до ОУН(з) – УГВР, Об'єднання має більшу і повагу, і впливи. До цього слід додати, що УГВР під час війни в Україні була багатопартійною політичною установою як підпільний парламент і як така не могла входити в екзильний Державний Центр, який діяв на еміграції. Проте між ДЦ УНР і ЗП УГВР не було конфронтації.

У цьому контексті варто згадати і про політичні блоки та їх інформаційно-комунікаційні платформи. Еміграційні політичні партії сформували ряд об'єднань і установ для зближення і співпраці між собою. Серед них до особливо діяльних і загальновідомих в українському політикумі відносяться: «Конференція українських політичних партій і організацій» (КУППО, заснована ОУН(с)); «Український демократичний рух» (УДР, заснований ОУН(з) і УРДП); «Конгрес української вільної політичної думки» (КУВПД, заснований ОУН(з), УРДП і УНДО). КУВПД опублікував кілька томів під назвою «Матеріали Конгресу української вільної політичної думки».

Крім цього, у Великобританії, як альтернатива до АБН, було засновано «Європейську групу зв'язку» (ЄГЗ). З українського боку вона має підтримку всіх політичних груп, які входять до ОУуВБ. В ЄГЗ

співпрацювали між собою представники всіх поневолюваних російським імперіалізмом і комунізмом народів, включно з росіянами. Російську делегацію очолював відомий колишній російський дисидент – Володимир Буковський.

Кожна українська політична партія мала «свій екзильний уряд»: ОУН(р) мала своє «Державне правління»; ОУН(с) і УРДП, інші менші партії і групи давали свою підтримку «Державному центрові УНР-ади». Всі «Центри» діяли на терені США, проте майже не контактували між собою, і УНР не визнавала Акт від 30 червня 1941 р.

24 серпня 1992 р., у першу річницю проголошення Акта про державну незалежність України, ДЦ УНР передав свої повноваження владі незалежної України і припинив своє існування. У квітні 1992 р. Конференція Середовища УГВР констатувала, що основні завдання політичних сил в діаспорі, а саме – допомога українському народу боротися за самостійність, перестали бути актуальними, і що ті сили повинні спрямувати свою працю на шляхи громадської і політичної активності. Конференція доручила Президії Середовища найближчим часом підготувати проект реорганізації і дальшої праці Середовища УГВР у двох форматах: у дотеперішній формі або формі об'єднання громадсько-політичного характеру.

До УГВР входили ОУН(з), незалежні члени і Об'єднання бувших вояків УПА. На відміну від ДП і ДЦ УНР, ЗП УГВР ніколи не вважало себе урядом в екзилі. Вважалося, що ЗП УГВР буде голосом «воюючої України», інформуючи Захід про Україну і організуючи підтримку опозиції в Україні. Українська пресова агенція, яка заснована 1987 р. в Лондоні і мала бюро в Києві, також належала до цього середовища і у 1990-х рр. продовжила працю, яку започаткувала ЗП УГВР в інформаційному плані.

Більше уваги слід приділити роз'ясненню діяльності Антибільшовицького блоку народів (АБН). Вищим органом АБН був Центральний комітет, до якого входили провідні політичні та громадські діячі, колишні в'язні тюрем і трудових таборів не тільки СРСР, але й в'язні нацистських таборів. Крім Центрального комітету, діяла ще Рада народів. У 60–70-ті рр. блок наполягав на створенні антибільшовицького фронту, в якому чільне місце відводилось антикомуністичним еміграційним організаціям, зокрема українським «визвольнорфронтівським» угрупованням. Відверто проголошувалась необхідність перетворення АБН в організацію «генерального штабу психологічної війни», який буде координувати і спрямовувати дії в трьох основних напрямках: акції як такі; розвідка; матеріальне забезпечення змагань супроти комуністичних режимів. У той же час АБН цілком справедливо «піднімав голос» на захист репресованих дисидентів в СРСР (Ю. Да-

нієля, І. Дзюби, І. Світличного, А. Синявського та ін.), але засуджував культурний обмін між країнами Заходу і СРСР, який немовби служить тільки засобом диверсії, інфільтрації та розкладу вільних західних народів та еміграційних спільнот, зокрема АБН протягом 80-их рр. влаштовував масові антикомуністичні демонстрації, організовував прес-конференції, надсилав меморандуми до високих державних політиків, міжнародних організацій. Регулярно проводив конгреси, на яких розглядалися питання міжнародної ситуації. Останній конгрес АБН відбувся у травні 1990 р. в Торонто, де було піддано аналізу внутріполітичне становище в СРСР і розроблена програма дії. Інформаційним каналом друку АБН був пресовий орган «АБН-кореспондент».

«Друковані рупори» української повоєнної діаспори (представлені схематично як репрезентанти еміграційних політичних формацій у Додатку А) є основоположним формантом моделі колективної пам'яті, акумуляційної складової «матриці ідеї нації», які включені в єдиний національний інформаційно-комунікаційний простір як сегмент, що виконує ретрансляційну, націоідентифікаційну функції, як інформаційний канал, який містить національний наратив, як соціокультурний механізм, який координує потенціал еміграційної пресової спадщини. А введені до наукового обігу прізвища та ініціали учасників медіасфери (редактори, автори часописів, ідеологи національного наративу) (для 95 імен) – «продуцентів смислів» – післявоєнної української діаспори, знайдені в контенті інформаційно-комунікаційної діяльності повоєнної української еміграції, представлено в Додатку Б.

Сучасна критика так само різна у своїх оцінках діяльності медіасфери післявоєнної української еміграції. Так, В. Панченко стверджує, що хід подій показав неспроможність націоналістичних сил України до об'єднання, чому завадили як об'єктивні обставини, так і амбіції лідерів [292]. Жодна з них, незважаючи на успішну легалізацію, так і не стала впливовим чинником політичного життя. Отримавши можливість перенести свою діяльність на власне українські території, еміграційні політичні течії, разом із тим, зіткнулися з рядом серйозних проблем. «Внаслідок багаторічного ізольованого існування радянської України в післявоєнний період було майже повністю втрачено той зв'язок, що існував ще на початку 1950-х рр. між політичними групами закордонного українства і населенням підрадянської України. Саме ця відірваність, незнання і нерозуміння пострадянських реалій з боку діаспори борців за незалежність і викликали помітний ідеалізм в їхніх поглядах і підходах до процесів розвитку держави» [292].

В. Іванишин наголошує на особливій ролі західної діаспори – структурованої в різного типу громадах, консолідованої, із розвину-

тою інфраструктурою, у тому числі комунікаційною, національного збереження і відтворення, до того ж, матеріально самодостатньої. У другій половині ХХ ст., коли українці на матірній землі, у східній діаспорі та в країнах-сателітах імперкомуністичної Росії опинилися в ситуації, яка грозила їм цілковитою заглодою, саме західна діаспора стала гарантом незнищенності українців як нації. Велика її роль у розгортанні національно-визвольного руху кінця 1980-х – початку 1990-х рр. та в міжнародному утвердженні України як незалежної держави. Реалізувавши ідею-мету своєї інформаційно-комунікаційної діяльності, після грудневого (1991 р.) референдуму «українці обидвох діаспор масово потяглися до Держави Україна, щиро вірячи, що це і буде вимріяна багатьма поколіннями національна держава українців. Одні з них покидали вигідні посади, високооплачувану роботу, обжиті домівки, сподіваючись, що нова – українська! – влада прийме їх і дасть можливість трудитися в ім'я України на рідній землі. Інші влаштовували безкінечні збірки грошей “на українську справу”, приймали в себе тих, кого вважали українськими політиками, допомагали встановлювати політичні контакти, вимагали в своїх урядів визнання української держави, віддавали будинки для українських посольств, консульств і представництв, готові були сприяти економічному розвитку України... Прозріння було повільним і болісним. Колосальний державотворчий потенціал двадцятимільйонної української діаспори нашою космополітичною владою і безідейним політикумом було проігноровано, усіх – обмануто, а західну діаспору – ще й обкрадено (обібрали б і східну та “соцтабірну”, але вони нічого не мали)» [130, с. 485–486]

І основна заслуга й актуальність їх ідеологічно-політичного та масово-інформаційного дискурсів полягає не тільки у виокремленні лідерів думок – «продуцентів смислів», а у виробленні матриці ідеї нації, національно зорієнтованої системи державотворення. «Організаційний геній лідерів УВО, ОУН, УПА та їх побратимів проявився найбільшою мірою в тому, що вони розбудовували національно-визвольний рух не «під себе», а надавали йому строго ідейного і системного характеру. І ця система ефективно діяла і навіть удосконалювалася, незважаючи на вбивство Є. Коновальця, на ув'язнення в німецькому концтаборі С. Бандери, потім – А. Мельника, на героїчну смерть Р. Шухевича, на арешти та загибель тих, що приходили їм на зміну. Провідники гинули, але боротьба тривала – спрацьовувала витворена ними система державотворення» [130, с. 518], що, зафіксована в медіакомунікаційних каналах, і на сьогодні є джерелом соціального капіталу в контексті сучасного державотворення ХХІ ст.

Результати дослідження, описані в підрозділі, висвітлено в авторських публікаціях [164; 168].

1.2. Післявоєнний період національно-визвольного руху української еміграції: діаспорна історіографія

Діяльність українського національно-визвольного руху за кордоном довгий час залишалася однією з найменш досліджених проблем новітньої історії України. Як і ряд інших, за радянських часів вона належала до числа табуєваних тем, про яку якщо і згадували, то винятково в негативному світлі, із заангажованим використанням вибіркової документальної спадщини, псевдонаукової термінології («буржуазні націоналісти», «українські фашисти» тощо), без комплексної аналітики, із вправним підтасовуванням або замовчуванням фактів, у контексті узгодження результатів досліджень із радянськими догмами.

Еміграційні історики, як стверджував І. Лисяк-Рудницький, мали порівняно зі своїми радянськими колегами «дві велетенські переваги – свободу слова і прямий зв'язок з світом наукової думки Заходу» [222, с. 67]. Говорячи про проблематику історії ХХ ст. у контексті її безперечного громадського значення, І. Лисяк-Рудницький наголошував на тому, що «йдеться тут про питання генези модерного українства! Ці речі переплітаються з центральними ідейними комплексами нашого національного самопізнання. На еміграцію, як на носія вільної української мислі, падає обов'язок протиставитися систематичним фальшуванням нашої історії, головне нової, що їх практикують більшовики. Студії... важливі й тим, що вони можуть дати фаховим колам Заходу уявлення про історичні корені сучасної України; західні експерти, виховані на російській великодержавній схемі історії східнього слов'янства, цих коренів не знають, і це одна з основних причин, чому їм так трудно сприймати думку про органічність і серйозність української справи» [222, с. 67].

Значно об'єктивнішими є праці діаспорних науковців, хоча, як засвідчує О. Стасюк, і вони не позбавлені політичної заангажованості, адже історію національно-визвольних формацій в еміграції досліджували насамперед безпосередні учасники руху, їхні родичі або свідки подій. До того ж, ці автори оперували, перш за все, тою часткою документів, які потрапили до закордонних архівів. «Прикрою рисою діаспорної історіографії є її поділ на “мельниківську” та “бандерівську”, оскільки представники кожного відгалуження обстоюють свої вузькопартійні інтереси» [348, с. 7–8].

Розвиток українознавчої думки вчених діаспори як в Україні, так і за кордоном, стає особливо потужним у 20-ті – середині 50-х рр. ХХ ст. На материковій Україні стратегічний курс КПРС був спрямований на творення єдиного радянського народу, на цьому тлі загост-

рилися національні проблеми, тому факт існування української еміграції, а особливо її націософські інтенції, приховувалися радянським керівництвом, а при поодиноких згадках в історіографічних працях радянських учених цього періоду ототожнювалася з російською з акцентом на класовому і приховуванні національного характеру. У цьому часовому відрізку унікальними за масштабом і глибиною охоплення матеріалу є праці С. Наріжного, хоч вони датуються і 1942 р., проте мають історіографічну тяглість у 1950-х рр.: зібрано величезний фактологічний і біографічний матеріал енциклопедичного характеру про УВУ, УГА, УВП, УАК, УСПМ, УІФТ, УНІ в Берліні, УСІ тощо, культурну й видавничу працю української еміграції тощо [271]. С. Наріжний вперше використав значну кількість архівних джерел і заповнив прогалину не лише в історичній науці, а й в українознавстві, висвітливши багатогранне життя еміграції в багатьох галузях її буття, зокрема в науковій, освітній, культурній, державницькій.

У другий історіографічний період (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.) (за І. Краснодемською [209]) в УРСР справа української еміграції кваліфікувалася як ворожа діяльність «українських буржуазних націоналістів». Побіжно згадувалася в історіографії лише українська заробітчанська еміграція, і підтвердженням такого наукового підходу стала праця М. Варварцева, в якій автор називає українознавство «буржуазною псевдонаукою, що служить імперіалізму» [52, с. 2]. Натомість у цей період активно розгорталася наукова, освітня, інформаційно-комунікаційна діяльність української діаспори, що потребувала серйозної джерельної бази. Таким виданням у 1949–1985 рр. стала фундаментальна **«Енциклопедія українознавства»** за редакцією В. Кубійовича і З. Кузелі, де окреслено предмет українознавства, відтворено історію та розвиток основних його галузей – археології, історії, етнології, мовознавства, культури тощо. Вагоме значення мають вміщені тут узагальнювальні статті С. Барана, В. Кубійовича, М. Терлецького, в яких автори характеризують другу та третю еміграційні хвилі, культурну, освітню та наукову працю українців у європейських країнах тощо.

Історіографія досліджуваного питання писалася істориками у 1950-х рр. в еміграції в межах діяльності УВАН у США та в інших країнах, НТШ (у різних країнах), освітньо-наукових установах, різноманітних товариствах. Проте А. Атаманенко згадує про потреби консолідації наукових сил у товаристві за фаховою ознакою, які могли б співпрацювати у фаховому історичному журналі у той період. «Це було викликане багатьма чинниками. По-перше, необхідністю створення опозиції висвітленню українського історичного процесу відповідно до російської схеми східноєвропейської історії, яка панувала в

цей час в Україні та за кордоном у наукових дослідженнях і університетських лекційних курсах. По-друге, потребою спростування необґрунтованих занадто патріотичних тверджень при висвітленні різних аспектів української історії, які з'являлися внаслідок того, що, як писав О. Оглоблин у листі до Л. Винара в грудні 1955 р., "...тепер кожний... вважає себе за історика – на історичні теми пишуть не лише мовознавці, але й хіміки, біологи, навіть ветеринарі..." [221, с. 13]. По-третє, створенням в радянській Україні "Українського історичного журналу", значною мірою залежного від комуністичної ідеології, що спонукало до появи його незалежного "опонента". Одним із важливих чинників була також потреба участі українських учених в міжнародних історичних конгресах» [9].

У 1956 р., як зазначає А. Атаманенко, відбулося засідання істориків, на якому були присутні О. Оглоблин (голова Історичної секції УВАН), Л. Винар, П. Грицак Л. Соневицький, М. Чубатий – діаспорні історіографи, які обговорювали створення акумуляційного центру історичних досліджень [9, с. 143]. У 1962 р. за ініціативою І. Лисяка-Рудницького починають відбуватися щорічні конференції українських істориків та суспільствознавців, і було створено Редакційно-видавничу комісію історичних збірників, але їх друку заважали внутрішні суперечності, відсутність коштів та неусталений зміст. У липні 1963 р. постало Українське генеалогічне і геральдичне товариство, до складу управи якого увійшли: О. Оглоблин (голова), Л. Винар (заст. голови) та Р. Климкевич (генеральний секретар і скарбник), а членами стали фахівці, які цікавилися проблемами генеалогії та геральдики, що визначало специфіку його діяльності (М. Битинський, Р. Климкевич, В. Сенютович-Бережний). Свого фахового видання Товариство не мало, видаючи лише інформативний «Бюлетень» і планувало видати збірник. Тож завдяки підтримці засновника і багатолітнього редактора міжнародного наукового видання «Journal of Central European Affairs» С. Гаррісон Томсона, який також вважав, що для поширення досліджень з історії України потрібний власний фаховий журнал, задум Л. Винара видавати історичний журнал був реалізований. Проте тільки у 1963 р. «перше число історичного бюлетеня з'явилося окремо. Причина початку друку **"Українського історика"** первісно як складової частини, а пізніше – як окремого видання у мельниківському видавництві "Самостійної України" була пов'язана з відсутністю достатньої фінансової бази. Поява журналу переконала частину тих, хто сумнівався в доцільності його видання» [9, с. 145].

Так, в «Українському історичному» (1973, № 1–2) опубліковано статтю В. Кубійовича «Наукове товариство ім. Шевченка у 1939–1952», в якій відтворювалася генеза одного з найбільших українознавчих

центрів – НТШ, що в 1947 р. відновило свою діяльність у Німеччині. Цінною в ній є інформація про причини відновлення та загальні збори Товариства (30 березня 1947 р. у Мюнхені), його генезу, структуру, напрями наукових досліджень та характеристика видань, взаємини з іншими установами.

Як зауважує О. Стасюк, однією з перших діаспорних робіт, присвячених видавничо-пропагандистській тематиці ОУН–УПА, є брошура Лева Шанковського «УПА та її підпільна література» (Шанковський Л. УПА та її підпільна література / Л. Шанковський. – Філадельфія, 1952. – 19 с.), що належить до бібліографічних досліджень [348, с. 8]. Не маючи вичерпної інформації про загальний обсяг літератури ОУН, автор справедливо називає свою роботу лише «причинами до майбутньої бібліографії підпільних видань» [389, с. 1]. Інформативно-описовий характер часто мають роботи щодо видання літератури в підпіллі, оскільки неточності як на фактологічному, так і на проблемному рівнях є наслідком суб'єктивних оцінок і особистих вражень (роботи Я. Гайваса, С. Голяша, Я. Гомзи, В. Макара) [238; 84; 73; 85]. За оцінкою О. Стасюк, значно фаховішими за наявністю багатого та різноманітного фактажу, цікавих аналітичних спостережень, численних порівняльних характеристик, наукових висновків є вступні статті П. Потічного, М. Прокопа і Є. Штендери, до серійного видання «Літопис Української Повстанської Армії» [397; 306].

Тенденційність у тлумаченні ідейно-політичних платформ у контексті обстоювання позицій бандерівського чи мельниківського відламів організації, що применшувала тим самим його значення та масштаби, за словами О. Стасюк, спостерігається в розвідках О. Бойдуник, І. Гриньох, Б. Левицького, К. Паньківського [91; 37; 217; 296]

Досліджуючи історіографію видавничо-пропагандивної діяльності ОУН (1941–1953 рр.), О. Стасюк зауважує [348, с. 13], що досліджувана проблема значною мірою відтворена у мемуарній літературі, зокрема у книгах Марії Савчин (дружини Провідника ПЗУЗ, члена Проводу ОУН(б) Василя Галаси) «Тисяча доріг» [329] та Данила Шумука «Пережите й передумане» [399].

«Основоположники націоналістичного наративу з характерним для них пафосом описували нерівне протистояння українських патріотів та радянської репресивної машини, однак більшість праць було написано на початку 1950-х рр., коли збройне підпілля продовжувало опір, а отже, їм не вистачало виваженого погляду з історичної перспективи. Бандерівці, як правило, акцентували увагу, перш за все, на виграшних для організації позиціях, як-то: тривалість націоналістичного опору, збереження підпільної сітки ОУН та ін. Націоналістичним емі-

граційним колам було важливо представляти перед світом єдину воюючу з СРСР націю» [308, с. 150].

Потужний цикл матеріалів становить т. зв. **історико-мемуарна література**, в якій на основі документів, а також власних спогадів чи свідчень очевидців автори подають характеристику того чи іншого періоду визвольної боротьби, завдяки цьому можна простежити певні загальні тенденції українського визвольного руху. Така література містить маловідому інформацію, яка спонукає до пошуку нових джерел. Маємо на увазі праці провідних ідеологів різних формацій еміграційного політикуму: напр., 1) Я. Стецько «Українська визвольна концепція» [358], в якій перший том – «документ часу» (В. Косик) містить статті різних періодів його публіцистичної і політичної діяльності, характеризують провідного діяча ОУН(б) як мислителя, політика, ідеолога та стратега української революції, репрезентують його роздуми, проекти і концепції, аналітику подій його епохи; другий том розкриває ідеологію українського націоналізму, підпільно-визвольну боротьбу та проблеми міжнародної політики 1954–1982 рр.

2) В. Гришко «Карби часу» [96] – оглядові статті, спогади, розвідки і уривки монографій, що стосуються українського загальнонаціонального життя на батьківщині і в українській західній діаспорі. Перебуваючи в 1945–1949 рр. у Німеччині, автор активно працював у розбудові та пресі АБН, у газеті «Українська трибуна», як член Політради ЗЧ ОУН, а потім разом з І. Багряним – в «Українських вістях», ставши там провідним публіцистом УРДП. У США був одним із перших творців ДОБРУСу, головним редактором газети «Український Прометей», головою УРДП, став доктором філософії. Працюючи політичним коментатором на радіо «Свобода», написав і передав в ефір понад тисячу коментарів на національно-політичні теми.

3) С. Бандера «Перспективи української революції» [31] – статті інтелектуальної, публіцистичної та журналістської творчості, в яких «християнин–націоналіст» виводив теорію визвольної революції з глибинних ідеологічно-світоглядних, суспільно-політичних, економічно-програмових, релігійно-правових парадигм християнського українського революційного визвольного націоналізму з притаманним українській нації історичним народоправством, з основними універсального значення ідеями «свобода народам – свобода людині», які, покладені в основу АБН, є метою визвольної революції: розвал російської імперії на незалежні національні держави поневолених у ній народів у їхніх етнографічних межах і знищення «комуністичної, тиранської, тоталітарної, монопартійної системи» [31, с. 11], розмірковував про загрозу т. зв. націонал-комуністичної диверсії, потенціалом двофронт-

вої війни ОУН–УПА, основами визвольних міркувань – «ідеї, кадри, дія» [31, с. 11].

4) Одним з діаспорних дослідників визвольного руху був колишній підпільник ОУН С. Мечник. У його працях [254; 256; 257; 259; 260; 261; 255; 258] висвітлюються різні аспекти діяльності підпілля, а найбільше – діяльність Служби Безпеки ОУН. Його гасло «Свій до свого по своє» відкрило в контексті розвитку української ідентичності феномен економічних передумов для визвольної боротьби, що відкривали перспективи фінансування випуску патріотичної літератури, підтримки в тюрмах політичних в'язнів тощо.

Національно-визвольний рух ОУН знайшов своє відображення у працях учасника ОУН(м) З. Книша [149; 151; 154], яке базується на особистих спогадах, аналітиці документів, які регулювали діяльність підпілля. Наприклад, в анотації до книги «Становлення ОУН» наводяться компаративні характеристики інших діаспорних видань, що тільки підтверджують неоднозначну оцінку піднятої проблеми: «“Генеза народження ОУН є й досі в мряковинні”, – писав відомий український і міжнародний діяч, емігрант у Швейцарії, Антін Чернецький у своїй книзі “Спомин з мого життя”, виданій у Лондоні 1964 р., хоч він вже читав видану 1962 р. капітальну працю Володимира Мартинця “Українське підпілля від УВО до ОУН”. Соціаліст (хоч і щирий патріот) А. Чернецький, “крім славословія, приписування ОУН деяких акцій, яких вона фактично не робила”, не знайшов у книзі В. Мартинця фактичного історичного матеріалу. Не влаштувала вона – байдуже, з цих самих чи інших причин, – і товаришів Мартинця з націоналістичного табору. Внаслідок цього ми й маємо честь та задоволення передавати до рук читачеві інший чи, радше, – перший – і науковий, і разом з тим доступний кожному виклад історії оформлення стихійно-масового руху українців за своє національне визволення у політично-активне тіло: Організацію українських націоналістів – славнозвісну ОУН» [153, с. 4].

В історіографії націотворчого наративу української діаспори були приклади таких видань, що ставали об'єднувальним чинником у творенні єдиного інформаційного простору для трансляції історичної правди щодо українського національно-визвольного руху. Так, зокрема, «Євген Коновалець та його доба» [117] – співпраця трьох націоналістичних середовищ довкола справи збірника й сукупності завдань Фондації імені Є. Коновальця, яка «оберталася інколи до нас своєю прикрою стороною і ускладняла нам відносини, затримувала нам роботу, поки глибше українське ”раціо” брало верх і можна було далі ділово йти вперед» [117, с. 7]. Ю. Бойко, шанований діаспорний дослідник, у передмові підкреслює дієвість фондаций як платформи для

видавничої діяльності і таку довгоочікувану спільність діаспори: «є він плодом зусиль не якогось вузького гурту людей, в ньому виявляє себе українство в діаспорі, виявляє своїми позитивами власну духову пружність і матеріальну спроможність, а коли є у цьому негативи (а де ж без них обійшлося!), то й вони відображують собою наші колективні спроможності. Фондація ім. Коновальця, як многочленне тіло, наявне в усіх-усюдах еміграційних, Управа Фондації – діловий штаб, у якому кувалося пляни Збірника та заходжувалося невпинно коло його реалізації, політичні середовища – всі три ОУН, – Редакційна Колегія, автори, що беруть участь у політичній житті або й такі, що давно стоять поза політикою, промінентні особистості і скромні працівники нашого громадського життя, – всі вони своїм грошем, пером, порадою, зацікавленістю штовхали діло збірника вперед, поки воно успішно завершилося» [117, с. 7]. Збірник практично довів, що коли перед представниками націоналістичних середовищ стоїть дуже конкретизоване завдання, то воно спроможне «однодушно» захопити всіх і дати в результаті значущий суспільний ефект. Ю. Артюшенко, О. Бойдуник, Є. Врецьона, О. Грицай, І. Кедрин-Рудницький, З. Книш, С. Ленкавський, Я. Маковецький, А. Мельник, Є. Онацький, З. Пеленський, Л. Ребет, В. Янів та ін. – таке гроно «різnotaборових» ОУНівців змогло відтворити синтетичний образ розгортання діяльності ОУН, його підпілля «зі зібраних документів і пресових реляцій» [117, с.14].

Значущим пластом історіографії є **епісторярна спадщина** свідків, учасників, ідеологів певного періоду: наприклад, листування 1950–1982 рр. Єжи Гедройця, який вважав українське питання одним із найважливіших для майбутнього Польщі, з представниками української еміграції, зокрема І. Кедриним-Рудницьким – журналістом «Свободи» (США), головою Президії УНР, членом партійного керівництва УНДО, І. Кошелівцем – редактором «Української літературної газети» – поважного еміграційного видання про культуру, редактором «Сучасності» (ОУН(з)), укладачем антології «Україна 1956–1968», І. Лисяком-Рудницьким – професором в Університеті Алберти в Едмонтоні, автором історичних есе; Ю. Шерехом-Шевельовим – найвидатнішим післявоєнним українським мовознавцем та літературним критиком; советолом Б. Левицьким та багатьма іншими.

О. Стасюк застерігає в контексті тлумачення **термінологічної системи** брати до уваги той факт, що, під терміном «література ОУН» варто розуміти видання і ОУН(м), і ОУН(б). Термін «література ОУН(б)» охоплює також видання УПА та УГВР, оскільки це були структури, створені з ініціативи ОУН(б) і керовані переважно її членством. Ідеологічна та пропагандивна діяльність цих інституцій повністю підпорядковувалась ОУН(б). А от «після реорганізації відділів

УПА 1947 р. й утворення єдиного збройного підпілля взагалі недоречно розмежовувати видання ОУН і УПА, але оскільки вони надалі з'являлись під різними грифами, в тексті ми зберігаємо цю історичну невідповідність» [348, с. 13].

Продовжуючи проблему термінологічної уніфікації історіографічного здобутку окресленої проблеми, варто зауважити на правомірності застосування термінів «північноамериканська історіографія» (за Я. Примаченко), «західноєвропейська» тощо, що базується головним чином на політико-географічних критеріях. Під терміном «північноамериканські дослідники» Я. Примаченко пропонує мати на увазі вчених США й Канади, серед яких варто виділяти три категорії дослідників:

1) емігранти, колишні учасники національно-визвольного руху, які, як правило, сповідували ідеологію однієї з фракцій ОУН («мельниківці», «бандерівці», «двійкарі»);

2) українська діаспора, до якої, слідом за канадським дослідником Дж.-П. Хімкою, зараховують дітей та онуків післявоєнних емігрантів, що народилися в Америці в 1960–1970-ті рр. [411];

3) дослідники українського і неукраїнського походження, праці яких виходять за межі українського етнічно орієнтованого національного наративу [397, с. 2].

До цього ж спадку вчена пропонує зараховувати певні праці північноамериканських дослідників, що були опубліковані під час т. зв. «європейського періоду», та певні дослідження європейських істориків, опубліковані в країнах Північної Америки, що уможлиблюється спільною інтелектуальною традицією у сфері дослідження проблем націоналізму. За таким же принципом тлумачиться поняття «західноєвропейська історіографія». Часто в історіографічному дискурсі використовують термін «Захід»/«Західний світ», тож Я. Примаченко дефініціює його як узагальнювальний синонім демократичних країн на протигагу країнам «соцтабору». Цікавим спостереженням дослідниці, яке ми поділяємо, є врахування у другій половині ХХ ст. переходу західної історіографії до постмодерністської історичної парадигми. «Сформувавшись на початку 60-х рр., постмодернізм – на відміну від модерністського дискурсу, якій тяжів до побудови універсальних теорій суспільного розвитку і базувався на цінностях епохи Просвітництва, відвертався від глобальних проблем й зосереджувався на дослідженні більш вузьких питань» [307, с. 4].

Формування північноамериканських осередків дослідження історії національно-визвольного руху розпочалося з прибуттям «третьої хвилі» української еміграції, у складі якої були як самі учасники руху, так і їхні опоненти. «У 1949 р. Президія УВАН переїздить до Вінніпе-

гу (Канада), а у 1950 р. відкрилось її американське відділення зі штаб-квартирою у Нью-Йорку та філіями у Вашингтоні, Детройті, Денвері та Філадельфії. У 1955 р. у США та Канаді свої відділення відкриває НТШ. Поряд з цим триває процес розбудови й нових українознавчих центрів. У 1970-х рр., зі створенням Українського дослідницького інституту у Гарварді та Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті, відбулося остаточне закріплення лідируючих позицій північноамериканських центрів дослідження україністики» [307, с. 5].

Вектори діяльності українських наукових центрів США і Канади дещо різнилися: так, Канада як країна що активно приймає іммігрантів, але залишається осторонь великої політики, перш за все завжди переймалася забезпеченням внутрішньої стабільності свого багатонаціонального суспільства, тому пріоритетним напрямом роботи канадських українознавчих центрів, окрім історії України, залишається історія та сьогодення українців Канади. Саме українські приватні фонди (Михайла і Дарії Ковальських, родини Стасюків, П. Яцика та ін.) здійснювали фінансування наукових установ української діаспори в Канаді. У США попит на вивчення українського питання, як стверджує Я. Примаченко, був зумовлений тогочасною політичною кон'юнктурою й тривав недовго, чому сприяло закріплене в західній інтелектуальній традиції ототожнення «нації» і «держави», внаслідок чого нації, історія яких мала тривалий бездержавний період, сприймалися як щось не варте уваги. «Свою роль зіграло й некритичне засвоєння американськими славістами концепцій Східної Європи, запропонованих російською і німецькою еміграцією міжвоєнного періоду. Факти колабораціонізму під час Другої світової війни та націоналістичні рухи сформували упереджене ставлення до східноєвропейського регіону. Відсутності зацікавлення історією ОУН і УПА з боку неукраїнських дослідників сприяла й обмеженість доступу до джерел та нестача фахівців зі знанням східноєвропейських мов» [307, с. 6]. Ускладнювало питання і внутрішні суперечки в еміграційному політикумі «третьої хвилі».

За висновками Я. Примаченко, «історіософське осмислення українського націоналізму як ідеології було запропоноване представниками “мельниківської” партійної історіографії, які відзначали ряд ключових різниць у розумінні ролі і місця нації в історії у демократичній та націоналістичній традиціях» [307, с. 7]. Перша розглядає націю як «явище модерне, породжене Французькою буржуазною революцією, і виходить з матеріалістичного світогляду, тоді як друга стоїть на ідеалістичних позиціях і вважає, що нації існують з давніх часів... тож нація як трансцендентне явище, а поняття національної ре-

волюції переносили в ідеалістичну площину, наголошуючи на її моральному значенні в духовному оновленні нації. Змістовне наповнення українського націоналізму "мельниківці" вбачали в концепції солідаризму» [307, с. 7]. Натомість «бандерівці» вважали, що нація є явищем модерної доби, якій належить майбутнє. Порівнюючи націоналізм і демократію, вони відзначали недостатню розробку ідеологічних засад «націоналістичної державно-політичної системи» як західними, так і українськими дослідниками. Історіографічна аналітика діаспорного дослідника Д. Пуціменка розгортається в розробці «Непердрішенство – нова тактика ОУН(м) і що за цим криється» [313] щодо викриття перманентних змін тактики ОУН(м) в контексті дії УНРади і консолідації навколо неї, які, на думку дослідника, акумулювалися в тезі: «розвалити її будь-що-будь, або захопити в свої руки й зробити її своїм інструментом» [313, с. 21]. Цікавий фактологічний матеріал впливає з аналізу статей М. Добрянського, які друкувалися в «Українських вістях» та «Українському Прометейі» у 1955 р. І якщо «бандерівців» дослідники критично аналізували з позиції їх опертя на ідеологічну платформу Д. Донцова, то «мельниківців» – щодо їх теоретичного ідеолога М. Сціборського, який відомий обстоюванням тез про «перманентну націоналістичну диктатуру», визначенням «загальної ознаки комунізму, фашизму, націоналізму – ворожості до ідей і системи демократії» [цит. за 313, с. 22].

Діаспорний період збігається з кампанією масових звинувачень українців у воєнних злочинах, зокрема й у Голокості. «У відчайдушній спробі відстояти гідність своїх дідів і батьків діаспорні дослідники вдалися до створення т. зв. "мученицького" наративу, у контексті якого українці поставали як жертви злочинів численних окупантів» [307, с. 6]. Я. Примаченко пропонує конотативне означення публіцистичної оцінки еміграційною елітою епохи – «мученицький наратив», що підкреслювало вимогу діаспори щодо рівних оцінок злочинів, скоєних нацистами та радянською владою, а це у свою чергу, не сприяло кращому розумінню української проблематики на Заході. Лише кілька дослідників, за її словами, зокрема І. Лисяк-Рудницький, С. Сенік, М. Царинник випадали із загального контексту діаспорного «мученицького» наративу.

На початку ХХІ ст. із **відкриттям радянських архівів** розпочався новий етап діаспорного дослідження медіасфери та історико-політичної парадигми зарубіжного українства, з'явилося нове покоління американських і зарубіжних дослідників (К. Беркхоф, Дж. Бурдс, А. Вайнер, А. Рудлінг, Т. Снайдер та ін.), що взялися за розробку саме тих проблем українського націоналізму, які старанно оминали як представники еміграції, так і представники діаспори.

Як слушно зауважив український дослідник К. Гломозда: «США не зазнавали штучного впливу і відтак те місце, яке посіла історична наука в цій країні, можна вважати наслідком об'єктивних процесів, як і характер соціальних потреб в історичних знаннях» [цит. за 308, с. 10]. Тож у цих дослідженнях крайнього американоцентризму не спостерігалось, панували концепції консенсусу (ідеї безконфліктності американського суспільства, що характеризувалося єдністю щодо фундаментальних питань суспільно-політичного устрою й відсутністю будь-яких значних конфліктів суспільно-політичного характеру) та прогресизму (в основі будь-яких соціальних конфліктів лежать лише економічні чинники).

Ряд центрів при університетах США: Російський інститут в Колумбійському університеті (1946) (політика та ідеологія (З. Бжезінський)), Російський дослідницький центр в Гарварді (1948) (радянська економіка (А. Бергсон, А. Гершенкрон)), Центр слов'янських і східноєвропейських досліджень в Каліфорнійському університеті – Берклі (1957) займались дослідженням «советології», що стало актуальним на початку «холодної війни». Советологія як напрям фінансувалася як приватними корпораціями (фонди Рокфеллера, Карнегі, Форда), так і державними структурами, такими як Міністерство оборони США та ЦРУ, оскільки більшість советологічних центрів було пов'язано з розвідкою та військово-промисловим комплексом. Саме в цей період в рамках советології з'являється теорія про тоталітарну природу СРСР [307, с. 7], що дозволяло протиставити національноцентричні дослідження радянській ідеологічній площині та розподілити український історіографічний простір на радянський та діаспорний, хоча це, за словами І. Колесник, мало і відповідні наслідки: «...ідейна нетерпимість, агресивність, репресивний стиль мислення, ознаками якого був етичний ідеал боротьби, конфронтації, звинувачення один одного у комунізмі чи націоналізмі» [цит. за 308, с. 18].

Створення власних освітніх та наукових українських установ таких, як наприклад: Українська вільна академія наук (УВАН) (з листопада 1945 р., Аутсбург), Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ) у Сарселі (Франція) та ін. було мотивоване розумінням політичних емігрантів «третьої хвилі», що «Захід не піде на конфронтацію з СРСР заради незалежної України. Необхідність запропонувати альтернативне бачення майбутнього України ніж "українська державність" в рамках СРСР, змусила українських емігрантів вдатися до формування власних наукових установ» [308, с. 18]. Знаковим є створення у 1965 р. у США Українського історичного товариства (УІТ), мета якого полягала у розбудові альтернативної радянській методології української історичної науки, в основу якої було покладено концепції

пцію М. Грушевського, та репрезентації творчого доробку членів товариства з ряду проблем української історії на сторінках журналу «Український історик».

Підходячи безпосередньо до процесу становлення досліджень історії ОУН і УПА в США та Канаді треба відзначити важливу роль Об'єднання колишніх вояків УПА США та Канади (ОКВ УПА) та Товариства колишніх вояків УПА ім. ген. Тараса Чупринки ЗДА і Канади (ТКВ УПА), які всіляко сприяли популяризації проблеми ОУН-УПА в Північній Америці, доклавши чимало зусиль для створення необхідної для досліджень історії ОУН і УПА джерельної бази [230; 231; 232; 229].

Варіант класифікації історіографії однієї з найпотужніших ідеологічних формацій української еміграції – ОУН-УПА, було запропоновано українським дослідником Ю. Киричуком, в основі якої виділені 4 основні групи досліджень: 1) радянська, визначально-апологетична часів існування СРСР; 2) діаспорна й емігрантська того ж періоду; 3) сучасна українська (українська вітчизняна й діаспорна) після проголошення незалежності України; 4) зарубіжна [145, с. 39].

Класифікація діаспорної історіографії українського національно-визвольного руху 30–50-х рр. ХХ ст. цього дослідника збігається з більшістю представлених у цьому напрямі: 1) «бандерівська» історіографія, провідним дослідником якої, на думку Ю. Киричука, є П. Мірчук, більшість праць якого написано в компліментарному стилі, а також А. Бедрій, С. Мечник, Л. Шанковський та ін. 2) «мельниківська» історіографія, провідне місце в якій посідають дослідження З. Книша, одного з відвертих антагоністів С. Бандери, що, безперечно, відобразилося в його розвідках. Щодо інших, то Ю. Киричук зазначає: «Інші мельниківські історики – В. Верига, З. Городянський, Я. Шумелда писали праці у виваженому, спокійнішому тоні, хоча перебільшували авторитет ОУН(м) в українському визвольному русі» [цит. за 145, с. 41–42]; 3) «двійкарівська» група історіографів – П. Потічного та В. Маркуся, які «обґрунтовують закономірності виникнення “двійкарського” демократичного напрямку в українському націоналізмі, ведуть ідейні дискусії із бандерівськими теоретиками» [цит. за 145, с. 41–42]; 4) «комуністичні» публіцисти, що працювали в середовищі діаспори та еміграції.

Українська націоналістична доктрина аналізувалася у повоєнний період на чужині з урахуванням помилок і відповідно до вимог часу. Тому, як зауважує Я. Примаченко, більшість досліджень, особливо це стосується праць, що походили з бандерівського середовища, написаних постфактум, виправдовували, а часом, й корегували ідеологічні засади ОУН. «Причину відсутності у ранньому націоналістичному

наративі концептуального бачення українського націоналізму варто шукати в історії самої організації» [308, с. 47]. Представник «двійкарівської» історіографії Л. Ребет відзначав, що «слабкість програмових положень ОУН та нахил в бік «ідеологізму» виходили із концепції ОУН як понадпартійної організації, що мала об'єднати довкола себе всіх українців, які прагнули державної самостійності. Постанови I Конгресу ОУН були спрямовані на здобуття власної держави, а питання наповнення її конкретним політичним, соціальним чи культурним змістом відсувалося на другий план» [317, с. 526]. Канадський дослідник Т. Кузьо пояснює тенденційність у репрезентації ідеологічно-політичної системи в умовах еміграції серед діаспорних істориків тим фактом, що для них націоналізм сам по собі як ідеологія є доволі обмеженим і потребує більш потужного ідеологічного господаря як-то: лібералізм, консерватизм, соціалізм, комунізм чи фашизм [414, с. 134].

Я. Примаченко підтверджує той факт, що проблема змістовного наповнення широко обговорювалася в партійних середовищах обох фракцій у повоєнний період. Після розколу ОУН у 1940 р. «більшість теоретиків націоналізму, які були представниками старшого покоління, опинилася в мельниківському таборі, тоді як бандерівці, соціальним ядром яких було студентство з його наголосом на чин та концепцією “перманентної революції”, досить скептично ставилися до розробки теоретико-програмових засад. Полум'яні, але ірраціональні заклики Д. Донцова були їм ближчі» [308, с. 48].

Український публіцист Р. Лісовий, досліджуючи причини розколу ОУН, зауважує, що теоретичне осмислення спадщини та подальша розробка концепції українського націоналізму на Заході здійснювалася представниками старої, «міжвоєнної» генерації бандерівців, більшість з яких застрягла у своєму «юнацтві», не змігши вийти поза психологічні рамки юнацького віку, продукували набір патріотичних гасел, адже авангард бандерівського руху складали студенти [227], за якими через незавершеність освіти закріпилася конотація напівінтелігентів [299].

Не зовсім простою була й ситуація в середовищі української діаспори, оскільки структура останньої була неоднорідною. У цьому контексті канадський дослідник Дж.-П. Хімка розмежовує українську післявоєнну еміграцію та діаспору: до перших відносить українських емігрантів, що, приїхавши до Північної Америки розбудували там громадську та господарську інфраструктуру; під другими розуміє їх дітей та онуків, які народилися в Америці в 1970–1980-ті рр., тож хронологічні межі діаспорного періоду з 1980-х рр. по сьогоднішній день (він характеризує цей проміжок як певний занепад українського культурного життя та діяльності українських товариств, який змінився хви-

лею піднесення після проголошення незалежності України у 1991 р.: «Саме впродовж діаспорного періоду було здійснено більшість проєктів, що стосувалися колективної пам'яті української спільноти Північної Америки, і так чи інакше були пов'язані з подіями Другої світової війни, а отже і з історією українського націоналістичного підпілля» [308, с. 26]. Я. Примаченко, спираючись на розвідки канадського історіографа, зазначає, що нащадки післявоєнної еміграції намагалися створити свій специфічний історичний наратив. Намагаючись донести до старої імміграції та всього західного світу, що відбулося насправді, вони вдалися до створення власного історичного наративу, що, закріпившись в українській спільноті, на довгий час визначив напрям та характер історичних досліджень.

Аналізуючи наукову, історіографічну популярність інформаційно-комунікаційної діяльності, фактологічної історії української еміграції, зокрема станом на 2010 р., сучасні історики засвідчують пасивне ставлення до неї американських істориків, що «обумовлено сучасним північноамериканським історичним дискурсом з його акцентом на постановку проблем, перш за все, в рамках транснаціонального та соціального підходів, тоді як антирадянську діяльність УПА краще за все розглядати з точки зору воєнної історії. Єдиним американським істориком, який запропонував загальний аналіз антирадянської діяльності УПА, залишається автор вже класичної праці "Український націоналізм" – Дж. Армстронг» [308, с. 143]. Хоча сучасна ситуація гібридної війни із потужним інструментарієм війни інформаційної активувала і зарубіжних дослідників, і діаспорну громаду не лише до пошуку смислів у спадщині української еміграції повоєнного періоду, а й відновлення і поновлення історіографічної парадигми.

Одними з перших, хто дав опис діяльності УПА, зокрема їхнього тактичного прийому – рейду, з урахуванням політичного аспекту були П. Мірчук та Л. Шанковський: «Рейд зв'язаний завжди з найбільшими трудами й небезпеками, – відділ відривається під час рейду від своїх баз, що ускладнює питання прохарчування, постачання амуніції та відсилки ранених до підпільних лікарень, але зате дає найбільші політично-пропагандивні успіхи» [266, с. 273]. Надзвичайно вагомим є його дослідження закордонних рейдів УПА, оскільки саме ці «рейди прорвали інформаційну блокаду, створену радянським урядом, і певною мірою розвіяли міф про те, що УПА – це зграя головорізів» [308, с. 146]. П. Мірчук наголошував, що закордонні рейди мали на меті не тільки звернути увагу західного світу до української проблеми, але й «переконати українську еміграцію про потребу і доцільність використання в дії на міжнародному форумі цього великанського політико-морального капіталу, що його створила і тво-

рив революційно-збройна боротьба УПА – ОУН – УГВР» [266, с. 218].

На відміну від П. Мірчука та Л. Шанковського [387], Ю. Тис-Крохмалюк пропонує концептуальний підхід до українського націоналістичного спротиву як унікальної і самобутньої партизанської тактики, звертаючи увагу на підготовку та методи, що застосовували рейдуєчі відділи, визначає їх п'ять основних цілей: 1) військова: проведення боїв на віддалених від бази УПА теренах, де ворог найменше очікував появи повстанців; 2) політична: ознайомлення з ідеями українського національно-визвольного руху населення нових теренів; 3) захисна: захист цивільного населення від ворога; 4) пропагандистська: підвищення морального духу населення; 5) тактична: перешкоджання зачистці теренів ворогом та здобуття стратегічно важливих територій [417, с. 38].

Хоч мова йде про післявоєнний період української еміграції, період Другої світової війни і, відповідно, концептуальна історико-ідеологічна **проблема колабораціонізму ОУН і УПА** розглядалася в контексті післявоєнних розвідок української діаспори. Так, відомий діаспорний дослідник С. Горак дискутує про загальний стан розгублення, в якому опинилося західноукраїнське суспільство в перші місяці німецької окупації, мова йде про koncepcію лояльності щодо німців. Діаспорний дослідник наголошував на доцільності займання вибіркової позиції на початковому етапі війни, що могло б змусити Берлін занепокоїтися й переглянути українське питання, до того ж така позиція була особливо актуальною після арешту С. Бандери і Я. Стецька [86, с. 38]. Натомість «запевняння в співпраці при відсутності офіційного визнання... звільняло німців від потреби надавання українцям більших прав, чим їм заздалегідь призначено...» [86, с. 38].

Його позиція у покладанні відповідальності на політику СРСР й інтерпретації українського колабораціонізму як явища зовсім відмінного від феноменів у країнах Західної Європи (Голландії, Норвегії, Франції) була співзвучна позиції більшості діаспорних дослідників [86, с. 26]. «Загалом, С. Горак в своїй системі оцінки співпраці українців з німецькою окупаційною владою в перші місяці війни виходить з позиції, що критерій оцінки будь-яких історичних подій закладається тим історичним часом, в якому вони відбувалися, а отже й всіма притаманними цьому часу ментальними установками» [308, с. 128]. До того ж, С. Горак відзначає, що німці надавали перевагу індивідуальній співпраці з конкретною людиною, а не з організаціями [308, с. 129]. «Більш того, зацікавлення німців тільки військовим співробітництвом й практично повне ігнорування політичної складової змусило їх згорнути будь-яку співпрацю з ОУН в рамках військово-політич-

ного типу колабораціонізму. Безсистемний характер подальших німецько-українських контактів показує відсутність стратегії розвитку співпраці як з однієї, так і з іншої сторони. Взагалі колабораціонізм передбачає співпрацю чи визнання на інституціональному рівні, чого з боку німців по відношенню до ОУН чи УПА так і не відбулося» [308, с. 129]. За дослідницькими узагальненнями Я. Примаченко, партійна історіографія ОУН(б) в питанні колабораціонізму передрікла появу діаспорного «мученицького» історичного нарративу.

Згадуваний вже П. Мірчук у праці «Українська визвольна справа і українська еміграція» [265] робить висновки про суть та особливості української визвольної справи: «Це боротьба за повернення національно-державної суверенності як передумови здійснення нашої правди, – побудови суспільно-політичного ладу згідно з нашим розумінням суспільного життя. Її ж особливістю є те, що це боротьба всіх верств, всіх прошарків українського народу» [265, с. 7]; про «фізичну субстанцію» української нації: «Критичний розгляд питання сучасного стану населення України щодо кількості й національного складу приводить до ствердження, що на території сьогodнішньої УССР живе на 42 млн населення 85% українців, – 34 млн таких, які відверто визнають себе українцями й ок. 2 млн таких, які з політичних мотивів зареєстрували себе “руськими”, – і 15% розсіяних по всій Україні неукраїнців, вчислюючи туди вже й московсько-більшевицький апарат гноблення. Цей факт, якщо стояти на етнографічному принципі, дає українському народові на всіх теренах сьогodнішньої УССР таке саме право на беззастережну національно-державну суверенність, як його мають на своїх етнографічних теренах всі інші європейські народи» [265, с. 18]; про політичну зрілість українського народу: «...і маніфест відновлення української державности, і збройну та політичну боротьбу УПА під керівництвом Української Головної Визвольної Ради муситься розглядати не як акції одної політичної організації, але – як вияв постави всего українського народу, як промовисте і переконливе свідоцтво політичної зрілості і моральної сили сучасного українського покоління... тепер український народ вступає в бій вже з ясними ідеями, з чітким оформленням завдань, цілей і шляхів початої боротьби... за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД)» [265, с. 21–22], а інші політичні групи, осередки на еміграції організаційної участі в керівному революційному центрі взяти не хотіли, за словами П. Мірчука, оскільки не могли погодити своє функціонування з визнанням платформи УГВР, в якій йдеться про революційно-визвольну боротьбу українського народу проти німецьких і більшовицьких загарбників [265, с. 27].

Роботи П. Мірчука були присвячені і висвітленню діяльності УПА, в яких зумів відшукати, опублікувати та дослідити чимало до-

кументів ОУН, зокрема звітів, в яких є дані про діяльність збройного підпілля у 1942–1952 рр., що до відкриття українських архівів у 1991 р. містили чи не найбільше фактичного матеріалу про визвольний рух цього періоду [262; 263; 264; 266; 267].

Важлива інформація про визвольний рух міститься у книзі М. Лебеда «УПА (Українська Повстанська Армія). Її генеза, ріст, дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу» [216] – керівника ЗП УГВР. Книга цінна тим, що була першою серйозною спробою проаналізувати основні напрями українського визвольного руху, а її автор як один із керівників підпілля був добре обізнаний з особливостями історичної доби, в якій творилися відділи УПА та ланки ОУН.

Ряд праць з історії українознавчих центрів за останні десятиліття видано вченими в еміграції: А. Жуковський розглянув історію НТШ, М. Антонович, О. Домбровський висвітлили діяльність УВАН, М. Сополіга – Музей української культури в Свиднику, М. Мушинка – Музей визвольної боротьби України.

1990-ті роки характеризувалися входженням до українського гуманітарного простору діаспорної літератури, яка торкалася національно-визвольного руху періоду Другої світової війни. Передусім ішлося про книгу В. Косика «Україна і Німеччина у Другій світовій війні» [203], праці З. Книша [150; 155], В. Вериги [59], П. Потічного, Р. Колісника [195] та ін.

Зокрема, В. Верига, даючи оцінку «розлому» національно-визвольного руху, підкреслює різницю між фракціями ОУН лише в тактиці досягнення державотворчої мети, а не в ідеологічній площині, до того ж наголошує на участі в цьому ворожих для україноцентричної позиції політичних формацій, що маніпулювали інформаційним і політичним чинниками і, як наслідок, дискредитували роботу ОУН. Цікавим у роботі, дотичним до нашого питання, є бібліографічний огляд, який є каналом формування інформаційної культури українців, оскільки звинувачення радянської пропаганди у зрадах, колабораціонізмі не мали відповідного інформаційного протистояння через наслідки, що загрожували в результаті оприлюднення іншої позиції – де-соціалізація, тюрма, смерть. До того ж, офіційні архіви опозиційних держав були недоступні, документація підпілля не могла зберігатися в одному місці в умовах більшовицького наступу, тож спогади самих учасників подій, які нерідко перенавантажені популяризацією власної політичної формації та її лідера, ставали чи не єдиним доступним контекстом доби. Так, спогади та матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму, присвячені ідеологічному та бойовому поступу українського визвольного руху з 1920 р. по

1945 р. від головного редактора часопису «Сурма» В. Мартинця [242] за спостереженням В. Вериги [59, с. 12–13] дають невивірені списки прізвищ учасників, серед них є відверті опозиціонери ОУН.

Праці Л. Гірняка [79] обмежуються в основному учасниками Карпатської Січі та членами ОУН до вибуху «німецько-советської війни», проте він «безпристрасно» подавав інформацію про них і пізнішого періоду в контексті їх національно-визвольної боротьби.

Важливим документом того часу В. Верига називає працю Л. Шанковського «Похідні групи ОУН (Причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941–1943 рр.)» [388]. «З уваги на те, що обидві фракції ОУН визнавали ту саму ідеологію, ті самі філософічні принципи, навіть ту саму назву... де це тільки було можливе, спостерігається скорочення ОУН(р) для ОУН під проводом С. Бандери, помимо того, що в цей час та група вживала на своє означення ще й букви (сд), тобто самостійників-державників, так нібито матірня ОУН під проводом А. Мельника не була самостійницькою, ані державницькою. В дійсності додаток (р) – революціонерів більш підходящий просто тому, що засаднича різниця... залишилася в тактиці і в інтерпретації поняття “революція”» [59, с. 15].

Згадує автор як історіографічну пам'ятку збірник «Організація українських націоналістів 1929–1954» (Париж, 1955) [280], особливо підрозділ «Пам'яті впавших за волю і велич України», де зібрано п'ять фрагментів-нарисів, особистих споминів полк. А. Мельника про полк. Є. Коновальця, О. Кандибу-Ольжича, О. Сеника-Грибівського, полк. Р. Сушка-Сича, М. Сціборського-Житомирського, Я. Барановського-Лімницького. «На жаль, це тільки політичні силуетки і нема в них основних біографічних даних, як дата народження, про наукову, військову чи суспільно-політичну діяльність... Не повні ці спогади і не мають претенсій відтворювати цілість образу постатей, що впали на своїх постах...» [59, с. 17]. Сам А. Мельник засвідчує відсутність згадок про незабутніх О. Чучмана, Ю. Вассіяна... не відтворені десятки світлих постатей провідників і провідниць... сотки лицарських постатей бойовиків, які на жертovníку батьківщини життя своє зложили на полі слави, чи в тюремних казематах, концентраційних таборах чи на далеких засланнях [59, с. 17].

В. Верига підкреслює важливість документації, зібраної в багатотомному виданні «Літопис УПА – Історія: Документи і матеріали» (за редакцією Є. Штендери та П. Потічного, Торонто–Львів), проте М. Скорупський у спогадах «У наступах і відступах» (Чикаго, 1961), доповнених і перевиданих у Парижі «Туди, де бій за волю» [340] звинувачує редакторів у тенденційності підбору матеріалів до збройної боротьби УПА.

До слова, М. Скорупський, тереновий провідник ОУН(м) в США, про позиції УПА й опозиційність з бандерівцями зазначає так: «Наша тактика базувалася не на кон'юнктурі, а на далекому погляді вперед і на українській рації. Партизанку ми не вважали за самоціль, а лише за засіб. Чого? Побудови Української Держави, чи боротьби? Для нашого Проводу було ясно, що до виборення Української Держави ще далеко й напевно доведеться нам її виборювати не від німців, а від московських большевиків, чи від якоїсь нової Москви. Тому головна увага мусить бути звернута не на сьогоднішню боротьбу з німцями, а на майбутню – з москалями. Наше завдання – втримати конспіративну підпільну сітку ОУН, бо коли большевизм є в основному більша сила політична, як мілітарна, то з нею й боротись треба засобами й методами головно політичної натури. Партизанка – це може переходова форма боротьби, а політичне підпілля – стала й єдина на довгі роки. Тому недоцільно нам надто розгортати партизанку» [340, с. 356]. На його думку, недоцільно зривати великі маси в ліс без зброї, амуніції, а головне – «без перспективи для широкої партизанки в советських умовах», на цій підставі «партизанка» для них представлялася як пристанище для розконспірованих людей і база військового вишкілу та підготовки військових кадрів на майбутнє. «Саме бандерівські успіхи полягають на кон'юнктурному використуванні протинімецьких настроїв, які дають змогу кожному набирати людей у ліс. Але що з тими людьми без амуніції і без усього іншого необхідного буде, коли німецький фронт заломиться і прийдуть большевики, як переможці, зі знанням терену, з засобами провокації і розвідки в терені? Як ті маси здеконспірованих партизанів перевести назад у підпілля і там забезпечити? Отже, ми не можемо відступити від нашої тактики, хай це й дає бандерівцям перевагу. До їх виступів проти нас поставитись спокійно й вичекати вияснення їх відношення, щоб не доливати передчасно оливи до вогню» [340, с. 356].

3. Книш у своїх розвідках, зокрема у зібраних статтях із «Самостійної України» зауважує, що варто в національно-визвольному розвої України брати до уваги суспільно-політичні студії, зокрема участь у ньому двох українських еміграцій (економічної та політичної), і тут, на думку З. Книша, «у своїх політичних рахунках визвольний рух робить засадничу помилку в підході до еміграційної маси» [152, с. 34]: не зважає на те, що «стара заморська українська еміграція», тікаючи від нужди, отримала від порівняння з чужим оточенням комплекс меншовартості, що ніяк не корелюється з ідеєю національної гордості – «найсильнішого заборолу проти денационалізації» [152, с. 36], і образ краю, битого горем і злиднями, залишився на час довший, ніж культурний, економічний та політичний поступ на материковій Україні. «Яка б не була велика числом і сильна багатством українська емігра-

ція, вона по своїй психології і політичним умовам свого існування може бути тільки субсидіарним чинником у визвольній політиці» [152, с. 41], хоча «українська політична еміграція має перевагу над усіма іншими в тому, що перед ними стоїть велика ціль: вона бореться не за зміну режиму, як еміграція російська, не за ті чи інші політичні впливи, за ослаблення політичних зв'язків з Москвою, як еміграція чеська, або румунська чи болгарська: вона бореться за повну політичну незалежність своєї країни і через те в неї повсякчасно перед очима сенс її існування і свідомість того, що вона емігрувала не перед українським народом, чи навіть його великою частиною, але перед ворогами українського народу. Тому й має вона цілюще джерело, де вона все регенерується і звідки черпає свої моральні сили» [152, с. 64].

Тож, всю літературу, яка існує з даної проблеми, слід поділити на українську та зарубіжну, головним чином – української діаспори Західної Європи і США. В українській історіографії досліджуваної теми П. Тригуб пропонує **виділити три етапи: 1) дореволюційний, 2) радянський та 3) сучасний** [371, с. 122].

Серед післявоєнних дослідників важливо згадати **Мирона Куропася**, який є автором численних праць з історії української діаспори в США [413; 407; 213; 214]. Зокрема, його книга «Історія української еміграції в Америці» присвячена виставці фотографій та інших матеріалів з даної теми. У ній М. Куропась стверджує: «Щоб зрозуміти особливості історичного розвитку на сучасному етапі української спільноти в Америці, необхідно усвідомити собі прагнення українців Америки оберігати свій національний характер. Позбавлені можливості вільно плекати і розвивати на батьківщині, що була і є під владою чужинців, українські іммігранти та їх нащадки створили собі нову батьківщину і уже понад сто років плекають її в Америці» [213, с. 3]. П. Тригуб стверджує, що «чинячи опір асиміляції, переважна більшість українців Америки успішно інтегрувалася в американське плюралістичне суспільство і стала його частиною. Як і більшість інших етнічних груп, з яких складається населення Америки, українські американці, як вважає М. Куропась, є продуктом двох національно-державних традицій – української і американської, але єдиної лояльності. Саме через свою вірність американським засадам життя – свобода і правосуддя для всіх – українці Америки так непохитно віддані ідеї створення української незалежної держави» [371, с. 126]. Автор підсумковує, що робота М. Куропася досить багата на фактичний матеріал з релігійного, політичного та культурного життя українців в США, проте деякі положення носять апологетичний відтінок, не говориться про підприємницьку діяльність, економічні негаразди чи труднощі в житті пересічного українця в Америці, але, разом із тим, є

«важливим джерелом для вивчення української імміграції в США, яке ґрунтується на ідеологічних засадах американської демократії» [371, с. 127]. Після Другої світової війни кількість праць, присвячених українській діаспорі та виданих у США та в еміграції загалом, збільшується. Значна частина їх була надрукована з приводу ювілеїв різних наукових, громадсько-політичних та культурно-просвітницьких організацій, а також з нагоди 1000-ліття запровадження християнства в Україні [371, с. 127]. Як правило, за свідченням П. Тригуба, такі збірники відкриваються вступними статтями відомих дослідників діаспори, містять різноманітний фактичний матеріал, документи, ілюстрації. Так, книга «Українці в Чикаго і Іллінойс в тисячоліття хрещення України» пропонує читачеві нариси М. Куропася «Історія поселення українців в Чикаго» і В. Маркуся «Українська громада після Другої світової війни». Далі книга презентує відомості про громадсько-політичні, церковні, культурно-освітні, благодійні, мистецькі, ветеранські, молодіжні, профспілкові, жіночі, економічні, фінансові, наукові організації й товариства із зазначенням кількості членів у них, прізвищ керівників [371, с. 127]. Історіографічними здобутками на ниві дослідження українства за кордоном у повоєнний час є монографічні дослідження, зокрема Леона Толопка, присвячене трудовій еміграції українців на початковому її етапі (1890–1924 рр.) [370], О. Твардовського і О. Поповича – історії «Чорноморської Січі» в Нью-Арку [365]. Значний, насамперед інформаційний, матеріал подається в наукових та громадсько-політичних журналах.

У рамках історіографічного дискурсу варто згадати і персоналії, які ідентифікують дослідницький діаспорний доробок. Так, наприклад, **В. Дорошенко, «князь української бібліографії»** (за висловом професора І. Борщака), увійшов в історію українського книгознавства як перший у середовищі української еміграції професійний бібліограф, книгознавець, літературознавець, джерелознавець, громадський і політичний діяч, він упродовж 35 років був бібліотекарем, а потім директором бібліотеки НТШ. Як свідчить, О. Супронюк, публікації його зібрати нелегко, оскільки вони розкидані в різноманітних часописах, що загубилися в еміграційних виданнях, часто знищених між Першою і Другою світовими війнами. «Багато зі своїх рецензій він вмівував без підпису або під різними псевдонімами і ініціалами, з яких не всі відомі. Відомі з них – Білоцерківець, Божко Л., В., В. Д., В. І., Вол. Д., Володаренко, Дадим, Журба Вол., Книголюб, Куку, Ладим, Ладько, Лікаренко, Лучанин, Маріян, Немирич, Вол. О'Димир, Українець, Василь Петровський, Р. О. та ін.» [362, с. 293]. Одним з найбільших його досягнень того періоду біографії була підготовка до друку і видання першого випуску «Українських бібліологічних вістей» (Аугсбург, 1948, УВАН, Серія книгознавство (за ред.

В. Дорошенка)), який і донині зберігає своє наукове значення, оскільки задумувався як початок масштабного проекту, що мав збирати і досліджувати найбільш важливі книгознавчі та бібліографічні матеріали. У редакційній передмові до нього зазначалося: «З розвитком українського культурного руху на еміграції, зокрема українського видавничого руху, починає щораз пекучіше відчуватися потреба органу, призначеного питаням, зв'язаним з українською книжкою в найширшому значенні цього слова, – органу, що з одного боку досліджував би питання книгознавства взагалі, а з другого реєстрував би і таким чином зберігав би від забуття і безслідного запропашення найменше навіть явище української друкованої продукції, що повстала на скитальщині за межами Рідного Краю» [376, с. 3]. На жаль, вийшов тільки один випуск УБВ – видання не мало продовження.

З 1952 р. до 1954 р. «працював у редакції щоденника "Америка" як мовний редактор і коректор, очолював літературно-мистецьке Товариство у Філадельфії. Був членом Об'єднання українських письменників у екзилі "Слово" з дня його організації» [362, с. 297].

«Вагомими публікаціями останніх років життя В. Дорошенка були: "Реєстр українських періодичних видань у вільному світі за рр. 1961–1962" у календарі "Свободи" за 1963 р. (окремий відбиток "УВАН. Книгознавча секція") та "Показчик літератури про українську пресу" у "Сучасності", 1963, ч. 6. У "Реєстрі українських періодичних видань у вільному світі за рр. 1961–1962" зафіксовано 485 заголовків періодичних видань; упорядник не проминув і малознаних організаційних бюлетенів та іншомовної преси, що її видавали українці, також видань карпато-руських та ін., що виходили діалектами української мови. Цей реєстр, ілюстрований фотографіями заголовків видань, є одним із найповніших списків української періодики за кордоном» [362, с. 297].

У 50-ті роки опублікував у США статтю «Пам'яті українських бібліографів», присвячену Д. Дорошенку, І. Калиновичу, М. Комарову, З. Кузелі, І. Левицькому; видав кілька ретроспективних показників української емігрантської преси: «Українська національна преса в роки 1945–1951 по цей бік залізної заслони» (1951); «Українська євангельська преса» (1952); «Показник української католицької преси у ЗДА» (1952); «Українська преса в ЗДА» (1954) та інші.

«В. Дорошенко очолював Книгознавчу секцію УВАН. Одна з видатних праць, надрукованих цією секцією, є "Річник української бібліографії, 1957" О. Данка й М. Лабуньки. Б. Кравців, досліджуючи український видавничий рух за кордоном, відзначав, що цей показник є єдиною зреалізованою спробою загальної бібліографії українських книжкових видань поза межами УРСР, в якому було зареєстровано 275 книжок і брошур, 202 українською й решта іншими мовами»

[362, с. 298]. **Закордонні огляди україніки Л. Бачинського, Б. Романенчука, Я. Рудницького, Є. Пеленського та інших, по суті, продовження майже «піонерської» діяльності вченого.**

Діаспорна історіографія повертає також ім'я **М. Чубатого** – організатора і першого голови НТШ у США (1947–1952 рр.), одного із засновників Українського історичного товариства (УІТ) за кордоном, Українського конгресового комітету Америки (УККА) та редактора журналу «The Ukrainian Quarterly» (1944–1957 рр.), якого у радянській історіографії (А. Кольчук, В. Шушарін) позиціонували як «буржуазного націоналіста», «націоналістичного фальсифікатора», «буржуазно-націоналістичного українознавця», «буржуазно-націоналістичного псевдо-вченого» [90, с. 5]. Еміграційне життя М. Чубатого у США (1939–1975 рр.) – один із найдинамічніших його періодів, що характеризувався виданням його найважливіших праць «Київська Русь у нових советських та польських дослідках» (1962 р.), «Княжа Русь–Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй» (1964 р.), «Історія християнства на Русі–Україні. – Т. I до 1353 р.» (1965 р.), «Українська історична наука (її розвиток і досягнення)» (1970 р.), «Історія християнства на Русі–Україні. – Т. II. – Ч. I. (1353–1458)» (1975 р.) та багато інших. Український етногенез учений досліджував з позиції, що Київська Русь стала основою Київсько–Руської імперії, котра складалася з Київської Русі та колоніальних територій.

Окрім проблематики націоналістичних формацій, діаспорна історіографія розкриває націософські ідеї УРДП, зокрема цю тему порушує діаспорний дослідник **В. Маруняк** [246]. У перші повоєнні роки у Німеччині, особливо у західній окупаційній зоні, культурно-освітнє, громадсько-політичне, видавниче життя швидко набуло організаційних форм, що позначилося й на журналістиці. Як зазначають сучасні українські дослідники Н. Сидоренко та О. Сидоренко, у квітні 1946 р. у Регенсбурзі співробітники газет «Наше життя», «Неділя», «Слово», «Українські вісті» та «Український тижневик» заснували Союз української демократичної преси. Через декілька місяців, у червні, постала Спілка українських журналістів на еміграції, яку очолив С. Баран [337, с. 17]. До її лав серед інших увійшов також І. Багряний. Зазначені організації об'єднували журналістів різних політичних поглядів та літературних обдарувань.

Так, чітко сформульована й аргументована позиція І. Багряного щодо кадрів революції і та невдячна роль, за висловом діаспорного письменника і громадського діяча М. Вірного (справж. прізвище – Микола Француженко), «своєрідного зв'язкового між еміграцією і українським народом на Батьківщині» [63, с. 3], яку «взяв на себе Іван Павлович, викликала у політичних колах і відповідно в українському еміграційному суспільстві зливу безпідставних обвинувачень на адресу

мислителя. Людину, яка все своє життя боролася проти тоталітарної радянської системи, звинуватили у прокомуністичній орієнтації» [304, с. 208]. Дисидент І. Дзюба про І. Багрянного писав: «Переслідуваний і караний на батьківщині, в УРСР, він не для всіх виявився бажаним і зручним і в еміграції» [103, с. 64]. З метою остаточно розставити всі крапки над «і» І. Багрянний у 1949 р. написав статті « $2 \times 2 = 4$ », «Дніпро впадає в Чорне море», в яких ще раз обґрунтував свою ідею про кадри. Протягом довгого часу перед українською громадою на еміграції на порядку денному перебувала проблема консолідації, об'єднання українських емігрантів, зокрема й у політичному сенсі, про це йшлося в дискусіях усіх політичних платформ. За визначенням українського закордонного дослідника В. Маруняка, період 1952–1965 рр. у політичній площині був періодом надзвичайно активним [246, с. 96]. Закордонні частини Організації українських націоналістів були протилежним полюсом до позицій УНРади (яку бачив І. Багрянний єдиним центром української еміграції в екзилі). За визначенням В. Маруняка, взаємовідносини між УНРадою та ЗЧ ОУН були «віссю політичного життя в еміграції» [246, с. 97]. У цей час українське політичне життя енергійно обговорювалося на шпальтах української еміграційної преси, у тому числі й Західної Німеччини. В умовах загострення американсько-радянських відносин США виявляє ініціативу створити Інститут для вивчення СРСР й американську радіостанцію «Свобода», Американський комітет боротьби за вільну Росію перейменовують на антикомуністичний Американський комітет визволення від більшовизму, створюється Рада визволення народів Росії та Координаційний центр антибільшовицької боротьби. До роботи в цих інституціях планувалося залучити східноєвропейські інтелектуальні еміграційні кола, проте одні підтримували ідею збереження державної цілісності СРСР із заміною комуністичного режиму демократичним, інші – вимагали, щоб США визнали за поневоленими радянським режимом народами право на самовизначення й державну самостійність. Урешті-решт перемогу здобула перша концепція. Проте політичні дебати з цього приводу не припинилися й надалі.

У 1988 р. у США започаткований науковий проект щодо підготовки й видання багатотомної «**Енциклопедії української діаспори**» (ЕУД) під керівництвом професора **В. Маркуся** (видано 4 томи). У результаті наукових контактів головного редактора ЕУД з керівником відділення етносоціологічних та етнополітичних досліджень Інституту соціології НАН України членом-кореспондентом НАН України В. Євтухом у вересні 1993 р. між Інститутом соціології та головною редакцією ЕУД був підписаний договір про співпрацю.

Цікавим видається оцінка сучасних дослідників історіографічного досвіду діаспорних учених. Так, В. Іванішин у роботі «Українсь-

ка ідея» охарактеризував «убогим інтелектуально-історіософічним рівнем осмислення минулого ОУН» у роботі Р. Кричевського «ОУН в Україні, ОУНЗ і ЗЧ ОУН» [211], у вступі до якої д-р Р. Борковський про причини розколу говорить так: «Щось мусило бути вже в самій природі ОУН, що не витримало проби часу»? «Не знаю мотивів, які спонукали керівництво Львівського “Меморіалу” у 1991 р. перевидати її 20-тисячним тиражем. Якщо цим виданням хотіли спричинитися до зростання національної свідомості в краю, то помилилися. Але якщо був намір показати себе достойними спадкоємцями “Політвидаву”, то це вдалося» [130, с. 232–233]. В. Іванішин пофразово піддає критиці діаспорний доробок: «Якщо ж підсумувати зміст “Вступу”, то висновок може бути тільки такий: якісь недоумки створили ОУН з такими “ідеологічними й організаційно-концепційними дефектами” (с. 5), що їх уже інші, розумні люди донині змушені виправляти. Головними з цих “дефектів” є “авторитарний і монопартійний характер вождівського типу організації”, який “відограв вирішальну роль у всіх розколах, що потім заіснували в організації” (с. 6). Уся біда, таким чином, у тому, що ОУН не була організацією демократичною. Що й намагалися і намагаються зараз виправити противники С. Бандери, який послідовно відстоював ці “дефекти” ОУН» [130, с. 234]. Не погоджується він і з трактуванням виділених причин форми авторитарної організації ОУН: розчарування з демократичних методів організації наших визвольних сил; виникнення та зріст комуністичної тоталітарної системи, що перемогла, опираючись на авторитарну большевицьку партію; авторитарні партії перемогли на той час у Росії, Італії, Німеччині, Японії, Угорщині, Румунії. Але, на думку В. Іванішина, саме завдяки, а не всупереч йому ОУН змогла очолити революційний рух. Різні прочитання діаспорних видань спостерігаємо й сьогодні різними історичними школами.

Діаспорні видання містили виразне ідеологічне забарвлення, але історіографічна база української діаспори надала унікальну джерельну і публіцистичну базу для майбутніх історіографічних пошуків в Україні. Незважаючи на неоднозначне сприйняття цих видань в Україні в різні історичні періоди та в різних політичних умовах, варто усвідомлювати цінність і фундаментальність цих робіт, що окреслюють перспективу пошуку та осмислення історії національно-визвольного руху.

РОЗДІЛ 2

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ: ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ЕТНІЧНОЇ КОМПЛЕМЕНТАРНОСТІ

2.1. Інформаційно-комунікаційна діяльність: системний підхід

Національний інформаційний простір – сукупність національних інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, які дозволяють на основі єдиних принципів і загальних правил забезпечувати інформаційну взаємодію громадян, суспільства, держави з їх рівним правом доступу до відкритих інформаційних ресурсів і максимально повним задоволенням інформаційних потреб суб'єктів держави на всій його території з дотриманням балансу інтересів на входження у світовий інформаційний простір і забезпечення інформаційної безпеки відповідно до Конституції країни і міжнародних правових норм [249, с. 25].

Як стверджував К. Дойч, наявність загального комунікативного простору призводить до внутрішнього єдності спільноти (народу, національності, нації). Люди можуть належати до «позанаціональних» співтовариств: класів, професійних груп, кланів і т. д., і саме в рамках цих спільнот їх об'єднує відповідний тип комплементарності (комунікативної ефективності), яка включає соціально стандартизовану систему символів, кодів, асоціацій, матеріальних засобів збереження інформації [107].

Отже, у контексті розвитку національного інформаційного простору важливо розглянути категорію комунікативності як фактор зростання інформаційних можливостей суспільства і спільноти, функціонування стереотипів, символів як засобів маніпулятивного впливу в інформаційно-комунікаційному дискурсі та репрезентувати схематичну модель діючої системи комунікаційної діяльності в контексті формування національного інформаційного простору.

Внутрішня єдність забезпечується не тільки рівнем комунікації. Важливим фактором є наявність центру або провідної групи, відмінною рисою якої є вищий ступінь комунікаційності. Члени спільноти (народу чи нації) пов'язані з центром і провідною групою «нерозривним ланцюгом зв'язків і комунікацій, часто і в економічному житті, при цьому не існує різких відмінностей в можливостях комунікації, заміни та відповідного просування вгору суспільними щаблями в будь-якій ланці» [цит. за 142, с. 158].

Отже, нація характеризується перш за все певним рівнем суспільної комунікації індивідів. Цей рівень визначається комплементарністю способів і засобів комунікації між індивідами і групами всередині

нації. Потреба в підвищенні рівня комунікаційності або посиленні інтенсивності суспільної комунікації всередині національних або протонаціональних спільнот з'являється в сучасну епоху – епоху Промислової революції, технологічних змін, панування вільного ринку і загострення конкуренції. Підвищення рівня комунікаційності ототожнюється з соціальною (суспільною) мобілізацією, зростанням в суспільстві творчих можливостей індивіда і нації, а, у цілому, як результат, спостерігається зростання інформаційних можливостей суспільства і спільноти (інтенсифікація комунікаційних здібностей), що створює кращі умови для зростання національної свідомості [142, с. 143].

З огляду на той факт, що ефективна комунікація передбачає вплив або взаємовплив комуніканта і комуніката, слід врахувати в передбачуваній моделі інформаційно-комунікаційної діяльності й категорію маніпулятивного впливу.

Так, маніпуляція – це «психологічний вплив на адресата, факт якого йому залишається непоміченим; метою маніпуляції є досягнення конкретної комунікативної мети, зокрема, нав'язування певного бачення ситуації, формування нових ідей, прагнень, бажань, цілей; специфіка маніпуляції полягає в стратегічному використанні мовних засобів як тактичних ходів, таким чином, мовні структури набувають маніпулятивного наповнення в конкретних дискурсивних умовах» [144, с. 194].

Хоча мета маніпулятора виглядає однозначною – «завоювати» адресата, управляти його думками й поведінкою шляхом впливу на його свідомість, маніпуляція за своєю природою є багатограним, багатоаспектним, комплексним явищем, оскільки передбачає різні прийоми впливу на комуніката. Л. Киричук відзначає той факт, що серед складових форм людського мислення, за допомогою яких здійснюється вплив на свідомість, і особливо вразливих компонентів сприйняття, на яких спрямовується психологічний тиск, є стереотипи. Використання стереотипів – досить ефективна тактика маніпулятивної стратегії [144, с. 195].

Когнітивні і прагмасемантичні характеристики стереотипів підтверджують їх функціонування як засобів маніпулятивного впливу в інформаційно-комунікаційному дискурсі. Мовні структури, що містять стереотипи, значною мірою прагматичні, тобто мають здатність поряд із базовою семантичною інформацією передавати прагматичну (аксіологічну, емоційну, конотативну, контекстуальну і т. д.), до того ж остання часто проявляється домінантною в змістовній структурі стереотипу. Такий прагматичний потенціал стереотипних виразів обумовлений тим, що під час громадської діяльності людини сформувався його ціннісне ставлення до типових ситуацій.

Символьна система координат, міфологеми як соціокомунікаційні кодифікатори, ментальні маркери актуалізують своєрідну мат-

рицю національного інформаційного простору. Оцінка, зафіксована досвідом, стає незмінним компонентом сприйняття. Безумовно, поряд з оцінними стереотипами (де оцінка зафіксована як ціннісне ставлення до соціально важливої ситуації) існують і неоцінні стереотипи (ментальні моделі сприйняття природних об'єктів – прототипи). Однак останні мають здатність набувати оцінне значення в контексті, таким чином, функціонувати як оцінно індуковані. Інша риса стереотипів, емоційність, тісно пов'язана з оцінкою і полягає в здатності викликати певні емоційні стани і почуття. Так, перебуваючи на чуттєвому рівні сприйняття, адресат реагує на повідомлення безпосередньо, миттєво, без аналітичного мислення. Контекст повідомлення формує мотиваційну базу, фон для сприйняття стереотипу, символу, міфологеми, ідеологеми та ін. І таким способом конкретизує оцінку й емоцію.

Таким чином, запозичуючи категоріальний апарат вимірювання комунікаційної діяльності державного службовця, запропонованого Н. Драгомирецькою [108], репрезентуючи схематичну модель діючої системи комунікаційної діяльності, яка проходить через два фільтри зовнішнього середовища: 1) інформаційно-діяльнісний, що відображає результативність інформаційних каналів на рівні реалізації комунікаційної і комунікативної мети; 2) психологічний, що вкорінює в свідомості людей певні переконаності, через які більшість інформації проходить як «шуми» (іноді сприймаються як маніпуляції), а частина підлягає критичному аналізу (рис. 2.1).

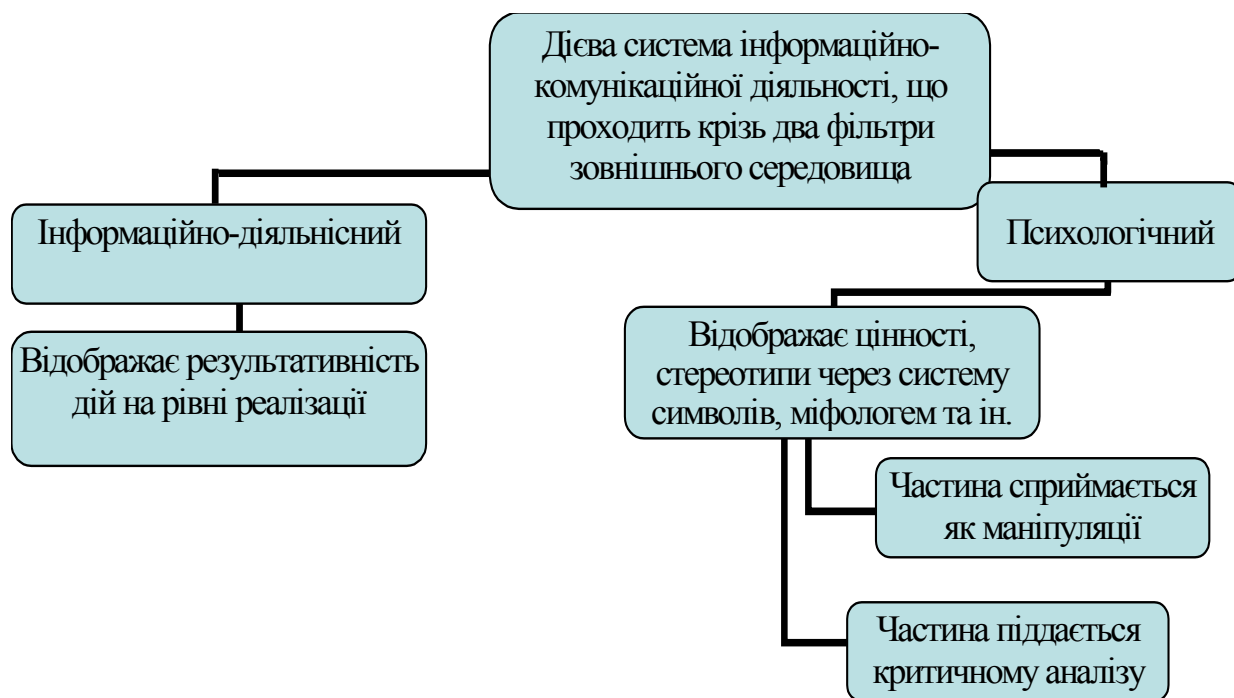

Рис. 2.1 Схематична модель інформаційно-комунікаційної діяльності

Застосування такої **схематичної моделі** для дослідження **інформаційно-комунікаційної діяльності діаспорної спільноти**, аналізу впливу їх сформованих комунікаційних каналів на позитивну динаміку державної політики по відношенню до своїх емігрантів за кордоном, ідентифікацію діаспори та її окремих суб'єктів на основі функціонування етнонаціональних субкультурних комплексів у взаємодії з культурою країн їх перебування, актуалізації механізмів збереження національної ідентичності є надзвичайно актуальним.

Адже в результаті зростаючих міграційних потоків зменшується рівень гомогенності корінних націй, зокрема європейських. Це призводить до зниження комплементарності, підвищення внутрішніх міжетнічних суперечностей, фрагментації індивідуальної і суспільної свідомості, розколу національного інформаційного простору.

Без утвердження власної національної ідентичності, формування національного інформаційного простору суспільство не буде здатним адекватно відповідати на виклики глобалізації, не зможе здійснювати ефективну економічну, соціальну і політичну модернізацію.

Структурно-функціональний підхід до інформаційно-комунікаційної діяльності передбачає формалізацію – отримання формальних конструкцій, що не суперечать загальновизнаним на міждисциплінарному рівні положенням щодо образних підвалин розуміння сенсу мовної інформації людиною (за О. Бісікало [35]). Отже, структурувати інформаційно-комунікаційну діяльність пропонуємо в такій формалізованій системній моделі.

Структура системної моделі інформаційно-комунікаційної діяльності
 S^{IK}

$$S^{IK} = \langle C, V, P, A', P', t \rangle, \quad (1)$$

де C – сукупність цілей суб'єктів медіасфери;

V – сукупність комунікаційних взаємовідносин суб'єктів медіасфери;

P – параметри процесу функціонування системи медіасфери, у тому числі її еволюції при змінах зовнішнього середовища;

A' – аналіз інформаційних потоків, що циркулюють у медіасфері та надходять ззовні;

P' – сукупність принципів інформаційно-комунікаційної діяльності;

t – період, на який момент виокремлено предметну область дослідження із часового горизонту.

Отже, структуру системної моделі інформаційно-комунікаційної діяльності української політичної післявоєнної еміграції та УРСР у

період t (1946–1991) представимо у вигляді компаративної таблиці (Додаток В).

Серед методологічних прийомів, що успішно застосовуються у всіх випадках звернення до **арсеналу семіотики**, у контексті знаходження глибинного сенсу тексту, варто згадати введений Ч. Пірсом і розвинений Ч. Моррісом поділ семіотики на три частини (семантику, синтактику, прагматику). Семантика охоплює відношення знаків до того, що вони позначають, тобто денотатів, значень, імен, представленими в класичному семантичному трикутнику (знак виражає смисл, смисл виражає предмет, знак позначає предмет). Синтактика вивчає способи поєднання знаків, що ведуть до породження текстів, а прагматика розглядає відношення «знак – людина» (комунікант або реципієнт).

За **класичним текстовим трикутником**, глибинний сенс (задум), відповідно до якого комунікант підбирає й організовує знаки, відноситься до компетенції прагматики, тобто задум залежить від намірів і цілей комуніканта, його розуміння ієрархії важливого і корисного в комунікаційній діяльності, тож і глибинний сенс (смысл) можна досягнути тільки з позицій прагматики, враховуючи відношення «людина – знак», що змінюється ситуативно, на відміну від поверхневого сенсу, що доступний будь-якій людині, що володіє семантикою мови тексту.

Ще один приклад семіотичних аналогій зі сфери комунікації згадує О. Соколов, в якому, згідно з практикою соціальної психології, розрізняють три дії: перцепцію – сприйняття комунікантами один одного, текстову (комунікативну/комунікаційну) діяльність – передання один одному смислів, інтеракцію – практичну взаємодію (співпрацю чи конфлікт) [344].

Розкриття самого процесу «означування» сегментів «матриці ідеї нації» варто здійснювати через пошук **коду комунікації** (соціально значущих кодів, які забезпечують процес комунікації), що передбачається текстуальним аналізом як різновидом семіотичної методології, запропонованим Р. Бартом у творі «S/Z» та «Текстуальному аналізі “Вальдемара” Е. По». Основним інструментом такого аналізу є код. «Ми називаємо кодами просто асоціативні поля, понадтекстуальну організацію системи значень, що нав’язують уявлення про певну ідею структури; код, як ми його розуміємо, належить переважно до сфери культури: коди є певним типом вже баченого, вже прочитаного, вже зробленого; код – конкретна форма цього “вже”, яке конститує будь-яке письмо» [цит. за 248, с. 517].

За узагальненням Л. Масімової, код – це комплекс очікування читача, нав’язаний йому попереднім досвідом. У процесі читання під впливом коду виникає певна версія подальшого розгортання тексту

(можливий світ, асоціативні поля), яка підтверджується або спростовується наступними кодами. Сам текст розуміється як плетиво кодів [248, с. 15].

Під час розв'язання такого питання, як **комплементарність (комунікаційна ефективність)** публіцистичного контенту певного періоду, особливо в діахронії, варто користуватися **й структурно-нарративним аналізом (семіотичний метод)**, мета якого – пошук ідеологічного ядра, яке нав'язується тексту станом суспільства. Структура (основне знаряддя методу) розуміється як код тексту, який сам по собі має багате смислове навантаження. «Структура є не лише інструментом, який передає повідомлення, а й головним змістом цього повідомлення. Опис структур тексту виявляється одним із найвигідніших шляхів налагодження зв'язків між твором і його соціально-історичним контекстом» [114, с. 183]. Характерною властивістю цього аналізу є його коловий рух. «Отже, коловий характер нашого методу полягає в русі від зовнішнього соціального контексту до внутрішнього структурного контексту твору, який ми аналізуємо; у створенні опису обох контекстів (чи інших фактів, що відіграють роль в інтерпретації) через використання в кожному випадку однакових інструментів дефініції та в розкритті структурних відповідностей між контекстом твору, його соціально-історичним контекстами, які можуть потрапити в поле зору під час дослідження [114, с. 183]. Тож, як підтверджує Л. Масімова, таке дослідження встановлює відповідності, а не причинові зв'язки, які існують між ідеологією та способом викладу матеріалу. «Методи семіотики дають змогу досліджувати комунікацію як процес. По-перше, семіотика здатна аналізувати як вербальні, так і невербальні повідомлення. Вона забезпечує методологічний підхід до досліджень комуникативних явищ. Так, метод враховує рух смислової насиченості кодів, який призводить до того, що одна структура змінює іншу» [248, с. 16]. «Якщо ми хочемо дізнатися, що насправді відбувається в процесі комунікації, взятому як певна цілісність, необхідно вдатися до аналізу фаз цього процесу» [400, с. 412].

Враховуючи те, що робота охоплює діахронічний рівень з проекцією на сучасність, підставою аналізу минулого й сучасності тут є **«національно-екзистенціальна методологія, філософські презумпції, гносеологічні евристичні та аксіологія якої верифіковані з християнством та ідеєю свободи народу і яка зобов'язує осмислювати дійсність передусім у категоріях захисту, відтворення і розвитку нації. Бо історія переконує: усяке, навіть найменше і, здавалося б, виграшне відхилення в українській суспільно-політичній теорії та практиці від християнського максималізму і національної ідеї неминуче веде до**

трагічних світоглядних і політичних помилок, за які нація розплачується кров'ю і рабством» [130, с. 67].

Серед методів і прийомів, що допомагають дослідити смислове наповнення контексту інформаційно-комунікаційної діяльності післявоєнної української еміграції варто назвати як загальнонаукові, так і провідні спеціальні.

Так, завдяки **історичному методу** відтворюються соціально-культурні аспекти минулого, на тлі яких формувалася українська журналістика, соціальнокомунікаційна платформа української еміграції після 1945 р.; **політичний історико-порівняльний** – сприяє виявленню спадкоємності державницьких ідей в українській політичній думці на різних етапах її розвитку. **Бібліографічно-описовий** дає змогу скласти максимально повну картину вивченості наукової проблеми з урахуванням сегменту діаспорної історіографії щодо націєтворчої інформаційно-комунікаційної діяльності української еміграції окресленого періоду з 1945 р. до 1991 р., адже «війна смислів / війна інтерпретацій» післявоєнного періоду світового українства та радянського суспільства довкола питання українського національно-визвольного руху як на рівні «масової персональної пам'яті», так і на рівні модифікованої комуністичним режимом «національної пам'яті» вимагає звернення до зарубіжної історіографії – історіографічного доробку, тематики, фактографії, репрезентації позиціонування України у світі. За допомогою **структурно-типологічного** методу стає можливо структурувати канали комунікації за різними категоріями: політико-ідеологічною, ідейною спрямованістю, аксіогенезою, а **проблемно-тематичний, компаративний аналіз** націософських ідей представників української діаспори розкриває весь спектр програмних засад українського визвольного руху різних політичних середовищ.

Системний метод, представлений у Додатку В, характеризує інформаційно-комунікаційну діяльність за системними формальними параметрами, що включає факторний аналіз – тобто вивчення впливу політичних чинників на видозміну смислової парадигми засобів масової комунікації у контексті формування суспільної свідомості.

Провідними методами для вирішення конкретних завдань дослідження застосовано **сучасний критичний аналіз політичного медіа-дискурсу з використанням категорій – концептуальний аналіз**, адже смисли є структурними елементами основного мегаконцепту дослідження – ідеї нації. Дослідники Л. Філіпс та М. Йоргенсен стверджують, що вплив системи символів та значень на стан суспільства (включно з матеріальним та економічним) залишається недооціненим, оскільки ідеї також формують матеріальне середовище. Таке твердження заперечує положення марксистської філософії, в яких базис (матеріальне) визначає надбудову (символічне). «Дискурс стає само-

стійним смисловим полем – певною реальністю, яка розвивається за відповідними символічними законами. Безперечно, зміст і структура дискурсів не просто відображає уявлення людей про світ, а й створює символічну реальність зі своїми соціальними законами і правилами поведінки» [136, с. 10].

Зважаючи на те, що метатекст медіадискурсу післявоєнної української еміграції створювався переважним чином учасниками, свідками подій, які часто репрезентували ідейно-політичну ситуацію комплексно щодо своєї політичної формації, під час аналізу ідейно-політичного дискурсу варто враховувати ряд принципів, притаманних **соціально-конструкціоністським підходам**, що визначив американський психолог К. Герген: наші знання не слід сприймати як об'єктивну правду, оскільки це не пряме відображення «зовнішньої реальності», а результат наших способів категоризації, отже, усі знання, якими володіє людина, – це продукт дискурсу. Учений зазначав, що люди – це «історичні, культурні істоти», тому погляди на продукт історичної взаємодії між людьми, способи розуміння та репрезентації світу мають історично й культурно обумовлену сферу. Світогляд людини та ідентичності можуть з часом змінюватися. Тож дискурс – це форма соціальної поведінки, яка формує соціальний світ. Конструктивним є також принцип зв'язку між знаннями та соціальними процесами: знання виникають у процесі соціальної взаємодії, в яких люди конструюють відомі істини та доводять одне одному, що правильно, а що – помилково. Так, розбіжності в соціальних поглядах призводять до розбіжностей у соціальних діях. Отже, соціальна структура знань та істина мають соціальні наслідки [136, с. 23–25].

Сучасний дискурс-аналіз – самостійний науково-теоретичний і прикладний науковий напрям, об'єктом якого є дискурс як міждисциплінарне відображення функціонування креативного апарату мови і процесу комунікації. «Теоретично і методологічно дискурс-аналіз, як і поняття дискурсу, є асиметричним і ідейно розрізним. Концептуально ці два поняття здатні ініціювати процес і розробку якісно нових ефективних моделей міждисциплінарних досліджень, важливість яких динамічно зростає з появою нових і переосмисленням, методологічним доопрацюванням вже існуючих наукових напрямів, теорій, методів і підходів, які є предметом перманентних трансформацій в умовах активного розвитку інформаційного суспільства» [4, с. 23].

Тлумачення понять дискурсу та дискурс-аналізу досі залишаються об'єктом міждисциплінарних наукових дискусій, що призвело до появи таких методів аналізу текстів і дискурсу, як: контент-аналіз, обґрунтована теорія, етнографічні методи, методи аналізу тексту, орієнтовані на етнометодологію, нарративну семіотику, SYMLOG, критичний дискурс-аналіз (далі – КДА), функціональну прагматику, теорію

відмінностей, об'єктивну герменевтику та ін. Усі перераховані методи аналізу сформувалися на основі постструктуралістських ідей, виникнення яких дозволило вирішити одну з традиційних структуралістських проблем – зміну [4, с. 24]. За узагальненнями О. Селіванової, у сучасній науковій літературі поняття «дискурс» має переважно чотири значення: 1) зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників: онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; текст, «занурений» у життя; 2) замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), складовими якої є комуніканти і текст як знаковий посередник, обумовлена різними факторами (соціальними, культурними, етнічними і т. п.), опосередковує спілкування і розуміння; 3) стиль мовного спілкування; 4) зразок мовної поведінки в певній соціальній сфері, що має певний набір змінних [335, с. 568].

У цьому контексті Я. Торфінг виділяє три покоління теорій дискурсу: «теорії дискурсу першого покоління трактують дискурс в суто лінгвістичному сенсі, тобто визначають його як текстову одиницю розмовної або письмової мови, фокусуючи увагу на семантичних особливостях усного або письмового тексту. Друге покоління теорій дискурсу не обмежується розмовним або письмовим мовленням. Предметне поле розширюється до вивчення соціальних практик шляхом **критичного дискурсу-аналізу (КДА)**. Третє покоління теорій дискурсу фокусує увагу на сучасних соціальних і політичних практиках і має яскраво виражений постструктуралістський характер» [цит. за 3, с. 228].

У термінологічному полі КДА дискурс розглядається як сукупність соціальних практик, що мають семіотичний зміст, тобто всі види лінгвістично опосередкованих практик, а також імідж, жести, які створюються й інтерпретуються соціальними акторами – соціальні класи й етнічні групи виробляють ідеологічно значущі дискурси з метою встановлення і підтримки гегемонії, а також зміни дійсності.

«Отже, дискурсивні практики не тільки відновлюють соціальний і політичний порядок, але й здійснюють соціальні трансформації» [328, с. 14]. Дуже цікавим видається узагальнення робіт англійських дослідників І. Огієнка щодо тлумачення багатозначного феномену дискурсу з ряду підходів: прагматичного, етнографічного, когнітивного, критичного дискурсивного аналізу, наратологічного й функціонального. Тому розглянемо докладніше характеристики критичного дискурсивного аналізу та етнографічного.

Так, методика етнографічного підходу до аналізу дискурсу докладно описана в статті С. Стемброука «What is meant by discourse analysis», в якій, зокрема, йдеться про те, за словами І. Огієнка, що ключовим поняттям цього підходу є комунікативна компетенція як знання

про правила комунікації в певному мовному співтоваристві, що поєднує мовну (знання синтагматичних і парадигматичних властивостей мовних елементів, правил розгортання тексту і втілення в ньому комунікативних та інтерактивних планів, знання правил інтерпретації тексту, принципів мовного спілкування, співвідношення між різними видами соціально-комунікативного контексту) і культурну (комплекс знань про культуру, соціальні, психологічні правила функціонування мови й елементи лінгвістичного коду) компетенцію. Такий підхід відтворює соціальну і культурну реальності. Цікаво, що в рамках такого підходу до аналізу дискурсу С. Стемброук виділяє окремий напрям – **етнографію комунікації, в основі якої лежить контекстуальний аналіз до вивчення дискурсу**. У цьому напрямі дискурс розглядається як частина культури, визначає параметри комунікації (місце і час події, учасники, мета комунікантів, огляди і вжиті заходи, емоційне забарвлення, канал і код (стиль) комунікації, норми поведінки, вид мовної події). Таким чином, представляється можливим виявити культурно марковані стратегії дискурсу і поглибити дослідження інтеркультурних і інтракультурних особливостей комунікації [277, с. 100].

До речі, саме такий підхід дозволяє досліджувати медіакартину світу діаспорних громад, оскільки саме збереження етнографічного ментального, культурно-мистецького поля, спільної інтерпретації історико-ідеологічних кодів дозволяє еміграційним співтовариствам мати комунікаційну компетентність у створенні спільного інформаційно-комунікаційного простору.

Політико-ідеологічний дискурс на синхронічному та діяхронічному рівнях завжди впливав на нації, народи, країни та відносини між ними, ставав предметом критичного дискурсивного аналізу. Як зазначає І. Огієнко, за допомогою такого підходу визначається, як відбувається формування дискурсу через ставлення влади та ідеологій з урахуванням того, що ідеологія знаходиться на рівні прагматики, а комунікація відбувається завдяки однаковому розумінню учасниками дискурсу видів текстів і їх індексації. «Будь-який текст є відображенням фрагмента реального світу, прямо чи опосередковано пов'язаний з політикою. Влада, знання і істина стосуються конфігурації дискурсу. До того ж за допомогою певних дискурсивних практик можна вплинути на формування громадської думки» [277, с. 101]. Як стверджує А. Януш, КДА є частиною політичної семіотики і характеризується такими ознаками: 1) вивченням лінгвістичних рис соціально-культурних процесів суспільства; 2) дискурс має діалогічну природу; 3) вивчення мовної ідеології дозволяє поєднати лінгвістичні та соціальні теорії з урахуванням ролі влади соціальної нерівноправності» [403, с. 323].

Представником критичного дискурсивного аналізу є Н. Ферклаг. У статті «Critical discourse analysis in transdisciplinary research» дослідник зазначає, що «дискурс вносить вклад в формування соціальної ідентичності, соціальних відносин, системи знань і значень. Отже, дискурс може виконувати три функції – функцію ідентичності, функцію відношення і функцію називання» [цит. за 277, с. 101].

Але, на думку Н. Ферклага, для будь-якого аналізу важливі два виміри дискурсу: 1) комунікативна подія – певний випадок використання мови (наприклад, стаття в газеті, виступ політичного діяча, фільм тощо); 2) порядок дискурсу – розташування всіх типів дискурсів, які використовуються в певному соціальному інституті або соціальній сфері.

Відповідно до його концепції, кожен мовний випадок є комунікативною подією, до складу якої входить три виміри: 1) текст (у широкому сенсі цього терміна); 2) дискурсивна практика поєднує виробництво та інтерпретацію текстів; 3) соціальна практика.

На текстовому рівні аналізується зміст та форма (нероздільні поняття), яку називає організацією тексту та текстурою. На рівні дискурсивної практики досліджується зв'язок між текстом та соціальною практикою, коли на виробництво та інтерпретацію тексту впливає соціальна практика, і, у той же час, виробництво та інтерпретація тексту тісно пов'язані з текстовим рівнем, в якому зберігаються так звані ключі до інтерпретації (при цьому часто порушується питання інтердискурсивності). На цьому етапі аналізу розкривається, як тексти комбінують і модифікують соціальні та історичні чинники, і як поєднуються дискурси і жанри. Рівень соціальної практики спрямований на різні рівні соціальної організації: ситуації, інституційний контекст, більш широку групу або соціальний контекст. «Основний інтерес тут – це питання влади; влада та ідеології можуть впливати на кожному з контекстуальних рівнів» [369, с. 206].

Схема Н. Ферклага є аналітичною структурою для емпіричного аналізу дослідження способів комунікації. Критичний дискурсивний аналіз Н. Ферклага об'єднує три підходи: 1) повний лінгвістичний аналіз тексту; 2) макросоціологічний аналіз соціальної практики; 3) мікросоціологічні, інтерпретаційні традиції соціології. Дослідник вважає, що для критичного дискурсивного аналізу слід використовувати міждисциплінарний підхід, що поєднує і текстовий, і соціальний аналіз. Для Н. Ферклага недостатньо застосування тільки аналізу тексту, оскільки так неможливо продемонструвати зв'язок між текстами, соціальними і культурними процесами і структурами.

Як стверджує І. Огієнко, в основі підходу Н. Ферклага лежить визначення дискурсу як важливої форми соціальної практики, яка не

тільки представляє, а й змінює знання, ідентичності й соціальні взаємини [277, с. 101].

Отже, інтерпретаційні можливості медіа, зокрема формування та інтерпретація медіакартини світу, можна аналізувати саме завдяки критичному дискурсивного аналізу, з урахуванням текстологічного та соціального (політико-ідеологічного, культурного і т. д.) вимірювань. До того ж, етнографічний підхід до аналізу дискурсу тільки посилить можливості декодування впливу медіа на формування матриці ідеї нації, яка також має двовимірний характер. А це, у свою чергу, сприяє розвитку єдиного національного інформаційно-комунікаційного простору.

У нашому контексті метод критичного дискурс-аналізу дав змогу інтегрувати тексти і нарративні практики інформаційно-комунікаційної діяльності української еміграції визначеного періоду з екстралінгвальними чинниками, що опосередковують взаємодію учасників комунікації. Підхід являє собою тексто-орієнтовану форму дискурс-аналізу, що об'єднала три традиції: детальний лінгвістичний аналіз тексту (включаючи функціональну граматику М. Холлідея); макросоціологічний аналіз соціальної практики (включаючи теорію М. Фуко, в якій відсутня методологія аналізу окремих текстів); мікросоціологічну, інтерпретативну традицію в соціології (включаючи етнометодологію та конверсаційний аналіз), де повсякденне життя розглядається як продукт дій людини, набору правил і процедур на рівні «здорового глузду» [136, с. 117]. За теоретичними показниками дослідників критичний дискурс-аналіз поширюється на такі сфери: масова комунікація, демократія та політика, організаційний аналіз, педагогіка, проблема націоналізму, формування ідентичності.

Метод нечіткого когнітивного моделювання – формування смислового змісту ідеї нації, що передбачає врахування неформальних показників – когнітивних можливостей (сприйняття, уявлення, пізнання, розуміння, пояснення) та використання в загальній медіасфері (результат комунікації між інститутами суспільства як інтегральна сума смислів) – просторі соціальних інститутів та соціальних смислів української діаспори в контексті інформаційно-комунікаційної діяльності еміграційної громади, створення нею спільного комунікаційного простору, орграфів (домінантних вершин). **Такими орграфами визначаємо ідеологію, державне управління, картину світу нації (соціальну міфологію), самоорганізацію та засоби масової комунікації.** Системи побудованих сценаріїв на основі когнітивного моделювання спрямовані на досягнення стратегічної мети – державотворення, що дає змогу підвищити рівень комунікаційної ефективності та компетенції.

Смислоформувальна інформаційна платформа в переважній більшості конструюється з образного контексту, ефективність якого проявляється в інтелектуальному кодуванні змісту та його декодуванні, інформаційній культурі автора та реципієнта. Тож когнітивне моделювання, когнітивна семантика вимагають врахування комунікативного, соціального, історичного, наративного, лінгвістичного, синергетичного аспектів.

Як зауважує О. Бісікало, «недостатньо враховується в сучасних підходах до семантичного аналізу текстової інформації природний шлях отримання людиною більшості знань про навколишній світ за рахунок феноменів образного мислення» [35, с. 9], тобто важливо обґрунтувати витoki прагматичних і семантичних аспектів смислів з понять образу, асоціації, потреб, емоцій. До речі, О. Бісікало використовує поняття сенс та смисл, проте ми наголошуємо на доцільності вживання терміна «смисл», оскільки він містить таку семантичну категорію, як зміст, а «сенс» тяжіє до категорії «значення, роль».

Доречно буде в цьому контексті розглянути термінологію лінгвістичної семантики згідно з теорією В. Широкова [391]. Учений порівнює дефініції: зміст (рос. «содержание»), значення (рос. «значение») та смисл/сенс (рос. «смысл»). Оскільки предмет дослідження охоплює як семантику, так і прагматику мовних виразів, то репрезентативнішим буде термін «смисл».

В. Широков зауважує, що в межах предметної області «слова» «поняття смислу пов'язано з екстенсіоналом слова – множиною вказівників на ті сутності, які позначаються цим словом та асоціаціями і конотаціями – асоційованими у свідомості того, хто застосовує слово, представленнями як фактичного, так оцінювального характеру. В асоціативному розумінні смисл отримує всю гаму визначень, що характеризують відчуття та емоції суб'єкта, викликані усвідомленням асоціативно пов'язаної з словом інформації» [цит. за 35, с. 16].

На відміну від смислу поняття значення закріплює за певною одиницею мови відносно стабільний у часі стійкий зміст, інваріантний для всіх носіїв мови. Отже, «значення Х-а – це інформація, пов'язана з Х-ом конвенційно, згідно з загальноприйнятими правилами використання Х-а як засобу передачі інформації. У той же час смисл Х-а для У-а – це інформація, пов'язана з Х-ом у свідомості У-а в період часу Т, коли У застосовує або сприймає Х як засіб передачі інформації» [35, с. 16]. Виходячи з цього, В. Широков узагальнює, що сенс Х-а для У-а – це інформація, пов'язана з Х-ом у когнітивній сфері У-а (не тільки у свідомості, але й на рівні рефлексів та підсвідомості) у період часу Т, коли У застосовує або сприймає Х як засіб передачі інформації.

Окреслені визначення через екстралінгвістичні знання розширюють кордони смислу з «чистої» лінгвістики до близьких наук когнітивного напрямку – філософії, психології, фізіології, педагогіки та прагматики. Отже, «численні напрямки сучасної семантики можна звести до двох концепцій, що протистоять одна одній, існування яких об'єктивно обумовлене двоїстістю (подвійністю) предмета семантики. Ці дві концепції семантики можна умовно назвати вузькою і широкою. Вузька концепція семантики робить своїм предметом значення одиниць мови і побудованих із них мовних виразів. В широкій концепції семантики її предметом, крім того, є і сенс мовних виразів в конкретних умовах їхнього вживання» [35, с. 16]. О. Бісікало зазначає з позиції формального підходу, що незважаючи на надзвичайну актуальність семантичного аналізу, у технологіях обробки тексту відсутні концептуальні підходи та відповідні теорії, за головну мету яких покладено визначення сенсу як прагматичної першооснови змісту, відсутнє поняття одиниці сенсу/смислу, не розроблено критерії для кількісної оцінки сенсу/смислу в ПМК та інших продуктах когнітивної діяльності людини, а це у перспективі мало б практичну реалізацію у комп'ютерній лінгвістиці.

О. Бісікало в контексті аналізу розуміння мовних висловлювань піднімає питання необхідності розгляду декодування висловлювання, пошуку підтексту з урахуванням психологічного аспекту, що актуально в межах нашого дослідження. Так, учений зауважує, що вже на перших етапах сприйняття повідомлення у суб'єкта виникають гіпотези або припущення про смисл повідомлення. «Центральним процесом механізму декодування є пошук загального смислу, що приводить до вибору з низки альтернатив, що виникають. Процеси розуміння окремих слів або ізольованих фраз грають роль підлеглих, допоміжних операцій і лише в окремих випадках перетворюються на спеціально усвідомлювані дії» [35, с. 56].

Дослідник називає декодування активним за природою та складним за структурою психічним процесом, який характеризується спробами розшифрувати значення всього повідомлення та визначити його глибину або «підтекст». Це, у свою чергу, активізує пошук у синсемантичному або ситуаційному контексті вислову, без якого ні розуміння цілого тексту, ані правильна оцінка його складників неможливі.

Ключовою ланкою декодування є перехід від поверхневих граматичних структур мови до глибинних семантичних. «В основі стратегії декодування лежить логічна послідовність слово – фраза – текст – зовнішнє значення – підтекст (внутрішній сенс) – мотиви, проте часова послідовність роботи механізму декодування не збігається з ло-

гічною» [35, с. 56]. Накопичення знань образного смислу/сенсу диктує механізм розуміння тексту з використанням поняття «смислових ядер» та «впливу (вливання) сенсів» на основі пошукової орієнтувальної діяльності і припущень людини, що декодує мовне повідомлення.

Отже, у нашому дослідженні смислового наповнення інформаційно-комунікаційної діяльності післявоєнної української еміграції предметом дослідження виступають соціокультурні смисли на рівні загального медіадискурсу, і, відповідно, на рівні текстологічному їх, за О. Бісікало, можна трактувати як образні смисли. Внутрішній смисл має яскраво виражену емоційну оцінку, а глибина прочитання тексту більше залежить від емоційного досвіду людини, ніж від його формального інтелекту. Ми підтримуємо дослідника в тому формулюванні, що «досягти глибокого розуміння внутрішнього сенсу тексту можна виключно на основі образного мислення» [35, с. 57].

Отже, застосований **синергетичний методологічний підхід** є виправданим як застосування міждисциплінарної концепції самоорганізації складних систем у процесі їх еволюції [43].

Підсумувавши всі особливості, які викладені в численній літературі, що стосується синергетичної методології, В. Бронніков вивів такі її специфічні риси, як знищення кордонів між суб'єктом та об'єктом, включення особистісного фактора в наукове пізнання; відсутність загальнообов'язкових бездоганних критеріїв істинності наукових знань; рівноцінність нормальних і аномальних дискурсів; принципова неможливість повністю усунути вплив дослідника на предмет дослідження; використання принципу антропності; історизм, еволюціонізм, унікальність об'єктів дослідження; включення аксіологічних факторів у склад науки, гуманізму; міждисциплінарність дослідження.

Феномени цілісного політичного, економічного, соціального, культурного і, врешті, інформаційно-комунікаційного життя соціуму, зокрема української еміграції в умовах самоорганізації, важливо вивчати трансдисциплінарним переносом понять, застосуванням когнітивних схем і загальної системи тощо.

Розбудова інтеграційного, спільного інформаційно-комунікаційного простору є в сучасному світі потужним чинником формування національного самоусвідомлення, яка передбачає системні інтегративні медійні стратегії щодо розвитку українського еміграційного сектору в національному медіапросторі. «Ідеологічна та політична іпостасі преси безпосередньо пов'язані з культивуванням тожсамості, оскільки завдяки медійним стратегіям відбувається конструювання певного типу колективної ідентичності, у тому числі і національної. Передусім з огляду на сугестивність, настановчість інформаційний

фактор у сучасній термінології отримав назву “м’якої сили” (soft power)» [104, с. 176].

В. Воронкова доцільно зазначає, що інформаційно-комунікативні технології є одним із найважливіших факторів, що впливає на формування суспільства ХХІ ст. (про це зазначено в Окінавській хартії інформаційного суспільства, прийнятій лідерами «вісімки» 22 липня 2000 р.). Настає новий етап розвитку процесів інформатизації, що включає інтенсивне впровадження і переплетіння сучасних комп’ютерних, теле-, радіо- і телефонних технологій та комунікаційних служб, швидке розповсюдження локальних і глобальних комунікаційних мереж, яке створює принципово нову якість трансмережевого інформаційного обміну та інструментарію впливу на масову свідомість, наслідком чого стає посилення соціально-психологічних і культурно-інформаційних аспектів глобалізації [69, с. 198].

Отже, для уточнення поняття системного підходу щодо інформаційно-комунікаційної діяльності з проекцією на сучасність варто враховувати **категорію інформаційної культури особистості**, що передбачає конструювання єдиного національного нарративу в контексті політики колективної пам’яті за допомогою інтеграції еміграційного медійного сегменту з національним медіадискурсом. В. Воронкова підкреслює, що «поняття “інформаційна культура особистості” дає комплексну характеристику особистісних і професійних якостей, які відповідають вимогам суспільної та професійної діяльності, у контексті якої визначальним чинником є всебічна інформація та знання, які задають систему мислення і світосприйняття» [69, с. 199]. При усвідомленні сучасного інформаційного суспільства як такого, в якому головними багатствами і ресурсами є інформація та знання, дослідниця застерігає від руйнівних загроз для особистості, оскільки стрімко посилюються процеси руйнації локальних культур, а сучасний стан культури фіксує стадію переходу від локального до інтернаціонального рівня, – перехідний період завжди потребує нестандартних рішень, заснованих на варіативності розвитку ситуації, поясненні нелінійності, біфуркаційного (поліфуркаційного) стану та переходу на якісно новий рівень. «Процеси інформатизації примушують людину дивитися на світ новими очима, що потребує формування комп’ютерної грамотності та культури людини. Тому поняття культури інформаційного суспільства побудоване на технократичній вірі в прогрес людства завдяки інформаційним технологіям, яка визначається вільною та відкритою технологічною творчістю, втілена у віртуальних мережах, націлених на створення нового мультикультурного суспільства, матеріалізованого у функціонуванні нової інформаційної економіки та нової глобальної культури» [69, с. 199]. «Інфосуспільство» (за

В. Воронковою) на сьогодні називають суспільством довічного навчання, оскільки в ньому все населення вимушено вчитися все своє активне життя, зростає інформаційна культура, або кіберкультура, яка впливає на мозок, свідомість і підсвідомість людини. Саме цей термін свідчить про радикальні зміни в ментальності та сенсорному досвіді сучасної людини, які були спричинені запровадженням і розвитком нових комунікаційних технологій наприкінці ХХ століття. Звичайно, у контексті розгляду мережевих комунікацій, що акумулюють важливу частку контенту, більше говорять про нові загрози, які держава вже не здатна контролювати в повному обсязі. Проте відставання України в інформаційній сфері, відсутність масштабної протидії інформаційним війнам потребує формування інформаційної культури особистості в умовах інформаційного суспільства на принципах системності, комплексності, технологічності, безперервності, діяльнісного підходу, формування інформаційного світогляду, що включає в себе формування інформаційних компетентностей.

Отже, поняття інформаційної культури особистості розуміємо як умову створення єдиного комунікативного поля нації в контексті інформаційно-комунікаційної діяльності еміграційної громади, створення нею спільного комунікаційного простору з урахуванням доцільності інформаційної взаємодії в рамках використання еміграційного медіаресурсу, акумульованого в електронних архівах (кіберкультура).

Інтеграційні медійні процеси можна розглядати на двох рівнях: загальноєвропейському та національному. Щодо першої позиції В. Чекалюк підкреслює, що саме європейські ЗМІ значну увагу на сьогодні приділяють новітнім інтеграційним процесам, у контексті світової журналістики постає питання і про функцію української преси як засобу міжнародного спілкування в державі та за її межами, а це, у свою чергу, залежить «не тільки від політично-економічних механізмів, запропонованих владними структурами, а й від розуміння необхідності формування комунікативного поля. Із цього приводу доцільно послатися на твердження В. Шрама (один із засновників американської школи комунікавістики), що без комунікації не було б спільноти, а без спільноти не могло б бути комунікації. Ці слова доречно було б додати до одвічних змагань за державність України, її соборність; вони актуальні й сьогодні в дусі ідей національного відродження України та утвердження української спільноти в світовому масштабі. І тому роль української преси за межами України важко переоцінити» [382, с. 53].

Цікаво, що більшість досліджень в українському журналістико-знавстві з питань генези української еміграційної інформаційно-комунікаційної діяльності належить відомим дослідникам, представ-

никам української діаспори, зокрема М. Боровику, А. Животку, М. Куропасю, М. Марунчаку та ін., оскільки до недавніх часів в Україні ця тема практично не розроблялася, перебувала «у форматі» заборононої, і тільки останні десятиліття дослідницький корпус поповнився ґрунтовними розвідками О. Богуславського, О. Дзвінчук, Н. Кулеші, Н. Сидоренко, В. Чекалюка та ін. Проте саме українська еміґрація за кордоном та її органи преси, весь мобілізаційно-апеляційний ресурс інформаційно-комунікаційної діяльності (система освітніх інститутів, музеїв, архівів, бібліотек тощо – усі складники ЗМК) були зосереджені на національно-соціалній та національно-культурній консолідації (особливо репрезентативним видався післявоєнний період), де українці і в сучасних складних політико-соціалних умовах знаходять витоки категоризації ідеї нації, як історико-культурної домінанти, користуються публіцистичним нарративом згаданого періоду, що акумулює інтерпретаційну рецепцію журналістського спадку публіцистів, громадських діячів діаспори, ідеологеми, символи, стереотипи, коди, які є важливим чинником спільного культурного, соціалного досвіду тощо. Особливо це актуально в контексті комунікаційної діяльності еміґраційної громади як на рівні діакронії, так і на рівні синхронії, коли важливо враховувати мову соціалних смислів, зіткнення в матеріалах трьох шарів медіадискурсу: аналіз соціалних питань, державотворчі дискусії були завжди обумовлені історико-політичними чинниками, політичною орієнтацією авторів.

Останні події в Україні активізували маркери післявоєнної преси української діаспори: напр. «Степан Бандера», «національний вишкіл», «УПА» та багато ін., які й досі викликають суперечливі інтерпретації. У зв'язку з цим аналіз українськомовної преси, друкованих ЗМК діаспори є особливо актуальним для сприяння консолідації українців. Користуючись досвідом минулого, можемо з'ясувати певні особливості формування, функціонування діаспорних видань, їх роль у формуванні масової свідомості, оскільки процеси демократизації в Україні відбувалися й відбуваються не без впливу друкованого спадку українців за кордоном.

Тож чинником формування інформаційної культури сучасного українця виступають часто **електронні архіви, електронні бібліотеки (віртуально-комунікаційний простір)**. Зокрема, Проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміґрації у м. Запоріжжя пропонує величезний шар інформації книжкових, періодичних та неперіодичних видань, який з об'єктивних і суб'єктивних причин залишається невідомим не тільки широкій громадськості, але й науковцям.

Маючи у фондах велику кількість рідкісних і цінних еміграційних документів та видань різних років, доступ користувачів до яких може бути обмежений через їх відсутність у більшості бібліотек та архівів України, О. Богуславський, керівник Проекту, скоординував процес створення цифрових копій таких видань, що є одним із пріоритетів їх збереження та надання вільного доступу до них через мережу Інтернет як науковцям, так і всім бажаючим. Проект створено задля зміцнення культурних зв'язків і формування позитивного іміджу України у світі, забезпечення можливості вільного доступу користувачів до надбань української еміграції за допомогою Інтернет, створення електронних копій друкованих документів, що знаходяться у фондах бібліотек та інших закладів культури, приватних колекціях з метою збереження інтелектуальної спадщини та запобігання фізичній втраті документів, можливості працювати одночасно з одним і тим же виданням багатьом користувачам та зручності перегляду.

З огляду на зазначене Інститут журналістики і масової комунікації Класичного приватного університету (м. Запоріжжя) за підтримки ентузіастів та людей доброї волі ініціював створення **електронної бібліотеки української діаспори «Diasporiana» (Режим доступу: diasporiana.org.ua/)**, орієнтованої на широкі кола користувачів, що покликана вирішувати такі основні завдання, як: просвітницьку, у рамках якої формуються колекції, спрямовані на поширення знань про українську еміграцію та її досягнення; наукову, спрямовану на сприяння глибокому вивченню теми (предмету) науковцями і фахівцями в галузі суспільних і гуманітарних дисциплін тощо. Категорії заповнення контенту такі: «Україніса», «Ідеологія», «Історія», «Дитяча література», «Драма», «Літературознавство», «Мемуари», «Мистецтво», «Мовознавство», «Періодика», «Поезія», «Політологія», «Проза», «Релігія», «Словники», «Довідники», «Фольклор», «Різне».

«Електронна бібліотека української діаспори (ukrbiblioteka.org)» – це зростаюча колекція українських або таких, що мають відношення до України, друкованих видань в електронному форматі. Ukrbiblioteka.org (Режим доступу: <http://ukrbiblioteka.org/>) створена і фізично розміщується на території США. Поповнюється матеріалами, виданими або збереженими американськими й канадськими українськими організаціями, громадами та приватними особами за категоріями: книжки, журнали, альманахи, газети.

Ідеологічні засади проекту полягають у намаганні знайти відповідь на запитання: 1) яка користь від виданих у діаспорі книжок, журналів і газет, які зберігаються в архівах та бібліотеках і недосяжні для широкого кола читачів; 2) як зробити цю інформацію доступною для

дослідників української історії; 3) як зберегти старі видання від знищення часом.

Потужним і цікавим також видається Проект «**Електронний архів Українського визвольного руху**», що здійснюється Центром досліджень визвольного руху спільно з Львівським національним університетом імені Івана Франка та Національним музеєм-меморіалом жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького» (**Режим доступу: <http://avr.org.ua/>**).

Проект покликаний забезпечити відкритий доступ до електронних копій документів з історії українського визвольного руху у ХХ ст.: документів та матеріалів, що висвітлюють діяльність організацій українського визвольного руху: збройного підпілля (Організація українських націоналістів, Українська повстанська армія, Українська головна визвольна рада тощо), дисидентського та масового національно-демократичного руху в другій половині ХХ ст.; документів репресивних структур окупаційних режимів (НКВД–МГБ–КГБ, німецьке гестапо та служба безпеки тощо).

На даному етапі впровадження, в Е-архіві розміщено у відкритому доступі понад десять тисяч документів з колекцій Центру досліджень визвольного руху, та з Фонду 13 Галузевого державного архіву СБУ «Колекція друкованих видань КГБ УРСР», електронні копії яких були передані Львівському національному університету ім. І. Франка. Наприклад, радянські спецслужби збирали інформацію про діяльність українських організацій за кордоном, маючи на меті зупинити підтримку української боротьби за незалежність. Відтепер завдяки архіву СБУ та центру досліджень визвольного руху ці документи доступні для кожного в електронному архіві визвольного руху.

Можливості Е-архіву для користувачів надзвичайно широкі: пошук документів пропонується за різними категоріями: за розділами ієрархічними тематичними рубриками, за датою створення документів за авторами та організаціями-видавниками документів, документів за ключовими словами, за місцем зберігання оригіналів документів – архівами, фондами, справами, томами, розширений пошук за всіма категоріями опису документу тощо.

Це приклади електронного збереження спадщини української діаспори на наших теренах, перспективним є з'ясування електронної системи архівів, бібліотек українців за кордоном у контексті створення, а точніше, відтворення єдиного комунікаційного національного поля.

Отже, кіберкультура покликана сформувати особистість інформаційного суспільства, яка має активну громадянську позицію, несе відповідальність за свою взаємодію з інформаційним середовищем, є

переконаною у великій значущості інформації та знань для вирішення широкого кола соціальних і особистісних проблем.

Ефективність сучасних синергетичних методологічних підходів дослідження буде виявлятися у контамінації складників національної ідентичності у процесі системного формування єдиної національної спільноти.

Результати дослідження, описані в підрозділі, висвітлено в авторських публікаціях [182; 185].

2.2. Український еміграційний медіадискурс: структурний підхід до комунікаційної ефективності

Український еміграційний медіадискурс у контексті суспільних трансформацій, національного відродження є важливим чинником консолідації українського суспільства шляхом побудови ефективної соціокомунікаційної системи, яка б об'єднувала все суспільство і мотивувала його до творчої громадянської активності. А розгляд українського еміграційного медіадискурсу в історичному розрізі та на сучасному етапі є значущим «дороговказом» на цьому шляху, оскільки українська еміграційна преса завжди була важливим засобом зв'язку як між емігрантами, так і зі Старим краєм, захищала економічні інтереси трудівників, прищеплювала їм національну гордість, була трибуною просвітян, громадсько-політичних діячів, пропагувала культурні надбання народу, стояла на варті проти асиміляції української еміграції.

Теоретичний аналіз комунікаційної ефективності медіадискурсу в загальній соціокомунікаційній системі, соціальної міфології, ідентифікаційних практик у контексті суспільних трансформацій актуалізують значуще питання про можливість консолідації українського суспільства, його мотивації до творчої громадянської активності, особливо гостро ця проблема постає в умовах еміграції, діяльності діаспорних засобів масової комунікації.

Розгляд комунікації як структури, що вимагає зосередження на комунікаційних структурах, системах, процесах, виправдовує дефініцію «**комунікаційний**», а номінація «**комунікативний**» визначає обмін, передавання інформації від одного комунікатора до іншого з урахуванням мовних і мовленнєвих аспектів.

Проте в межах системного підходу комунікативна і комунікаційна ефективності є об'єктивною єдністю закономірно пов'язаних між собою ознак, властивостей сутності комунікації. Тож, говорячи про специфічні терміни, введені науковцями, залишаємо їх номінації, зокрема «комунікативна ефективність» К. Дойча. А в межах нашого до-

слідження підсумково вживаємо робочий термін **комунікаційна ефективність**, підкреслюючи тим самим урахування компонентів комунікативної (коди, субкоди тощо) і комунікаційної систем (технологічні аспекти передавання інформації між суб'єктами).

Вивчення національних культур та національних політичних рухів у контексті вивчення проблем соціокомунікації вимагає багатоаспектного підходу, дослідження багатопланових зв'язків та системних характеристик. Аналіз комунікаційного дискурсу з суспільно-визначальних екзистенційних проблем надзвичайно актуальний у перехідному трансформаційному соціумі, де «проблемними» залишаються питання національної ідентичності, самоусвідомлення. Пошук моделей системних співвідношень між національно-патріотичним та соціокомунікаційним дискурсом – предмет дослідження багатьох науковців: Ю. Габермаса, Й. Гердера, К. Дойча, Д. Донцова, В. Лісового, Б. Стефанеску тощо.

У ХХ ст., особливо в його другій половині, розроблено кілька десят концепцій інтеграції, найбільш відомими з яких є комунікативна (К. Дойч та ін.); функціональна (Б. Маліновські, Д. Мітрени, А. Радкліфф-Браун та ін.); неофункціональна (Е. Гааз та ін.); нормативно-ціннісна (М. Вебер, Е. Дюркгейм та ін.); уніфікаційна (Е. Ет-ціоні та ін.) тощо.

Комунікативна теорія нації і націоналізму сформувалась у 1950-ті рр. під впливом інтенсивного розвитку соціологічних досліджень. Найбільш повно і чітко вона була сформульована професором Масачусетського технологічного інституту К. Дойчем у книзі «Націоналізм та соціальна взаємодія» [142, с. 163]. Основу теорії К. Дойча становлять кілька базових принципів, спільних для всіх прихильників «комунікативної» теорії нації (Д. Лернер та ін.). Як зазначає Г. Касьянов вона є модерністською. Націоналізм позиціонується як необхідний елемент і одна з головних умов процесу модернізації (переходу від традиційного суспільства до модерного), відповідно й нація у цій схемі – модерний феномен. Тенденційною рисою процесу модернізації автор називає зростання комунікативних та комунікаційних можливостей суспільства – здатності його членів створювати, зберігати й передавати інформацію за допомогою спільної для них знакової системи (мови). Це, у свою чергу, створює передумови для становлення модерних, національних культур (вони якісно відрізняються від попередніх культур традиційного суспільства) і відповідних спільнот – націй. Цілком очевидно, що ця теорія має функціоналістський характер: «нація визначається не за набором певних ознак (територія, мова тощо), а за певними функціональними можливостями – у даному випадку комунікативними. І, зрештою, “комунікативна” теорія нації і націоналізму

є відверто євроцентристською. Сейсмічною зоною, що викликала націоналістичне цунамі в усьому світі, була Європа» [142, с. 188].

Отже, запропонувавши **«концептуальну модель процесів націоналізму та національності»**, К. Дойч у дослідженні «Націоналізм і соціальна комунікація: дослідження основ нації» запропонував відійти від розгляду націоналізму як «стану свідомості» (Г. Кон) і спиратися на об'єктивні дані та оперувати ними (тобто, для розуміння суспільних процесів запозичувати аналогії з кібернетики, теорії інформації, у визначеннях народу і нації наголошувати не на об'єктивних ознаках, а на об'єктивних процесах і функціональних можливостях – можливостях соціальної комунікації). Набір понять такої «концептуальної моделі» за теорією К. Дойча має такі характеристики:

1. Кожний концепт повинен бути операціональним, чітко визначеним у термінах можливих спостережень або вимірювань, на яких він ґрунтується та за допомогою яких його можна було б перевірити;
2. Кожний концепт повинен бути плідним – націленим на певні подальші спостереження чи експерименти;
3. Кожний концепт повинен бути «критичним» – має уможливлювати достатньо конкретні твердження, щоб виключити можливість деяких емпіричних даних чи результатів, з яких – якщо б вони були відкриті – було б цілком ясно, що концепт підлягає перегляду; він не повинен бути настільки багатозначним та гнучким, щоб підійти під усі можливі емпіричні результати;
4. Концепт має застосовуватися до поведінки як індивідів, так і груп;
5. Концепт має застосовуватися як до раціональної, так і до так званої «ірраціональної» поведінки індивідів і груп;
6. Концепт мусить використовувати як дані, що можна одержувати встановленими зовнішніми способами, так і суб'єктивні дані, доступні тільки з інтроспекції, а також доступні непрямим чином – з літератури;
7. Опис повинен загалом використовувати можливості спеціалізованих дисциплін і застосовувати їхні здобутки в межах відповідних галузей;
8. Концепт повинен поєднувати різні спеціальні знання, щоб уможливлювати обмін та перекомбінацію знань, здобутих різними галузями;
9. Концепт має допускати «групові атаки» щодо даних, обсяг яких є завеликим для одного дослідника [107, с. 317–318].

Тож, на думку вченого, пошуки відповідних понять приведуть до поняття комунікації, що є основою взаємодії та єдності суспільств, культур; а моделі соціокомунікації допоможуть зрозуміти «природу народів та націй» [107, с. 318] масовокомунікаційного дискурсу, торкаючись питань національно-культурних орієнтирів, дослідник дає такі поняттєві характеристики: «культура» → конфігурація звичок, уподобань, цінностей, інституцій; «спільнота» → комунікаційні аспекти спільної культури; «комунікація» → спільнота живих індивідів, розум і

пам'ять яких якраз і містять у собі звички та канали культури. Інформацією він називає поняття того, що мають спільного між собою знання, цінності, традиції, новини, чутки та накази, «штуку, з якої створені мрії, яку можна передавати, записувати, аналізувати та вимірювати» [цит. за 107, с. 323]. Взаємодію «народу» та «комунікації» за К. Дойчем можна представити таким чином: спільнота → спільна історія → нагромадження спільного досвіду (взаємодоповнювальні комунікативні звички та засоби) + збереження, пригадування, передача, перекомбінація інформації через засвоєну пам'ять про минуле, засвоєні символи, звички = комплементарність (комунікативна ефективність народу). Одне з базових понять у системі теоретизувань К. Дойча – взаємна відповідність, «комплементарність» (complementarity), здатність елементів певної структури взаємно доповнювати, замінювати одне одного. Отже, комунікативні засоби суспільства включають соціально стандартизовану систему символів, якою є мова, а також будь-яку кількість додаткових кодів – інформацію, збережену в живій пам'яті, асоціаціях, звичках, а також у матеріальних засобах збереження інформації. На основі такого аналізу у своїх розвідках автор пропонує функціональне визначення національності – членство в народі, що складається з широкої комплементарності соціальної комунікації.

Але кожне суспільство в модерному світі містить менші утворення чи підсистеми, – етнічні групи – «певний колектив, що є частиною більшого суспільства, об'єднаний реальним чи гаданим спільним походженням, пам'яттю про спільне історичне минуле і наголошенням у культурі одного або кількох символічних елементів, які вважаються характерними ознаками саме цієї народності» [цит. за 339, с. 240].

Спільнота, яка претендує на власну спільну історію, наголошує К. Дойч, є спільнотою комплементарних способів і засобів спілкування, комунікації. Вона виконує необхідні для її існування суспільні функції, які, крім усього іншого, полягають у продукуванні, зберіганні, поширенні інформації. «Обладнанням», необхідним для виконання цих функцій, є історична пам'ять, символи, звички, характерний спосіб мислення та засоби оперування інформацією, причому згадані елементи мають бути комплементарними, тобто зрозумілими всім членам спільноти, прийнятними для них.

«Наявність спільного комунікативного простору зумовлює внутрішню єдність спільноти (народу, національності, нації – К. Дойч користується цими трьома термінами). Люди можуть належати до “позанаціональних” спільнот: класів, професійних груп, кланів тощо, і саме у межах цих спільнот їх об'єднує відповідний тип комплементарності» [142, с. 190].

Як зазначає Г. Касьянов, зростання інформативних можливостей суспільства і спільноти (інтенсифікація комунікативних здатностей) справді створює кращі умови для зростання національної свідомості, а відповідно, і національної ідентичності, «проте це не пояснює, чому саме виникає національна свідомість, чому індивіди обирають саме культурну, етнічну комплементарність. Звідси виникають різні зауваження. Наприклад, йдеться про те, що К. Дойч перебільшує значення і ступінь комплементарності всередині національної спільноти. «Посилення інтенсивності комунікацій між індивідами та групами, – застерігає Дж. Бролі, – може спричинитися як до зміцнення солідарності, так і до загострення внутрішнього конфлікту. Крім того, цей конфлікт чи єдність можуть проявлятися не лише у формі націоналізму» [142, с. 200].

Л. Нагорна приходиться до такого висновку: «Якщо етнічна ідентичність ґрунтується на певній системі об'єктивних ідентифікаторів – расових, культурних, психологічних (антропологічний тип, мова, релігійні догмати, традиційна обрядовість), то конститутивною основою національної ідентичності виступають ознаки, значно менш “відчутні на дотик” – свідомість, політична воля, громадянство» [268, с. 28].

В умовах еміграції, на нашу думку, домінантою виступає все ж етнічна ідентичність відповідно до основи такого розрізнення – відмінностей між етноцентричним (біологічною, лінгвістичною, культурно-релігійною координатами) і локоцентричним (із значно виразнішим територіальним компонентом) типами світосприймання, хоч на певних історичних етапах акцент робився на загальнонаціональних цінностях – національному інтересі, національній безпеці, що дозволяє говорити про діаспорну етно-національну ідентичність, яку можна зберегти, мобілізувавши суспільну енергію навколо ідей і символів, спроможних забезпечити прорив у майбутнє.

Тож, запропоноване К. Дойчем **поняття «етнічної комплементарності»** є перспективною характеристичною категорією для оцінки соціокомунікаційного дискурсу діаспорних громад. А зазначені концептуальні моделі взаємодії національно-світоглядного та соціокомунікаційного дискурсів допоможуть вести масовокомунікаційні дискусії з національно-культурної проблематики в руслі націєтворчих прогностичних тенденцій сучасності на прикладі українського еміграційного досвіду.

Так, окремі аспекти багаторічного поступу української журналістики за кордоном, діяльності редакторів, видавців, публіцистів, впливу їх публікацій на громадську думку, особливостей проблемно-тематичного змісту розглядаються в ґрунтовних працях сучасних українських учених: О. Богуславського, О. Вішки, О. Гриценко, В. Гу-

барця, О. Денеки, В. Качкана, І. Крупського, І. Михайлина, М. Присяжного, М. Романюка, М. Савки, Н. Сидоренко, М. Тимошика та ін.

Тож, перш ніж говорити про теоретичні аспекти діаспорної комплементарності, варто дослідити функціональний простір еміграційних видань. Так, виділені О. Дзвінчук чинники появи і становлення преси української етноменшини в Канаді пропонуємо розглядати як такі, що характеризують причини виникнення переважної більшості діаспорних видань:

- 1) політичні – створення пресового органу як засобу впливу політичними партіями, громадсько-політичними організаціями тощо;
- 2) релігійні – із метою поширення релігійних впливів;
- 3) культурологічні – із метою висвітлення, поширення та пропагування результатів праці культурно-освітніх товариств;
- 4) просвітницькі – із метою інформування читача, бажанням зберегти в еміграційних умовах етнічну самобутність громади [101, с. 4].

У цьому контексті доречним є приклад сталого функціонування українсько-канадського часопису «Український голос» (Канада), що залежало від «елітної» активності його редакторів, які сформували своєю журналістською діяльністю концепцію консолідації української спільноти. За головні категорії соборності етноменшини редактори обирали на всіх етапах функціонування часопису такі:

- культуру в широкому значенні цього поняття, трактуючи її як явище наддержавне, але національночинне;
- психологічно-філософську категорію «єго», яка виражається теорією трьох «С» – самостійністю, самопошаною та самодіяльністю кожної людини, що здатна мислити, оцінювати та діяти відповідно до власного світосприйняття і умовиводів, а отже, бути особистістю;
- історичне знання минулого своїх батьків як гарант пам'яті власного етногенетичного коду.

Ефективне функціонування часопису завжди забезпечувалося тим, що праця редакторів була довготривалою. Так, упродовж сімдесятилітнього існування «Українського голосу» редакторами працювали тільки четверо людей – В. Кудрик, М. Стечишин, І. Сирник, М. Гикавий, – всі вони українці, вихідці із Західної України [101, с. 7]. «Український голос» репрезентував себе як такий тип видання, яке протягом усього періоду існування виступає творцем, поширювачем та скарбницею етнічної інформації, що створюється та функціонує з метою консолідації української спільноти. Тож часопис виконував і виконує нині етноконсолідуючу дуалістичну роль: з одного боку, він є постійним інформатором та комунікатором, а з іншого – формотворчим засобом громадської думки спільноти, інтегративним важілем [101, с. 15].

Загалом феномен еміграційних видань у контексті розвитку українськомовної преси на закордонних теренах як на рівні діахронії, так і на рівні синхронії полягає у здійсненні ним триєдиної функції: інформування, комунікації та консолідації/інтеграції української спільноти.

Постмодерн як парадигма наукової спільноти є певною онтологією для цієї спільноти і транслюється в соціум у вигляді соціальної міфології, яка реагує на певні соціальні та культурні процеси. Як соціальна міфологія він є інтерсуб'єктивним явищем. Також постмодерн є своєрідним соціальним проповідництвом, що здійснюється науковцями, діячами культури та мистецтва, які виконують в цьому контексті роль міфотворців [8, с. 14]. Отже, ідеологічні засади постмодернізму як трансляції в соціум соціальної міфології допоможуть, синтезувавши увесь складний комплекс теоретичних понять, навести схему концепції розуміння феномену **«діаспорна комплементарність»**.

«В епоху Постмодерну світ постає як такий, що перебуває в постійному становленні. Реальність складають безліч взаємодіючих систем, що самоорганізуються, породжуючи нові структури. Зміни в поглядах на світ детермінують трансформації уявлень про людину, суспільство, історію» [381, с. 10].

Як зауважує А. Чантурія, і в сучасній соціальній філософії велика увага приділяється пошукам засад суспільної інтеграції. Так, комунікативна практична філософія (К. Апель, Ю. Габермас) звертається до проблеми ефективності інтерсуб'єктивної комунікації, вважаючи комунікаційне взаєморозуміння основою справжньої інтеграції суспільства. Модель соціокультурної реальності, запропонована М. Петровим, передбачає триєдність універсальних процесів – діяльності, трансляції і трансмутації, – інтеграція, взаємозалежність і взаємопроникнення яких визначають і структурують сьогодення, сучасний момент соціального буття. Умовою для успішного здійснення соціальної комунікації вважається необхідність для людини засвоювати певний культурний текст, «фрагмент» соціальної реальності й передавати цей «фрагмент» іншим, додаючи до тексту щось нове в результаті трансмутаційних процесів [381, с. 11].

Ми погоджуємося із вченою відносно того, що для дослідження подібних процесів репрезентативними є прецедентні тексти, що набувають семантичної однозначності й виконують свою комунікативну функцію найбільш повно саме завдяки наявності комунікативної традиції та соціокультурної парадигми. У контексті нашої розвідки уточнемо, що такими текстами є прецедентні тексти медіадискурсу, зокрема еміграційного. «Перш ніж стати знанням для будь-якого члена суспільства та транслюватися в культурному просторі, прецедентні

тексти виникають у результаті трансмутаційних процесів як нова інформація, що потім засвоюється суспільством залежно від того значення, якого цей текст набуває в комунікативному просторі певної культури. Така постановка проблеми дає можливість розглянути опозицію “культура – цивілізація” не як протистояння ідеальних фікцій задоволенню потреб реального життя, а як взаємодію відмінних конвенціональних систем. Аналіз кодексів “грошової цивілізації” (Т. Веблен) доводить, що не тільки культура, але й цивілізація створює знакові моделі, далекі від потреб реального життя. Р. Барт показує, що стереотипні моделі соціальної поведінки можуть відбивати не стільки реальні соціальні явища, скільки інтереси певної особистості або групи, й тим самим набувати політичного виміру» [381, с. 11–12]. До того ж, життя суспільства визначається не зовнішньою системою відносин, а взаємодіючою системою інтеріоризованих (процес засвоєння соціальних рис всередині людини називається інтеріоризацією) кодів, кожен з яких дозволяє суспільним явищам набути певного ступеня реальності. У свою чергу, кожне з цих явищ перекладається та інтерпретується в системі суспільних відносин, породжуючи прецедентні тексти, які впливають на характер зв'язку між позначуваним й означаючим у численних соціальнокомунікаційних системах [381, с. 11–12].

Такі комунікаційні системи уможливають судження про комунікативну ефективність, або комплементарність (за К. Дойчем), – взаємодоповнювальні (complementary) комунікативні засоби та звички суспільства, що ведуть до нагромадження спільного досвіду народу [107, с. 324–325], а точніше про етнічну комплементарність. Так, за словами Г. Фінера «у цьому сенсі комплементарність може бути тією невловною здатністю індивідів, що робить суспільство цілісним, робить його спільнотою, можливо, навіть незважаючи на значні варіації зовнішніх обставин» [107, с. 327].

На думку О. Андрієнко, міфологічна сутність постмодерну витікає зі специфіки сучасного світовідчуття, яке характеризується руйнацією уявлення про цілісність та єдність реальності, можливістю її симуляції та штучного конструювання. Найбільш важливими причинами затвердження постмодернізму як нової соціальної міфології стали породжений модерном прискорений розвиток, а також релятивізація багатьох світоглядних уявлень [8, с. 12].

Згідно з твердженням дослідниці, **соціальний міф (СМ)** як складник соціальної міфології має чіткі сутнісні характеристики, що дають змогу говорити про його спільні та відмінні риси відносно класичного міфу; заперечення ототожнення зі стереотипом, забобоном, архетипом, міфологемою, ідеологією, хоча іноді вони видаються дуже близькими за змістом; трактування СМ як символічно вираженої су-

купності онтологізованих уявлень, ідеалів та переконань, що є для суспільства актуальними. Тож його загальні риси такі: діалектичний зв'язок з конкретно-історичними обставинами, відносна статичність та замкненість, мотиваційність, вибіркова гіперболізація, сутєвність, імперативність, інтерсуб'єктивність, універсальність, синкретичність, здатність до самосакралізації та самоактуалізації, нерелевантність; специфічні – зорієнтованість на соціальну модель світобачення, дискурсивно-дискретний характер, конкретного творця.

За сферою походження О. Андрієнко виділяє такі типи СМ: політичні міфи (які, у свою чергу, можна поділити на локально-регіональні, національно-державні та глобальні); економічні міфи; комерційні міфи; медіаміфи; наукові міфи; натуралістичні міфи, що виконують цілий ряд функцій: на рівні суспільної свідомості – це комунікативна, емпіріо-систематизуюча, контролююча, інтегруюча (дезінтегруюча), стабілізуюча (дестабілізуюча), гуманізуюча (дегуманізуюча), та прогностична функції; на рівні індивідуальної свідомості – світоглядна, аксіологічна, когнітивна, мотиваційна та соціалізуюча функції. Міфи відображають внутрішні суперечності суспільства, а іноді можуть їх провокувати або поглиблювати [8, с. 13].

Натомість А. Чантурія зауважує, що сучасний СМ, не забезпечуючи комунікативної взаємодії, постає як набір метафор, що цю взаємодію ускладнює, а на передній план виходять його символічно-компенсаторні можливості. Для забезпечення розвитку та цілісності суспільства його ідеологія має стати сукупністю орієнтирів, які визначають конкретно-історичний ціннісний вибір, а не соціальною міфологією, яка перетворює ідеологічний дискурс на статичну систему «образів світу» і не залишає людині можливості свідомо впливати на соціальну реальність [381, с. 7].

Функціональна роль держави як ядра суспільства в пострадянському просторі змінюється в результаті політичних перетворень. Якщо в радянський період ідеологічний код як найбільш сильний виконував роль «фільтру», який перекладає повідомлення з іншої семіотичної реальності для усвідомлення суспільством, то сьогодні він втратив своє значення. Ідеологічний вакуум пострадянського суспільства заповнюється новими кодами, кодами «грошової цивілізації», – ринковим, утилітаристським та ін. Норми та правила цих кодів некритично засвоюються суспільством, оскільки досягнення західної цивілізації стали розглядатися не просто як тексти іншою «мовою», а як зразкові тексти, які сприяють удосконаленню організації соціальної реальності [381, с. 14].

Міф, по-перше, виступає як історично обумовлений етап освоєння дійсності, по-друге, як феномен невід'ємний від раціонального

сприйняття світу (через визнану обмеженість можливостей такого сприйняття в задоволенні світоглядних запитів людини). У першому випадку міф має характер цілісного світогляду, у другому він втрачає конституюючу роль щодо реальності загалом, має дискретний характер і виступає як спосіб вторинної організації окремих фрагментів реальності. Міфологічні тексти, функціонуючи в культурі, підтримують постійну «напругу» між різними інтерпретаціями реальності

В умовах сучасного суспільства прояви міфологічної свідомості набувають характеру метафор, які наділяються статусом «реальності». Метафора не відбиває й не пояснює реальність, а надає їй статусу унікального й неповторного явища, наповнює об'єктивну реальність особистісним змістом. У сучасному українському суспільстві наявна перевага емоційно-вольових регуляторів, тому життя сприймається як перехід від одного міфу до іншого. Автор підкреслює, що дискретний (перервний) соціальний міф постає не як знакова система, яка забезпечує комунікативну взаємодію, а як набір метафор, що цю взаємодію ускладнює. На перший план виходять компенсаторні можливості міфу, який у символічній формі здійснює колективну психотерапію.

Криза громадянської взаємодії в пострадянському просторі часто розглядається як результат відсутності єдиної ідеології, яка мала б забезпечувати цілісність соціуму, а розв'язання цієї проблеми пов'язується з необхідністю створення соціального міфу, який міг би стати основою такої ідеології. Згідно з твердженнями дослідниці, із позиції семіотики:

– ідеологія = сукупність орієнтирів, які визначають ціннісний вибір суспільства в конкретній історичній ситуації;

– соціальна міфологія = міфологія, що фігуративізує дискурс, перетворюючи його на статичну систему «образів світу», і не залишає людині можливості свідомо впливати на соціальну реальність.

Задля забезпечення ефективності перетворень, що відбуваються в сучасному суспільстві, визнається за необхідне відкриття нових можливостей для вільного й відповідального самовизначення людини у світі культури, яка розглядається не як набір готових міфологем і стереотипів, а як безмежна сфера загальнолюдського досвіду інтерпретації реальності, що передбачає особистісний вибір кожного [381, с. 17].

Тож сучасна українська еміграційна спільнота та її медіапростір є прикладом суспільних трансформацій, що виявляють ряд проблемних аспектів.

Г. Саранча виявляє той факт, що сучасна еміграція українців, зокрема до США, носить переважно економічний характер – прагнення покращення свого матеріального становища. У цьому сучасна хви-

ля еміграції найбільше подібна до першої хвилі української еміграції. Однак за своїм соціальним та освітнім рівнями ця хвиля якісно відрізняється від трьох попередніх. «Серед вихідців першої хвилі еміграції кількість письменних осіб становило лише 1%, третя хвиля еміграції, що вважалася найбільш свідомою і освіченою, складалася у переважній більшості із осіб з початковою освітою – 54,54%, кількість українців з вищою освітою становило 4,12%, лише 9% емігрантів з України мали спеціальну освіту» [цит. за 331, с. 249].

На тлі цієї статистики четверту хвилю еміграції дослідниця окреслює інтелектуальною, адже практично кожен українець, який емігрував до Сполучених Штатів Америки володів середньою освітою, і значна частина емігрантів мала вищу освіту. Новоспечені емігранти, намагаючись влитися в закордонне суспільство, часто не знаходили спільної мови з представниками «старої» еміграції. У багатьох із них світогляд залишився радянський, а їхня розмовна мова – російська. Ця четверта хвиля викликала шок у «старої» української діаспори, оскільки вона не очікувала такого байдужого ставлення до української мови, культури, традицій.

Крім того, погоджуємось із автором у тому, що сьгоднішні причини еміграції з України відрізняються від колишніх. Так, попередні покоління залишали Батьківщину, котра перебувала під владою чужинців, а тепер українці мають власну державу. Об'єктивно держава зацікавлена у кваліфікованих, працьовитих, патріотичних кадрах, однак не може знайти їм гідного застосування [331, с. 249].

Діаспора у США упродовж свого існування розбудувала широку мережу власних етнічних організацій та установ. Вона створила широкі можливості для збереження української ідентичності й продовження свого існування власне як діаспори, незважаючи на майже суцільну інтегрованість у суспільне життя США.

Сучасна еміграція, прибувши до США, застала організоване життя української діаспори. Численні громадсько-політичні, релігійні, мистецькі організації до 1991 р. виконували функції, що могли б належати до компетенції держави. Роль, яку відіграла діаспора, розповідаючи всьому світові про геноцид, безправ'я та знущання над цілим народом, важко переоцінити. Із проголошенням України незалежною державою роль українських організацій докорінно змінилася. Представники української діаспори, які є активними громадськими діячами, із цього приводу зазначають, що на сьогодні завдання цих структур є: «сприяти у державотворчих процесах молодій державі, зокрема формулювати національну ідею, об'єктивно визначати соціально-економічні і соціально-культурні інтереси держави і українського народу» [цит. за 331, с. 250].

Одним з основних завдань, що постають перед українськими громадськими та церковними організаціями, є допомога новоприбулим емігрантам в адаптації до нових умов проживання.

Та етнічна комплементарність на сьогодні не є провідною характеристикою сучасної української еміграційної громади, її медіапростору. Тож, відповідно, порушено системний характер медіасфери.

Системний медіаефект на всіх етапах досягався саме упорядкуванням стереотипів у масовій свідомості, що призводив до виникнення певної картини світу. М. Бутиріна підкреслює, що керування стереотипами, які акумулюють вторинні (конотативні) значення, уможлиблює реалізацію ідеологічних програм. У структурі стереотипів закладено потенціал пропагандистського впливу на масову аудиторію. Крім функцій передачі інформації, адаптації до реалій, вони також виконують регулятивну функцію, виносячи за межі тексту інструментальні настанови [49, с. 25].

Надзвичайно злободенним для українських діаспорних етноменшин є **аналіз архетипного коріння**, характерного для сучасної соціальної перцепції опозиції «ми – вони», яка виступає підґрунтям соціальної взаємодії між групами. Дана опозиція репрезентує типовий для масової свідомості спосіб контрастного мислення. Актуалізована в мас-медіа настанова на диференціовальний розподіл груп, явищ, подій, з одного боку, сприяє створенню позитивної ідентичності аудиторії, а з іншого – провокує сегрегацію (фактичне чи юридичне відокремлення в межах одного суспільства певних суспільних груп) в суспільстві. ЗМК експлікують і конкретизують опозицію «свій – чужий», відповідним чином відображуючи події національної історії й сьогодення крізь призму архетипу, залучаючи для підсилення й увиразнення факти й оцінки з різних соціальних сфер – релігійної, ідеологічної, геополітичної тощо.

«Стереотипи є комунікаційно організованими уявленнями, які утворюються внаслідок неточної, гнучкої категоризації соціуму засобами масової комунікації; містять когнітивний базис і настанову на сприйняття явищ, об'єднаних межами категорій» [49, с. 24–25]. Тож у медіасередовищі виокремлюються такі процеси, пов'язані із функціональністю стереотипів, як стереотипотворення, стереотипізація, де-стереотипізація та медіатизація стереотипів [49, с. 24–25]. У сучасному світі, в епоху постмодерну залежність людини від медіатизованих форм знання, від готових формул сприйняття й оцінки дійсності досить рельєфно представлено в явищі стереотипізації масової свідомості. Наслідки його впливу й ефекти, створювані ним, варіюються в соціумі від конструктивних до деструктивних, що унеможлиблює однозначну наукову й суспільну оцінку феномену [49, с. 3]. На думку

М. Бутиріної, спосіб взаємодії соціальної настанови та стереотипу реалізується як взаємонакладання: структурним елементом стереотипу є настанова, а до структури настанови входить стереотипний (його ще називають когнітивним) компонент. Дослідження модусів взаємодії стереотипів і настанов у медіасередовищі дало підстави запровадити в науковий обіг поняття «**стереотипно-настановний комплекс**», структура якого відображає основні функціональні вектори мас-медіа – когнітивне опрацювання дійсності відповідно до інформаційних потреб аудиторії (спрощення, схематизація, генералізація змісту явищ); надання готових оцінок, які сприяють активізації певних реакцій; залучення до дії [49, с. 11]. Стереотип як ефект характеризується функціональністю, якщо він з'явився або активізувався в масовій свідомості внаслідок організованої медійної практики. І, відповідно, стереотип є дисфункціональним, якщо він виник усупереч цілям медіаполітики або сформувався стихійно через конформність дій комунікаторів. Сприйняття медіапрактики української діаспори завжди відбувалося крізь призму стереотипів та історико-політичних «шаблонів».

Так, за свідченням Г. Саранчі, українська діаспора покладала чималі надії на новоприбулих у четвертій хвилі емігрантів в тому, що вони поповнять українські організації у США, однак вони не справилися: «Великі сподівання були у зв'язку з так званою “четвертою хвилею” еміграції. Для цього була навіть відновлена діяльність Асоціації українців в Америці з її органом – журналом “Наш голос”, з метою організаційно оформити численну кількість нової еміграції, розкиненої в різних штатах Америки. На жаль, “Наш голос” не став ні голоснішим, ні перспективнішим. Ці сподівання виявилися передчасними. Насправді, тільки у виняткових випадках новоприбулі включалися до організацій» [цит. за 331, с. 250]. К. Мицьо у статті у «Свободі» висловила з цього приводу так: «За 12 років українське організоване життя на еміграції опинилося в критичному пункті, існує поважна загроза, що вона може занепасти до тієї міри, що буде існувати лише на папері. Старі громадські діячі відходять, а молода зміна не чисельна. Це діється тоді, коли є така чисельна, молода і освічена нова еміграція» [цит. за 331, с. 250].

Тож сьогодні, як ніколи, актуальною стає проблема розвитку нових ідентифікаційних практик, осмислення яких тільки й можливе застосуванням міждисциплінарних теоретичних підходів, у тому числі в контексті розвитку уявлень про феномен соціальної ідентичності, що динамічно розвивається.

У соціології термін «**соціальна ідентичність**» означає належність суб'єктів до певних соціальних категорій та ідентифікацію з ними [38, т. 2, с. 228–230]. Такий теоретичний підхід цілком відповідав

добі революційного модерну, що його започаткувала Велика французька революція (1789–1794). Точніше, він відповідав психосоціальній природі тогочасної («емоційно чутливої») людини з певним набором психосоціальних властивостей: «екстраверсія», «емоційність», «іраціональність», «інтуїтивність», «екстернальність», «екзекутивність» [198, с. 15]. Саме цей набір людських властивостей був причиною домінування в суспільстві «матеріалістичних поглядів на історію», а в контексті суспільної самосвідомості – поширення ідентифікаційних практик, що ґрунтуються на класових, вікових, етнічних, професійних та інших соціальних відмінностях і різновидах соціальної ідентичності. «Емоційно чутлива» психосоціальна типологія людини доби модерну визначала й механізми єднання людей у суспільство. В основі цих механізмів лежав феномен солідарності, що його детально дослідив відомий французький соціолог Еміль Дюркгейм (1858–1917) [38, т. 2, с. 228–230].

Складну діалектику цього процесу в його інтегральному сенсі тлумачить на сьогодні **фактор соціетальності**. У соціології доволі тривалий час точаться дискусії щодо розуміння поняття «соціетальний», що його ввів 1903 р. у науковий обіг німецький соціолог А. Келлер [198, с. 267]. Із того часу термін «соціетальний» використовується в соціології для позначення суспільних відносин і процесів у їх, так би мовити, інтегральному, загальносистемному сенсі. Цей термін набув у науковому середовищі неабиякої популярності з початком суспільно-трансформаційних змін, що відбуваються на межі ХХ–ХХІ ст. Позначаючи глибинні й всеосяжні зміни, що їх зазнала соціальність, у тому числі модус ідентичності, він цілком правомірно може бути поширеним на феномен ідентичності. У цьому контексті так само, як психофізіологічна ідентичність позначає єдність і спадковість фізіологічних і психологічних властивостей, станів та процесів, психосоціальна (або соціетальна) ідентичність означає неподільність і спадковість соціального (соціально-матеріального) та психологічного (соціально-ідеального, символічного) світів.

За всієї наближеності один до одного терміни «соціальна» та «соціетальна» ідентичності все ж не є тотожними.

Під терміном «соціетальна ідентичність» слід розуміти багатовимірну психосоціальну реальність, яка постає в соціокультурній «мозаїчності» нової суспільно-історичної епохи постмодерну. Хоча обидва модуси (соціальної і соціетальної) ідентичності формуються єдиним кодом певної суспільної культури, все ж вирішальну роль у формуванні нової – соціетальної ідентичності відіграють нематеріальні культурні цінності. Та й самі цінності, що їх опановують представники постмодерного суспільства, зазнають радикальних змін, зо-

крема, термінальні цінності доби модерну поступаються інструментальним цінностям нової сучасності. Загалом це виглядає як «прихованість» моральних норм, що визначає масову культуру доби постмодерну. Унаслідок цього мова стає середовищем, яке безпосередньо не може нести істину або універсальний сенс. Постає простір раціональних соціальних суб'єктів, що його наповнює зовні схожа та соціально неструктурована група людей, якій, здається, не відомі традиційні соціальні цінності [198, с. 270].

Таким чином, **соціетальна ідентичність** – це новий різновид ідентичності, характерний для індивіда й суспільства постмодерної доби; це характеристика індивіда і суспільства з точки зору його отожднення із самим собою в контексті зв'язності і безперервності власної зміни. Цей різновид ідентичності може поставати як інтегральний образ усієї сукупності ролей, доступних індивідам в їх особистісному досвіді. Соціетальна ідентичність приходить на заміну соціальної ідентичності, що притаманна самосвідомості представника модерного суспільства з його матеріалістичною картиною світу і тотожністю з соціальними групами і спільностями [198, с. 280].

Ми підтримуємо думку про те, що обидва модуси ідентичності супроводжують будь-яку суспільно-історичну епоху, проте домінуючий із них визначає характер епохи суспільства. Так, у модерному суспільстві домінує модус соціальної ідентичності, у той час як у постмодерному суспільстві – системоутворювальним стає модус соціетальної ідентичності. У нових суспільних умовах відбувається прискорена зміна політичного домінування, гегемонія якого, як справедливо зазначав італійський теоретик марксизму Антоніо Грамші (1891–1937), досягається шляхом гегемонії культурної. Причому «як тільки панівна соціальна група виконає свою функцію, ідеологічний блок проявляє тенденцію до розпаду» [цит. за 198]. Така позиція чітко перегукується з позицією К. Дойча, який ідеологією вважав духовне утворення, що формується в результаті певного соціального класу в боротьбі за панування, а ідеї, що реалізуються в результаті такої боротьби, переставляють бути складниками ідеології [275, с. 9–18].

Постмодерна парадигма політики посилює значення ціннісних орієнтирів у процесі формування громадської думки як важливого механізму сучасної державної політики, який впливає на прийняття раціональних політичних рішень. Англійський соціальний філософ і антрополог Е. Гелнер у своїх роботах цілком слушно підкреслює роль знання як вирішального фактора соціальних трансформацій [38, т. 1, с. 109]. Водночас знання про соціетальні особливості народу формалізуються у своєрідній «карті», яка за аналогією з геномом людини спричинює соціальну поведінку і дає підстави вести мову про **конк-**

ретний ментальний код культури нації. Менталітет можна розглядати як «систему поглядів, оцінок, норм і умонастроїв, ґрунтовних наявних у цьому суспільстві знаннях і віруваннях, які разом із домінуючими потребами й архетипами несвідомого визначають ієрархію цінностей, а отже, й характерні для представників соціальної спільноти переконання, ідеали, схильності, інтереси й інші соціальні установки, що відрізняють цю спільноту від інших» [135, с. 14]. Ментальність значною мірою сягає у несвідоме та фіксує архетипові відмінності між соціальними суб'єктами.

«Особлива роль у цьому сенсі належить **політичній культурі** як системі домінуючих цінностей та нормативних моделей поведінки влади та громадян. «Як доводить аналіз даних моніторингу «соціетальних змін в українському суспільстві, 1992–2009», застрявання процесів державотворення в Україні стає також суттєвим фактором уповільнення процесів формування нової – соціетальної ідентичності, що є фундаментальною основою становлення соціальних інтересів» [135, с. 14].

Так, якщо протягом 2002–2007 рр. щорічна прогресія кількості тих, хто сформував нову ідентичність, становила 2–3 % від загальної кількості дорослого населення України, то протягом 2008 р. ця динаміка практично призупинилася.

Перехідний процес торкається всіх сфер суспільного життя. Але з усіх можливих криз найгострішою в цьому процесі постає криза ідентичності, що її нині зазнає українське суспільство. Суперечливий характер перехідної доби визначається втратою старих (притаманних модерну) і надбанням нових (притаманних постмодерну) форм ідентичностей.

«У контексті посттрансформаційних очікувань доречно зауважити, що дедалі наочніше ставатиме специфіка національних інтересів, що її, власне, й визначає нова соціетальна ідентичність, у тому числі країн східнослов'янської субкультурної єдності» [198, с. 287]. Досліджені властивості української ментальної традиції природно налаштовують її носіїв на найкращу реалізацію ролі своєрідного «драгомана» – перекладача в глобальній мозаїці ментальностей народів світу. Додатковими аргументами на користь такої місії України виступають такі загальноновизнані риси національного характеру українців, як толерантність, сенсорність, самодостатність.

«Специфіка коду української культури, в основі якої лежить “медіанність” її психокультури, надає їй в сучасному світі преференції щодо якісного виконання ролі драгомана – посередника, комунікатора, третейського судді у вирішенні проблем, що виникають у відносинах між різними цивілізаціями» [198, с. 287].

Отже, феномен «діаспорної комплементарності», її етапи формування у загальній системі українського еміграційного медіадискурсу можна представити у вигляді такої схеми, яка враховує історико-політичні етапи розвитку суспільства (постіндустріальний/постмодерний) та відповідні їм типи ідентичності в кореляції з радянською парадигмою (рис. 2.2):

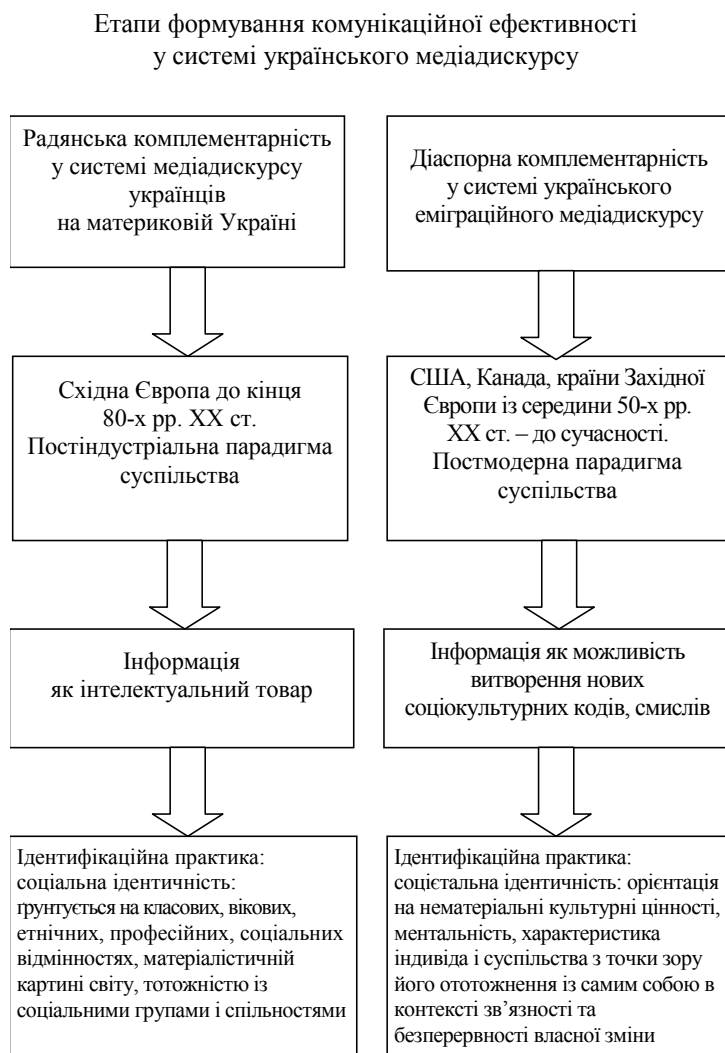

Рис. 2.2. «Діаспорна комплементарність» (комунікаційна ефективність) у системі українського еміграційного медіадискурсу загального соціокомунікаційного простору в кореляції з радянською парадигмою

На нашу думку, аналіз комунікаційного потенціалу політичної ідеології, яка здатна як об'єднати громадян, так і виступати основою для поділу суспільства, ідентифікаційним «наріжним каменем»; соціетального капіталу (менталітету, цінностей, ідеалів в умовах самоорганізації спільноти) є особливо перспективним у соціальнокомунікаційній системі українських еміграційних спільнот та їх медіапростору для пошуку консенсусу, компромісу, побудови толерантних взаємин,

які сприяють розвитку і демократизації суспільства, та важливих у наш час ідентифікаційних практик.

Говорячи про побудову єдиного інформаційно-комунікаційного простору, варто пам'ятати, що українці за кордоном й українці в Україні є частиною єдиного національного гуманітарно-культурного простору. «Ця цілість має органічно забезпечуватися, особливо в умовах глобалізації. Сьогодні українська діаспора активно долучається до діалогу щодо підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС, і ця робота є не менш важливою, ніж робота Міністерства закордонних справ України» [316, с. 26].

У рамках виступу на конференції «Україна та світове українство: розбудова ефективного партнерства заради розвитку» І. Драч як голова Товариства зв'язків з українцями за межами України «Україна–Світ» зазначив: «Завдання державних та громадських інституцій як в Україні, так і за її межами, – усіляко підтримати українську освіту, національно-культурне життя, роботу інформаційного простору за межами України, що сприятиме збереженню національної ідентичності закордонних українців» [110, с. 27].

Серед таких інституцій було названо мистецько-культурні, освітньо-виховні заклади, бібліотеки, медійна мережа української громади. **Тож надзвичайно важливим є формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору України з урахуванням того, що українська діаспора – це інтегральна частина держави, а українськомовні засоби масової комунікації (ЗМК) за кордоном – це інтегральна частина цього простору. Так було з того моменту, як за кордоном вийшла перша українськомовна газета. Проте ефективною така інформаційно-комунікаційна діяльність буде тільки тоді, коли ЗМК будуть оперувати спільними соціальними смислами, відтворюючи єдину національну картину світу.**

Аналіз національної журналістики як цілісної соціальної системи запропонував М. Житарюк, у цьому розрізі за його міркуваннями така система увібрала в себе (містить у генетичній пам'яті) як світові теоретичні концепції свободи преси (В. Вейтлінг, Г. Гегель, Т. Гобс, Ф. Енгельс, Дж. Ераскін, Дж. Локк, К. Маркс, Дж. Стюарт Міль, Дж. Мільтон, Ж.-Ж. Руссо, Д. Юм та ін.), так і національні моделі християнського гуманізму й аналітизму (І. Кедрин-Рудницький, В. Мономах, І. Франко), як види і типи різних систем журналістики (авторитарна, лібертарійська, соціальної відповідальності, соціалістична), так і формальне вираження (жанри, композиція, архітектоніка), тобто розуміння журналістики як гносеологічно-спонукального (формотворчого) феномену (традиції і статус-кво) у контексті динаміко-перспективного розвитку (органічність функціонування) українського жу-

рналістського дискурсу, що детермінований, по-перше, кореляцією дефінітивної бази [123, с. 11].

Наявність спільного комунікаційного простору призводить до єднання спільнот (народу, нації, національності), зокрема нації з її світовою діаспорною громадою, у рамках якого діє відповідний тип комплементарності (комунікаційної ефективності), що включає соціально стандартизовану систему символів, кодів, асоціацій, матеріальних засобів збереження інформації тощо. Загалом, за В. Різуном, ефективність ЗМК має два полюси: полюс абсолютної ефективності (полюс А) та полюс нульової ефективності (полюс Б), тобто ідеалізовані об'єкти. Реально ефективність масового впливу може наближатися до одного з полюсів: полюс А – формування громадської думки і вплив на систему прийняття рішень громадян та полюс Б – створення інформаційних полів, у межах яких громадяни можуть самостійно приймати усвідомлені рішення [322, с. 177].

Разом із тим, особливо в контексті комунікаційної діяльності еміграційної громади на рівні діахронії важливо враховувати мову соціальних смислів, структурних елементів комунікації, – своєрідне **символічне кодування**, де кожен символ наділений певним змістом (коди як знаки або системи знаків, що застосовуються для вираження специфічних культурних послань) [115, с. 206].

«Семантичні ж варіації часто стають причиною невірною розуміння, бо в багатьох випадках зовсім не очевидно точне значення, приписуване символу відправником» [197].

Дослідники наголошують на відсутності неповторного невід'ємного **значення символу**, оскільки воно виявляється через досвід і варіює залежно від контексту, ситуації використання символу – акту обміну інформацією. Семантичні бар'єри в єдиному національному інформаційному просторі створюють комунікаційні перешкоди – «спотворення інформації, яке ускладнює сприйняття, спричиняє часткову чи повну її втрату. До комунікаційних перешкод відносять: вибіркоче сприйняття; семантичні перешкоди; соціокультурні відмінності відправника та одержувача повідомлення; невербальні перешкоди; інформаційні перевантаження; слабкий зворотний зв'язок» [197].

Отже, аналіз якісних показників комплементарності ІКД діаспори на рівні діахронії є важливим і сьогодні, оскільки розкриває їх державотворчий потенціал і на рівні синхронії. Соціальні смисли, вироблені саме в результаті післявоєнної інформаційно-комунікаційної діяльності української діаспорної громади, «забезпечили» смислове наповнення української національної ідеї сьогодення, особливо в складні буремні часи, символами, кодами тощо, що репрезентується

через маркери, напр. гасло «Слава Україні! Героям слава!», «бандерівець», «національний вишкіл» тощо.

Тож варто проаналізувати теоретико-методологічні підходи до оцінки комунікаційної ефективності інформаційно-комунікаційної діяльності українців у діаспорі.

Як зауважує В. Іванов, соціологічні дослідження в питанні ефективності можуть стати плідними за умови проведення на ґрунті ясно-го теоретичного уявлення про сутність ефективності, уточнення її робочої концепції, а також розвитку основ її вивчення соціологічними методами. А, на жаль, незважаючи на ряд робіт, що присвячені цій проблемі, системно розробленого знання у даній галузі ще немає. «Проблема ефективності – це перш за все проблема прагматичної адекватності, тобто розрахунку впливу кожного кроку журналістської діяльності на кінцевий результат – задоволення потреб різних прошарків аудиторії масової інформації» [131].

Вивчення цих складників необхідно як в статичній (готовність виконати свої функції – потенційна ефективність), так і в динамічній (дійсне виконання своїх функцій, яке проявляється в конкретних ефектах, – реальна ефективність).

Ключовим моментом в такому підході є вибір основного критерію оптимізації, тобто підставу оцінки потенційної та реальної ефективності діяльності досліджуваного журналістського об'єкта (чи типологічних особливостей каналу комунікації, чи прийомів доведення, системи рубрик, чи використаних журналістом ресурсів мови тощо). Цим критерієм оптимізації будь-якої складової системи, як узагальнено В. Івановим, завжди є об'єкт впливу – аудиторія в усьому різноманітті її характеристик, серед яких головними виступають потреби в інформації, інформаційні інтереси, запити, переваги, мотиви звернення до різних каналів комунікації та інші. Тому вивчення системи підготовки кадрів, контент-аналіз текстів у будь-яких аспектах, дослідження редакційних документів та ін. на ефективність не може не спиратися на уявлення про аудиторію, для ефективного впливу на яку створена і функціонує журналістика [131].

Чітко окреслених дефініцій щодо визначення ефективності комунікації, факторів, що на неї впливають, показників, якими можна її вимірювати, у журналістикознавчих дослідженнях немає. Проте варто дослідити та узагальнити досвід учених у цьому контексті. Так, американський дослідник Дж. Клепер дав класифікацію умов, за яких при посередництві інформації можна впливати на людей: а) легше всього впливати на людей, які до цього ніякої визначеної думки з даного питання не мали; б) інформація може посилити, закріпити позиції, вже вироблені в індивіда; в) за сприятливих умов масова комунікація мо-

же послабити чинні ставлення й уявлення, не ставлячи собі за мету їх змінити. Конверсія, тобто радикальна зміна позицій, досягається дуже рідко й вимагає особливо складних, суперечних ситуацій, коли всі звичні орієнтири руйнуються [131].

За спостереженнями В. Іванова, під час дослідження в галузі **ефективності масової комунікації (ЕМК)** вчені з університету штату Нью-Йорк Р. Лієберт і Н. Шварцберг дали узагальнені характеристики можливостей впливу телебачення.(ТБ.) Так, особи, які проводять більше часу біля телевізора, мають більшу віру в соціальні та культурні стереотипи, котрі пропагуються ТБ. Вивчення ефективності певних кампаній, які проводилися мас-медіа – зокрема, з приводу методів планування родини, використання нових ліків, боротьби з забрудненням навколишнього середовища – підтвердило їх вплив на споживачів інформації (виключення складає кампанія з боротьби з палінням, яка не досягла значних успіхів) [131].

У розвідці вченого знаходимо такі згадки про **наукові школи та експерименти щодо визначення ефективності мас-медіа**: 1) психологічна школа соціології США на чолі з К. Ховлендом: провели ретельні експерименти з вивчення того, як впливає довіра до джерела інформації на ефективність комунікації; 2) у зв'язку з вивченням умов ефективності комунікації значного поширення отримала теорія когнітивного дисонансу (тобто дисонансу свідомості), яка була сформульована Л. Фестінгером у 1957 р.; 3) під час Другої світової війни, дії ворожої пропаганди, на чолі з К. Ховлендом проводився експеримент із визначення ефективності «односторонньої» і «двосторонньої» інформації, коли в американській армії успіхи в Європі породили зайвий оптимізм відносно близького кінця війни, у тому числі на Тихому океані. У результаті було запропоновано вимоги до пропагандистських текстів: «всі аргументи протилежної сторони слід приводити на початку повідомлення, щоби прибічники протилежної позиції відразу ж зрозуміли, що їх думки і доводи враховані. Це допоможе завоювати їх довіру. Рішуче відкидати аргументи протилежної сторони можна тільки спираючись на переконливі факти, інакше це викличе антагонізм супротивників тієї точки зору, що пропагується. Не можна звертатися до прихильників протилежної позиції як до супротивників – це викличе їх підвищений опір» [131]; 4) соціальна психологія привнесла також у соціологію комунікації проблему «першості» (краще запам'ятовується інформація, яка отримана першою) та «нешодавності»; 5) початок численних досліджень з ефективності емоційної та раціональної аргументації був покладений ще у 1935 р. Дж. Хартманом.

У цілому, за **В. Івановим**, **ефективність ЗМК** визначається відповідністю між цілями та результатами пропагандистської роботи.

У найширшому розумінні пропаганда означає особливий рід соціальної діяльності, основною функцією якого є поширення знань, ідей, цінностей та іншої інформації з метою формування визначених поглядів, уявлень та емоційних станів, а визначення ефективності її дії вимагає орієнтування в таких показниках: 1) інформованість населення про головні зразки, еталони діяльності у відповідній сфері; 2) канали інформації аудиторії з питання, що вивчається, величина аудиторії конкретних джерел; 3) оцінка населенням газетних матеріалів і телерадіопередач, які ведуть пропаганду щодо проблем, що вивчається; 4) мотиви звернення до цих матеріалів і тематичні інтереси в рамках проблематики, що вивчається; 5) ситуація контакту пропагандистських матеріалів і аудиторії (оптимальний час виходу передач в ефір з урахуванням ритмів життя населення, обсяг матеріалів, їх місце розташування в газеті тощо); 6) реальна міра включеності (участі) на рівні поведінки різних груп аудиторії у сфері громадського життя, що вивчається, яка стала темою матеріалів преси, радіо, телебачення; 7) зацікавлення аудиторії у проведенні заходів у сфері громадського життя, які стали темою преси; 8) хід і характер впливу матеріалів журналістики на формування бажаного ставлення до піднятих питань [131].

Фактичним матеріалом для оцінювання ефективності пропаганди можуть бути опитування різних груп населення і працівників ЗМІ, організаторів роботи сфери, що вивчається, аналіз пошти, ефірних папок, матеріалів преси, документів службового характеру, матеріалів статистики і звітів тощо [131].

Розглянемо **модель функціональної ефективності журналістики за М. Житарюком**. Автор бере до уваги різні етапи розвитку суспільства, що визначають і різні функції журналістики, адже її призначення, рольові стани не статичні, а динамічні, детерміновані політичним розвитком; обов'язки-ролі-завдання, а водночас – можливості й відповідності журналістики, які знецінюються відсутністю спільного знаменника (усвідомлена відповідальність) і наявністю взаємовиключних елементів у чисельнику (сукупність дій). Результат функціональної ефективності журналістики вчений репрезентує за допомогою формули:

$$F = \frac{D1 + D2 + D3 + Dn}{V} | ,$$

«де F – функція, D – дія, V – відповідальність. Якщо $F = 0$ або наближена до нуля, вона неефективна або її ефективність мінімальна; F наближена до 1 – функція ефективна. Знаменником (V) контролюємо усвідомлення вчинків. Неусвідомлені дії (D) у підсумку дадуть 0. Риторичним є питання розуміння й використання „етичності-неетич-

ності”, „позитиву-негативу”, адже дії можуть бути як морально усвідомлені, так і неморальні. Тому ефективність функцій журналістики вимірюється як знаком „плюс”, так і „мінус”. Останній переважно відтворює не журналістські, а політтехнологічні, маніпуляційні чи інші функції» [123, с. 11–12].

Отже, М. Житарюк у рамках дисертації запропонував наукову реалізацію проблеми розуміння, визначення і підвищення ефективності мас-медіа за допомогою формули:

$$MEУЖ = \frac{(MB + CЗП + K)}{ІНД} \times Д,$$

де «МВ – мова видання (ефіру), СЗП – соціальна значущість проблематики, К – коректність, ІНД – ідея національної державності, Д – дієвість.

Модель ефективності сучасної української журналістики (МЕСУЖ), за допомогою методу аналітично-математичного проектування у вигляді пропорційної формули (метод аналогії), зазнає трансформації (тобто дієва) залежно від того, чи мовою видання (ефіру) є українська (російська), чи соціально значуща проблематика не поступається місцем розважальній інформації (РІ) та прихованій рекламі (ПР), чи інтелігентність або коректність не витіснено цинізмом і зверхністю (ЦЗ) замовників та авторів-посередників, чи дієвість мас-медіа з категорії реальності не перетворено на абстрактно-підручникове поняття, у сучасних умовах близьке до нуля, чи ідея національної державності домінантна, а не периферійна» [123, с. 11–12].

До речі, **М. Скуленко** у своїх наукових доробках розвінчує необхідність формалізованого підходу до визначення цього питання, зокрема й до окресленої формули, оскільки за нею, на його думку, «чим більше (істотніше) буде виражена у творі ідея національної державності, тим меншою буде ефективність, навіть якщо помножити підрахунок на дієвість тексту». Учений наголошує на невизначеності показника «коректність», на неможливість виведення ефективності з дієвості, адже це синоніми, та на передбачуваність результату [341, с. 285].

Та, разом із тим, для нашого дослідження ІКД української громади значущим видається виділення М. Житарюком психосоціокультурних характеристик системи журналістики як підсистеми національно-політичної системи. Запропонована автором тріада «українські ЗМІ – ЗМІ України – ЗМІ в Україні» демонструє той факт, що «кожен елемент, всупереч асинергічності, розінтегрованості, сукупно становить ЗМК України. Українські ЗМІ співставні з національними ЗМІ, вони акумулюють націокультурні й ментальні складові: українська мова, ідея національної держави, національної пам’яті, релігії. ЗМІ України –

це не тільки національні (проукраїнські) ЗМІ, а весь спектр мас-медіа, що зареєстровані і виходять у світ в Україні: у т. ч. російськомовні, мовами національних меншин, які сповідують і які заперечують національні цінності, традиції, по-різному трактують історичне минуле і бачать перспективи розвитку. ЗМІ в Україні – поняття ще ширше, ніж ЗМІ України, адже додатковим елементом тут чужоземні (чужомовні) ЗМІ, які, разом із зареєстрованими в Україні антиукраїнськими мас-медіа, становлять російсько-центричну більшість» [123, с. 13]. Але, на нашу думку, **інформаційно-комунікаційний простір України має репрезентуватися не як тріада, а як чотирьохскладова система: «українські ЗМІ - ЗМІ України – ЗМІ в Україні українські ЗМІ в діаспорі»**. Тільки таке сприйняття мотивуватиме об'єктивне наукове відтворення минулого й сучасного мас-медіа, підвищить ефективність гіпотез з погляду практики.

Аналізуючи теоретико-методологічні підходи до оцінки комунікаційної ефективності інформаційно-комунікаційної діяльності, варто звернути увагу на визначення комунікативної (визначенням особливостей впливу реклами на споживачів і виявленям зворотного зв'язку) та економічної (визначається зіставленням обсягу додаткового прибутку від рекламних заходів і витрат на їх проведення) **ефективності реклами**, що проводиться з метою виявлення ступеня відповідності фактично досягнутих у ході рекламних заходів результатів тим завданням, які ставилися на етапі планування.

Серед методик у контексті окресленого питання, що забезпечують найбільшу достовірність, пов'язаних із проведенням маркетингових досліджень, можна виділити такі: 1) метод експертних оцінок (члени експертної комісії в балах оцінюють ступінь сприйняття рекламного звернення); 2) відгук без допомоги (респондент повинен самостійно відповісти на запитання щодо оцінки реклами, товару тощо, обравши з пар антонімів-визначень, напр., «прекрасне» – «жахливе», «сильне» – «слабке», «позитивне» – «негативне»); 3) відгук за допомогою (з'ясовується, чи було ставлення респондента до рекламованого товару сформовано раніше або в результаті впливу реклами); 4) метод Геллапа-Робінсона (використовується для визначення ступеня запам'ятовування реклами після «реklamних контактів» відразу, через кілька днів); 5) метод Старча (кожен досліджуваний у присутності провідного експерта переглядає публікацію і відзначає рекламні оголошення, які бачив раніше. Недолік – знижена надійність. Метод не дозволяє перевірити твердження опитуваних: вони можуть «згадати» рекламу, яку не бачили); 6) метод «схованок» (із запропонованих рекламних оголошень, з яких вилучена марка рекламованої фірми або товару, опитувані повинні вказати, яка марка пропущена, й описати

асоціації, які викликає дане рекламне звернення); 7) метод чотирьох запитань (1. Коли ви вперше побачили (почули) рекламне оголошення, на що ви звернули увагу? 2. Що ви дізналися з реклами про товар? 3. Що вам говорить образотворчий ряд реклами? 4. Чи говорить вам що-небудь текст реклами?) [253].

«Комунікаційну ефективність реклами оцінюють і кількісно (показники Р. Рівза):

– Показник впровадження, який обчислюють за формулою:

$BP = ZP / NP$ де: ZP – число осіб у тестованій групі, запам'ятали рекламу; NP – число осіб, які не запам'ятали її.

Якщо показник більше одиниці, то ефективність реклами висока. При показнику менше одиниці ефективність реклами мала.

– Залучення до споживання за допомогою реклами (ВВР) обчислюють за формулою:

$ВВР = (ЗР - КТ1) - (НР - КТ2)$ де: ZP – число осіб, запам'ятали рекламу; $КТ1$ – число осіб, запам'ятали рекламу і купили рекламований товар; NP – число осіб, які не запам'ятали рекламу; $КТ2$ – число осіб, які не запам'ятали рекламу, але купили рекламований товар.

Якщо показник позитивний, то ефективність реклами висока. Якщо показник менше нуля, то реклама неефективна» [253].

Отже, ми переконалися, що проблема ефективності – центральна проблема управління зв'язками із громадськістю та комунікації в цілому. «Обґрунтування ефективності запланованих або виконаних робіт відображає те, як використовуються фінансові та інформаційні ресурси, що реально дають прес-конференції, публікації та інші форми інформаційної діяльності PR-служб. Ефективність будь-якого нововведення визначається, у першу чергу, зміною ставлення до діяльності організації з боку організованої громадськості, бізнес-спільнот, ЗМІ та інших елементів соціального середовища» [320, с. 44].

Вище окреслені теоретико-методологічні підходи довели, що однозначного, загальноприйнятого у сфері соціальних комунікацій визначення ефективності немає. «Російський дослідник Л. Пелленен зазначає, що під ефективністю, як правило, розуміють відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, який визначається як співвідношення результату (ефекту) і затрат (видатків) на його досягнення. Ефектом в даному випадку є досягнутий результат в його матеріальному (наприклад, кількість підготовлених PR-продуктів) та нематеріальному (зміни у свідомості людей) відображенні» [320, с. 44].

І. Рибак звертає увагу на розрізнення коротко- та довгострокових ефектів. У контексті цього цікаву думку висловлює дослідниця К. Стенякіна, яка вважає, що вимірювання ефективності не тотожне

оцінці ефективності, залежно від оцінки одного заходу чи планомірної діяльності.

Зважаючи на те, що PR – це вид інформаційної діяльності, а тому вимірювати необхідно те, що пов'язане з виробництвом та використанням інформаційних продуктів. І тут важливо говорити про двовимірність оцінки ефективності: кількісної (так звана квантифікація – вимірювання якості в кількісних, числових величинах, напр., у балах) та якісної [320, с. 44].

Проте в інформаційно-комунікаційному просторі може спостерігатися короткотерміновий вплив та налагодження довгострокових взаємовідносин з цільовими групами PR-впливу. Тож, на думку І. Рибачака, «необхідно проводити чітку диференціацію між вимірюваними проміжними PR-результатами, які зазвичай є короткостроковими і поверхневими (наприклад, кількість ЗМІ, що використовуються) та PR-наслідків (основних результатів), що, як правило, мають сильний вплив та довготривалі наслідки в майбутньому (напр., визначення того, наскільки проведена програма змінила рівень ставлення, розуміння, свідомості та можливої поведінки)» [320, с. 46]. Безумовно, якісні продукти інформаційно-комунікаційної діяльності спрямовані не на одноразовий ефект, а на довгострокову користь.

Звернемо увагу на **виділені параметри А. Чуміковим**, які підлягають підрахунку та оцінці: 1) кількість підготовлених інформаційних продуктів; 2) кількість осіб/організацій/ЗМІ, що отримали підготовлені інформаційні продукти; 3) кількість змін, що відбулись у результаті отримання інформаційних продуктів; 4) кількість інструментальних циклів, пов'язаних з виробництвом та використанням інформаційних продуктів. Кожен із вказаних пунктів, у свою чергу, підлягає подальшому розшифруванню [320, с. 57].

Тож, адаптуючи проаналізовані теоретико-методологічні підходи до оцінки ефективності ІКД української діаспори, зокрема у післявоєнний період, для використання її досягнень у сьогоденні важливо враховувати, на нашу думку, такі параметри, як: 1) кількість підготовлених інформаційних продуктів певного тематичного наповнення, зокрема із використанням соціальних смислів, вироблених у ЗМК українців у діаспорі у визначений період; 2) кількість організацій/ЗМІ (запити в бібліотеках, замовлення на такі тематичні проекти в державних ЗМІ, оскільки в приватних – вартісний, комерційний підхід до діяльності, зацікавленість інтернет-ресурсами з окресленої тематики, напр., карта відвідуваності електронних спеціальних бібліотек, тощо), що отримали такі підготовлені інформаційні продукти; 3) кількість інструментальних циклів, пов'язаних з виробництвом та використанням інформаційних продуктів; 4) кількість

змін, що відбулись у результаті отримання інформаційних продуктів, що може вимірюватися в кількості відповідних заходів, проектів тощо. Безперечно, відстеження результату впливу контенту ІКД української післявоєнної еміграції на сучасний інформаційний простір не є метою нашої роботи, воно становитиме у перспективі масштабне дослідження з вирахуванням кількісних показників та багатьох концептуальних і технічних категорій, проте для прикладу можна навести певні спостереження. Так, на тлі сучасної доби, історико-політичних подій у медіапросторі з'являються прецедентні феномени післявоєнної української еміграції – інтелектуальна еліта, яка маркує суспільство за націоідентифікаційним принципом, рівнем національної свідомості громадянського суспільства. У 2013 р., за рік до початку в Україні відкритої гібридної війни, таким медіатрендом стало ім'я Ю. Шереха-Шевельова – знаного лінгвіста, професора Гарвардського і Колумбійського університетів – у контексті варварського демонтажу його пам'ятної дошки у Харкові. Користуючись даними Google-вибірки, з'ясували, що у 2012–2013 рр. (випадок вандалізму з пам'ятною дошкою відбувся саме в 2013 р.) інтернет-простір за запитом «Юрій Шерех–Шевельов» пропонував 166 посилань, тоді як у 2011–2012 рр. – 8, а у 2014–2015 рр. – 32. О. Забужко, коментуючи цю подію в численних інтерв'ю та в контексті актуального тогочасного перевидання своєї книги «Вибране листування на тлі доби: 1992–2002 з Ю. Шерехом–Шевельовим» зазначає, що ця деструктивна подія (рівня «моральної та інтелектуальної травми для нації» за словами О. Забужко) мала і свій позитивний ефект – це ім'я з екзистенційного (знаного серед вузького інтелектуального кола інтелігенції) перейшло на рівень масифікованості, що спонукало певний відсоток українців поцікавитися його професійним здобутком, роллю в націотворенні та, загалом, засвідчити наявність інтенцій пошуку ідеї нації представника зарубіжного українства у дихотомії з сучасним політикумом [71]. «Проміння цієї вже згаслої зірки можна простежити на дистанції світової культури ХХ ст. Мав бути посланець від тої культури, котрий її знав ізсереди і котрий умів відчитати сліди її впливів в інших культурах. У цьому сенсі Юрій Шевельов і є для нас і для світу амбасадором культури українського “Розстріляного Відродження”» [367]. Репрезентативним у цьому контексті є приклад інтенсифікації згадки в інтернет-просторі під час соціально-політичних трансформацій в Україні прецедентного феномена доби – символу революційного розвою держави – Степана Бандери. Так, за даними Google-вибірки, у 2012–2013 рр. за запитом «Бандера» маємо 49 тис. посилань (за запитом «Степан Бандера» – 36 тис. посилань), а у 2014–2015 рр. кількість посилань зросла до 153 тисяч. Цікавим є той факт, що свідчить про окреслення у сучасному

геополітичному просторі антагоністичної пари, що дорівнює за конотацією та смисловим наповненням післявоєнній еміграційній дихотомії «російський імперіалізм – український націоналізм (= Степан Бандера, як у повоєнні часи української еміграції, так і в часи гібридної війни на Сході України)», – у 2015 р. «на 70-ту річницю визволення в'язнів концтабору Освенцим президент Росії Володимир Путін знову заговорив про “зраду” українців та лідера ОУН Степана Бандеру. Як повідомляє Rzeczpospolita, виступаючи на урочистому заході, присвяченому визволенню Освенцима в Москві, російський президент закликав світову спільноту зупинити спроби “переписати історію, які ставлять за мету приховати власну ганьбу, малодушність і зраду шляхом прямої або непрямой співпраці з нацистами”. Зокрема, він у своїй промові згадав про лідера українських націоналістів часів Другої світової війни Степана Бандеру і звинуватив його у масовому вбивстві євреїв. “Історичні факти непохитні. Вони свідчать про те, що бандерівці й інші колабораціоністи на службі Гітлера брали участь у знищенні єврейського народу і вбивали євреїв Львова, Одеси, Києва та інших міст України”, – заявив Путін» [312]; або у 2014 р. «двічі під час промови про приєднання Криму до Росії Путін згадав Бандеру. Спочатку як про посібника гітлерівців, а потім зауважив, що “бандерівців” у Криму не буде... Путін усвідомлює смертельну небезпеку для імперських шовіністів розповсюдження бандерівської ідеології. Зробивши євразійську ідею головною в своєму житті, він прагне знищити й бандерівщину як таку» [65]. І спостереження, що підтверджують ефективність ідеологем повоєнної української еміграції, за даними Google-вибірки, дають такі результати: «Слава Україні! Героям слава!» - вітання українських націоналістів

«Через 70 років міф про Бандеру виявився вкрай актуальним. Раптом росіяни стали повально ненавидіти бандерівців. До них ще й додалися міфи про українських карателів. Всі ці міфи, які заважають росіянам критично мислити» [33]. Тож за запитом ідеологеми «бандерівці», за даними Google-вибірки, за 2014–2015 рр. тис. посилань.

Такі тези демонструють перспективність кількісно-якісного вимірювання етнічної комплементарності ІКД української еміграції післявоєнного періоду для сучасників, а в рамках досліджуваного часового проміжку ефективність ІКД української еміграції післявоєнного періоду в умовах самоорганізації визначається практичним втіленням її програмового завдання, як-то створення в 1991 р Української соборної самостійної держави.

Результати дослідження, описані в підрозділі, висвітлено в авторських публікаціях [172; 173; 189].

2.3. Соціокультурні смисли як структурний елемент інформаційно-комунікаційної діяльності

Із кожним роком збільшення доступу до діаспорної інформаційної спадщини дає можливість простежувати генезу формування національного інформаційного простору з урахуванням сегменту інформаційно-комунікаційної діяльності емігрантів на рівні синхронії та діакронії. Зважаючи на те, що, «структури ЗМІ і ЗМК – не тільки елементні бази, а й технології функціонування підсистем соціальної (політичної) системи, які, взаємодіючи, формують видові й типологічні характеристики мас-медіа як сукупність друкованої, аудіовізуальної продукції, а також мережних ЗМК та інформаційних агентств» [122, с. 2], то інформаційно-комунікаційна діяльність (ІКД) включає контент каналів засобів масової комунікації, що включає систему кодів, символів, асоціацій, формує соціокультурні смисли як специфічні культурні послання на рівні символічного кодування. Соціокультурні смисли вигідно вирізняються серед таких елементів, як символи, знаки, образи, а саме: – виражають ставлення до об'єкта соціальної реальності, уявлення про нього та пов'язану з ним взаємодію, вкорінену в соціальний досвід суб'єкта; – є осмисленням певної частини соціальної реальності з огляду на досвід взаємодії з нею. Тоді, як символи, знаки, образи є усталеною формою сприймання реальності, соціальні (соціокультурні) смисли є формами мислення, за допомогою яких соціальний суб'єкт описує й пізнає реальність та своє існування в ній, формуючи єдність з іншими суб'єктами – носіями схожого соціального досвіду [364, с. 30].

У контексті єдиного інформаційно-комунікаційного поля важливо усвідомити значущість спільного трактування соціокультурних смислів, що складають основу ідеї нації, національної ідентифікації та свідомості.

Визначення соціокультурних смислів концепту трактуються по-різному залежно від галузі знань, у контексті якої вживаються (філософії, психології, лінгвістики тощо). Так, у дослідженні Ю. Козир «концепт розглядається як єдність уявлень про об'єкт, смисли – як уявлення про окремі сторони цього об'єкта, актуалізовані в конкретних висловлюваннях про цей об'єкт. Співвідношення понять смислу і концепту розуміється, за Л. Грузбергом, так: внутрішній зміст концепту є сукупністю смислів» [192, с. 5].

Соціальні смисли, вироблені саме в результаті післявоєнної інформаційно-комунікаційної діяльності української діаспорної громади, «забезпечили» смислове наповнення концепту «ідеї нації» сього-

дення, особливо в складні буремні часи, символами, кодами тощо, що репрезентується у текстах через маркери – набір метафор.

Інформаційно-комунікаційний простір післявоєнної української діаспори, в основному політичної, формувався навколо центрального концепту, поняття «матриця ідеї нації», що складається з показників, що, безумовно, перетинаються в щоденній суспільній практиці: картина світу нації (соціальні смисли, концепти, символи, стереотипи, міфи і т. д.) і державно-ідеологічна система (ідеологічний вектор, законодавча база, державні політичні програми і т. п.).

Засоби масової комунікації є фактором, що формує **соціальні смисли нації**. Відповідно до інтерпретації Г. Дяченко, мову соціальних смислів як своєрідне символічне кодування, де кожен символ в певному контексті наділений змістом для вираження специфічних культурних послань, важливо розрізняти як кодування соціальної інформації на різних рівнях свідомості і розуміння, зокрема: 1) на рівні архетипів (архетипний рівень): опосередковує базові глобально-матричні структури змісту, у межах яких розгортаються всі інші: Бог, світ, Я; 2) на рівні метафізики (фіксує життєві екзистенціали кожної людини: істина, свобода, суще, любов, смерть, краса, дух, мета, сенс життя, існування, буття, ціле, дія, сутність, кінцівки, нескінченність, вічне, свідомість, початок, розуміння і т. д. (метафізичний рівень); 3) на рівні аксіології (аксіологічний – оціночних характеристик): опосередковує моральні, етичні й естетичні цінності особистості: щастя, прекрасний, благий, трагічне, обов'язок, відповідальність, совість, скорбота, страх, добро, зло, жаль; 4) на рівні культурології (загальні культурні цінності) (культурологічний рівень): опосередковує смислоцінності, що транслуються особистістю внаслідок укорінення в певному культурному просторі. Відомо, що змісти, які високо оцінюються членами одного культурного співтовариства, залишаються поза культурною свідомістю або навіть оцінюються негативно представниками іншої культури; 5) національно обумовлені смисложиттєві установки (національний); 6) характеристики з урахуванням історико-політичних умов (конкретно-історичний): опосередковує смислоцінні орієнтації особистості в певний історичний період часу; 7) на рівні психоособистісних особливостей (психоособистісний): містить індивідуальні екзистенціально значущі комплекси особистості, всю палітру її унікальної мисле-емоціо-вольової самості: душа, біль, туга, сум, радість, жінка/чоловік і т. д. [364, с. 30].

О. Соколов визначає проблему смислів як «бурхливий епіцентр багатовікових суперечок ідеалістів і матеріалістів, оскільки «смысл» – «псевдонім філософської категорії "ідеальне"» [344, с. 35]. За його висновками, смисли виявляються не тільки в продуктах розумової ді-

яльності людей, наприклад, у психічній або соціальній комунікаціях, а й в матеріальних культурних цінностях (машини, прикраси та ін.). Початковим джерелом знань, умінь, стимулів, емоцій є індивідуальна психіка, де ці стимули зароджуються й рухаються в психічному часі і просторі. Для того, щоб почалася соціальна комунікація, комунікант повинен упредметнити свої смисли, тобто втілити їх у змісті комунікаційного повідомлення, що рухається в матеріальному просторі і часі, досягаючи врешті-решт свого реципієнта. Для того, щоб завершилася соціальна комунікація, реципієнту слід розпредметити смисловий зміст повідомлення, тобто зрозуміти його і включити розкодовані смисли до своєї психіки, точніше – до індивідуальної пам'яті. Отже, за О. Соколовим, у поняття «знання» слід включати не тільки санкціоновані розумом факти і концепції, а й інтуїтивно прийняті ціннісні орієнтації, ідеали, переконання, тобто зміст мислення, який можна повідомити усно або письмово; а у поняття «вміння» входять норми, навички, методи, прийоми, звички, несвідомі установки, що визначають дії людини в тій чи іншій ситуації. Учений наголошує, що потрібно зважати на існування гібридних, проміжних смислів: ідеали, переконання, предмети віри – це синтез раціонального, емоційного й вольового початку. Соціальна комунікація виявляється вельми складним процесом, де відбуваються операції упредметнення (кодування) і розпредметнення (розкодування) смислів та їх перехід з психічного хронотопу до матеріального і знову навпаки.

Оптимальне декодування таких смислів незалежно від територіального чинника одночасно зі зміною контекстів тягне нескінченне оновлення смислів [364, с. 30], а точніше оновлення їх інтерпретацій, що вказує на категорію динамічності як характеристику смислів. Комунікаційний дискурс, репрезентант картини світу нації, часто користується під час концептуалізації «метафорою, часто схоплює смисли точніше, ніж раціонально певне поняття, про що зауважував ще Г. Юнг» [226, с. 464]. Таке зауваження є значущим при декодуванні соціальних смислів.

Це лише підтверджує, що у **формуванні культурно-семіотичного компонента суспільної свідомості в процесі комунікаційної взаємодії визначальну роль відіграє мова** (згідно з дослідженнями К. Серажим). Генеза уявлень про мовну детермінацію світогляду соціуму пов'язана з етнопсихолінгвістичною концепцією О. Потєбні, «теорією лінгвістичної відносності» Е. Сепіра, Б. Уорфа, філософією мови В. Фон Гумбольдта (ідея мовної детермінації бачення світу), концепцією Т. Радбиля (менталітет = мовний менталітет, в основі – національна мова). Відповідно до робочої концепції Л. Супрун, мовна ментальність – етнолінгвальна концептуалізація і категоризація

дійсності, репрезентація цінностей і моделей поведінки в соціумі з урахуванням зовнішніх факторів [363, с. 10].

Такі аксіологічні метафори акцентують імпліцитність, співзвучні рефлексії у цілого співтовариства, народу, нації, яких об'єднують ментальність, націоорієнтовані пріоритети, особливо в локальному форматі, а саме в контексті діаспори. **Алюзії, символи, стереотипи, архетипи, реалізовані прагматичними ментальномовними детермінантами автора, містять потужне концептуальне асоціативне мікрополе для читачів.**

Національна ідея стає провідним сенсом ієрархії смислів спочатку в елітних членів етносу, а потім і в більшості співучасників. Ефективною національна ідея стає тоді, коли в психіці членів етносу, які привласнили її, вона перетворюється у провідний сенс ієрархії смислів, що переживається як спонтанне прагнення до породження життєвих актів, котрі спрямовані на реалізацію національної ідеї через її втілення в опановану матерію. Коли цінність ідеалу привласнює більшість пересічних учасників нації і перетворює в переживання смислу, в котрому як у спонуканні до породження життєвих актів поєднано чуттєве з раціональним, тоді відбувається трансформація етносу в націю.

Проблема розуміння сенсу природної мови тісно пов'язана з когнітивним напрямом штучного інтелекту та моделюванням пізнавальної діяльності людини. **Такі комунікаційні інструменти, як з'ясування ментальномовних пріоритетів, у медіатексті дають змогу визначити медіакартину світу публіциста, комунікаційну комплементарність (ефективність) його матеріалу, особливо для діаспорного спільноти.** Так, у рамках післявоєнної інформаційно-комунікаційної діяльності української діаспори особливо репрезентативними є матеріали І. Багряного, лідера Української революційно-демократичної партії, яку очолював з 1948 р по 1963 р., ініціатора створення Об'єднання демократичної української молоді, засновника газети «Українські вісті», однієї з найбільш компетентних українських газет у діаспорі.

Домінантами мовної ментальності еміграційного публіциста І. Багряного, який формував і в той же час відображав картину світу української громади «за океаном» і на материку, виступали такі антагоністичні концепти, як «імперська Росія» і «незалежна Україна», які розгорталися в асоціативних концептосферах, які ставали соціальними смислами. СРСР у І. Багряного кваліфікується гострими інвективами, символічними «ярликами», у деяких випадках оцінна характеристика посилювалася транскрипцією російської вимови, номінацією саркастичною, що підкреслювалося лапками, метонімічними зворотами (СССР=Москва): «країна “побудованого соціалізму” і “найкра-

щої демократії» [23], «тюрма народів», «новітня захланна, зажерлива й нещадна московська імперія», «червона Москва», «червоний окупант», «московська червона рука» [27], «”родина”», «”рай”», «московське червоне рабство» [24], «совети» [20], «царство московського “червоного ведмедя”» [25], «радянсько-московський концтабір поневолених людей» [17], «білокамінна Москва» [22] тощо. Соціальні смисли в контексті характеристики концепту «Сталін» декодуються також і на рівні оцінних характеристик, й історико-політичних обставин, і національних інтерпретацій: «”ясне сонце”», «”геніальний вождь”», «”наймудріший отець народів”», «”найрідніший”», «”організатор перемог”», «”світоч комунізму”» [22] і т. д.

Дуже часто в публікаціях І. Багрянний сам пояснює тези своїх опонентів, публіцистичні узагальнення саме ментальністю народу, підкреслюючи тим самим важливість історичної пам’яті, єдиного декодування символів, архетипів, алюзій, що дозволяє і нам сьогодні за допомогою ментальномовних характеристик здійснювати комунікацію між поколіннями, у діаспорній громаді. Такі характеристики досягаються не тільки емотивно-оцінною образністю, а й інтелектуалізацією інформаційного контексту.

Продукуючи політичні метафори, публіцист актуалізує у мовній ментальності читачів «архетипну пам’ять» (К. Юнг), титульні особливості українського гумору – іронію і самоіронію, превалювання емоцій над рацією. Наприклад, опозиційні конструкції розширюють можливості рецепції тексту читачем: «Сьогодні радянські людолови кричать на весь світ і в ССРСР, що то через злочинну пропаганду різних “шпигунів” та “агентів капіталізму” такі великі маси “щасливих” громадян ССРСР лишилися на руїнах Європи, вибравши волю в злиднях, аніж життя в “щасливій” комуністичній Аркадії. Але ніхто ніякою пропагандою тих людей у ті дні, десять років тому, в дні жахливої людоловної епопеї не затримував, а тим більше не вабив на Захід, як не затримує і не вабить і тепер» [24]. У медіатекстах діаспори особливо важливим є спільність категорій при декодуванні соціальних смислів, що транслюються ЗМІ, а це можливо тільки при обліку мовної ментальності, її емотивно-оцінної та інтелектуальної складових.

Л. Корсакова, розглядаючи художні засоби трансляції смислів у філософському дискурсі, **визначає смисл як «екстралінгвістичне явище відносин між об’єктом мислення і самим мисленням, яке фіксує важливу для автора, читача сукупність ознак об’єкта. Опосередкований мовою, точніше, вживанням мови – текстом, зміст являє собою інтенцію тексту, його не можна виділити з тексту, так як він ”гарантований” текстом.** Тому текст сам виступає як

суб'єкт смислоформувальної дії: він не відсилає більш до особливих ментальних сутностей або об'єктів дійсності, хоча відображає суть і описує об'єкти; він не є інструментом самовираження суб'єкта, – смисл виокремлюється в процесі свого впливу тексту» [201, с. 4]. Смисл дефініюється вченою як інтенція самого мовного вираження, як інтенція, спрямована на вибір стратегії розуміння, це функція тексту, смисл «гарантований» тільки мовним вираженням, а значить, наміром автора й інтерпретацією читача рівною мірою. Важливим у нашому контексті пошуку та інтерпретації смислів у текстах, переважно більшістю, публіцистичних, коли набір метафор слугує інструментом їх реалізації, є висновок Л. Корсакової про те, що активізація інтересу до художніх ресурсів мови як до інструменту смислоформування в західно-європейській філософії від давнини до теперішнього моменту зв'язується з поданням про особливу предметну галузь філософії, яка визначається як світ смислів. А також про адекватні цій галузі процедури пізнання: розуміння, означування, деконструкція [201, с. 5]. До того ж, філософський дискурс, представлений дослідницею, репрезентує й нашу гіпотезу про те, що функція генерування нових смислів, реалізації якої сприяють інструменти метафоричного мовлення, завжди супроводжується вимогою загальної значущості.

О. Алімурадов трактує смисл як «невід'ємний компонент тієї інформації, яка передається в дискурсі за допомогою вербальних одиниць та їх комбінацій на різних рівнях: від окремих лексем до цілих текстів. Отже, вивчення інформаційної складової відрізків дискурсу різної довжини з необхідністю передбачає дослідження як значень конститuentів фрагментів дискурсу, так і їх смислів, з обов'язковим обмеженням цих різнопорядкових сутностей» [5, с. 5].

У своєму дослідженні ми розглядаємо смисли мегаконцепту «ідея нації» у межах національно-патріотичного дискурсу післявоєнної української еміграції, тож висновок вченого про те, що через значення, а також випадковий і глобальний смисли елементів дискурсу репрезентацію отримує концепт, який трактується як комплексна ментальна сутність, що складається з певної кількості сфер, що містять інформацію про об'єкти, явища і процеси дійсності, тільки підтверджує концептуальний хід нашого аналізу. Шари концепту, об'єднані системними зв'язками індукують, активізують один одного і є базою для генезису нових концептосфер або концептів, які ієрархічно нерівноцінні, оскільки серед них виділяються сутності більш-менш високого ступеня абстракції.

Розділяємо думку Л. Черняховської, що **картина світу** дає змогу пояснити реальність і «показати» її як світ зі смислами, задати вектор ціннісного і пізнавального відношення до дійсності. Смисл тексту

вчена розглядає як психічне відображення сегмента позамовної ситуації у свідомості індивіда при взаємодії його фонового знання і упорядкованого набору мовних одиниць [385]. Відповідно, вона розрізняє три види інформації: когнітивна (знання людини про світ), мовна (інформація про світ, закріплена в мовних одиницях), комунікативна (предмет актів комунікації, або інформація про авторську думку, виражену в тексті). **«Смисл тексту має три рівні, або етапи: смисл для відправника – актуально ідеальне, спосіб його існування – біологічний субстрат; смисл у тексті – потенційно ідеальне, спосіб його існування – зовнішньо матеріальний субстрат; смисл для одержувача – актуально ідеальне, спосіб його існування – біологічний субстрат»** [385, с. 15].

За теорією Л. Черняховською, інформаційний інваріант змісту тексту витягується з нього методом, суть якого – в оперті на сітку денотатів, що виділяються в тексті предметними іменами, і в залученні до аналізу інформації з фонового знання певного «пересічного» отримувача. Метод дозволяє виявляти компоненти смислової структури тексту, здійснювати операції з ними, досліджувати їх взаємозв'язки з одиницями, що їх виражають [385].

І ключовим у проблемній дискусії нашої роботи є висновок О. Соколова про те, що **соціальна комунікація** (за його термінологічною парадигмою, інформаційна діяльність=комунікаційна діяльність) є **рух смислів в соціальному часі і просторі, при цьому соціальний простір варто розуміти як багатовимірну систему соціальних відносин, а соціальний час – інтуїтивне відчуття течії соціального життя, а, отже, і соціальних змін. Відповідно, смисли, що рухаються в соціальному часі і просторі від комуніканта до реципієнта, є знання, вміння, стимули, емоції. Дослідник при цьому рух смислів в соціальному просторі вважає діатопною, комунікаційно-просторовою, або просто комунікаційною діяльністю, а рух смислів в соціальному часі – соціальною пам'яттю, комунікаційно-часовою, діакронічною або мнемічною діяльністю, а комунікаційна діяльність і пам'ять – «дві сторони однієї медалі, що називається "комунікація"»** [344, с. 43].

Л. Чернявська узагальнює вивчення руху смислів у соціальному просторі О. Соколова як сприйняття цих смислів реципієнтами та збереження їх в соціумі, що тісно пов'язано із думкою П. Бурд'є про те, що «соціальні агенти ведуть боротьбу за творення легітимних картин світу в культурному, медійному та інших полях, а також роблять спроби не лише закріпити ці смисли як легітимні, але й зберігати їх протягом тривалого часу. Тому соціальний простір у соціальних комунікаціях слід розглядати як систему координат, що дозволяє структурувати параметри руху смислів, шляхи їх утворення (групи, агенти,

шляхи, медіатори тощо), простежити чинники впливу. Звичайно, цей вплив не може бути вимірний математично точно, проте дає можливість вести мову про частку цього впливу» [384, с. 105].

Адаптуючи теоретичні дискусії навколо інформаційно-комунікаційної діяльності (ІКД), теорії смислів до ІКД післявоєнної української еміграції, то можемо відзначити, що інформаційно-комунікаційний простір відіграє ключову прагматичну роль у створенні єдиного соціально-культурного, соціокомунікаційного поля нації на рівні синхронії та діахронії, з урахуванням медіатекстів еміграційної громади, комунікаційна ефективність якого досягається спільним смислетворенням. Продовжуючи наукове обґрунтування функціонування смислів у тексті і тексту як загального смислу, виокремимо ще один аспект – **функціонування медіатексту в соціальній реальності**.

К. Стецюра в межах дослідження медіатексту (обґрунтуванні ідеї семіотизації усіх сфер людської життєдіяльності та перетворення світу у глобальний текст) наголошує на його базовому статусі в медіалінгвістиці, журналістиці, медіафілософії та медіаосвіті, у філософських, культурологічних та психолого-педагогічних дослідженнях, що передбачає інтерпретацію концепції тексту як необхідного інструменту розкриття специфіки функціонування сучасного суспільства, репрезентовану в наукових доробках постструктуралістського напрямку, зокрема в семіотиці М. Бахтіна, у теорії дискурсу та аргументації М. Фуко, у рамках соціокогнітивного підходу Ван Дейка, у працях Ф. де Соссюра, Р. Барта, Ю. Лотмана, У. Еко, а також у роботах Ю. Крістевої з питань інтертекстуальності як естетичної категорії та характеристики сучасного мислення [361].

Серед сучасних дослідників аналіз поняття медіатексту здійснили Т. Добросклонська, В. Костомаров, І. Лисакова, І. Рогозіна, Г. Солганик, В. Прозоров та ін.

Зокрема, І. Рогозіна [323] інтерпретує **медіатекст як один із засобів формування концептуальної картини світу і соціальної регуляції, механізмів вирішення комунікативних завдань**. Автор підкреслює, що медіатекст виконує роль інструменту формування суспільної думки конкретного соціуму і за його межами, що є в межах нашого дослідження дуже важливим, адже підкреслює функціонування єдиного медіатексту етносу, що розірваний географічно.

У семіотично-інформаційному вимірі все може бути описано як текст, для якого характерно смислетворення, модифікація як індивідуальної картини світу, так і національної. За Ю. Лотманом, в основі такого підходу уявлення про культуру «як складно організований знаковий механізм, який забезпечує існування тієї чи іншої групи людей як колективної особистості, яка володіє деяким надособистісним інстинктом,

спільною пам'яттю, єдністю поведінки, єдністю моделювання для себе оточуючого світу та єдністю ставлення до нього» [236, с. 460], отже, медіакультура – знакова система, текст, а точніше – медіатекст. «Вона репрезентує себе через тексти і сама є певним Мега-Текстом, тканиною, павутинням медіатекстів, які визначають людські моделі поведінки, яких можна дотримуватись та наслідувати» [361, с. 57].

Американський антрополог К. Гірц [78], орієнтуючись на роботи М. Вебера, називає культуру «павутинням смислів». На його думку, культура рефлексує та конструює навколишній світ у форматі перспектив, серед яких автор виділяє чотири типи: релігія, наука, естетика та здоровий глузд. Продовжити перелік К. Гірца К. Стецюра пропонує перспективою – ЗМІ і, відповідно, культурною системою – медіакультурою. **«Ця культурна система, як і інші системи за К. Гірцем, є вмістилищем смислів, які у концентрованому вигляді, втілені у комплексі символів, прихованих у випадку медіакультури – у медіатекстах, які функціонують як культурні моделі»** [361, с. 58].

Загалом, у медіадискурсі (дискретними одиницями медіадискурсу, які поділяють інформаційні потоки на окремі фрагменти, виступають медіатексти) відбуваються процеси конвертації інформації у смисли (конструювання знання), перехід знання з одного рівня (інституційного) на інший (повсякденний), зрощення інформації будь-якого типу (політичної та розважальної, подій та реклами) тощо. Так, аналіз медіадискурсу спрямовано, з одного боку, на виокремлення суттєвих елементів процесу створення та трансляції смислів під час масової комунікації, а з іншого боку, на визначення ролі медійного контексту в смислоутворенні. На цьому наголошує і Є. Кожем'якін, підкреслюючи важливість врахування ціннісно-когнітивного змісту повідомлень масової комунікації, цілісність комунікативно-когнітивного процесу процесу смислетворення, тобто медіадискурс [191, с. 16].

Отже, погоджуючись з узагальненням К. Стецюри, визначаємо **медіатекст як певний знаковий ряд, вмістилище смислів та сукупність артефактів культурної системи – медіакультури як найбільш значущого середовища комунікацій для суспільства і, відповідно для індивіда, – яка сформувалась із розвитком та встановленням домінування інформаційно-комунікативних технологій та масової комунікації у суспільстві.** «Вони є втіленням медіакультури та забезпечують її функціонування шляхом поширення культурних моделей, які б забезпечували її подальше відтворення та розвиток» [361, с. 58]. Тож актуальним видається дослідження медіатекстів як результату інформаційно-комунікаційної діяльності еміграційної громади в контексті етнокультурної компетенції, реалізації прагмати-

чного потенціалу в медіатекстах української діаспори післявоєнної доби для досягнення національного єдиного інформаційно-комунікаційного простору.

Аналіз міжкультурної комунікації з метою досягнення комунікаційного співробітництва як основи взаєморозуміння носіїв різних культур і запобігання комунікативному конфлікту розглядає О. Селіванова, одним із найголовніших завдань якої є формування міжкультурної комунікаційної компетенції на засадах культурного релятивізму й толерантності до чужої культури та мови, до їхніх культурних стандартів. Міжкультурна компетентність формується передусім на підставі позитивного ставлення до наявності в суспільстві різних етнокультурних груп. Взаємна проникність культурно-мовних кодів: мовного, паравербального та культурного організують ефективну роботу комунікаційних каналів. «За наявності лакун чужого культурного досвіду мовець може компенсувати цю лакуну кодом рідної культури, що нерідко призводить до парадоксів міжкультурної комунікації, зокрема, псевдокомунікації, що характеризується ілюзією спілкування й відповідним непорозумінням, тобто частковим блокуванням каналів комунікації» [334, с. 275].

Тож у межах питань еміграційного дискурсу теорія комунікаційного співробітництва, діаспорної комплементарності актуальна, але не лише в контексті інтеграції різних культур, її параметри важливі в еміграційних умовах у контексті реалізації мети створення єдиного інформаційно-комунікаційного простору, що об'єднує медіасегмент діаспори та інформаційне поле «рідної» нації.

Якщо міжкультурна комунікація передбачає зіткнення культур двох етносів й етнокультурної компетенції партнерів спілкування, що є представниками цих народів, то етнокультурна компетенція передбачає, за американським лінгвістом В. Гуденафом, врахування організації матеріальних складників розуміння культури у свідомості у вигляді певних моделей пізнання й інтерпретації світу.

Феномен культури розглядається О. Селівановою як збережені в колективній пам'яті символічні способи матеріального й духовного усвідомлення світу, моделі його пізнання й інтерпретації, а також способи колективного існування представників різних народів, одного етносу або певної його групи [335, с. 271].

Надалі будемо користуватися класифікацією **складників Етнокультурної компетенції**, запропонованою дослідницею.

Так, культурні установки як складники етнокультурної компетенції зумовлюють формування **культурних стереотипів; культурні цінності** формують два їх види: найвидатніші **семіотичні продукти культури** (твори мистецтва, народних промислів, літератури й усної

народної творчості, науки, релігії тощо) і звичаї як оцінні стереотипи, що сприяють інтеграції суспільства, взаєморозумінню, солідарності, взаємодопомозі тощо; **культурні норми** виступають конвенційними регулятивними механізмами, серед яких виділяють традиції; **звичаї, ритуали й обряди, закони, моральні норми.**

Інтерпретуючи категорію контексту (за О. Селівановою) як функціонування кількості каналів засобів масової комунікації, що визначає **поділ культур на низькоконтекстні** (потребують більш детальної інформації для різноманітних контактів, оскільки в них практично відсутні неформальні зв'язки між людьми, як наслідок – недостатня інформованість) й **висококонтекстні** (не потребують додаткової інформації через більш тісні неформальні зв'язки з оточенням), окреслюємо як **український інформаційний простір в умовах повоєнної еміграції висококонтекстний**, порівняно з ситуацією на материковій Україні [334, с. 279].

У цьому контексті доречно згадати **концепцію ментальних програм – механізми формування культурної ідентичності**, запропоновану етнологом Г. Хофстеде, які, безперечно, впливають на інтерпретацію складників етнокультурної компетенції: чотири ідеальні виміри культури, що закладають програми дистанції влади (значна/незначна дистанція влади), колективізму / індивідуалізму (відповідно – перевага інтересів групи / перевага інтересів індивіда), маскулінності / фемінності (відповідно – орієнтація на маскулінну культуру з перевагою таких цінностей, як сила, конкуренція тощо / орієнтація на фемінну культуру з домінуванням емоційних зв'язків між людьми, соціальних цінностей тощо), рівня невизначеності (високий рівень усунення невизначеності – «агресивна» культура з формалізованими правилами / з низьким рівнем – культура з меншим рівнем формалізму, схильністю до ризиків) [334, с. 280]. Тож **представлена концепція, на нашу думку, вплинула на етнокультурну компетенцію української діаспорної громади, точніше на її можливості реалізації в інформаційному просторі, оскільки виміри культури західних країн, наприклад, Канади, США, мали такі показники відповідно до окреслених вище категорій: з незначною дистанцією влади, індивідуалістський характер, в якій центральне місце займали відкритість, незалежність, конкуренція, з низьким рівнем усунення невизначеності, створювали, порівняно з тодішнім радянським історико-цивілізаційним контекстом, більш сприятливі умови.**

Отже, з'ясувавши контекст медіакультури, в якому утворювалися медіатексти інформаційно-комунікаційної діяльності української діаспори, варто уточнити одиниці організації етнокультурної компе-

тенції, зокрема **культурні стереотипи** – «елементарні психічні утворення; детермінований соціумом і культурою, впорядкований й фіксований структурою свідомості, фрагмент картини світу, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і є схематизованою та спрощеною стандартною ознакою, матрицею предмета, події, явища», які виконують функції глибинного регулятора процесів сприйняття та пізнання [334, с. 281].

На думку соціологів, механізм стереотипізації зумовлений потребами збереження, передачі й акумуляції соціокультурної інформації, відбору найбільш значущих фрагментів в умовах її постійного оновлення.

За класифікацією американської дослідниці У. Квастхофф, описаною О. Селівановою, вирізняють *три функції стереотипів, які максимально виявляються в медіадискурсі української повоєнної діаспори*: 1) когнітивну – засвоєння певної схеми дає змогу людям орієнтуватися, хто є хто (відіграє потужну роль у контексті національної самоідентифікації в умовах еміграції); 2) афективну (емоційну) як створення установок проти інших (в умовах політичної еміграції реалізує смислову дихотомію «свій–чужий», причому «чужий» по відношенню до антагоністів суспільно-політичної формації материкової України); 3) суспільну як підтримання внутрішньої єдності групи відносно інших груп (забезпечує єдність діаспорної громади в умовах еміграції). А. Шафф також виокремлює соціально-інтеграційну, захисну, ідеологічну й політичну функції стереотипів.

Спираючись на твердження, що в етнології стереотипізацію досвіду розглядають як механізм збереження й передачі етнічної традиції, зафіксованої в системі культурних норм, цінностей та установок, наголошуємо, що стереотипи є тими одиницями етнокультурної компетенції, які відтворюють світосприймання лінгвокультурної спільноти, ціннісні орієнтири, локальні асоціації навіть в умовах еміграції. «Етнокультурні стереотипи виконують функції стабілізації й ідентифікації угруповання як єдиного етносу, акумуляції й систематизації його соціокультурного й історичного досвіду, трансляції знань носіїв певної мови від покоління до покоління, захисту групових інтересів, своєрідності національної культури в умовах міжетнічних контактів тощо» [334, с. 282].

Узагальнені стандартні уявлення про представників власної етнічної групи науковці виділяють у дві групи: автостереотипи (фіксуються риси ідеалу свого народу); гетеростереотипи (представляють оцінку представників інших етносів, що часто формуються саме ЗМІ). Так, наприклад, як зауважує О. Шиприкевич, витіснення різних негативних сторінок переносилося за часів тоталітаризму на історію цар-

ської Росії: наприклад, у підручниках з історії загарбницьку політику царизму трактували як «добровільне приєднання», «надання братньої допомоги», «захист народів» тощо, що призводить до певних патологічних наслідків, коли «виникають і починають функціонувати патологічні захисні механізми, які залишають у структурі етнічного характеру низку усталених патологічних рис та їх комплексів» [цит. за 390, с. 47].

Так, І. Дзюба наголошує на необхідності звільнення від ряду нав'язаних і глибоко закорінених стереотипів у сприйнятті української культури в масовій, а почасти й науковій свідомості, серед яких: стереотипи сільськості, філологічності, консервативності, демократизму, вторинності, непрестижності, провінціалізму та ін. [390, с. 47].

Так, етнімічна лексика для класифікації стереотипних образів оперує такими поняттями, як аетноніми (самоназви етносів): етноніми (нейтральні або позитивні назви чужих етносів), етнофобізми (принизливі, образливі, негативні назви-прізвиська представників інших етносів) й алоетноніми (назви етносів, наданими їм чужими етносами). «Чинниками появи етнофобізмів є етнічні упередження як негативні установки щодо представників національних меншин, державна політика расової дискримінації, ієрархічні відношення в суспільстві, етнічна замкненість, історичні події, релігійні та культурні ознаки», – пише О. Селіванова [334, с. 284]. На нашу думку, у політичному медіадискурсі такі категорії особливо ілюструють картину світу нації, її ідейно-політичні протистояння: так, наприклад, у публіцистичному медіатексті Я. Стецька в контексті боротьби проти радянського поневолення читаємо: «московські варвари», «емігрантська білогвардійська братія», «емігрантські білогвардійські ваньки», «московська білогвардійщина», «москалі» / «поневолені нації», «уярмлені Московою народи», «не-москалі»; «... яка різниця для московських мас, що привикли до рабства чи над ними буде панувати якийсь татарин Борис Годунов, німець (як були всі московські царі від Петра III до Олександра III), москаль Ленін, грузин Сталін чи якийсь московського походження достойник СіАйСі з АКВБ» [354].

Протистояння гетеростереотипів і автостереотипів яскраво ілюструє стаття «Основні завваги до змісту нашої визвольної концепції» З. Карбовича (справжнє ім'я: Ярослав Стецько), українського політика, ідеолога, публіциста в екзилі, який у публікації послуговується криптонімом «З. К.»: «Дехто з нас соромиться минулого України, козаччини, мовляв, це “круторогі воли”, а тепер же трактори, “прогрес”, ”індустріялізація”! Чи не була ця Україна минулого пристановищем для свободолюбних ідей Європи? Наприклад, символічна постань шотландця Кривоноса ілюструє цю думку... ідеться про неподі-

льну батьківщину минулого, сучасного й майбутнього. Батьківщина є там, де могили... Україна – це Україна і традиційна і соціальна» [137, с. 21], в якій в дихотомічні пари стають маркери епохи: «козаччина», «воли» / «трактори, “прогрес”, “індустріалізація”». Важливим графічним конотаційним елементом є номінації в лапках, що підкреслює іронію окреслених стереотипних уявлень. «Немає нації без традиції. Ми є тому українською нацією, що перед нами були Святослави, Богдани, Мазепи, Петлюри. Мова про традиції визначені, традиції не малоросійства, не укапізму, бо це не є українські державно-визвольні традиції, а традиції перенесення російської національної, імперіальної ідеї в Україну... за допомогою яких російсько-більшовицькому жовтневому центрові вдалося завалити українську державу й перемогти армію Головного Отамана» [137, с. 21]. Цікаво, що автор використав поряд зі стереотипами **прецедентні феномени**, які входять до «базового ядра стереотипних знань» і також можуть формувати гетеростереотипи й етнічні образи інших етносів [334, с. 285] (наприклад, українці асоціюються у статті зі своїми героями – князем Святославом, Богданом Хмельницьким, Іваном Мазепою тощо), оскільки репрезентують компонент знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певного етнокультурного угруповання.

Д. Гудков у межах гіпотези про існування когнітивної бази лінгвокультурної спільноти розглядає як складники цієї бази **прецедентні феномени національного рівня прецедентності**. Саме така прецедентність є виявом етнокультурної компетенції. Типами прецедентних феноменів вважають ім'я (індивідуальне ім'я відомої людини, персонажа твору, артефакту, тобто, як зазначає В. Красних, «пов'язане з широко відомим текстом або із прецедентною ситуацією»); ситуацію (значущу подію, яка реально відбувалася в житті етносу й цивілізації; на думку В. Красних, «її знаком може бути прецедентне ім'я, або прецедентне висловлення або неprecedентний феномен»); текст (відомий твір, актуалізований в інших текстах, повернення до якого кероване механізмами інтертекстуальності), висловлювання, сума значень якого дорівнює його смислу [210].

У когнітивній базі етносвідомості значний інформаційний асоціативний масив, акумульований прецедентними феноменами, зближує їх із символами етнічної культури – одиницями етнокультурної компетенції. За визначенням О. Селіванової, **символ** є «естетично канонізованою культурно значущою концептуальною структурою іншої, ніж первинний зміст реалії чи знака, поняттєвої сфери, що характеризується інтенційністю, образністю, мотивованістю, дейктичністю, імперативністю, психологічністю... на відміну від метафори, яка може бути знаковим підґрунтям виникнення символу, він не займає предикатної позиції, а виражає загальну ідею подійного характеру, тобто уособ-

лює цілу ситуацію, є дейктичним, а не атрибутивним» [139, с. 1098]. Так, наприклад, Я. Стецько у своєму публіцистичному дискурсі чітко окреслював символну складову: «Ім'я Бандери стає прапором протиросійської революції в усій імперії. Надії виростають навколо нього як символу всього творчого українського проти всього руїнницького російського» [139, с. 288], і в наступних рядках прецедентні феномени – імена героїв – набувають символної конотації: «Не словами, а чинами відмічаймо пресумну річницю героїської смерти, втрати незабутнього Провідника української національно-визвольної революції! Кров Степана Бандери вимагає помсти! Симон Петлюра, Євген Коновалець, Роман Шухевич і тисячі і тисячі, що впали у бою, убиті чи замучені в концтаборах, чекають на день розплати» [139, с. 1098].

Смисл символу існує в колективній свідомості певної культурної групи, етносу і функціонує в готовому вигляді, відповідно, вилучається в разі потреби. На думку Ю. Лотмана, символ ніколи не належить до одного синхронічного зрізу культури – він завжди пронизує його по вертикалі, виходячи з минулого та йдучи в майбутнє [334, с. 289]. Таке розгортання змісту символу, його смислову перспективу спостерігаємо і в публікації Я. Стецька, і в контексті сьогоденної риторики інформаційної війни, тож і в повоєнні роки семантична спіраль символу розкривалась таким чином: «Усе, що має знам'я безкомпромісовости, оригінально-українськості, що виростає з народної душі, що заперечує чуже-вороже, насильницьке, наїзник окреслює як “бандерівське”. Окупант думає таким чином відмежувати всенаціональне від націоналістично-революційного! ... Коли москалі українську мову звать “бандерівською” – це означає, що безкомпромісовий бій іде і на цьому відтинку і Москва опинилась у хаосі таких протиставлень, що вони все більше ускладнюють її позицію і ведуть до закономірного розвалу імперії під ударами революційно-визвольних сил уярмлених націй!» [139, с. 1098]; «”бандерівці” – так ворог називає всіх українських патріотів-самостійників» [283, с. 390]; «термін “бандерівець” став символом протиросійської боротьби за національну незалежність усіх уярмлених народів. Загальновідоме роз'яснення казахського бійця на запит щодо мети і шляхів його боротьби: “Я – казахський бандерівець!”» [355, с. 1392]. *Акумуляцією всього прагматично-символічного потенціалу прецедентного феномена Степана Бандери та теоретичних міркувань із цього питання має стати фрагмент зі статті Я. Стецька: «Чому Москва вбиває символи? На це дав відповідь наказодавець вбивства Степана Бандери Шелепін через безпосереднього вбивцю: “Прізвище Степана Бандери є свого роду символом самостійницьких змагань України... В Україні ім'я означає багато. Як довго існують ще такі мужі і в пам'яті живих залишаються живими, так довго правителі СРСР ніколи не матимуть спокою. КГБ*

вірить в остаточну перемогу ССРСР у внутрішньополітичній боротьбі проти змагань України за волю й незалежність, якщо українців позбавити їх символів. Тому КГБ незмінно намагатиметься ліквідувати тих мужів, які вважаються символами свободи й незалежності України» [355, с. 1385]. Під псевдонімом Є. Орловського Я. Стецько «прапором боротьби українського народу за волю і державну незалежність» називає ОУН, боротьби якої не припинять «ні вбивства, ні зрада, ні брехня» [282, с. 10]; опозиціонуючи гаслам Москви про знищення українського підпілля, про «доброчинність московського хама», публіцист розгортає асоціативне поле національно-прецедентних феноменів (за термінологією В. Красних), які тільки в сучасній Україні набули такого статусу, оскільки в повоєнній риторичі ці імена мали статус «етнофобізмів», а точніше, мали ярлик «буржуазних націоналістів», проте значущих для національно-лінгво-культурної спільноти діаспори: «Можливо, що невдовзі і Сергій Єфремов, і Грицько Чупринка з Наддніпрянського Повстанського Штабу або козак Щерба з-під Базару “воскреснуть” і розкажуться перед чарівником Нікітою, або й св. Володимир Великий “воскресне”, “відречеться” християнства та вестиме з доручення Москви антирелігійну пропаганду... Нікіта призабув, що навіть Мелетери стали проти Москви, навіть Скрипники і Хвильові ... Як же він хоче “знищити” українську “гідру”? [282, с. 10].

У цьому контексті важливо підкреслити саме першоджерельність природи символу, позиціонування його як складника картини світу, що споріднює його з міфом. «Однак не всякий символ виходить із міфу, а якщо його джерелом є міф, то він перетворюється на символ у сфері культурного зрізу. **Міф**, як і символ, є історично зумовленим різновидом суспільної свідомості, некритично сприйнятим смислом, одним із можливих світів, більш сильним, ніж світ реальності. Однак, на відміну від символу, міфу властиве спрощене бачення реальності, схематично каузальне тлумачення подій» [334, с. 288]. Наприклад, фактично весь публіцистичний медіатекст Я. Стецька є розвінченням міфу про миротворські наміри СРСР національного визволення – національно-визвольні рухи «по цей бік залізної заслони». Автор, цитуючи «брежнєвську» Конституцію СРСР «про підтримку боротьби народів за національне визволення і соціальний прогрес» у рамках зовнішньої політики, наголошує, що «загарбницькі війни, імперіялістична агресія, втручання в національні і соціальні процеси усіх народів і континентів є передбачені і зафіксовані в Конституції, яка зобов’язує до імперіялістичних воєн і загарбання усього світу», і що між «пляном агресії» Гітлера і Леніна різниці немає, єдине, на що варто звернути увагу: у той час, як доповідь Розенберга у Лондоні була висвітлена, яacobінці не могли проповідувати ідей в Об’єднаному Королівстві, «ідеї ворога, імпортування троянських коней Москви – ленінізму,

комунізму, большевизму із захопленням сприймаються у країнах Заходу! ... проповідуються із церковних амбон і з університетських кафедр, а лідери компартій різних країн їдуть до Москви для спільного рішення, як уярмлювати свої власні батьківщини!» [359, с. 668].

А у статті «Відповідь Московським імперіялістам» у форматі «питання – відповідь» публіцист аргументує міфологізовані, стереотипні уявлення про національно-визвольну концепцію українців і ставлення до цього ССР, зокрема на тезу «Росія у федерації з іншими народами ради миру і спокою» Я. Стецько висуває тезу-спростування: «Геніальна ідея! Дати себе проковтнути, щоб у Росії не було післявоєнного хаосу»; або в контексті контраргументів на тезу: «Росіяни кажуть, що українці самі відмовилися від державності і прийняли царське підданство» ідеолог українського націоналізму згадує порушення Москвою державних прав України після оборонного Переяславського договору, збройні повстання України проти Москви за часів 300-літнього поневолення, боротьбу незалежної Української держави 1917–1921 рр. із царськими генералами та комуністичною Росією та створення фікції Української держави після нової окупації Росією – УССР [352, с. 667–668].

У наведеному прикладі маємо справу з розвінчуванням публіцистом т. зв. етнічних міфів росіян, наприклад, про одвічну «імперськість» – фіктивних, усталених в етносвідомості ідей, які приймають на віру всі представники етносу і які не потребують доведення чи спростування, що породжує нові символічні системи-паралелі: «... афірмація нації, традиції рідної культури, релігії, духової самобутності і побудови світу на національних засадах проти розбещеного антинаціонального, безнаціонального, безликого суспільства, яке втратило корені своєї традиції і історії, проти здеклясованого, антинаціонального, безтрадиційного псевдоінтелігента, проти – Вавилону. Морозів Космач проти Вавилону – символи протиставних світів. З одного боку вічна традиція нації, з другого – мішанина, аморфна безнаціональна юрба. Тут Космач – там Вавилон. Або, з іншого погляду: тут Чорний ліс – там Гірошіма. Тут УПА – там московсько-більшовицька армія. Тут ОУН – там КПСС. Тут нація – там Вавилон» [140, с. 1093], «Космач – як символ, як радикальний захід терапії хворого людства і хворих західних націй ... наш Єрусалим» [140, с. 1093]. Міфи конструюють вторинні світи, у тому числі картину світу певної спільноти, зокрема етноспільноти. Про побороення одного з таких міфів-легенд Я. Стецько говорить в одному з публіцистичних матеріалів: «Розвіяння легенди про потугу ССР, розкриття всіх слабких сторін большевицької системи, скріплення самопочуття сили західних народів й переконання, що, при правильній політиці визволення, перемога Заходу беззаперечна – є найважливішими психологічно-політичними моментами. Страх перед

могутністю ССРСР паралізує всякий здоровий почин на Заході» [353, с. 12]. У результаті автор окреслив дихотомічну пару: західні держави=жертви – ССРСР=давун, проте, на його думку, за умови виявлення «ахіллесової п'яти» – національної проблеми – політичні помилки вільних націй по відношенню до поневолених, це є найслабша імперія.

Міфи, як і символи, можуть мати архетипне підґрунтя – природа якого визначається як результат первісних вроджених психічних структур, що є виявом родової пам'яті, історичного минулого етносу, людства, їхнього колективного позасвідомого й забезпечує цілісність та єдність людського сприйняття [335, с. 40]. **Архетипи** є складниками етнокультурної компетенції у вигляді образів, які формують архетипні символи й міфи, адже самі архетипи відсутні у сфері етносвідомості, вони наявні в колективному позасвідомому етнічної групи. Саме тому вони є першоджерелами смислетворення як базису національного єдиного інформаційно-комунікаційного простору. Так, у публіцистиці Я. Стецька часто згадуваним є архетипні образи козаччини, могил предків, української родини, української землі, українського рушника, Церкви, а у рядках: «Отже маємо відродити Україну Володимирового тризуба, Україну Шевченка, здійснити ідеї підпільної України наших днів. України, знам'я якої хрест і меч...» [138, с. 21].

Проаналізовані стереотипи, символи, міфи, архетипи як одиниці організації етнокультурної компетенції, складники картини світу етносу, нації, у межах публіцистичного медіатексту в умовах еміграції забезпечували комунікаційну ефективність інформаційно-комунікаційної діяльності еміграційної громади в контексті етнокультурної компетенції, сприяли цілісності комунікативно-когнітивного процесу смислетворення.

Отже, **смысл (= соціокультурний смысл = соціальний смысл)** – структурний елемент комунікації, складник текстового мегаконцепту, що демонструє соціальний досвід суб'єкта, змістово динамічний у соціальному часі і просторі, має рівні кодування соціальної інформації (архетипний, оцінний, символічний тощо), що формують потужне концептуальне асоціативне мікрополе, рефлексійно співзвучне певному співтовариству, що забезпечує їх етнокультурну компетенцію: медіасфера – медіадискурс – медіатекст – конвертація інформації у смисли.

Інформаційно-комунікаційна діяльність – це рух смислів (генерування і трансляція) у соціальному часі і просторі медіасфери, що включає три дії: перцепцію – когнітивно-емоційну взаємодію комунікантів, текстову (комунікативну) діяльність – оперування смислами, інтеракцію – прагматично практичну взаємодію комунікантів.

Результати дослідження, описані в підрозділі, висвітлено в авторських публікаціях [171; 178; 186].

РОЗДІЛ 3

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАРАТИВ

ЯК КОНТЕНТ СМОСЛОФОРМУВАННЯ ІДЕЇ НАЦІЇ В МЕДІАСФЕРІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ

3.1. Формування матриці смислового змісту ідеї нації: когнітивне моделювання

У конструюванні та ретрансляції українського національного нарративу, націєтворчого дискурсу особливе місце належить спільному інформаційно-комунікаційному простору, що об'єднує медійні рефлексії на діахронічному та синхронічному рівнях, включаючи діаспорний вимір. Ключовим фактором, що обумовлює суспільну консолідацію, була й залишається національна ідея.

В. Лесний стверджує, що «більшість наших проблем існує лише через те, що значній частині народу, в тому числі так званій еліті суспільства, бракує трьох стовпів сучасної розвинутої нації: національної ідеї, високої культури і здорової моралі. Інакше ми не мали б проблем з безкорисними і навіть небезпечними для суспільства політиками і бізнесменами, із зубожінням більшої частини населення, з Московським патріархатом, “Русским миром”. О, як би тітка мала вуса. Але у нас така ж тоталітарна і безідейна опозиція, як і влада. А на ідеологічному фундаменті нашого державотворення “нуль” – зеро. Ми країна-зеро – в плані національної ідеї як ідеологічного фундаменту державотворення і становлення розвинутої нації. Деякі патріоти-інтелектуали не лишень легко відмовляються від української “частини території”, сперечаються з приводу галицької федерації, ментальності, виступають з “надоригінальними думками”, у т. ч. щодо відсутності української національної ідеї (УНІ)...» [цит. за 68, с. 70–71].

Питання про необхідність формулювання нового смислового змісту ідеї нації (за визначенням В. Лісового), яка б стала чинником консолідації українського суспільства, є надзвичайно актуальним і на рівні синхронії, і на рівні діахронії, особливо в контексті створення єдиного інформаційно-комунікаційного поля, що включає інформаційний і національний, й еміграційний простори. Показники національної самосвідомості й ідентичності громадян країни, діаспорної громади є духовною основою державотворення. В українській науковій парадигмі немає загальноприйнятої методологічної моделі (схеми), яка була б засобом для інтеграції різних теоретичних напрацювань українських учених, які стосуються розроблення ідеї нації. Із цього приводу О. Забужко справедливо зазначала, що рідко який видатний український мислитель не торкався української національної ідеї, однак і досі в україн-

ській науці національна ідея не набула чіткої кристалічно-понятійної форми як певної теоретико-методологічної системи [124, с. 11].

«Як наслідок, поглиблюється ідейно-політична криза українського національного руху, що після здобуття незалежності знаходить своє вираження в розпаді інтелектуального середовища України на ворогуючі табори, між якими точиться гостра, часом непримиренна ідейна боротьба, а також у відриві еліти від свого етнонаціонального коріння та виникненні загрозливого провалля між національною елітою та широкими народними масами» [298, с. 311].

Тому для формування національної ідентичності як складника ідеї нації необхідне єдине комунікативне/комунікаційне поле, в якому медійні стратегії конструюють спільні національні індикатори для згуртування суспільних верств, локальних етнічних спільнот, «працюють» на вироблення комунікаційної ефективної інформаційно-комунікаційної діяльності засобів масової комунікації.

Сучасний стан осмислення процесу становлення та змісту української національної ідеї знайшов відображення в багатьох публікаціях останніх років, зокрема в працях І. Бичка, В. Бебика, С. Вовканича, С. Гелея, М. Головатого, В. Горського, Я. Грицака, Я. Дашкевича, В. Жмиря, М. Жулинського, О. Забужко, В. Іванішина, Ф. Канака, Ю. Канигіна, А. Карася, В. Кафарського, Ф. Кирилюка, А. Колодій, І. Кресіної, В. Лісового, В. Лизанчука, С. Макарчука, І. Макаровського, В. Медведчука, Ф. Медведя, В. Мороза, Л. Нагорної, Я. Радевича-Винницького, Ю. Римаренка, В. Ребкала, М. Розумного, А. Свідзінського, В. Сергійчука, З. Ткачука, М. Томенка, А. Фартушного, А. Черненка, О. Шморгуна, Л. Шкляра та в численних матеріалах, оприлюднених у періодичних виданнях і збірниках.

Проблему національного самоусвідомлення в координатах ЗМК певною мірою простежений у розвідках С. Андрусів, О. Богуславського, В. Буряка, О. Гриценко, Т. Дзюби, С. Костя, І. Крупського, В. Лизанчука, Т. Лильо, Й. Лося, І. Михайлина, О. Мукомели, М. Нечиталюка, Б. Потятинника, Н. Сидоренко, В. Шкляра та ін., наукових студіях української діаспори – О. Гнатюк, Т. Гунчака, М. Марунчака, П. Мірчука, М. Сосновського, Р. Шпорлюка та ін.

Суть, генеза національної ідеї в історичному, філософському, ідеологічному, соціальному, міфологічному контекстах розглядалася в різних інтерпретаційних форматах. Зокрема, **С. Вовканич аналізує національну ідею будь-якого етносу як світоглядну систему, яка складається із візії, тобто загальної картини її бачення, теоретико-методологічних підходів та практики втілення в реальне життя.** «Усім існуючим національним ідеям притаманна одна типова особливість – вони функціонують в інтересах конкретної нації. Немає у світі єдиної для усіх етносів національної ідеї. Національна ідея – категорія,

властива етнічним, громадсько-політичним формуванням, що стали націями. У таких націй є своя світоглядна система, ідеологічний духовно-інтелектуальний супровід державотворення, що ґрунтуються на ідеї (мрії), яка консолідує спільноту, є її підоймою, програмою і дороговказом діянь» [67, с. 8].

Дослідник наголошує на тому, що в Україні нині немає нічого більш невизначеного, водночас найчастіше вживаного, особливо високими політиками та урядовцями в позитивному, однак, набагато частіше, шкода, у негативному контексті (аж до повного заперечення), – аніж дискурс національної ідеї. «Доморощений негативізм, псевдонаукове критиканство та лукавство владного інтелектуального антиукраїнізму, бажання на ньому висунутися чи прислужитися сусідові, дезінформувати власний нарід, а відтак розколоти і поділити країну, – настільки переповнюють інформаційний, нібито національний, простір зухвалістю, цинізмом та марнославством, що хочеться криком волати: чому і за що ви так ненавидите Україну, її національну ідею?» [67, с. 8].

Тому під час визначення такого складного поняття С. Вовканич намагався поєднати основні завдання, що має виконати національна ідея: 1) об'єднати націю; 2) визнати, що «фундаментом і наскрізним цементуючим елементом цього підмурівку має стати широко соціалізована українська національна ідея (УНІ) – густо замішана на загальноукраїнських інтересах, на високих суспільно-моральних, традиційних духовних та матеріальних цінностях – обітована земля, соборна незалежна держава, її питома мова, єдина Помісна церква, національний інформаційний, освітній, науковий та інший простори, історична пам'ять, конкурентноспроможна економіка, заможний народ, європейський вектор інтеграції, середовищеспроможна нація, рівноправні взаємини зі всіма добрими сусідами і світовим співтовариством назагал» [67, с. 12].

Саме такий, на думку автора, категоричний ідеологічний імператив, як свобода або неволя, життя або смерть має функціонувати в громадянській свідомості, у національному інформаційному просторі як основа збереження окремішності та об'єднання народу, його еліти.

Серед соціогуманістичних імперативів, що мають бути враховані в подальших наукових пошуках комплексної доктрини розвитку України та її регіонів, С. Вовканич виокремлює три основні: 1) націоцентризм як потужний мультиплікаційний націєтворчий і ренесансний вектор; 2) інноваційна модель розвитку, намір створити інформаційне суспільство, знаннєвомістку економіку на противагу сировинній моделі розвитку; 3) творення нових знань, інтелектуального продукту як інформаційного ресурсу для випереджувального розвитку реальної економіки (і не лише її) України, функціонування та захисту національного інформаційного простору, насиченість його українським доробком, який підносив би духовність, патріотизм, збільшував синергійний ефект дер-

жавних зусиль українського соціуму, сприяв би внутрішній комунікації та поінформованості спільноти, поширенню загальнонаціональної мережі електронних бібліотек, доступність до Internet тощо [67, с. 15].

Актуалізуючи питання про інформаційно-просторову модель розбудови національної держави, учений наголошує на опрацюванні системи її ідеологічного забезпечення.

Іншою публікацією є стаття С. Вовканича «Інформаційна мобільність нації як українська ідея» [66]. Автор обрав підхід, що перегукується з інформаційним підходом до націй відомого західного дослідника націй і націоналізму К. Дойча. С. Вовканич у своїй концепції нації поєднує визнання важливої ролі успадкувань (передача інформації по «вертикалі» – від покоління до покоління) із розумінням того, що нація в кожний момент є певним простором спілкування (обмін інформацією по «горизонталі»). Ця розвідка і сьогодні є актуальною з огляду на наголошення автором важливості захисту того особливого простору спілкування (інформаційного простору), яким має бути українська нація. І все ж, відповідно до інформаційного підходу К. Дойча, неповторність нації як особливого простору спілкування ґрунтується на тому, що вона володіє унікальною інфраструктурою, завдяки якій якраз й існує цей особливий простір спілкування (тобто нація). Тим часом у назві статті наголошено на інформаційній мобільності як основному змісті української ідеї. У новітніх дослідженнях сформульовано положення про те, що висхідним моментом у формуванні української національної ідеї повинна стати «цивілізаційна матриця України, що складається з уявлень про сильну державну владу, реформістських механізмів мобілізаційного типу, православного архетипу» [290, с. 12]. Вона має відтворювати ціннісні орієнтації, вироблені українським народом протягом століть, його історичну сутність, історичне ядро, традиції, але не повинна бути романтичною ідеалізацією минулого, нести в собі риси утопії, анархізму.

Архітектоніка, яку обрав **М. Штокало**, дає змогу побудувати модель, що має три рівні, візуально репрезентована у вигляді матриці відповідно до її формули: «1) феномен (в нашому випадку – УНІ) = 2) причинні умови його виникнення + 3) контекст, тобто сума інших умов в яких проявляє себе, існує, функціонує феномен + 4) проміжні умови, які стимулюють або обмежують існування феномену + 5) стратегії дії/взаємодії, які дозволяють врахувати ступінь, міру посилюючого або послаблюючого впливу на феномен навколишніх умов та зусиль + 6) наслідки як продукт, результат, решта вже реалізованих дій/взаємодій» [398].

Отже, дослідник категорію «національна ідея» розглядає з позиції політичної суб'єктності української нації, тобто політичної нації: українська нація постає творцем власної держави для реалі-

зації внутрішньої і зовнішньої політики, що базується на національних інтересах, як етнічно однорідна спільнота громадян української національності, що проживають в Україні (у вузькому значенні), та як відкрита поліетнічна спільнота, що історично склалася на території України і яка усвідомлює себе українським народом (у широкому розумінні), яка використовується нею як інструмент та виходить з них. За спостереженнями М. Штокала, за роки незалежності були неодноразові спроби сформулювати УНІ: як ідея соборності (за часи президентства Л. Кравчука); як ідея «патронату» (за часи президентства Л. Кучми); як заклик до подолання бідності (за часи прем'єрства В. Ющенка).

В. Лісовий у ґрунтовній розвідці щодо національної ідеї виокремлює три її основні значення: а) цим висловом позначають **важливу для суспільства ідею будь-якого змісту**, щодо якої існує згода більшості громадян, або ж таку, що здатна одержати підтримку більшості громадян; в обох випадках цю ідею розглядають як таку, що сприяє громадянському єднанню; б) **ідею нації**; в) **особливості національної свідомості**; з останнім пов'язане застосування цього вислову для позначення національного ідеалу («мрії»), призначення нації (в тім числі її «місії») тощо [226, с. 453].

За його теорією, поняття «нація» є системою концепцій, а зміни в суспільній реальності та в способах мислення приводять до того, що певні ідеї та поняття у філософії й суспільних науках перестають відповідати новій суспільній реальності, вони набувають ознак метафор або міфів, що можуть бути як корисними, так і шкідливими або принаймні небажаними.

Важливою передумовою єднання людей у демократичних суспільствах для здійснення будь-яких суспільно важливих ідей дослідник називає досягнення порозуміння між людьми у процесі спілкування, а вибір тієї чи іншої історичної перспективи пов'язаний зі згуртуванням людей навколо певних ціннісних орієнтацій. Досягнення ж політичних цілей у більшості випадків можливе тільки за допомогою колективних дій, що потребує узгодження змісту ідей, гасел, висловів, формул, текстів, призначених забезпечити порозуміння задля досягнення єднання [226, с. 456]. Проте є можливим застосування політичних технологій, які апелюють не до розуміння, а розраховані на інстинкти, ілюзії, стереотипи тощо: у такому разі прагнуть застосовувати метафори, символи, ритуали, що у теорії масової комунікації прийнято називати медіаефектами.

Основна теза розмірковувань В. Лісового зводиться до такого узагальнення: *«якщо ми замість висловів “ідея нації” чи “поняття нації” застосовуємо вислів “національна ідея”, то цей вислів – якщо його беруть поза конкретним контекстом – набуває радикальної невизначеності; і не можна знайти загальноприйнятної підстави,*

визначеності; і не можна знайти загальноприйнятої підстави, аби усунути його багатозначність» [226, с. 457].

До того ж, це зменшує роль такої категорії як ідеологічного засобу в сучасних інформаційних суспільствах із високим рівнем критичної рефлексії в контексті політичної мобілізації; створює передумови для свавільної інтерпретації текстів. Як аргумент дослідник висуває лінгвістичний аспект, підкреслюючи той факт, що вислів «ідея нації» – загальноприйнята мовна практика в європейських мовах, а поняття «національна ідея» у цілому не завжди пов'язане з ідеєю нації і залежить від контексту; використання прикметникової конструкції замість родового відмінка здатне серйозно змінити речення, як-от: «ідея науки» – «наукова ідея», «філософія релігії» – «релігійна філософія» [226, с. 459–460]. На його думку, журналісти часто вдаються до поєднання всіх суспільно важливих національних ідей в одну «синтетичну національну ідею». Але таке поєднання багатьох національних ідей в одну надією, що в результаті може дати або певну концепцію політичної філософії або певну ідеологію (як сукупність взаємопов'язаних, а то й ніяк не пов'язаних між собою ідей, символів та ритуалів, призначених об'єднувати людей заради спільних політичних дій). «У випадку, коли словом “ідея” позначають деяку сукупність ідей (а не концепцію), то це слово набуває ознак вислову-парасольки-кошика, куди наскидали цілу купу різних понять та ідей і все це накрили словом “ідея”. Але в такому разі слово “ідея” набуває вкрай вільного застосування. Звичайно, багатьом журналістам, політикам, публіцистам та навіть деяким науковцям дуже подобається це слово – вони вживають його навіть там, де воно недоречно» [226, с. 461]. Тож, аби уникати ситуації крайнього суб'єктивізму та інструменталізму, В. Лісовий пропонує в текстологічній стилістиці використовувати вислів «ідея нації». Науковець вдається й до історіографії питання, посилаючись не стільки на християнський месіанізм чи німецьку філософську класику (на Г. Гегеля, Й. Фіхте, Ф. Шеллінга), скільки на політичну філософію Д. Донцова, у контексті якої національна ідея поєднує в собі елементи субстанційного волюнтаризму (включно з соціал-дарвінізмом) з суб'єктивним розумінням нації (закоріненим більшою мірою у філософії Ф. Ніцше). Серед найгрунтовніших досліджень донцовської візії національної ідеї В. Лісовий згадує книгу М. Сосновського, публіциста та суспільно-політичного діяча в еміграції, «Дмитро Донцов: політичний портрет», цитуючи характеристики Д. Донцова: «Кожна національна ідея, в тому числі й українська, складається з двох частин, “з ясно сформульованої мети, з образу ідеалу”, до якого стремить національна воля, і з самої волі, з чуттєвої сторони, з “національного еросу, емотивності”»; «Національна ідея, що хоче жити, має одверто голосити свій остаточний ідеал власновладст-

ва супроти зовнішніх, так як і проти внутрішніх сил, що сковують її енергію. Мета нації не обмежується завданнями дня, ані тим станом, який застала дана генерація. Нація глядить в минуле, звідки в традиціях шукає свою відправну точку, і в майбутнє, яке має урядити для будучих поколінь...» [цит. за 226, с. 472]. Тож національні джерела історії питання ще раз доводять, на думку В. Лісового, що значення вислову «національна ідея» у політичній публіцистиці Д. Донцова пов'язане з поняттям нації, воно є тільки похідним, залежним у своєму значенні, використовується на позначення мети нації, її національного – подолати «зневоленість» українців – аби зробити їх здатними до самоутвердження.

Спираючись на дослідження В. Лісового, який наголошував на необхідності конкретних шляхів і засобів самоутвердження нації замість суперечок щодо змісту «національної ідеї»: «...увага очевидно має бути зосереджена на кожному з аспектів національного буття зокрема – економічному, культурному, соціальному, політичному, правовому тощо. Жоден із цих аспектів не можна абсолютизувати за рахунок іншого. При цьому всі демократичні політичні ідеології (лібералізм, консерватизм, націоналізм, соціал-демократизм) можуть співпрацювати, постійно поправляючи в чомусь одна одну. Але при всьому розмаїтті проблем, які доводиться вирішувати, безперечним є те, що без збереження своєї самобутньої культури нація втрачає своє обличчя (свою ідентичність) і приречена зникнути» [226, с. 476], спробуємо визначити складники матриці національної ідеї (на сьогодні, у науковій парадигмі нерідко зустрічається така категорія, як-от вище згадана «цивілізаційна матриця України» (А. Павко), «матриця національної ідентичності» (Т. Дзюба) та ін.), що визначає не стільки зміст, скільки структурні елементи.

На думку М. Поповича, ідея – це така форма свідомості, в якій, по-перше, дано певний образ реальності й, по-друге, сформульовано пов'язану з цим образом мету та спосіб її досягнення. Тобто вона містить і картину світу з його цінностями й проблемами, і проект його перетворення. Отже, «національна ідея – суспільний проект загальнонаціонального масштабу, невід'ємною складовою якого є певне уявлення про об'єктивне становище нації, її цінності та проблеми, а також про загальнонаціональні цілі та шляхи їх досягнення» [273, с. 5]. На слушну думку українського філософа, національна ідея утверджується лише тоді, коли вона орієнтована на нове. Вона повинна бути конструктивною, мати реалістичні цілі й спиратися на ефективні соціальні технології їх досягнення. Ідея нації має не тільки зруйнувати все, що заважає нації гідно жити, а й створити реальні умови для її процвітання. Такі наукові узагальнення дослідника концентрують, по суті, всі теоретико-методологічні розвідки щодо трактування національної ідеї, а саме, виділяючи картину світу нації з її цілями та шляхи їх досягнення.

Ці категорії формують двомірний масив елементів ідеї нації, що необхідно для розробки матриці – «у системах обробки інформації – двомірний масив, розташування кожного елемента, в якому визначається номером рядка та номером стовпчика» [58]. Така двомірна система (0; (+/ -)1) інформаційної взаємодії орграфів смислоформування ідеї нації репрезентована в когнітивній моделі, що описується в наступному підрозділі.

При визначенні механізмів конструювання ідеї нації варто враховувати неформальні складники цього процесу, які, на жаль, часто не враховують: українська ментальність, політичний вибір, картина світу нації, політична свідомість, соціальна міфологія суспільства тощо. Дійсно, з урахуванням таких неформальних показників формування смислового змісту ідеї нації в державі стає слабко структурованою, тому для її дослідження пропонуємо використовувати когнітивне моделювання, методологічні засади якого вперше запропонував Р. Аксельрод [406]. Як зазначає З. Авдєєва, когнітивний підхід до моделювання та управління складними системами спрямований на розробку формальних моделей і методів, які підтримують інтелектуальний процес вирішення проблем завдяки врахуванню в цих моделях і методах когнітивних можливостей (сприйняття, уявлення, пізнання, розуміння, пояснення) при вирішенні управлінських завдань [2]. При цьому варто враховувати той факт, що найважливіше віднайти в процесі спілкування спільні коди, щоб дійти порозуміння, а отже, організувати таку інформаційно-комунікаційну діяльність, що мала б високий рівень комунікаційної ефективності. «Комунікативні процеси здійснюються й набувають для нас того або іншого смислу лише в певному контексті. А культура є найзагальнішим контекстом. Сприймання свого "я" як соціально-культурного конструкту відбувається завдяки комунікації, в якій ми конструємо також свою соціальну реальність. Комунікація – процес створення спільних смислів завдяки використанню символів, серед яких першість належить мові» [364, с. 29]. Отже, беззаперечним структурним елементом когнітивної моделі (домінантною вершиною або орграфом) формування смислового змісту ідеї нації є засоби масової комунікації (преса, телебачення, радіо, інституції комунікації: бібліотеки, конференції, архіви тощо), що є і каналом трансляції, й інструментом формування соціальних смислів. Наступною цільовою вершиною такої моделі вважаємо ідеологію, яка, за визначенням М. Недюхи, структурно складається з трьох елементів: образу дійсності (того, що відбувається в конкретному суспільстві та поза ним); аксіологічної системи (ієрархії цінностей); практичних вказівок (методології діяльності для зміни або збереження існуючого стану справ). Функціями суспільно-політичних доктрин є визначення політичного курсу, стратегії, тактики партій і, певною мі-

рою, електоральної поведінки громадян [274, с. 46]. На рівні комунікативної реалізації вона проявляється у вигляді ідеологем.

Криза громадянської взаємодії часто розглядається як результат відсутності єдиної ідеології, яка мала б забезпечувати цілісність соціуму, а розв'язання цієї проблеми пов'язується з необхідністю створення соціального міфу, який міг би стати основою такої ідеології. Згідно з твердженнями А. Чантурії, із позиції семіотики: ідеологія – сукупність орієнтирів, які визначають ціннісний вибір суспільства в конкретній історичній ситуації; соціальна міфологія – міфологія, що фігуративізує дискурс, перетворюючи його на статичну систему «образів світу», і не залишає людині можливості свідомо впливати на соціальну реальність [381, с. 46]. Із останнього витікає наступна позиція: соціальна міфологія як символічно виражена сукупність онтологізованих уявлень, ідеалів та переконань, що є для суспільства актуальними, не ототожнюється з міфологемами, стереотипами, архетипами, символами, хоча вони є близькими за значенням, – останні складають основу картини світу нації. Тож, домінантна вершина когнітивної моделі смислоформування ідеї нації окреслюється як соціальна міфологія (ідеї, переконання, аксіогенеза) / картина світу нації (архетипи, символи, міфологеми, стереотипи тощо).

Комунікаційний дискурс, що репрезентує картину світу нації, часто послуговується під час концептуалізації «метафорою, що часто схоплює смисли точніше, ніж раціонально визначене поняття, про що зауважував ще Г. Юнг» [226, с. 455]. Таке зауваження є значущим під час декодування соціальних смислів.

Державний апарат передбачає взаємодію між всіма його інституціями, наявність та реалізацію політичної свідомості, політичного вибору, освіти, досвіду, що, як результат, продукує систему директив, законів, нормативів, стандартів тощо, хоча в нашому контексті останнім орграфом моделі виступає самоорганізація української еміграційної громади. У результаті такої форми функціонування «діаспора також виступає як етнокультурний анклав – чітко структурований соціальний організм, що сформувався на основі етнічної ідентичності та здійснює ефективну громадянську творчість в інонаціональному оточенні» [383, с. 2].

В. Чернова у дослідженні української діаспори як соціокультурної системи зазначає, що в сучасних умовах діаспора також може виступати як транскордонна мережа комунікацій, що впливає із сутності етнонаціональних діаспор, для яких властива складна структура системи зв'язків: у широкому розумінні це різнобічні контакти і зв'язки, встановлені соціальними групами, політичними структурами та економічними інститутами поза державними кордонами. «Основою стійкості діаспор виступають інформаційно-комунікативні мережі зв'язків високої щіль-

ності. При цьому інтенсивність інформаційно-комунікативних зв'язків, які забезпечують відтворення етнокультурних особливостей діаспори, всередині української діаспори є набагато вищою, ніж міжетнічна взаємодія» [383, с. 2]. Проте така властивість комунікаційних можливостей української еміграції бере свій початок з повоєнних часів.

Отже, ми пропонуємо **теоретичний опис когнітивної моделі формування смислового змісту ідеї нації держави (мезорівень), який складається із цільових вершин навколо центру – соціальних/соціокультурних смислів (структурних елементів концепту ідеї нації): засобів масової комунікації, ідеології, соціальної міфології та картини світу, державного управління та самоорганізації, що надзвичайно актуальний у контексті визначення стратегій генерування соціокультурних смислів як націоідентифікаційної практики.**

Про значущість визначення стратегії інформаційного прориву в контексті українських реалій та перспектив у своїй розвідці наголошував В. Ковалевський: «неупереджений аналіз здатен не тільки виявити наявні ключові аспекти інформаційної роботи, що ведеться на терені нашої держави, але й приховані смисли, які реалізуються через різних суб'єктів та інститути» [156, с. 237].

Автор наголошує на відсутності певної генеральної інформаційної лінії, тобто на розмитості основних повідомлень («меседжів»), які доносяться до кінцевого споживача, а це означає, що ЗМІ та ЗМК виконують інструментальні функції стосовно визначеної мети, яка має бути чітко сформульована. «Якщо є мета (наприклад, побудова країни з європейськими цінностями чи ще конкретніша – збереження країни), ЗМІ мають працювати в єдиній системі досягнення цілі» [156, с. 238]. А сьогоднішню ситуацію в країні вчений окреслює як «війну інтерпретацій», концептуальну війну, основа якої – «створення положень, які можуть бути по-різному інтерпретовані. За аналогією з триодичною природою знаку – це відбувається в рамках трикутника: «повідомлення – зміст – інтерпретація»» [156, с. 242]. У результаті виникає категорія «правильної інтерпретації», що визначається традиційно в історії становлення багатьох великих держав світу стратегією розвитку держави з позиції прагматики та ефективності. Свою методологію автор визначає як особистий інтелектуальний набуток, що окреслює стратегію прориву як технологію з певними елементами: виявленими основними фактичними та потенційними темами, які можуть потім «розкручуватися»; формулюванням тем і контртем, меседжів і контрмеседжів, коли головна увага приділяється легендуванню унікальних конкурентних переваг, тобто узгодженню того, що є, з тим, що має бути; «розкруткою» тем відкритими комунікаціями (телебачення, друкована преса, радіо, Інтернет, усі інші доступні комунікаційні ін-

струменти); роботою з неформальними комунікаціями, до яких склалася більша довіра; створення інформаційних приводів, які потім активно використовуватимуться на всіх рівнях (через загальноукраїнські та місцеві ЗМІ та ЗМК, а також через пряму інформацію на територіях, включаючи неформальні комунікації); проведенням оперативних контрзаходів – постійної готовності до корекції тактики чи навіть стратегії у швидкоплинних динамічних умовах на конкретних територіях, а також основи протидії можливим провокаціям та ворожим точковим впливам.

Така технологія потребує злагодженої роботи всіх зацікавлених суб'єктів, у першу чергу, засобів масової інформації та комунікації у взаємодії з відповідними державними інститутами.

Ми підтримуємо науково-практичну значущість заявленої В. Ковалевським стратегії інформаційного прориву, проте розробка стратегій генерування соціокультурних смислів як націоідентифікаційної практики в нашому форматі залежатиме від когнітивної моделі смислового змісту ідеї нації. Соціокультурний вимір матриці ідеї нації буде вибудований на основі сценаріїв націоідентифікаційних практик.

Так, центром, навколо якого циркулюють (взаємодіють) смислоформувальні чинники, є смисли. **Серед державотворчих смислів ідеї нації повоєнного еміграційного наративу, на нашу думку, варто виділити такі: свобода, національний герой, національна еліта (інтелігенція, етичні інтелектуали), Бог (національна віра, церква та ін.), російський імперіалізм, великодержава, народ, національна пам'ять.** Історико-політичний дискурс української нації, держави продиктував ще один смисл-антагоніст «російський імперіалізм», що створює дихотомічні пари з кожним із вище окреслених смислів, нівелюючи їх як орієнтири в державотворчих перспективах. До речі, В. Ковалевський виділяє смисли як ціннісні орієнтири, що узагальнено мають представляти унікальні конкурентні переваги за такими напрямками: «1) історія та культура нашого народу, держави, території (потрібна не тільки популяризація цих аспектів, але й пошук й, можливо, навіть створення окремих ключових подій, які матимуть значний символічний смисл для розвитку самосвідомості та єдності нашої країни); 2) популярно-інформаційна підтримка (потрібно популяризувати українські цінності, переваги, напрацювання і не лише всередині країни, але й за її межами); 3) “острівки успіху” (ефективна технологія не тільки задля підвищення політичного рейтингу влади, але й конкретні прояви унікальності та динамічності Української держави та способу життя); 4) окремі тематичні проекти (будь-що у різноманітних сферах та рівнях, що може бути використане задля створення внутрішнього та зовнішнього іміджу України)» [156, с. 245–246].

Перш ніж проаналізувати взаємозв'язки між складниками когнітивної моделі, варто уточнити її деталізовані елементи (див. табл. 3.1):

Таблиця 3.1

**Взаємозв'язки між складниками когнітивної моделі
(авторська інтерпретація)**

Домінанта (орграф)	Реалізація на рівні тексту	Елементи домінантної вершини	Характер впливу	Взаємодія з іншим складником або елементом домінантної вершини
Ідеологія	Ідеологема	Ідеологічні напрями; партії, громадські організації	Обопільний	Політична воля; засоби масової комунікації; картина світу нації, інститути саморганізації
Державне управління	Закони, постанови, законопроекти, директиви	Політична воля; політична свідомість; політичний досвід; можливість політичного вибору, доступ до прийняття управлінських рішень	Обопільний	Картина світу нації; засоби масової комунікації; ідеологія, інститути саморганізації
Картина світу нації (соціальна міфологія)	Метафоричні моделі, часто із залученням стереотипів; символів; міфологем; архетипів тощо	Стереотипи; символи; міфи; архетипи, метафоричні конструкції	Обопільний	Політична вибір; засоби масової комунікації; ідеологія, інститути саморганізації
Засоби масової комунікації	Медіатексти засобів масової комунікації	Засоби масової інформації; архіви; музеї; бібліотеки; конференції; художнє та документальне кіно; видавнича діяльність українознавчих студій науки та освіти, громадських організацій, товариств	Обопільний	Політична воля, політична свідомість, політичний вибір; ідеологія; картина світу нації (соціальна міфологія), інститути саморганізації
Самоорганізація	Звіти, промови, програмні статуты, маніфестації	Інститути самоорганізації: громадські об'єднання, партійні організації, народні доми тощо	Обопільний	Політична вибір; політична свідомість; засоби масової комунікації; ідеологія, національна картина світу

Ми наголошуємо на тому, що **взаємодія цих складників не має ієрархічної природи, що засвідчено у характері впливу – обопільний, тож запропонована когнітивна модель із зазначеними складниками має горизонтальний характер, де всі елементи не просто взаємодіють, а обопільно впливають один на одного.**

Так, проблема взаємодії мас-медіа та держави особливо актуальна в контексті розуміння зміни ідеологій і цінностей, що їх несе в собі нова парадигма соціального життя. Розуміння ідеології та цінностей культури в сучасному інформаційному суспільстві тісно пов'язане з вивченням соціально-політичної і культурної ролі медіа. У радянському журналістикознавстві ідеологічна функція журналістики тлумачилася з позиції партійного управління, тобто ідеологія розумілася як сфера класової боротьби. Тому в подальшому неомарксистська парадигма розширила розуміння ролі ідеології в культурі, у результаті чого, за представниками Франкфуртської школи Т. Адорно та М. Хоркхаймер, індустрія культури стала ідеологічною системою, яка виступала під невинною назвою мас-медіа і була вираженням нечуваної концентрації політичної та економічної влади [379].

На підтвердження того, що цей складник моделі як практика розглядається тільки у взаємодії, стверджує Н. Зражевська: для критичної парадигми методологічне значення мають дві проблеми аналізу ідеології: дослідження внутрішніх механізмів ідеології та дослідження зв'язку ідеологічних практик з іншими практиками суспільної формації: політикою, економікою. С. Холл вважає, що для цього треба досліджувати неомарксистську теорію ідеології, грамшіванську концепцію, (пост)структуралізм, семіотику, психоаналіз, феноменологію. Учений вважає, що існують три способи, завдяки яким ідеї час від часу справляли вплив на суспільство. Ці три способи він співвідносить із веберовським аналізом «раціоналізації західного суспільства». Перший – це ідеї найменш автономні, наприклад, коли вони слугують осмисленням нового життя. Другий спосіб – це коли ідеї впливають на історію, прокладають шлях, за яким настає дія. І, нарешті, третій спосіб – це ідеї, що мають владу творення нових суспільств, владу об'єднувати людей [410]. Якщо прослідкувати процес творення нової суспільної парадигми, як зазначає, Н. Зражевська, то можна з упевненістю сказати, що її сформували ідеї. І, напевно, в майбутньому буде ще більше видимий розрив між життям та культурою, яка дедалі частіше пропонуватиме нові символи, ідеї та цінності [138, с. 6].

Соціокогнітивний підхід до проблеми ідеологій у медіадискурсі пов'язаний з ім'ям відомого голландського вченого Ван Дайка, який надає ідеології значення оцінної функції, зміщуючи акцент на суб'єктивний план [416, с. 229]. У роботі «Думки та ідеології в пресі»

автор, спираючись на соціокогнітивний підхід, аналізує методологію вивчення дискурсу сучасної преси. У його структурі він виділяє думки та ідеології, яким надає першорядного значення. Ван Дайк пропонує вважати ідеології оцінним фундаментом групового менталітету, оскільки вони визначають основні принципи формування групових «думок». Більшість ідеологій задають також і схеми конструювання ідентичностей. У культурі постмодерну деідеологізація якраз і пов'язана зі зміною розуміння ідеології з класичного на структурно-семіотичний.

«Розвиток нових ідеологій у сучасному суспільстві відбувається одночасно з демократичним плюралізмом та, як його наслідком, фемінізмом, інвайроменталізмом, популізмом, глобалізмом, консьюмерізмом, що функціонують у тісному зв'язку з активністю мас-медіа. За цих умов відбувається медіаконструювання соціальної реальності» [128].

Як зазначає Л. Воеводіна: «Ідеологічне середовище, яке супроводжує функціонування індустрії культури, виникає в результаті експліцитної чи імпліцитної маніпуляції політичної еліти, але, відображаючись у соціальній свідомості, стає реальністю» [цит. за 128]. погоджуємось з Н. Зражевською в тому, що з появою могутніших засобів комунікації посилюється вплив ідеології на духовний світ людини, на соціальну та індивідуальну свідомість, оскільки саме мас-медіа забезпечують контакт між соціальним середовищем та індивідуумом, а останній виступає в ролі пасивного користувача інформаційних повідомлень. Медіа забезпечують ідеологічну підтримку суспільного життя, структурують ієрархію потреб і цінностей, насаджують певні моделі поведінки, спосіб життя, ментальні конструкції. Мас-медіа є певною зброєю надбудови індивідуальних свідомостей на суспільні запити – запити масового суспільства.

«І проблема полягає не тільки в доступі до інформації, а й у розпізнаванні “симулякрів”, псевдореальностей, псевдоідеологій, що формуються за допомогою засобів масової комунікації» [128].

Тож, політичний дискурс – це складна ідеологічно сконструйована друкованими засобами масової інформації єдність письмового тексту і прагматичних, політичних, соціокультурних психологічних факторів, що являють собою символічний порядок, у межах якого відбувається процес боротьби за владу [276, с. 110].

Е. Фром визначає ідеологію так: «Ідеологія – це готові «думки-товари», що поширюються пресою, ораторами, ідеологами для того, щоб маніпулювати масами людей заради цілей, котрі нічого спільного з ідеологією не мають, а часто навіть їй прямо протилежні...» [377, с. 332]. Отже, учений підкреслює певну статичність ідей, що поширюються ЗМІ, у цьому його підтримує К. Мангайм [275, с. 13], на думку якого ідеологія обов'язково містить утопічний вимір, а критерієм

оцінки істинності ідей, які лежать в основі тієї чи іншої ідеології, є досвід соціальної та політичної практики. Натомість сучасний дослідник М. Недюха все ж таки вбачає в ідеології перспективу процесуальності, методології, що регулюється державним управлінням: «структурно ідеологія складається з трьох елементів: образу дійсності (того, що відбувається в конкретному суспільстві та поза ним); аксіологічної системи (ієрархії цінностей); практичних вказівок (методології діяльності для зміни або збереження існуючого стану справ). Функціями суспільно-політичних доктрин є визначення політичного курсу, стратегії, тактики партій і, певною мірою, електоральної поведінки громадян» [274, с. 46].

Проте щодо статичності чи динаміки ідеології в науці панують різні думки. Так, А. Чантурія наголошує, що ідеологія не повинна збігатися зі змістом соціальної міфології, що є, по суті, статичним феноменом [381, с. 7]. Хоча і в системі соціальної міфології такий елемент, як символ, має рухливий характер з інтерпретаційною варіантністю. У науковій розвідці вченої знаходимо позиції на підтвердження соціальної міфології як складника смислоформувальної моделі цілісного світогляду. Будь-який міф впливає на процес смислотворення в усій семіотичній системі» [381, с. 16].

Тож, із таких тез випливає сентенція про те, що соціальний міф (у значенні ідеального образу, ідеї збереження) «Україна» має стати основою, за нашим формулюванням у контексті моделі – вплинути на ідеологію як сукупність орієнтирів, ціннісний вибір в конкретній історичній ситуації; на політичну волю, політичний вибір як державоуправлінський механізм; на засоби масової комунікації, які, власне, досягають системного медіаефекту саме упорядкуванням символів, стереотипів у масовій свідомості, що, у свою чергу, (ефект «по колу») призводить до виникнення певної картини світу.

Надзвичайно цікавим є той факт, що важливо враховувати вплив двох складників, що взаємодіють між собою, наприклад: керування стереотипами ЗМІ уможливорює реалізацію ідеологічних практик (за М. Бутиріною [49]).

Загалом, внесок кожного фактора в цей процес, очевидно, відрізняється для різних людей на певний відсоток, проте загальноісторичні тенденції окреслюють очевидні пріоритети. Так, функціональна роль держави як ядра суспільства в пострадянському просторі, за А. Чантурією, змінюється в результаті політичних перетворень. «Якщо в радянський період ідеологічний код, як найбільш сильний, виконував роль "фільтру", який перекладає повідомлення з іншої семіотичної реальності для усвідомлення суспільством, то сьогодні він втратив своє значення» [381, с. 14]. У сучасному українському суспільстві

наявна перевага емоційно-вольових регуляторів, тому життя сприймається як перехід від одного міфу до іншого. Проте і в радянські часи «стереотип як ефект характеризується функціональністю, якщо він з'явився або активізувався в масовій свідомості внаслідок організованої медійної практики» [49, с. 11]. Вчена заявляє, що стереотип є дисфункціональним, якщо він виник усупереч цілям медіаполітики або сформувався стихійно через конформність дій комунікаторів, а медіаполітика також може бути прямим наслідком генеральної політичної волі держави. Із цього випливає, що «положення про узгодженість смислів та повідомлень впливає на основні принципи інформаційного простору – або його повна відкритість, або цензура у чистому вигляді. Для держави, яка сповідує цінності свободи та демократії, має бути певний баланс між цими складовими, але на етапі становлення цієї держави коливання у той чи інший бік є закономірними. Повна відкритість простору можлива за умови сталої політичної культури та міцних політичних традицій. Україна має регулювати цей простір з погляду стратегії розвитку нашої держави» [156, с. 246]. У цьому контексті варто згадати про багато наукових розвідок, в яких йдеться про майбутню епоху «медіакратії» або «медіаполітики» – влади ЗМІ, які вже не тільки відображають та інтерпретують дійсність, а конструюють її на власний розсуд. За концепцією П. Бурд'є, «преса самим безпосереднім чином бере участь як у виробництві, так і в поширенні думок, тобто вона не виражає, а створює громадську думку, вона не відображає уявлення людей про світ, а формує самі ці уявлення, а значить, і їхнє бачення світу ... Виробництво артефакту, званого громадською думкою, дуже важлива “владна” функція ЗМІ» [цит. за 315].

Отже, в епоху постмодерну суспільство залежить від медіатизованих форм знання, готових формул сприйняття і оцінки дійсності, що пов'язано зі стереотипізацією і дестереотипізацією масової свідомості, і залежно від того, наскільки ці феномени «працюють» відповідно до реалізації стратегії державотворення буде залежати рівень їх функціональної векторності. Інформаційно-комунікаційний простір сучасності сьогодні чітко демонструє функціональний потенціал засобів масової інформації в контексті формування картини світу. Тому цілком закономірно, що на початку XXI століття в науковому обігу з'являється термін «медіакартина світу» (як похідна вершини «картина світу нації» або складник поняття «медіасфера», що розглянемо нижче).

Одним із перших дослідників, хто підняв проблему картини світу як самостійної галузі знання, був М. Хайдеггер. Конструювання образу реальності і подій у ній, об'єднаних певним суб'єктивним змістом, а не хронології або причинно-наслідковими зв'язками, лягло в основу тлумачення поняття соціологом М. Вебером. Як наукове по-

няття «картина світу» застосовується в монографічному дослідженні українського вченого А. Решетніченка «Парадигма життєдіяльності та світогляд. Методологічний аспект». Для визначення характеристик інформаційної діяльності в галузі засобів масової комунікації (ЗМК) термін «картина світу» активно застосовували дослідники І. Анненкова, В. Мансурова, І. Рогозіна, Л. Світич, І. Фомічова та інші.

Термін «**медіакартина світу**» пов'язаний із такими поняттями сучасної комунікативістики, як медіатизація, медіація, медіальний і т. д. У широкому сенсі всі вони вказують на явище посередництва, наявність сполучної ланки між реальним світом і його відображенням у свідомості аудиторії. «Всі вони стосуються абсолютизації ролі ЗМК у формуванні громадської думки, самовираження політичних і фізичних осіб, створення нових форм функціонування соціальних інститутів» [53].

Медіакартина світу з'являється в результаті когнітивної активності журналіста, реалізується в конкретних медіатекстах і згодом інтегрується у свідомість індивідів, стає елементом їх особистої картини світу. Її функціональний потенціал реалізується в двох позиціях: інтерпретаційна функція – формування бачення людиною світу, регулятивна – універсальне орієнтування людської життєдіяльності, у цілому – формування ставлення користувача інформації до світу, природи, інших людей і до самого себе як частини цього світу, завдання норм поведінки, визначення ставлення до життя.

І. Рогозіна досліджує медіакартину світу у зв'язку з медіатизацією мислення індивідів, викликаній розширенням інформаційно-комунікаційного простору. Вона зосереджує увагу на еволюції людської когніції, обумовленої трансформацією медіа. І. Рогозіна дає найбільш повне визначення медіакартини світу, яку трактує як «систему знань і уявлень, що продукуються завдяки моделювальним потенціям гетерогенного за своїм характером людського мислення, а також внаслідок реальних моделювальних якостей, притаманних не тільки мові, а й різним видам вербальних і авербальних знаків, що конституують медіареальність» [323].

Відповідно, **інтерпретаційна матриця журналіста** організовує сприйняття в конкретному випадку медіарепрезентації дійсності і впливає на загальну медіакартину світу. Циклічний характер пізнання – перехід від масового до індивідуального розуміння, від номотетичних до ідеографічних схем – також вказує на закономірність взаємовпливу інтерпретаційної матриці (інструменту) і медіакартини світу (продукту) [53].

Крім **індивідуальної інтерпретаційної матриці**, яка стоїть на вході сприйняття, В. Владимиров вказує на **комунікаційну інтерпре-**

таційну матрицю, яка організовує інформацію для тих, кому комунікант її відправляє [64], у пізнавальних процесах людини вона функціонує як система когнітивних уявлень/очікувань, яка спрямовує сприйняття інформації. Системний характер має й картина світу індивіда, групи або маси, залежить від особливостей інтерпретаційної матриці, яка, у свою чергу, складається із сукупності стереотипів. Різновидом когнітивних категорій є **медіастереотипи**, які продукують ЗМІ. У цьому ключі про роль мас-медіа пише дослідниця Н. Кирилова: «... перед нами канал, що транслює, побудований на ідеологічних, емоційних і навіть підсвідомих очікуваннях аудиторії ... Медіа – це не просто засіб для передачі інформації, це ціле середовище, в якій виробляються, естетизуються і транслюються культурні коди» [143, с. 22].

Як зазначає К. Стецюра, у сучасній гуманітарній теорії питання специфіки та статусу картини світу, яка формується медіа, є релевантним. Узагальнюючи досвід науковців щодо статусу сутності картини світу, яка формується медіа, дослідниця виділяє такі типи картин світу – *медіакартина світу* (І. Анненкова, І. Рогозіна), *публіцистична картина світу* (Г. Солганік), *журналістська картина світу* (В. Мансурова), *медіарекламна картина світу* (О. Єжова), *телевізійна картина світу* (М. Луков, А. Новікова) тощо [360, с. 233]. Таким чином, у найбільш загальному вигляді на основі описаних досліджень дефініція «медіакартина світу» розтлумачується так: це система знань, інтерпретацій та ціннісних орієнтацій людини про світ, яка має дуальний характер, існує у формі медіатекстів і формується в результаті безперервної інформаційної діяльності людини завдяки моделювальному потенціалу людського мислення, мови та медіа [360, с. 234].

«Медіатизація смислів, продуктом якої є медіакартина світу, стосується перетворювальної ролі медіа, які в процесі селекції, обробки і передачі фактичних даних утворюють медіатизовані значення. Фактор інверсії, який неодмінно спрацьовує там, де медіа опрацьовують "сиру реальність", є вагомим фактором створення стереотипів» [53].

Однак інтерпретація кодів, смислів у медіатексті вимагає врахування сукупності ментальних, культурних, політико-ідеологічних, соціальних, історичних характеристик.

Формування медіакартини світу не може відбуватися без урахування особливостей того, як кожна мова представляє свій власний спосіб сприйняття і організації (концептуалізації) світу. Ці значення утворюють одну систему поглядів, яка є загальноприйнятою для всіх носіїв мови. Спосіб концептуалізації дійсності національно специфічний, інтерпретація навколишнього світу відбувається за національними концептуально-структурними канонами, а основним елементом

картини світу є концепт, який вербалізується за допомогою внутрішнього лексикону [83].

Отже, розглядаючи когнітивну модель смислоформування ідеї нації, що включає 6 доміантних вершин: **1) ключовий – смисли концепту ідеї нації; 2) ідеологія; 3) державне управління; 4) засоби масової комунікації; 5) картина світу нації / соціальна міфологія; 6) самоорганізація**, варто окреслити загальний простір, в якому функціонують і взаємодіють між собою всі соціальні інститути та соціальні смисли.

Так, канали медійної взаємодії функціонують у певній соціально-політичній системі певного історико-політичного періоду, соціальні групи якої на означеному етапі є домінуючими і визначальними учасниками публічного дискурсу, зокрема медіадискурсу, що й репрезентує реальність інституційної взаємодії в медіасфері [338, с. 17]. Вибір каналів комунікації, методів, форм інформаційно-комунікаційної діяльності таких соціальних інститутів (навчальних закладів, бібліотек, політичних партій, архівів, культурно-мистецьких закладів та інших складників інформаційної інфраструктури) як суб'єктів медіасфери детермінований певними культурними кодами трансляції соціальних смислів комунікації, що, у свою чергу, визначає стійкий алгоритм загального історико-політичного дискурсу.

Отже, останній елемент запропонованої когнітивної моделі – **медіасфера як простір соціальних інститутів та соціальних смислів української еміграції в контексті інформаційно-комунікаційної діяльності еміграційної громади, створення нею спільного комунікаційного простору.**

Так, В. Сидоров підкреслює дискурсивне начало медіасфери, що реалізовується у впорядкованій участі в медіадискурсі інститутів соціуму і закономірності перманентної активізації підтримуваних дискурсом соціальних смислів. Тож, за його словами, медіасферу можна розглядати як **сукупність змісту соціально значущих дискурсів та форму їх організації, коли зміст виступає у двох своїх значеннях – як інтегральна сума смислів, складників медіасфери, і як система взаємопов'язаних смислів, що розуміються як структурні елементи**, про що докладно говорилося у підрозділі 2.3. А це дає можливість трактувати медіасферу як результат комунікації між інститутами суспільства. «Результат означає тут інформацію, яка містить в собі розуміння соціально значущих фактів, подій, явищ, відносин між людьми. Інформаційний результат освоєння дійсності, несучи в собі певну новизну, тим не менше повторює – буквально або модифікуючи – вперше досягнуті результати і, у свою чергу, утворює ще один стандарт, ще один алгоритм освоєння духовного світу людиною» [338, с. 17].

Учений наголошує на інтерпретації медіасфери як ідеального простору, в якому взаємодіють соціально значущі смисли (установки, міфи, ідеї), які виникають і «вливаються» у вже функціонуючі дискурси, що є результатом взаємодії інститутів суспільства: *«там, де закінчується публічність, де немає дискурсу, вже немає медіасфери, тому що тільки медіасфера утворює поле інформаційної взаємодії соціальних систем, їх інститутів та індивідів і тим самим забезпечує публічність такої взаємодії»* [338, с. 17–18].

Тож для аналізу інформаційної взаємодії еміграційної громади важливим є чинник спільного культурного, соціального досвіду, а незмінний тип культури, за словами В. Сидорова, визначає зміст певної медіасфери: «при зміні суспільно-економічних формацій, при радикальній зміні соціальної структури, різкою перебудові політичної влади, зміні ідеології тип культури зберігається, якщо зберігається його ядро. На всіх суспільних змінах можна знайти відбиток впливу цього стійкого ядра культури» [цит. за 338, с. 17].

Отже, за наявності спільного ментально-культурного «ядра» функціонування спільного комунікаційного простору призводить до єднання спільнот (народу, нації, національності), зокрема нації з її світовою діаспорною громадою, у рамках якого діє відповідний тип комплементарності (комунікаційної ефективності), що включає соціально стандартизовану систему символів, кодів, асоціацій, матеріальних засобів збереження інформації тощо. А це означає, що аналіз інформаційно-комунікаційної діяльності діаспори потребує вивчення її медіасфери, теорія якої і в соціально-філософському розумінні є синтезом теорій культури, політики, журналістики і масових комунікацій [269]. Безумовно, журналістика є вагомим складником такої медіареальності, що «вбирає в себе взаємопов'язані шари загальної рефлексії громадської свідомості з приводу суспільного буття», зокрема обговорення поточних соціальних проблем, історико-культурний рівень та рівень гносеологічний – про пізнання особистості, суспільства, держави, сенсів життя, добра, краси тощо [338, с. 17]. Приклад журналістики української діаспори, особливо післявоєнного періоду, яскраво засвідчує факт зіткнення в матеріалах окреслених трьох шарів медіадискурсу: аналіз соціальних питань, державотворчі дискусії були завжди обумовлені історико-політичними чинниками, політичною орієнтацією авторів.

Тож вчений В. Сидоров зауважує, що кроки в напрямі інтерпретації медіасфери повинні бути обережними, оскільки «епістемологічно ми потрапляємо в ситуацію постійного обізнання: намагаємося говорити про комунікації, але постійно говоримо про щось інше – про політику, культуру тощо, тобто аналітично ми замінюємо власне логі-

ку комунікації логікою політики, культури. Уникнути “обізнання” можна, якщо сприймати комунікації в логіці взаємодії з різним ідейним потенціалом. Мінімум суперечностей потенціалів передбачає дискусію, опонування; максимум – відкрите протиборство, коли сторони вже не сприймають звернені до них смисли» [цит. за 338, с. 18].

Феномен інформаційної взаємодії в межах медіасфери певного історико-політичного періоду важливо враховувати і під час аналізу пресових дискусій української еміграції повоєнного періоду.

На підтвердження такої тези свідчать приклади ідеологічного конфлікту на сторінках преси еміграційної громади українців післявоєнного періоду. Так, наприклад, у статті І. Багряного «“Більшовизм”, “російський імперіалізм”, “російський народ”» («Українські вісті», ч. 55–56, 4 серпня 1957 р.) піддається глибокому аналізу та розвінчання головних тез, порушених у статті п. Білинського «Чи потрібний українській політиці ревізіонізм?» («Українські вісті», ч. 54–55), які полягають у звинуваченні еміграційних політиків у політичному примітивізмі ототожнення понять «більшовизм» і «старий російський імперіалізм». «Перший треба поборювати, другий – не чіпати в цих умовах світової розгри... тактично згубно вести таку політичну лінію. Як на доказ, автор посилається на тактику Америки й інших “світових політиків” в російському питанні, які мовляв, поборюють більшовизм, але зовсім не поборюють російський імперіалізм. Те саме автор радить робити й українській визвольній політиці, інакше, мовляв, наші політики осмішують себе перед світом як люди примітивного мислення. Це одна частина його тверджень щодо тактики в боротьбі за нашу незалежність у мовах по відношенню до Росії. І друга частина – це твердження про потребу еластичної тактики по відношенню до теперішніх подій і процесів в ССРСР, з вимогою (чи порадою) в даній боротьбі серед провідних шарів КПРС і радянської імперії підтримувати... Хрущова» [12, с. 553]. Глибока аналітика статті демонструє наведену вище шаровість медіадискурсу, коли ідеологічна проблематика переходить в історико-культурну площину із підкресленням гносеологічних аспектів суперечностей. Зокрема, І. Багрянний, «розплутуючи» хибність ототожнень між поняттями «російський імперіалізм» і «російський народ», наголошував на тому, що «якраз найзавзятішими носіями російського імперіалізму протягом усієї історії були не маси російського народу, а провідні прошарки російської імперії, які склалися великою мірою не з росіян... хіба не російськими імперіалістами були різні “малороси” різних національностей, отакі потьомкіни, безбородьки, кочубеї і т. п. Маси ж російські були завжди гарматним м’ясом, солдатами, погноєм; і вони ж у минулій революції імперію якнайрадикальніше руйнували, хай і в сліпому екстазі револю-

ційного нігілізму, але руйнували, як власне нещастя...» [12, с. 554]. Така теза викриває ще одну проблему – «малоросію» як ментальну характеристику відсутності категорії національної ідентифікації. Такі риторичні фігури в статті, як: «Чи може повстання в Угорщині душили якісь абстрактні “більшовики” й абстрактні танкові дивізії якогось абстрактного “більшовизму”, а не конкретного російського імперіалізму?» [12, с. 555], «Отже, політик Америки дбає про убезпечення Америки від ідейно-політичної, а потім і мілітаристської навали більшовизму, проти завоювання й поневолення Америки, і для цього йому потрібний, насамперед, білий російський імперіалізм. Ну а ми що хотіли досягти такою самою тактикою? Переміни вивіски на нашій в'язниці?» [12, с. 555], орієнтували дискусію «з нашого штабтпункту, з позиції наших національних інтересів» [12, с. 556]. Цікаво, що І. Багряний перш ніж перейти до спростування тез «опонента» намагається зробити його «портретний» аналіз, і виявляється, що такі «маркери», як «недавній в'язень радянських концентраційних таборів», «походить з Галичини, а значить виріс в духовному кліматі, де якраз виплекався отой гатунок скрайньої й безоглядної ксенофобії, яка й на його думку відіграє роль гальма в нашій політиці» тощо виправдовують «сміливість ставлення проблеми та певну рацію в критиці нашої еміграційної політики...»

Тож цей приклад тільки підкреслює необхідність аналізу певного поля інформаційної взаємодії із соціальними системами, їх інститутами та індивідами, що і є змістом медіасфери. «Щоб побудова не виявилася громіздкою, приберемо питання міжсистемної взаємодії (скажімо, між державами), а також приватні інформаційні взаємозв'язки індивідуумів. Умовою результативності аналізу взаємодії в медіасфері повинен стати облік намірів, об'єктивно властивих сторонам, які вступають в дискурс: 1) обмінятися інформацією (ідейними установками, ціннісними судженнями, уявленнями про напрями суспільного розвитку та ін.); 2) взяти верх в інформаційному протистоянні (ідеологічно “роззброїти” опонента); 3) знайти компроміс; 4) за допомогою ідейної полеміки домогтися перевага в інформаційному полі» [338, с. 18].

Інформаційна взаємодія тих чи інших інститутів суспільства зазвичай відбувається не з метою вплинути на ідейно-політичні та моральні позиції один одного (хоча, є й таке), а з метою ідейно вплинути на інші соціальні інститути, аби вплинути на суспільство в цілому. В умовах еміграції вибір каналів комунікації, методів і форм внесення в медіасферу ідейно-політичних, моральних цінностей визначається установками комунікатора, які, у свою чергу, детерміновані культурними кодами трансляції соціальних смислів комунікації і утриманням

їх результатів у медійній сфері як стійкого алгоритму історично триваючого дискурсу, що уможлиблює перевірку їх результативності на сучасному етапі.

Результати дослідження, описані в підрозділі, висвітлено в авторських публікаціях [163; 169; 170; 177; 412].

3.2. Сценарії генерування соціокультурних смислів як націоідентифікаційна практика

Для аналізу сценаріїв генерування соціокультурних смислів, зокрема смислів концепту «ідея нації», як націоідентифікаційної практики в умовах інформаційно-комунікаційної діяльності повоєнної української еміграції варто проаналізувати інформаційні та концептуальні взаємодії домінантних вершин представленої когнітивної моделі (рис. 3.1).

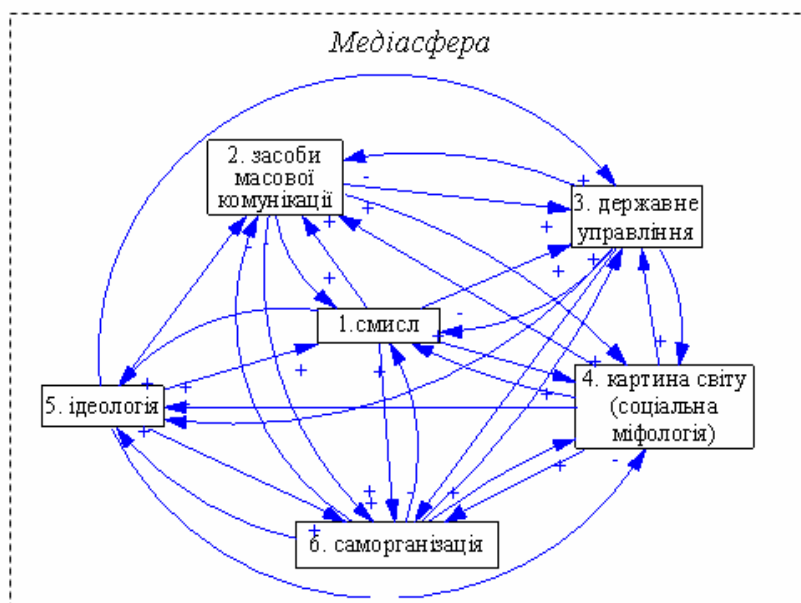

Рис. 3.1. Когнітивна модель смислоформування ідеї нації післявоєнної української еміграції в загальній системі медіасфери

«1–1» – поняття «смысл» неоднозначне, «у якому образ, уявлення можуть мати різну інтерпретацію залежно від обставин, точки зору, умов, контексту, психічного стану, пізнавальних тенденцій тощо» [112, с. 24]. Формування конотацій у породженні метафоричного смислу пов'язане з конкретними й абстрактними змістами понять. Так, на думку В. Телії, абстрактна й візуальна метафори формуються на підставі зближення абсолютно різнорідних понять, причому одне поняття описується через інше, пов'язане з першим за принципом аналогії на основі наявних загальних властивостей і характеристик [366, с. 85].

Отже, змістове наповнення смислу залежить від екстралінгвістичних обставин і може за різних історико-політичних умов інтерпретуватися по-різному: так, наприклад, смисли «національний герой», «національна еліта» можуть мати діаметрально протилежні змістові характеристики. І зміст одного смислу в контексті одного історико-політичного дискурсу, одного концепту (поняття «концепт» ширше поняття «смысл») буде впливати на трактування всього смислового поля концептосфери, тобто смислове навантаження концепту «ідея нації» в українській державотворчій концептосфері буде формуватися в межах конкретної ментальної парадигми – україноцентричної. До того ж, варто враховувати той факт, що «головна властивість смислів у тому, що їх можна відновлювати, аналізувати й маніпулювати ними для утворення нових конструкцій. Породження, інтерпретація смислів призводить до нестандартного використання можливостей, потенційно прихованих у певному арсеналі номем, виявляючи ту чи іншу грань у контексті та породжуючи інші смисли задля виявлення їхніх усіх дериваційних можливостей. Отож, породження нового смислу активізує приховані потенції слова» [112].

«1–2» – смисли як ціннісні парадигми визначали параметри інформаційно-комунікаційної діяльності ЗМК.

«1–3» – мотивація інтелектуалів материкової України до державотворчого процесу, зокрема створення дисидентського руху, творчості «шістдесятників», роботи «Української Гельсінської спілки». У 1975 р. уряди 35 держав Європи і Північної Америки, у тому числі і уряд СРСР, підписали Гельсінські угоди, що були покликані закріпити нові відносини в Європі, забезпечити виконання у кожній з них високих принципів демократії, прав людини. Розуміючи, що за умов Радянської України це практично неможливо, у листопаді 1976 р. група правозахисників об'єдналася в Українську групу сприяння використанню Гельсінських угод в Україні, або Українську Гельсінську групу. На її основі 07.07.1988 р. на 50-тисячному мітингу у Львові було проголошено створення Української Гельсінської спілки (УГС).

«1–4» – ціннісно-смилова сфера визначає міфологеми, символи, ідеологеми, конотації прецедентних феноменів, стереотипів тощо.

«1–5» – смисли концепту «ідея нації» визначили ідеологію націоналізму.

«1–6» – смисли об'єднали еміграційну спільноту для самоорганізації.

«2–1» – ЗМК виступали трибуною політичних ідеологів діаспори, тим самим транслиювали смисли як основу національної свідомості, соціальної міфології

«2–2» – засоби масової комунікації впливали один на одного, що засвідчується частими перекомбінаціями членства політичних партій у зв'язку зі зміною програмних орієнтирів, напр. В. Гришко як член ОУН(б) змінив членство в УРДП та ін.; обмін виданнями в бібліотеках, архівах; звучання друкованих художніх та публіцистичних видань у радіоефірах тощо.

«2–3» – позитивний вплив прослідковується з 80-их років, коли підтримана ЗМК творчість шістдесятників була продовжена журналістикою «перебудовного» періоду, що сприяла руйнації старого механізму державного правління, утверджувала нові підходи до розв'язання політичних, економічних, культурологічних завдань. Відхід журнальних видань від компартійних шаблонів був болісним, суперечливим. Із 1987 р. преса зважається на відкрите обговорення причин і наслідків тоталітаризму, заручниками якого стали кілька поколінь громадян [196].

«2–4» – ЗМК формулювали картину світу нації.

«2–5» – ЗМК були лише каналом транслявання ідеологічних програм.

«2–6» – ЗМК виступали об'єднувальним чинником у процесі самоорганізації.

«3–1» – державний тоталітарний апарат УРСР не просто заперечував смислову парадигму концепту «ідея української нації» та викорінював її шляхом нещадних утисків, заборон, русифікацією, а кваліфікував як злочин за статтею «буржуазний націоналізм».

«3–2» – державний тоталітарний апарат УРСР заперечував націєтворчий дискурс інформаційно-комунікаційної діяльності української нації, чинив перешкоди її реалізації (наприклад, радіозаглушення).

«3–3» – доступ до прийняття управлінських рішень державного апарату УРСР визначав характер політичної волі, політичної свідомості та політичний вибір як радянський тоталітарний, а «російський імперіалізм» висувався як політичний досвід.

«3–4» – державний тоталітарний апарат УРСР вів тотальну боротьбу проти національних архетипів, міфологем, прецедентних феноменів українства, натомість нав'язуючи стереотипи радянського «народу спасителя всього людства», підмінюючи зміст цінностей, деформуючи картину світу: «Попри найбільший за все підрадянське сококаліття натиск русифікації, головною жертвою якої було це покоління, а, може, саме завдяки надто брутальній русифікації, молодь цього покоління виросла не байдужою до української справи, а навпаки – дуже вразливою саме щодо своєї українськості... Третє покоління української молоді виростало саме у цьому повітрі, тривожний неспокій якого примусив Сталіна вдатися по війні до гри на ”слабкій

струнці” зрушених війною українців, постійно підкреслюючи “державність і суверенність” УРСР то її членством в ООН окремим червоно-блакитним прапором та власним “державним гімном”, то іншими дрібними атрибутами “незалежності”. І хоча ці зовнішні атрибути є безвартісними для українців забавками, але такими вони не сприймаються молоддю цього покоління... Усе це, поряд із постійно заперечуваними ці символи фактами русифікації і приниження української національної гідності в СРСР, тільки спрощує їй шлях до усвідомлення справжнього національно-політичного становища України в СРСР» [97, с. 180]. Цікаво, що це породжувало нові знаки-ярлики доби (за В. Гришком): «соборно-підсоветська молодь» → «новий тип соборно-підсоветської молоді людини протисоветського спротиву» [97, с. 150].

«3–5» – національна політика СРСР (у складі якого УРСР) посилювала дію російського шовіністичного курсу, русифікації та звуження повноважень союзних республік, насаджувала радянську більшовицьку ідеологію, проводячи «чистки» серед дисидентського руху, учасників якого було звинувачено у більшовицькому націоналізмі.

«3–6» – «московсько-комуністична тиранська система» (за Я. Стецьком) винищувала національно-визвольні рухи шляхом знищення їхніх форм самоорганізації: агентурно-оперативними заходами із ліквідації повстанського підпілля, застосуванням методів фізичної ліквідації (зокрема, голови Проводу ОУН-Б С. Бандери, головнокомандувача Української повстанської армії, голови Секретаріату Української головної визвольної ради (1943–1950) Р. Шухевича та ін.) і моральної дискредитації провідних українських націоналістів («убивство сл. п. С. Бандери, наклепи на УПА, на сл. п. ген. Т. Чупринку-Шухевича у зв’язку з відділом “Нахтігаль”, інсценізовані судові процеси, на яких убивства НКВД і Гештапо приписують членами ОУН–УПА, оборону з боку КГБ німецького Гештапо коштом наклепів на українських націоналістів... Вбивства, провокації, підступ і зрада – незмінні методи московських імперіялістів у боротьбі з носіями правди і волі» [282, с. 7].

«4–1» – культурні архетипи, структурний елемент картини світу, як результат культурно-історичного досвіду, закріпленого в колективній свідомості людства через мотиви і сюжети, образи і символи, закарбовані у міфах і фольклорі мовних спільнот, трансформуються на певному історичному етапі у смислообрази.

«4–2» – у процесі творення медіареальності залучаються когнітивні карти, що передбачають більш широке охоплення різноаспектної інформації, панорамний погляд на навколишнє середовище, що орієнтують журналіста на формування своєї інтерпретаційної матри-

ці, в основі якої має бути націоорієнтована картина світу, що організовує сприйняття в конкретному випадку медіарепрезентації дійсності і в загальній медіакартині світу, отже діяльності засобів масової комунікації.

«4–3» – культурна картина світу політичної української еміграції впливала на різних етапах післявоєнного періоду на світогляд українців на материковій Україні більшою чи меншою мірою (у добу хрущовської «відлиги», наприкінці 1980-х рр. тощо) (наприклад, підтриманий еміграцією рух шістдесятництва трансформував суспільну свідомість, орієнтуючи на боротьбу з тоталітарним режимом), проте, якщо вважати структурні елементи соціальної міфології – символи, архетипні образи (наприклад, символічні образи голів Проводу ОУН, символи прапору, національно-патріотичних видань і часописів, архетип свободи як фундаментальний образ всієї інформаційно-комунікаційної діяльності еміграції) як той фактичний матеріал, що лунав на масових антикомуністичних демонстраціях, прес-конференціях, меморандумах до високих державних політиків, міжнародних організацій, організованих, наприклад, Антибільшовицьким блоком народів (АБН), то слід вважати такий вплив таким, що має позитивні наслідки, адже 24 серпня 1992 р. у першу річницю проголошення Акту про державну незалежність України, ДЦ УНР передав свої повноваження владі незалежної України і припинив своє існування, а у квітні 1992 р. Конференція Середовища УГВР констатувала, що «основні завдання політичних сил в діаспорі, а саме – допомога українському народу боротися за самостійність, перестали бути актуальними, і що ті сили повинні спрямувати свою працю на шляхи громадської і політичної активності» [116, с. 740].

«4–4» – структурні елементи картини світу нації, що виступають носіями і виразниками етнічно зумовлених нюансів світосприйняття, світоосмислення та світооцінки, мають характер взаємовпливу: архетипи породжують символи, символи – еталонні стереотипи тощо. Єдиний поняттєвий базис людської мови, мислення та культури дає можливість деталізувати і втілити інтелектуально-оцінні концепти в національно-специфічних формах, що визначають характер національної ментальності. Виступаючи сполучною ланкою між сприйняттям, мисленням і мовою, національні інтелектуально-оцінні концепти реалізуються на лексичному рівні мовної системи у вигляді певних образів, еталонних стереотипів та символів. Завдяки своїй природі оцінно-експресивна метафора також здатна породжувати стереотипи – еталонні національно-культурні уявлення (образи), що відіграють провідну роль у продукуванні мовою вторинного символічного простору.

У цьому контексті варто уточнити, що картина світу нації, її соціальна міфологія може мати два варіанти реалізації: мовну (МКС) і концептуальну картини світу (ККС). Концептуальна картина світу – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, а й система смислів, утілена в ці реалії через слова – концепти. ККС – це базис картини світу як ядра світогляду, який несе в собі риси специфічно людського способу світосприйняття. ККС містить узагальнену інформацію про світ, ширша і багатша, ніж МКС.

«З точки зору засобів формування суб'єктивно-модальних смислів, можна сказати, що модальність представляє собою систему різнохарактерних і різноаспектних засобів кваліфікації повідомлюваного, що реалізуються через лексичні, граматичні (морфологічні, синтаксичні), комбіновані, реально існуючі засоби мови, які формують семантичний обсяг суб'єктивної модальності, численні значення якого не завжди мають пряме відношення до граматики [343, с. 4]. Одну з найважливіших ролей у формуванні суб'єктивно-модальних смислів публіцистичного тексту, в основі яких лежить концептуальний образ світу, відіграють модальні засоби риторико-стилістичного рівня. Тож інтерпретація метафор, що є механізмом відображення картини світу, є водночас механізмом конструювання тієї ж картини світу.

«4–5» – в основі ідеології покладено ціннісну парадигму нації. «Мовна картина світу (МКС) експлікує концептуальну картину світу, відображаючи в лексиконі і граматичній будові мови певні сітки концептів – категоріальних утворень, в яких відбито результати як особистісного пізнання навколишнього світу, так і суспільного (традиції, ідеологія, вірування, соціальні практики)» [193, с. 37]. Із цього твердження випливає, що картина світу відображає концептуальне поле суспільного пізнання світу – ідеологію. «Різні картини світу, притаманні етносам, що складають націю, можуть бути синтезовані на основі єдиного міфу як світоглядного ядра, в якому присутнє сакральне, що надає сенс існування окремій людині та поліетнічній спільноті. Звісно, стрижневою міфологемою повинна виступати певна система ціннісно-сміслових компонентів (в умовах української нації це, звісно, українське сакральне). На думку О. Гриценка, в основу українського сакрального покладено цінності хліборобської праці, батьківського авторитету, родинної честі, православної ідентичності та козацької субкультури» [401, с. 120]. Отже, національний міф як фундамент соціальної міфології, національної концептуальної картини світу основною міфологемою повинен мати ціннісно-сміслові елементи.

О. Яремчук підкреслює визнання багатьма вченими єдиної архетипної основи національного міфу та ідеології. «Зокрема, Р. Барт не вважав доцільним проводити семіотичне розмежування між міфом та

ідеологією, визначаючи останню як уведене в рамки історії міфічне утворення, що відповідає певним суспільним інтересам» [405]. І тому підтвердженням є те, що політичними ідеологіями вважають певні сукупності взаємопов'язаних ідей, цінностей, символів та ритуалів, призначених об'єднувати людей заради спільних політичних дій.

Ідеологія – не відображення дійсності, а певний проект впливу на неї, що пропонує ідеальний образ, що має свою центральну цінність і відповідає на питання «як має бути?». І такою центральною цінністю для української еміграції третьої хвилі став саме національний міф.

«Національний міф як феномен, за допомогою якого традиційно позначається сукупність ідей, наративів, політичних гасел, філософських концепцій, художніх світів, випливає з певним чином пізнаної або сконструйованої реальності та орієнтований здебільшого на інтереси соціально-політичної практики... Це знакова система, яка регулює стосунки певного колективу, народу з зовнішнім світом за допомогою символів, метафор, міфологем» [404].

«4–6» – на нашу думку, саме політична українська післявоєнна еміграція як форма саморганізації української національно свідомої громади за кордоном задіяла для реалізації державотворчого процесу архетипний та міфологічний потенціал спільноти, що складає національну картину світу.

Ініціативна громада знаходила стрижень для об'єднання, на початкових етапах це була церква, створені при ній хори, театральні студії, недільні школи, періодичні видання. Поступово церковні громади, неформальні земляцтва розширювали свою діяльність, почали об'єднуватися, реєструватися як неурядові організації. Концепти нації та релігії стали ключовими в ідеологічній парадигмі націоналізму української еміграції. Для життєдіяльності необхідні підтримка влади та громадянського суспільства в країнах перебування, тож «у процесі національного міфотворення слід підкреслити важливість творчої взаємодії свідомості особистості з несвідомими вмістами “Я”, у результаті чого відбувається синтез архетипних складових різних рівнів: універсального, етноспецифічного та особистого ... спільний вчинок етнокультурної міфотворчості уможлиблюється завдяки спеціальній ситуації, яка передбачає: по-перше, те, що група спільно створює міфологічний простір наративів, який потенційно вміщує культуротворчі ідеї й форми їх реалізації; по-друге, у групі відбувається трансцендентування “Я” окремих особистостей за межі усталених стереотипів, установок і т. ін. Ситуація спільного вчинку з'являється завдяки індивідуальній значущості спільних соціокультурних завдань (наприклад, консолідація в суспільстві) і відбиває взаємодію об'єктивних суспільних умов та суб'єктивних обставин її учасників» [404].

«5–1» – ідеологія нації має як відобразити ціннісно-смыслову сферу, так і впливати на її формування. «Ідеї людей, які стають переживаними смислами, через відповідні собі життєві акти їх носіїв перетворюють світ, а кожна ідеологія є задумом конструювання суспільства, оскільки творить взірць ідеального прийдешнього у вигляді пропозиції спільноті стрижневої вартості в драбинці цінностей для того, щоб спочатку елітні, а потім і пересічні співучасники спільноти привласнили цю цінність та перетворили її на провідний сенс своєї ієрархії смислів» [375]. У контексті розгляду впливу ідеології на смыслові орієнтири української політичної еміграції важливо відзначити, що саме націоналізм є тією політичною течією, ідеологією, яка «ставитиме національні цінності та національні смисли вище від усіх інших політичних цінностей і смислів, проявляється в любові до рідної спільноти та її національних цінностей, у служінні національним смыслам та в породженні відповідних пасіонарних життєвих актів, у яких реалізуються національні смисли, у повазі до національних смислів інших націй» [375].

Ідеологія як втілення провідних смислів ієрархії, смислів особистостей і супутніх цінностей у груповій драбинці єднає людей у спільноти, які творять себе як великі життєздатні громади, розбудовують свою культуру та історію навіть поза державним утворенням, в еміграційних умовах. «Політичні цінності слугують такими взірцями кращого суспільства, які спонукають громадян, котрі їх привласнили і трансформували у смисли, до відповідної політичної активності. Ідеології консерватизму, соціалізму, лібералізму та демократії презентують своїм послідовникам перспективні взірці хорошого суспільства, яке вибудовується завдяки втіленню в життя цінностей збереження традицій (консерватизм), справедливого розподілу матеріальних благ (соціалізм), свободи в реалізації прав людини (лібералізм), народовладдя (демократія). Провідні смисли ієрархії смислів ідеалістичного націоналіста спрямовані в ефективне прийдешнє рідної уявної спільноти, а провідні смисли ієрархії смислів патріота спрямовані на матеріалістичне сьогодення. Патріот задовольняється перебуванням рідної спільноти в стані етносу, а націоналіст прагне перетворення етносу в націю. Націоналіст завжди є патріотом, а патріот націоналістом не завжди» [375]. Отже, визнання самостійної соборної України як єдиного політичного ідеалу сформувало й основні смыслові параметри ідеї нації за кордоном для українських емігрантів.

«5–2» – окреслений період дослідження стосується другої половини ХХ ст., проте процес формування базових ідеологічних засад націоналістичного руху, а точніше його організаційна еволюція розпочалася із середини 1920-х рр., і значним кроком у цьому процесі

стало створення націоналістичних часописів («Національна думка», «Державна нація», «Розбудова нації»), на сторінках яких і оформлювалися основні ідеологічні постулати руху. Отже, ідеологія для української еміграційної спільноти стала смисловим орієнтиром для пресових органів інститутів діаспори, проте засоби масової комунікації (конференції, архіви, пресові органи, радіопроекти) не виконували незалежної аналітичної функції, а лише репрезентували ідеологічні підвалини еміграційних інститутів. Тому навіть сучасникам важко сформулювати об'єктивну програмну концепцію всіх представників національно-визвольного руху української політичної еміграції за умови ознайомлення з інформаційно-комунікаційною діяльністю лише одного з його учасників, оскільки оцінка потенційно буде односторонньою (напр., програмні концепції І. Багряного, С. Бандери, Л. Ребета та ін.).

«Механізм поширення націоналістичних ідей в різних країнах перебування української еміграції полягав у розгортанні активної діяльності системи розповсюдження видань, завдяки якій виникла розгалужена мережа націоналістичних осередків в різних регіонах світу. Заснування націоналістичними організаціями того чи іншого часопису переслідувало конкретні завдання: по-перше, відобразити формування нової політичної течії в еміграції шляхом відокремлення молодих радикалів від усього еміграційного загалу, по-друге, засвідчити кількісне й якісне зростання націоналістичного руху на усіх теренах; по-третє, конкретизація ідейних засад та консолідація навколо них розрізнених осередків в єдине політичне русло» [239].

«5–3» – ідеологічні засади націоналізму як політичної течії в УРСР після Другої світової війни на більшості території України розвивалися повільно: пропагандистська політика влади була орієнтована проти українських націоналістів, що виявлялося через методи «насаджування ярликів», маніпулювання історичними фактами та нетерпіння; населення було зорієнтоване на реабілітацію народно-господарчого комплексу, який зазнав втрат після окупаційних дій німців в Україні. Тож радянська влада зробила всі кроки масової пропаганди та агітації з негативізації образу українського націоналіста, позиціонування націоналізму як завжди буржуазного, а буржуазного як такого, що вороже для комуністичного ладу, застосовуючи при цьому фізичне насилля та провокації. Проте комунікаційні мережі еміграційної громади з материковою Україною все ж встановлювались. Так, Ю. Борець у своїй праці «За Україну, за свою волю» зазначає: «З діаспори в Україну направляються зв'язкові річними дорогами ... Серед тих героїв-відчайдушників Охримович, Матвієнко, командир Громенко та багато інших. Багато їх там загинуло» [40, с. 174]. Саме агресивна політика Москви по відношенню до українського націоналізму

спричинила загибель його ідеологічних провідників: «Бо дуже велику увагу приділяла Москва нашій патріотичній спільноті в діаспорі та ще більшу – нашим зав'язкам з УПА в Україні... Допомогти нашій УПА на тому повоєнному етапі боротьби виявили охоту також західні розвідки, зокрема англійська. Їхній провідний розвідник Філбі, в порозумінні з Америкою, організував перевезення літаками наших зв'язкових в Україну. Але в той час Філбі вже працював для Москви. Ця співпраця світових розвідок з комуністичною Москвою спричинила нам багато жертв, і то з тих найкращих, що ставили ядро ОУН» [40, с. 175]. Ідеологічні провокації з боку СРСР виявлялися у форматі створення прихильниками імперського панування Москви (без комуністичної ідеології) у 1952 р. Координаційного центру антибільшовицької боротьби (КЦАБ), проте Антибільшовицький блок народів розпочав інформаційну боротьбу проти КЦАБ, зокрема статтею С. Бандери «З москалями нема спільної мови», де твердить що «тепер московські імперіалісти на еміграції, під формою протибольшевицької акції і спільного фронту, намагаються захопити під свій вплив політику західних держав на цьому відтинку та скерувати їх акцію на єдинонеділимські рейки, на шкоду визвольним змаганням України та всіх поневолених Москвою народів. Вони намагаються зіпхнути справу державної самостійності України з політичного обрію й утвердити у світовій політиці переконання, що нібито суттю цілого протибольшевицького змагання є тільки справа усунення комуністичного режиму і системи, а самозбереження московської імперії не підлягає жодній дискусії» [30]. Отже, ідеологічні виміри національно-визвольного руху, що будували комунікаційні мости з материковою Україною поширенням брошур, друком «заборонених» дисидентів, опозиційними статтями в закордонних пресових органах, а саме побудова Української суверенної держави, справдилися з проголошенням незалежності України, проте, за словами Ю. Борця, панівною лишилася комуністична аристократія, а свідомими і патріотичними – лише старші люди і ті, які повернулися з Гулагів імперії, решта виховані в антиукраїнському дусі – антимазепинці, антипетлюрівці, антибандерівці, оскільки «новий президент був вихований на тому ж комуно-московському стереотипі...і вже у вільній Україні!... виступив проти наших героїв ОУН-УПА» [40, с. 175]. Натомість справдилися ідеологічні міркування І. Багряного щодо побудови нового незалежного українського суспільства з-підрадянським українством, тож кореляцію «ідеологія – державне управління» варто інтерпретувати як позитивний вплив першої позиції.

«5–4» – поширення та зміцнення націоналізму, зокрема українського, вимагає створення світоглядно-ідеологічного підґрунтя, яке б

на раціональному рівні відображало систему ціннісно-сміслових орієнтацій людської діяльності та водночас впливало б на продукування національних солідарних почуттів [44, с. 3]. Отже, ідеологічна парадигма й відображає соціальну міфологію нації, і формується зі смислової парадигми українства.

«У контексті онтологічних засад націоналізм... є своєрідним міфологічним феноменом, міфологічною, архаїчною свідомістю нації, бо потребує самовідданої любові і готовності самопожертви заради нації, потребує усунення індивідуального начала і надання більшої ваги колективному... У цьому сенсі націоналізм може бути реалізованим у вимірах міфологічної свідомості нації, де провідними ідеями є ідеї самопожертви заради нації» [44, с. 6–7].

«5–5» – взаємодія змістів домінантної вершини «ідеологія» в еволюції націоналістичного розвитку української політичної еміграції другої половини ХХ ст. мала в історії державотворчого процесу деструктивний характер.

Постанови II-го Великого Збору ОУН (які, по суті, стали програмою для ОУН (м)) та постанови II-го Великого Збору Револьюційної ОУН (відбувся у Кракові 1–4.04.1941 р. і став програмою для «бандерівців») в ідеологічному плані особливо не відрізнялися [285]. «Найбільш характерно подібність обох програм виявляється у головній меті обох фракцій, яку мельниківці бачили у створенні "Української Суверенної Соборної Держави", а бандерівці – в утворенні "Суверенної Соборної Української Держави". Цікавою відмінністю між програмами є вождистський характер керівництва Організацією, який наполегливо декларували мельниківці (А. Мельник навіть продовжує використовувати титул "Вождь Нації", яким до цього було прийнято титулувати Є. Коновальця як єдиного лідера українського націоналістичного руху), а бандерівці намагалися всіляко уникати, декларуючи принципи керівництва Організацією у більш демократичному ключі. Між тим, А. Мельник (на відміну від Є. Коновальця) на роль харизматичного «Вождя» ніяк не підходив та у його керівництві важко віднайти авторитарні риси, натомість С. Бандера, який від самого початку єдино визнаним керівником фракції не був ані фактично, ані формально, з часом набув все більш авторитарних рис і керував Револьюційним Проводом достатньо харизматично» [208].

III-й (Надзвичайний) Великий Збір револьюційної ОУН (1943 р., Тернопільщина) окреслив ідеологічні розбіжності між мельниківцями та бандерівцями. У постановах Збору висувалися тези про знищення всіх форм класової експлуатації (замість ідеї національної солідарності), побудову всенародної держави (замість держави національної), «вільну людину» (замість примату національних цінностей над зага-

льнолюдськими) [285, с. 99–112]. Гасло «Україна понад усе!» поступається місцем гаслу «Свобода народам! Свобода людині!». Ідеологічний вектор Організації з інтегрально-націоналістичного змінюється у соціал-демократичний бік, що пояснюється передусім зовнішніми обставинами. Як зауважує М. Кравченко, «соборницький характер ідеології ОУН змушував бандерівців все більше зважати на інтереси представників підрядянської України. Отже, до організаційних рядів вливаються нові люди – представники Сходу, які на відміну від інтегральних націоналістів Заходу, стоять на націонал-демократичних позиціях, деякі риси якої мають відверто соціалістичний чи навіть націонал-комуністичний характер» [208], таке зміщення ідеологічних позицій, у свою чергу, призвело до переміщення членів організацій – наприклад, від «бандерівців» до «багрянців» (які також зазнали ідеологічного розколу) та нестабільності в рядах революційної ОУН. Еміграційний Провід (С. Банедра, С. Ленкавський, Я. Стецько та ін.) продовжували триматися «дорозкольних» позицій, розглядаючи ідеологічні метаморфози як тактичний хід. Крайові ідеологи (передусім О. Дяків-Горновий та П. Полтава) «сприймали ідеологічну ревізію цілком серйозно. Між тим абсолютна більшість націоналістів на низовому рівні були зайняті активною підпільно-партизанською діяльністю, що фактично зумовлювало ігнорування ними ідеологічних метаморфоз. Тому, новий розкол (відокремлення ОУН(з)-двійкарів) розтягнувся на 1946–54 роки» [208].

Таким чином, український націоналістичний рух до кінця 1950-х рр. представляв три антагоністичні організаційні структури – ОУН(м), ОУН(б) та ОУН(з). «Мельниківці» та «бандерівці» категоріально в ідеологічному плані мінімально відрізнялися, дотримуючись інтегрально-націоналістичних позицій, ОУН (двійкарі) стояли на націонал-демократичній платформі. Хоча постанови післявоєнних Великих Зборів ОУН засвідчують поступову ідеологічну еволюцію у націонал-демократичному напрямі.

«5–6» – ідеологія як набір ціннісних параметрів лягає в основу «процесу, у ході якого створюється, відтворюється або вдосконалюється організація складної динамічної системи» [29, с. 14], тобто самоорганізації політичної української еміграції. До того ж, за В. Лісовим, ідеологія означає сукупність взаємопов'язаних ідей, цінностей та символів, які мають світоглядне значення для певної групи [225]. Генеза українського націоналізму від 1920–1930 рр. репрезентує кілька етапів, які потрібно розглядати синхронно – організаційне та ідеологічне оформлення руху – від груп, «гуртів» до стрункої і територіально розгалуженої політичної організації, завершуючи її розколом, накреслення ідейних засад націоналістичного світогляду на сторінках суто націоналістичних часописів та одночасна участь у консолідації національних сил в еміграції [239].

«6–1» – повоєнна українська еміграція, об'єднуючись в політичні, культурно-просвітницькі інститути, трансливала на рівні аксіологічному, ідеологічному, образно-метафоричному націєтворчі смисли. «Якщо об'єктивно стійкість досягається завдяки фактору організації діаспори (органи самоврядування, навчальні, культурні та інші організації), то суб'єктивно – існуванням певного стрижня (національна ідея, історична пам'ять, релігійне світосприйняття). Умовно українську діаспору можна назвати, за оригінальною гіпотезою Л. Гумільова, пасіонарною (тобто їй притаманна спадкова кількісна характеристика, що зумовлює здатність індивіда (та групи індивідів) до боротьби), оскільки громадяни українського походження, які зараховують себе до української діаспори, намагаються зберігати та поширювати українську етнічність в умовах іноетнічного середовища» [87, с. 50]. Проте Р. Кісь піднімає цю проблему на рівні синхронії (йдеться про період четвертої хвилі еміграції), констатує кризу українського соціокультурного простору, оскільки «сьогоднішній відступ українства (як культууроутворювального осередку) десь на загумінки суспільного життя зумовлений не тільки граничним послабленням (а подекуди – й паралічем) українського сенсотворення... а також і тим, що велетенський постсовєтський цивілізаційний конгломерат усе дужче й дужче... буквально затоплює... “хвиля”... особливої версії петербурзько-московсько-новосибірської субглобалізації» [146, с. 109].

«6–2» – у статті І. Лисяка-Рудницького, вченого, історика, «Що робити?» автор наголошував на недемократичності діяльності значної частини українського еміграційного табору і звертав увагу на цілі діяльності демократичних еміграційних сил: необхідність «періодичної зміни лідерів» у середовищі самої діаспори; розмежування церковної і політичної сфер; систематичний обмін думок щодо нагальних проблем і виховання терпимості «супроти неортодоксальних, суперечливих поглядів»; створення в еміграції демократичної української преси, «співіснування й суперництва між кількома (принаймні двома) партіями в лоні одного суспільства» тощо [223]. Тож, якщо в контексті впливу ЗМК для функціонування самоорганізованого закордонного українства відігравали об'єднувальну роль, то говорячи про вплив організованих еміграційних спільнот на ЗМК, доводиться констатувати трансляцію через комунікаційні канали ідейно-програмових констант лише конкретної організації.

«6–3» – дивитись «3–6», проте у даному випадку варто говорити про позитивні наслідки впливу інститутів української еміграції на державотворчий процес, оскільки результатом громадської та політичної активності еміграційного самоорганізованого національно-визвольного руху стала незалежна Україна.

«6–4» – використання синергетики (синергетика – сфера науки глобалізації, яка має принципово міждисциплінарний характер: досліджує кооперативні явища в нелінійних нерівноважних, нестаціона-

рних відкритих системах, тобто процеси саморганізації) у культурі зводиться до трьох аспектів її взаємодії з суспільством: «1) синергетика як картина світу; 2) синергетика як методологія; 3) синергетика як наука. Синергетична картина світу включає в себе і людину, де вона покликана усвідомити свою роль і відповідальність у єдності співтворчості з природою, необхідність підпорядкування законам коеволюції» [345, с. 72]. Основою виникнення самоорганізаційних процесів в українській еміграції виступає дихотомія внутрішніх етносоціальних процесів та етнокультурної самоідентифікації діаспори [383, с. 7]. Тож категорії картини світу – національні архетипи, символи, національні міфи тощо – становлять основу синергетичної картини світу українців за кордоном. Як зауважує Т. Полоскова, згідно з положенням про те, що основний критерій, що визначає приналежність до діаспори – етнічна самоідентифікація як результат свідомого вибору особи, варто віднести діаспору до так званого активного типу систем (за П. Чеклендом), де учасники діють відповідно до своєї картини світу, у рамках правил і практик, прийнятих в даній культурі [383, с. 17].

«6–5» – ідеологія для етнічної спільноти в зарубіжному просторі є мобілізуючим чинником, що артикулює систему політичних, соціальних, культурних та ін. цінностей, тож спільнота самоорганізовується, спираючись на ідеологічну платформу (дивитись «5–6»).

«6–6» – «Спільною ознакою для виникнення та існування самоорганізаційних процесів у середовищі української діаспори є поява і зростання порядку у таких системах, водночас із поступовим віддаленням від хаотичного стану» [383, с. 17]. Унаслідок організаційних процесів у діаспорі виникають різноманітні стабільні статичні структури типу об'єднань, спілок, союзів, фондів тощо. Чинники самоорганізації (за К. Черновою): етнічна однорідність переселенців, умови перебування в ізооточуючому середовищі, які сприяють згуртованості та консолідації даної етнічної групи, компактність розселення та, головне, національна самоідентифікація та самосвідомість.

Проте суперечності між українськими організаціями закордонного українства, чвари з приводу управлінських повноважень екзильних урядів, зокрема Державного правління (ОУН(р)) та Державного центру УНР кваліфікують внутрішні міжінституційні взаємозв'язки як такі, що переживали кризові етапи.

Для реалізації сформованого орграфу формують матрицю суміжності $C = \|c_{ij}\|_{n \times n}$ відповідно до наступної умови:

$$s \operatorname{gn}(u_j, u_i) = \begin{cases} 1, \text{ якщо ребро } (u_j, u_i) \text{ додатне,} \\ -1, \text{ якщо ребро } (u_j, u_i) \text{ від'ємне,} \\ 0, \text{ якщо ребро } (u_j, u_i) \text{ відсутнє.} \end{cases} \quad (1)$$

Отже, матриця ідеї нації, побудована у двомірному вимірі (0 / +/-1), має такий графічний вигляд, що демонструє характер взаємозв'язків між елементами: «0» – відсутність зв'язку; «(+/-)1» – відповідно конструктивний / деструктивний зв'язок.

	1	2	3	4	5	6
1	+1	+1	+1	+1	+1	+1
2	+1	+1	+1	+1	0	+1
3	-1	-1	-1	-1	-1	-1
4	+1	+1	+1	+1	+1	+1
5	+1	-1	+1	-1	-1	+1
6	+1	-1	+1	+1	+1	-1

Досліджується автономний імпульсний процес за правилом:

$$v_i(t+1) = v_i(t) + \sum_{j=1}^n \text{sgn}(u_j, u_i) p_j(t), \quad (2)$$

Тобто, початковий одиничний імпульс подається до певної керуючої вершини, яка має свій номер в орграфі, тому в матриці суміжності його буде позначено одиницею. Вирішення (1) та (2) дають змогу отримати гіпотетичні сценарні результати дослідження.

У результаті здійсненого когнітивного моделювання отримано такі результати:

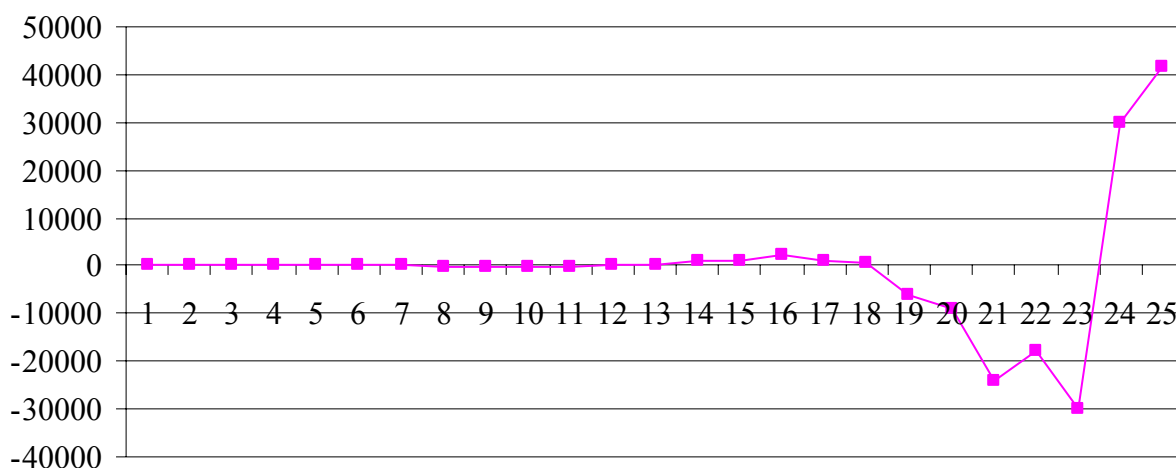

Рис. 3.2. Динаміка розвитку вершини «смысл» під дією впливу через засоби масової комунікації

Смысл несуттєво розвивається до 16 періоду, після чого його роль знижується до 23 періоду, оскільки із часом актуальність смислів змінюється, тому використовувані технології засобів масової комунікації потребують перегляду у бік встановлення їх відповідності до вимог сучасності. Оскільки переорієнтація засобів з урахуванням нових факторів

розвитку вимагає часу, з 18 по 23 період актуальність смислу втрачається, проте, після здійснених перетворень, комунікаційні канали як транслятори і генератори смислів знову працюють, що обумовлює суттєве зростання його ролі. Зазначене підтверджується зростанням динаміки досліджуваної вершини після 23 періоду (рис. 3.3).

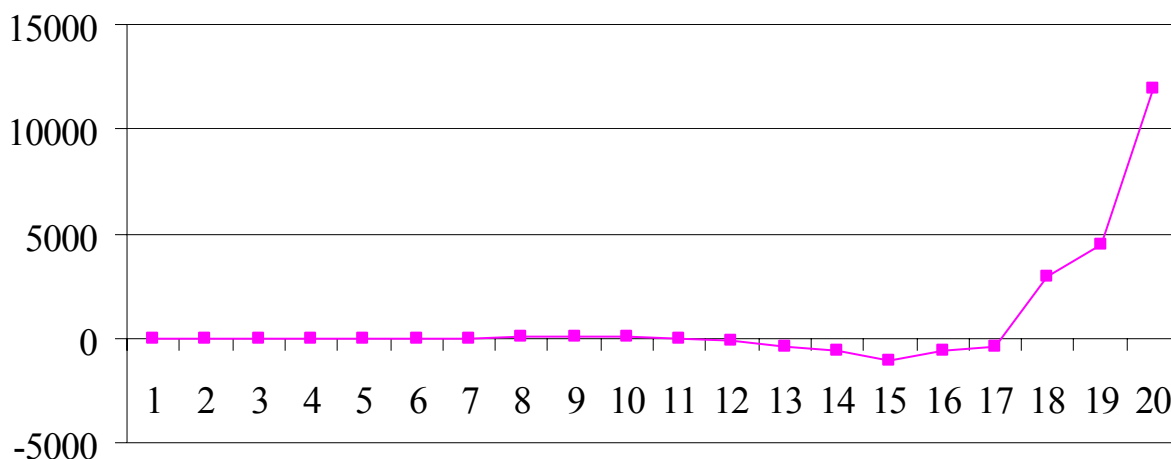

Рис. 3.3. Динаміка розвитку вершини «смысл» під дією впливу держави

Держава як інституту позитивно впливає на формування та на розвиток смислів (рис. 3.4). Динамік із 17 по 20 періоди демонструє, що державні важелі значно впливають на смислоутворення.

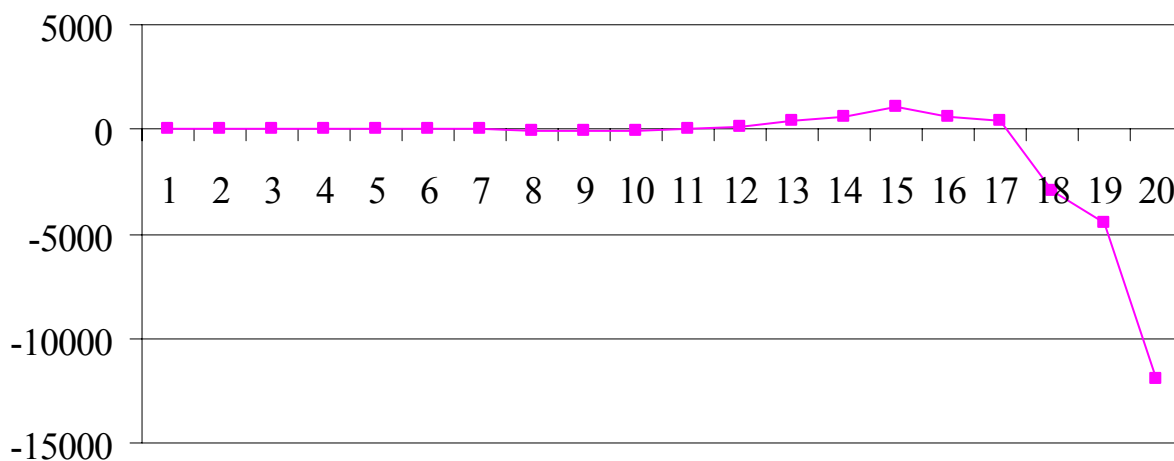

Рис. 3.4. Динаміка розвитку вершини «смысл» під дією впливу соціальної міфології

Смисли під дією впливу картини світу (соціальної міфології) незначно розвивається до 15 періоду, після чого його роль знижується та стає не актуальною (рис. 3.5), адже статична система «образів світу» не задіяна як сукупність державотворчих орієнтирів, не в змозі «утримати» смислоформувальний потенціал.

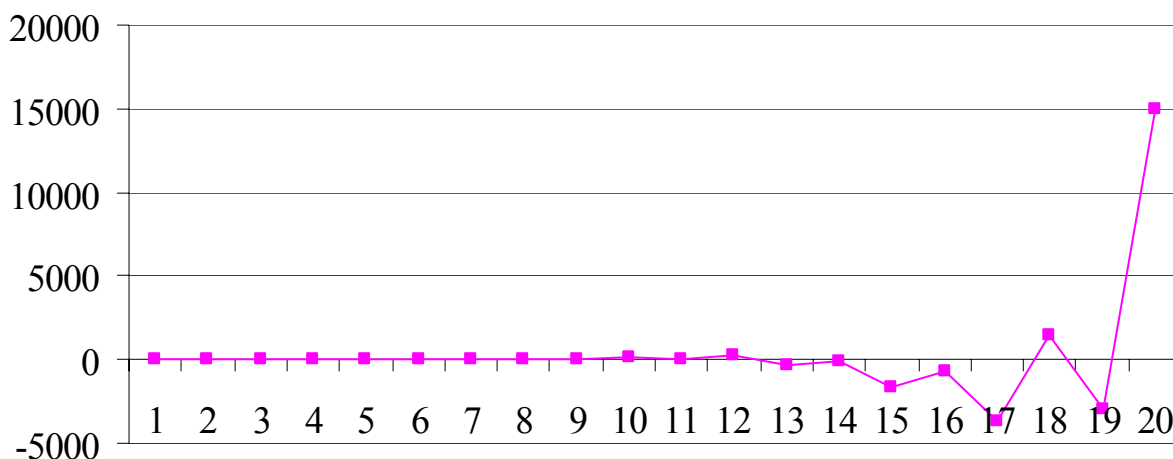

Рис. 3.5. Динаміка розвитку вершини «смысл» під дією впливу ідеології

Вплив ідеології на розвиток смислів проявляється позитивно після 19 періоду (рис. 3.6.), його нечітка динаміка з 12 до 19 періоду лише підтверджує певний необхідний суспільству час для перетворення міфологем, стереотипів, символів тощо у ціннісну, ідейну парадигму.

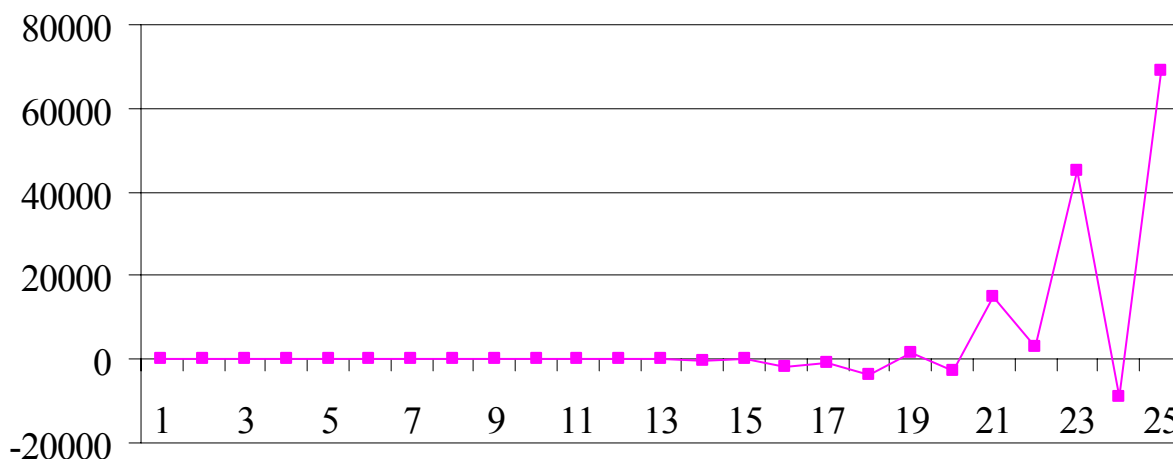

Рис. 3.5. Динаміка розвитку вершини «смысл» під дією впливу самоорганізації

Різка зміна показників «позитивної» та «негативної» динаміки демонструє не завжди узгоджену дію формацій самоорганізації, що призводить як до різкого «конструктиву» та «деконструктиву».

Отже, засоби масової комунікації як чинник смислоформування у період t (1945–1991 рр.) в умовах еміграції відповідно до графіків характеризується потужним змістовим компонентом, проте послабленням інтенсифікації впливу через технічні складнощі забезпечення ко-

мунікації (географічна віддаленість материкової України, заборона функціонування «буржуазно націоналістичних» еміграційних ЗМК на материковій Україні, технічне забезпечення ЗМК не задовольняло в повному обсязі цільову аудиторію діаспори і материкової України). Картина світу нації (соціальна міфологія) як статичний чинник виступає радше змістовим наповненням факторів, що характеризуються більшою динамічністю. Таким чином, високою інтенсифікацією впливу на смисли характеризуються чинники самоорганізації, державного управління (деструктивного в межах аналізованого періоду) та ідеології.

Результати дослідження, описані в підрозділі, висвітлено в авторських публікаціях [184].

РОЗДІЛ 4

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ: НАЦІЄТВОРЧІ СМИСЛОВІ ОРІЄНТИРИ

4.1. Аксіогенеза публіцистики як сегменту інформаційно-комунікаційного простору української еміграційної громади: смислове навантаження

Спадщина провідних публіцистів упродовж багатьох років сприяла формуванню політичної філософії суспільств і держав. «Для кращого розуміння призначення публіцистики, передовсім політичної, водночас – для випрацювання чіткіших методологічних засад сучасної журналістської науки осмислення цих та інших текстів допоможе автентичніше збагнути хід історичного процесу, позбутися успадкованих упереджень» [235, с. 13]. Тож, варто звертатися до першоджерел, враховувати контекст епохи, відновлювати національно-духовні, націєтворчі дискусії української діаспори. На думку О. Забужко, важко говорити про формування смислів, коли немає трибуни, тільки друкована аналітика може виступити смислоформувальною; письменниця згадує слова французького есеїста Олів'є Мажена про те, що інтелектуали були авангардом, вели за собою суспільство, а сьогодні їх замінили експерти і мас-медіа. Аби змінити ментальну матрицю суспільства тотально викривлених смислів, варто напрацювати систему кодів [301]. Проте для цього варто мислити парадигмами дискурсу ХХ ст., звертатися до спадщини діаспори – людей з подвійною оптикою [278].

Аналіз макротекстів публіцистів дає змогу визначити філософічну аргументаційну базу, відмінності в акцентах і мотиваціях, ідеологічно-політичні пресові коди певного історико-політичного періоду. Варто згадати твердження Й. Лося про те, що «збереження пошани до правди і пізнання передбачає: по-перше, сповнення обов'язку щодо історії, по-друге, обов'язок пам'яті. Для публіциста-історика не може бути заборонених тем і жодні – політичні, ідеологічні, особисті – умови й тиски не повинні перешкоджати йому пізнавати, видобувати, класифікувати, систематизувати та інтерпретувати факти. Це особливо стосується тих періодів історії, які виявилися надмірно напруженими, пасіонарними з катастрофічними, або позитивними результатами. Чимало сфальшовано, приховано, переінакшено. Маємо сягнути до інституціональних, а також архівів людської пам'яті, до сумлінь людей, причетних до знакових подій» [235, с. 18]. Так пресово-

публіцистична парадигма еміграційного дискурсу української громади в діячності дає змогу простежити змодельованя історико-політичного конфлікту «нація (український народ) – вороги («поляки, москалі, німці і знову москалі»)), проблему ґрунтовної «українізації» державної системи, значущості інституцій, національної еліти, об'єднання нації навколо Народних домів, товариств тощо для розвитку національно-культурної свідомості, що є запорукою державотворення в публіцистичному матеріалі, та ін.; розгортання символічної системи координат ментальних архетипів; реалізацію духовно-світоглядних пресових кодів тощо.

Багаторічний поступ політичної, світоглядної публіцистики розглянуто в працях М. Волкодава, Т. Дзюби, Д. Дуцик, О. Левкової, Й. Лося, Д. Прилюк, Г. Штромайера та ін.

До того ж, як підкреслює Т. Дзюба, «у публіцистичній сфері апробувалися проекти майбутньої національної організації... За допомогою публіцистичних засобів витворювалася колективна національна пам'ять» [104, с. 296].

Український публіцистичний дискурс постійно висував на авансцену особистості, наділені певною місією. «Наш обов'язок – ще раз “покопирсатися” в думках попередніх учасників світової драми, зібрати воедино потужний мислительний, водночас, прогнозуючий ресурс. Незважаючи на тотожність сердець, відмінність духу, публіцистика попередніх епох є тим речником оновлення, що з'являється у переломні моменти людської історії» [235, с. 33–34].

Так, наприклад, у публіцистичному наративі повоєнного еміграційного дискурсу українців нині вже склався своєрідний метатекст, що акумулював інтерпретаційну рецепцію журналістського спадку І. Багряного («Під кригою сталінсько-хрущовської реакції», «Нова фаза наступу на еміграцію і наша відповідь», «Камо грядеши?» та ін.), С. Бандери («Слово до ОУН» та ін.), С. Галамая («Боротьба за визволення України (1929–1989)» та ін.), В. Гришка («Реабілітація націоналізму, як... інтернаціоналізму», «“Під Бандерою” і з Багряним» та ін.), А. Мельника («За що люблю свій край» та ін.), П. Мірчука («Революційний змаг за УССД» та ін.), Л. Ребета («Світла і тіні ОУН» та ін.), М. Скрипника («Національна політика на Україні» та ін.), Ю. Шереха («Думки проти течії» та ін.) та ін., що ретельно репрезентує процес зародження, становлення та утвердження різних політичних течій у середовищі повоєнної української еміграції. Проте в цих публіцистичних студіях відчутна заангажованість авторів, які були безпосередніми учасниками та творцями організованого націоналістичного руху, а тому репрезентували контент інформаційно-комунікаційного простору в «потрібному світлі», часто оминаючи невігідні аспекти їхньої

діяльності, але, водночас, формуючи свій «каркас» стереотипів, символів та ідеологем.

Та разом із цим досвід знакових постатей діаспорної публіцистики засвідчує плідотворність процесу «дифузії» жанрів, інтеграції публіцистики в белетристичну оповідь, філософський трактат чи політичне розслідування. «Вони оцінювали події у світлі усіх факторів, що їх визначають. Публіцистика спроможна увібрати в себе і виразність портретів, і епос, і драму, і усю багатоманітність проявів дійсності. Факт не повинен перетворюватися на фетиш, завжди треба враховувати історичний, соціальний і культурний контекст. Крім того, публіцистика має володіти й естетичною цінністю, що якраз притаманне українській традиції» [235, с. 33].

«І на материку, і в діаспорі українство мислило, а не просто реагувало на життя. Досить зіслатися на когорту вчених Українського Вільного Університету, який діяв спочатку у Празі, потім у Мюнхені, а також на особисті контакти емблематичних постатей України і ряду країн Європи» [235, с. 20]. Ми підтримуємо твердження Й. Лося про те, що вплив світоглядної, політичної публіцистики, її фактологічний і мислительний ресурс засвідчують праці Євгена Онацького – українського націоналіста, журналіста і науковця, громадського діяча, члена УЦР, учасника української революції 1917–1921 рр., провідного діяча ОУН, голови прес-бюро в дипломатичному представництві УНР у Римі, співробітника періодичних видань США та Канади: «Росія і Україна», «Європейська рівновага: українська проблема», «Зелений клин – українська колонія на Далекому Сході», «Основи суспільного ладу», «Сторінки з Римського щоденника», «Чарівне коло та ритуальне оголення», «Справа справедливості», «Портрети в профіль», «Очи ма душі – голосом серця» та ін.

Подвижницька праця Є. Онацького засвідчувала, що навіть в ті далекі роки, у мовах еміграції за бажанням і вмінням можна було налагодити контакти з впливовими політичними, культурними діячами, престижними виданнями.

Дослідники свідчать про те, що основними ознаками публіцистичного дискурсу є збалансоване поєднання об'єктивності та образності, стандартної уніфікованості та експресивності, стриманість у суб'єктивному оцінюванні, пропорційна деталізація об'єктів тощо, що має сприяти неупередженому інформуванню. Однак, у межах цих визначених канонів автор завжди керується метакомунікативною ціллю – намагається нав'язати певне бачення описаної ситуації і, відповідно, викликати її запрограмоване сприйняття адресатом. Не декларуючи свої позиції відкрито, автор, зазвичай, є представником ідеологічних інтересів певної політичної партії чи соціальної групи, які прагнуть

збільшувати кількість своїх прихильників. За словами Л. Киричук, для реалізації такого стратегічного завдання він будує повідомлення в такий спосіб, щоб забезпечити однозначність та передбачуваність реакцій адресата. Важливу роль у тактичній схемі інформування виконують елементи, які вже за своєю прагмакогнітивною сутністю покликані забезпечувати уніфіковане сприйняття, оминаючи аналітичний фільтр людської свідомості, тобто стереотипи. Стереотипи трактуються як форма обробки інформації про світ, фіксована структура свідомості, що утворюється під час пізнання дійсності соціумом/індивідом. «Стереотипи встановлюють “решітку” інтерпретації світу (“interpretation grid”), матрицю сприйняття та обробки інформації про об’єкт, подію, явище й у такий спосіб схематизують і стандартизують інформування. Стереотипи є невід’ємними компонентами масової/індивідуальної свідомості, підґрунтям яких є психологічна звичка людини повертатися до неодноразово повторюваних ситуацій і реакцій на них, що фіксується у свідомості у вигляді стандартних схем і моделей мислення» [144, с. 195]. А контекст повідомлення формує мотиваційну базу, фон для сприйняття стереотипу і таким способом конкретизує оцінку та емоцію.

Отже, сугестивний компонент, дискурсивна формація, завдяки якій продукується і вноситься в читацьке середовище національний наратив, проекція національного розвитку та моделі національної самосвідомості публіцистики увиразнюють її значущість як сегменту інформаційно-комунікаційного простору української еміграційної громади.

У повоєнних роках з’явилася більшість праць Є. Онацького, з яких варто згадати «Завзяття чи спокуса самовиправдання» (Париж : Перша українська друкарня, 1956), «З чужого поля» та «Портрети в профіль» (Чикаго : Українська видавнича спілка, 1965) та ін. Знаковою роботою журналіста, громадського діяча можна назвати «Українську малу енциклопедію» (Буенос-Айрес, 1957–1967) – монументальну працю, розпочату у 1920-ті рр. як «Літературний словник творів і персонажів усіх часів і літератур».

«Записки українського журналіста і дипломата», що вийшла у 1964–1969 рр. – цінний матеріал із генези дипломатії визвольних змагань Директорії УНР 1919–1922 рр. та всього українського визвольного руху в цілому. Ще в 1954 р. у видавництві М. Денисюка вийшов перший том: «У вічному місті : записки українського журналіста, 1930», що містив записи кореспонденції Є. Онацького з членами ПУН на чолі з Є. Коновальцем з одного боку, з іншого – з різними державними діячами Італії та інших держав, матеріал доповнений власними спостереженнями, оцінками та переживаннями. Ця книга презентува-

ла багатий матеріал діяльності ОУН, особливо напрям зовнішньої політики. В. Верига підкреслював значущість цієї праці ще й у спростуванні тези про те, що ідеологія українського націоналізму є витвором суто західноукраїнським або галицьким, оскільки контекст праці демонструє факт ідеологічного підґрунтя не лише західняків, галичан, а й наддніпрянців – Д. Андрієвського, Є. Онацького, М. Сціборського. А це виробляло концепцію соборної ідеї нації [60, с. 2–7].

Цікавим спостереженням у «Записках» є трактування преси як виокремлення із загалу «своїх», тому, наприклад, друк Є. Онацького як «голосу ПУН» на сторінках «Нового часу» свідчило про відсутність однієї лінії у націоналістів, про що засвідчує Є. Коновалець [60, с. 440]. У листі Є. Коновальця до Є. Онацького йшлося про розуміння революційного руху не тільки як «саботажів, масових зрушень, повстань, ... бо це тільки засоби, ... заключне завдання не має бути державність, яка б на другий день завалилася, а ... в стадії своєї підготовки має змінити психічну структуру українського громадянства» [60, с. 423]. Провід руху має бути, на його думку, за кордоном і представлений революціонерами-інтелектуалами.

Проте їх різноплановість думок спричиняла часто концептуальні дискусії, виявити які допомагали такі інтерактивні механізми тодішньої преси, як анкетування на сторінках «Нового часу» про «справу конфлікту двох поколінь»: А. Шептицький у своєму листі «Слово до української молоді», надрукованому в «Меті», серед причин того конфлікту зауважує «відсутність толерантності, запальність, легковажність думок старших і впливаюче звідси руйнування авторитетів, поспіх і нерозважність, любов до конспірації, непридатність до муравлиної позитивної роботи, солом'яний вогонь скороминаючого ентузіазму» [60, с. 418].

Старше покоління не інформувало молодь про свої плани, засоби політичної боротьби та громадської справи, натомість молодь звинувачувало своїх попередників, навіть у «зрадництві». Стаття містить дуже концептуальне зауваження, що часте використання цієї номінації (код «зрадництво») змінило своє справжнє значення [60, с. 421]. Згадуються думки, наведені у «Меті»: варто зважати і на економічний показник, адже старше покоління захищає здобуті економічні цінності, а молодь не приймає «зрадницьке ренегатське плазування» старших – тож, економічні протилежні класи – глибокий корінь конфлікту.

У «нарисах з суспільного життя» «Спрага справедливості» Є. Онацький згадує лист до лондонського «Таймсу» 1948 р., зокрема до Б. Шоу з аргументацією якнайшвидше видати спеціальний словник для політиків, де б «кожному слову надано було тривалого значення, бо інакше

зникне можливість порозуміння між людьми, і дійде неминуче до війни» [279, с. 3].

Автор підтримує тезу про те, що є багато таких слів (у своєму дослідженні позиціонуємо як смисли), що постійно вживаються в щоденній пресі, але в різних країнах, за різних політичних режимів мали цілком протилежне значення: «демократія», «свобода», «незалежність і суверенність народів», «справедливість», їх більшовицька пропаганда вживала в цілком відмінному значенні від того, яке було прийняте давніше в західних націях.

Так, наприклад, поняття «справедливість» автор сповнює кодами особистого, національного, міжнародного права, системи добровільного полагодження питань, у той час як звироднілі тоталітарні режими (большевицький, колишній царський, давніший феодальний французький) – «це втілення насильства і примусу – заперечення всякої справедливості» [279, с. 10]. Цікаво, що розкодування смислу здійснюється через ціннісну парадигму: «На почутті заздрости, змішаному з почуттям ураженої справедливості, побудовано всі оті комуністичні, чи соціалістичні теорії, які хотіли б зрівняти всіх і вся, щоб не було нікого більш багатого, чи більш щасливого, а щоб усі однаково вбиралися, однаково їли, пили і думали» [279, с. 11].

Є. Онацький як код смислу «свобода» виправдовує *поняття самоохорони*, що може включати криваві революції («бо нація в самоохороні має такі самі права, як і нападена особа, що в самоохороні вживає зброї» [279, с. 11]. Ідею справедливості журналіст та ідеолог нерозривно пов'язував з ідеєю доброї організації: «Найвища ж форма суспільної організації – це держава. Тому до вимог справедливості належить, щоб кожна нація була зорганізована у власній державі» [279, с. 11]. А у державі, відповідно, має бути «органічна чи корпоративна, чи гієрархічна організація» [279, с. 13], що призводить до національної та людської солідарності.

Код внутрішньої організації як основи смислу «великодержава» описує в роботі «Під знаком тривожного майбутнього (думки націоналіста)» (передрук статей із журналу «Самостійна Україна») З. Книш, хоча представляє іншу націоналістичну гілку. Для того, щоб боротися з тезою польських та московських ідеологів про необхідність поборювання українського незалежницького руху через те, що «незалежна Україна стала б кублом анархістів, збіговищем міжнародних аферистів, переіменилася б у “міжнародний публічний дім”, що був би постійною загрозою для порядку в Європі, інструментом безсумлінних грачів, небезпекою для світового мира» [152, с. 15], за його словами, варто мати «запевнений внутрішній порядок, ...внутрішній мир» [152, с. 15]. При цьому автор нарікає на небезпеку недооціню-

вання власних потреб, закликає більше керуватися «національним егоїзмом, як всесвітнянськими мріями, “універсальними ідеями”», проте застерігає, що «нема попередньої генеральної рецепти на здорові підстави існування української держави, через те не можемо приходити до розв’язки її пекучих справ з точку погляду західньо-європейського соціяліста, чи американського демократа і силкуватися нагнути до того живу українську дійсність» [152, с. 18]. Як певний код державності, З. Книш висуває *охорону національних меншин* – «односторонній благородний акт української держави, що його московська меншість пояснювала б українською глупотою, слабкістю української державної влади, своїм правом, супроти якого навіть державна українська влада не може нічого вдіяти» [152, с. 21] – у той час, як за словами З. Книша, забезпечення національної культури українських меншин на Кубані, у Криму не є частиною асиміляційної та екстермінаційної державної політики РСФСР. Ще одним кодом реалізації смислу «великодержави», за концепцією ідеолога, є вилучення «чужого, московського елемента» у рамках державних законів за допомогою системи заходів, у тому числі й інформаційних, зокрема «а) політичного розроблення, удокументування... пропагандивного оформлення; б) студій над методикою і перебігом переселення в інших народів; в) всесторонніх студій над московською меншиною в Україні, її розміщенням, соціяльним складом, економічним забуванням в господарстві України та ін.» [152, с. 32].

У статті «Розвіяні ілюзії» публіцист у розбудові аксіогенези ідеї нації пропонує *зв’язати на «велику числом і сильну багатством українську еміграцію»*, яка «по своїй психології та політичним умовам свого існування може бути тільки субсидіярним чинником у визвольній політиці», – у зв’язку із цим впливає на національному рівні смислу «великодержави» таке судження: «ми вже не маємо одних тільки українців, що в нас є американські українці, канадійські..., аргентинські і т. д., вони вже не тільки такими є, але такими будуть, бо хочуть...Цього факту не змінять патріотичні деклямації. Це ствердження мусить бути вихідною точкою в переоцінці цінностей, у визначенні ролі й розподілі функцій визвольного українського руху» [152, с. 40]. Тож, автор підкреслював «заворожене коло», коли перебувати в умовах більшовицької дійсності Провід не може, за кордоном – «вільність рухів і свобода слова», але «довше перебування на еміграції неминуче тягне за собою відчуження від народу, переставлення з бойовости на репрезентантщину, обезкорінення» [152, с. 40]. Він закликає емігрантів переповняти часописи вістками з України, хай навіть більшовицької, адже це її реалії; слухати «радієві авдиції» з України і подавати їх у спеціальних виданнях попри можливі звину-

вачення у поширенні радянської пропаганди, діставати і читати «советські» видання, оскільки це також спосіб дізнаватися, що впроваджують радянські агітпропи.

Ю. Вассиян, християнський мислитель, автор філософської концепції ідеологічних постанов І Націоналістичного Конгресу у Відні 1929 р., чий нечисленні друковані в журналах («Студентський вісник», «Національна думка», «Розбудова нації», «Український голос») статті-трактати не мали масового читача і, за словами самого ідеолога та публіциста, були написані «не для сьогоденних людей – може для одиниць тільки» [56, с. 6]. Він не став розбудовувати кар'єру, оскільки «немає українського державного університету в Українській державі».

Його «інтелект виїмкового формату» Б. Гошовський вписав у *перелік прецедентних феноменів післявоєнної еміграційної інтелектуальної думки*: «...чому дозволяємо так легковажно затрачуватись найбільшим постатям нашим і їхнім творам, чому трагічне коло великих і незаступних втрат – Олени Теліги, Олега Ольжича, Юрія Липи, Юрія Клена, Леоніда Мосендза – постійно зростає в великій мірі з браку нашого піклування – турботи про долю носіїв духа нації і їхніх великих творів» [88]. До речі, позиціонування Ю. Вассияна як національного пророка, ім'я якого наповнює сенсом смисл «національна еліта», перегукувалося з його дослідницькими висновками і нашою гіпотезою: «Для одиниці нація не є ідеалом, абсолютною вартістю, але ідеєю, формою творчого буття, що не дивлячись на різномірність своїх ідеалів, вдержує їх у відношенні певного споріднення, співзалежності [авт. – перегукується з теорією комунікаційної ефективності]... актуальність самої ідеї зумовлена непереривною присутністю одиниць, які дають їй зміст та вдосконалюють його» [55, с. 42]; до т. зв. предметних феноменів професор зараховував явище нації і розвивав тезу про те, що націоналізм складався не тільки з державно-політичних, господарських і соціологічних, але також замкнутих в собі психологічно-світоглядних – «космогенічних» аспектів.

Заголовки, теми його творів акумулюють смислове навантаження головного концепту і його публіцистики, і нашого дослідження – ідеї нації: наприклад, «Будова душі (почуття, воля, розум)», «Релігія (вузол початку і кінця, основний закон і найвища заповідь)», «Християнство», «Правда», «Проблема генія», «Номадизм духа – большевицька революція», «Людина і спільнота», «Воююча Україна» та ін.

Серед головних засад націоналізму (як певного коду національної свідомості) автор називає «виключення можливості націплена на її дереві чужородного насіння», проте «віра в спасенну силу світогляду для відродження нації, чи віра в силу особистого генія, одної події,

щасливого випадку, – не сміє переходити значення ...хотіння надзвичайної появи, що...ступенує активність» [55, с. 33]. *Національна пам'ять* як код смислу «національна свідомість» розгортається через ряд символів у статті «Степовий сфінкс»: «Меч і кров, плуг і плач – такий слід історії позначив сторінки нашого літопису» [56, с. 50]. Смысл «народ» розкодовується мислителем через *українське минуле, сповнене, на думку автора, часто неукраїнським духом, мотивом безособовості, коли українська людина не зуміла стати джерелом власного історичного розвитку, корилася наказам чужої волі*: «нарід плужників завоював великі простори, розорав цілинні степи, але залишився наймитом у неволі чужих наїздників – владик. Де душі бракує засади руху – волі, там неможлива ніяка правдива історія, переткана мережею великих імен і славних подвигів» [56, с. 53]. Стаття «Образ української історії» ретранслює національних геніїв – прецедентних феноменів доби, її символів, які складають зміст смислу «національна еліта», серед них – «випадково воєнний і політичний геній Великого Гетьмана» (Б. Хмельницький), який «оформить хаотичний живловий рух у національно-політичну ідею і на протязі кількох літ створить українську державу. Велич Богданового духа і його твору перевищує всі інші досягнення в нашій історії. Це найгеніяльніша українська імпровізація...виявила при своїй яскравій революційності такий високий рівень оформлення національної ідеї і таку міру конструкційності в державному будівництві, що заслуговує на тривалий подив майбутніх українських поколінь...столітній період української державности – довгий епілог короткого ренесансу справжньої самостійности» [56, с. 54–55]; а у статті «Земля – міт українського життя» публіцист із *архетипного вузла «кров–земля»* породить «пророка-віщуна, обновника і генія Шевченка...досконалий образ-зразок характеру, що його українцям бракувало в усіх часах їхньої історії» [56, с. 60–61], «єдиний має формат всеукраїнської загальности» [56, с. 273], «є живим авторитетом сучасного українства» [56, с. 273]; а після «історичної безіменности у століттях після упадку гетьманської держави», що гальмувало «ренесанс української нації як конкретної історичної ідеї» [56, с. 61] з'являються «Симон Петлюра і Євген Коновалець – дві чоловічі постаті великої “Доби Зриву, Державного Відродження, поновного поневолення і готовленої Віднови”...*Життя потребує міту і зримих титанів* [авт. – текстове підтвердження соціальної міфології як чинника смислоформування ідеї нації та функціонування такого смислу, як «національна еліта»]. Без пантеонів і величних храмів – нема націй» [56, с. 144]. І нарешті у статті «Україна в ХХ столітті» смисл «свобода» на метафоричному, аксіологічному рівнях розгортається через знаки-ярлики, знаки-засудження (на рівні

семіотики), міфологеми (на рівні етнокультурної компетенції): «Троянський кінь московського більшевизму серед диких вигуків розгнужданої юрби в'їхав на українських плечах у мури святого міста і з тієї хвилини почався розпад національної душі струєю всього зла, що зродилося із сатанічної душі червоної орди та виллялося у сморідному підсонні злочину, бруду, жорстокости і нахабства. Не збагнули тупі голови малоросів-яничар, який плід зросте із посіву на гидкому пометі потвори... Червоні спасителі вивласнили нарід від землі, щоб вирваний з корінням, немов мітичний Антей, утратив свою життєву силу і зів'яв від спраги й голоду в пустельній спеці неволі» [56, с. 69]. Публіцист наголошує, що розірвати насильно святий споконвічний зв'язок землі і крові, розкласти здорову душу опієм утопій і переміняти людину із суверенної істоти в повільне знаряддя, у невольника – ось головний задум, яким «червоний сатана відповів на наївні українські сподівання землі, волі і справедливости з рук влади “робітників і селян”» [56, с. 69]. Аксіогенеза ідеї нації у статтях Ю. Вассіяна – це ідея вселюдської любові, братерства і миру, соціальної справедливості, а ці «гасла чоловіколюбного талмуду українських хуторян» перекреслила «фіно-монгольська Москва», яка також вдалася до своєї генези цінностей, духовної пранатури – «традицій Золотої Орди»: тортур, розстрілів у підвалах, сибірських тундрах і цар-голоду. Стаття «Простір між Москвою і Візантією» активізує один із найпотужніших смислів ідеї нації «великодержавна» через розкриття автором *ідею Київської Великодержави*, що несе код історичної тягlosti державно-політичної цивілізації. Стаття написана у 1934 р., і ще тоді публіцист наголошував на необхідності накреслення «портрету національного розвитку від самих зв'язків нації», розвитку української історіографії, оскільки «суцільно українці до сьогодні невідомі світові через свою національно-державну нез'ясованість» [56, с. 101]. До речі, ці ідеї перегукуються з тезами З. Книша: «Ми нація стара історичним існуванням, але одна з наймолодших державним досвідом... до того покликаний український націоналістичний рух, що має претензії на передову роль в відбудові української державности і в розбудові української нації» [152, с. 32].

Символьна, архетипна парадигма смислу «великодержавна» закодована у *знаковому феномені державности* – «новому прапорі нової України» [56, с. 24], концепцію якого запропонував ідеолог українського націоналізму Ю. Вассіяна: «чорний трикутник (прямокутник) – символ землі, червоний хрест на ньому – символ крові, у перехресті хреста блакитний круг – символ духа. А на блакиті круга – золотий тризуб. Земля, кров і дух – це ієрархія в синтезі життя. У дусі – життя під-

носиться найвище. Завершення синтези українського життя – державність із її знаком – володарним Володимировим тризубом» [56, с. 24].

У публіцистиці мислителя смисл «великодержава» (= «Батьківщина мрійливих хуторян») в опозиції до смислу «російський імперіалізм» (= «законний син Джінгісханового духа, перейнявшого у спадщині його зажерливу жагу простору і жорстоких форм панування. Україна сталася його головною жертвою виключно завдяки нікчемності власної провідної верстви...») вимагає динаміки смислу «народ» та «національна еліта» (= «*винародовний процес серед українських верхів*»).

У статті «Над рубіконом» (1951 р.) головним завданням повоєнної еміграції автор називає «виправдати своїм життям, діяльністю, внутрішньою поставою і гідним виступом назовні своє національне ім'я» [56, с. 39]. Зважаючи на різноманітність психологічних типів, світоглядних зразків, рівнів політичної культури, національної свідомості, життєвих і програмових настанов в українській еміграції, публіцист наголошує на «спільній напрямній моральній і недвозначно визначеній методі дії» та «ідейній максимі». Графічно виділені коди смислу «великодержава», побудовані на антитезі, окреслюють «теоретичний закрий ідеї», використовуючи алюзії до відомих міфів: «розсіяні у світі українці ...мусять творити *спільноти української віри*» [56, с. 41], «не хліб, не інтереси будня, аде *споконвічний дух рідної землі*, не програми, партії і групова дисципліна сект, але *Бог, символ віри і нація і мораль відданості ідеї* мають в'язати українських людей в лицарські когорти» [56, с. 41]. Смисли «Бог» і «великодержава» сплітаються у смислову парадигму, оскільки «українська ідея є більше, ніж проблема політичного визволення і власного державного буття...» [56, с. 42]: «*месійний первень волі – створити новий образ життя – в противагу потворній нелюдській системі*», «змаг має прийняти *легендарно-богатырську форму двобою Божого лицаря Юрія зі змієм*», тут же додається деструктивний смисл «російський імперіалізм»: «*підняти проти царства сатани меч духа і знести голову кривавої медузи*», коли на боці ворога – «*і книжники, і незрівнянні мистці обману, і потужна зброя матерії*», а на нашому – «*наша душа, спасенне світло своєї правди*» [56, с. 43], проте цього не збудеться, якщо Україна не знайде своїх «*висловників, апостолів і вірних*» [56, с. 43] (= коди смислу «національна еліта»). Сьогодні культуру називають «вмістилищем смислів», і Ю. Вассиян вважав її «дзеркалом образу національної душі», на зразках вартостей і пам'ятників якої позначається історична вісь нації. Так розгортається наступний смисл – «національної гордості»: «Досить не раз самого пригаду і відклику до святих сховищ національної скарбниці, щоб збудилась совість нащад-

ків-руїників і вони схаменулися серед шляху чварів і ненависного самознищування. Як німі сторожі стоять величні пам'ятники національного генія на перехрестях прадідної землі і пригадують, що вони *забуті, знехтувані і самотні*» (курсивом виділено Ю. Васияном) [56, с. 45].

І хоч у своїй роботі ми обрали робочою концепцією розуміння ідеї нації як концептуального явища, а не сукупності різних ідей в єдиній національній, проте післявоєнна риторика публіциста демонструє причинно-наслідкові зв'язки у структурі ідеї нації: «ідея духової соборності» є вихідною передумовою єднання українців та живим змістом головної «політичної ідеї державності... На іспиті під перехресним вогнем історії – *наша ідея*» [56, с. 47–48], що призводить до радикального зламу від «”пасивного, емоційного українства” як психологічного комплексу на протязі більш сотні літ, до “вольового чинного українства”» [56, с. 274].

Загалом конотація «*воююча Україна*» була чи не основним кодом смислу «великодержавна», проте її варто було доводити для міжнародного товариства, і С. Ленкавський засвідчив, що злочини ворогів української державності ставали в історії України фактором нагадування світу про неї: «Морд спричинився до того, що світова преса спопуляризувала якраз те, що большевики намагалися замовчати і заперечувати – їхню політику поневолення України. Внаслідок морду Бандери світ дізнався, що визвольна боротьба українського народу не лише триває, але що вона становить для московсько-большевицької імперії небезпеку такого ступеня, що керівники цієї імперії особисто ангажуються в організуванні кримінальних ліквідаційних акцій, які з погляду їх урядового становища дискваліфікують їх як партнерів у міждержавних взаєминах і які є потоптанням норм міжнародного права» [218, с. 347].

С. Ленкавський, український політичний діяч, публіцист, один із ідеологів Організації українських націоналістів, автор «Декалогу ОУН» («Десять заповідей українського націоналіста», 1929), у своїх роботах зауважив, що «саме логіка політичних фактів, знання злочинних тактик ворога, смерть Головного Отамана Симона Петлюри і полк. Євгена Коновальця з рук московських агентів визначили, щоб українці непомилково пізнали чия злочинна рука завдала потайки нового удару самостійницькому таборі» [218, с. 346]. Отже, смисл «національна еліта» розкодовує у даному контексті позиція «національний герой», хоча ціна того розуміння була людське життя. Смисли «російський імперіалізм» та «Українська великодержавна» у ті роки генерувалася саме ЗМІ, до того ж світовими: «...оголошення зізнань вбивника розбудило з співіснувальних мрій світову пресу. Наче на

альярмовий сигнал, різномовна преса в різні закутини світу понесла звістку про вбивство Бандери, але на цей раз уже з додатками про злочинні методи керівної большевицької верхівки та про визвольну боротьбу українського народу. Широка інформація про правдиве обличчя володарів московської імперії і поширення правди в усьому світі про воюючу Україну – була найбільшою політичною таємницею про злочинства правлячої гілки» [218, с. 346].

Серед таких трагедій, про які вперше знову заговорило *світове інформаційне поле*, публіцист називає *1933 рік* – рік, що символізує «злочинний московський терор на підсоветській Україні, коли він досягав вершин катастрофи» [218, с. 348], рік, що став прецедентним феноменом доби, кодом смислу «російський імперіалізм». Смісл «народ» у цьому контексті розкодовується на рівні національно-історичному: «вмирили з голоду наші брати-селяни... Інтелігенція, що виявила себе патріотичною в роках українізації, була винищувана впень, включно з українськими комуністами, УКПістами, шумськістами, хвильовістами, галицькими радянофілами» [218, с. 351].

Загалом код «герой» надзвичайно інтенсифікувався іміграційною публіцистикою. *«Культ героїв і святкування річниць на чужині!»* – це інструктивного характеру документ за підписом Голови Проводу ЗЧ ОУН В. Маркевича (організаційне псевдо С. Ленкавського в якості Голови Проводу після VI Конференції), поширений через внутрішні організаційні обіжники. У другій частині цього документа регламентується порядок вшанування в умовах еміграції полеглих у національно-визвольній боротьбі героїв, цінний цей документ ще й розкриттям С. Ленкавським як безпосереднім учасником підпільної боротьби УВО–ОУН витоків «культу героїв», його змісті, застосованих формах, що підтверджує значущість коду «герой» у смислі «національна еліта» [134]. У документі йдеться про культ стрілецьких могил, масове віддавання шани в Зелені свята і в річницю боїв (Маківка, Берестечко) воякам українських армій, які загинули на фронтах визвольної війни; друга основа Культу стосувалася борців революційного підпілля, замучених у в'язницях або покараних карою смерті окупаційними судами бойовиків УВО–ОУН. Явний культ т. зв. «злочинців і бандитів», страчених на шибеницях, був маніфестацією симпатії і солідарності з ними, їхніми ідеями, методами боротьби та певною мірою протидержавною демонстрацією. Основною формою масового «культу героїв» в еміграції були церковні торжества, панихиди, поминки, релігійно-церковний характер яких був заборонений окупаційною владою. З часом на материковій Україні зеленосвяточні святкування ставали формою народних маніфестацій, спробою вивести на вулицю національно свідому масу. Натомість влада святкування річниць боїв часто

пов'язувала з розкидуванням радянських листівок, збірками на Бойовий Фонд, арештами промовців.

Історія розвитку української діаспори, зафіксована в усі періоди хвиль еміграції, переконує, що всеохопний теологічний, релігійний зв'язок інтегрував різноманітні ідеолого-політичні, духовні парадигми української спільноти за кордоном з їх специфічним смисловим змістом в єдиний ціннісно зорієнтований організм. Отже, код «воююча Україна» доповнювався кодом «Україна духовна», а смисл «Бог» відіграв роль об'єднувального чинника.

На підтвердження цього наведемо думку професора Л. Ребета, одного з фундаторів української націології, про те, що протягом тривалого часу консолідуючою силою суспільства була релігійна ідея, а в нових історичних умовах – наприкінці ХІХ ст. – цю функцію «перейняла національна ідея» [318, с. 132]. Тож, і на державно-політичному рівні національну ідею як «духовно-національний чинник» [396, с. 19] дослідники вважають «відбитком національної свідомості, комплексу почуттів, соціально-філософських надбудов, що відображає прагнення народу досягнути свою місію – стати самовладним рушієм історичного поступу» [319, с. 30–31].

Ідея нації відображає сукупність ціннісних орієнтацій нації, спрямування мислення народу, здатність відчувати і діяти суголосно з національними інтересами. Національна ідея, за ствердженням Ф. Медведя, як своєрідний духовний стан народу, його менталітет, формується залежно від традицій, культури, всього середовища буття людини і водночас сама впливає на них, існує як «животворча свідомість», як джерело культурно-історичної динаміки нації. Ідея нації є духовним каталізатором національного відродження і вищим проявом політизованої національної свідомості [251, с. 36].

Отже, номінація «духовний» є невід'ємною характеристикою ціннісних орієнтацій української нації і розвивається навколо концепту «Бог». Й. Лось розглядає релігію як складову національної історії: «... аксіологія та онтологія українців глибоко закорінені в концепції релігійності» [234, с. 103], цікаво, що і такий вагомий інформаційно-комунікаційний канал, як публіцистика, науковець трактує крізь призму ідеї віри як складник соціальної системи: «Публіцистика, яка спирається на релігійне тлумачення світу, дає змогу зрозуміти дійсність, у якій вона живе, процеси, які відбуваються у цьому світі, саму себе і своє місце в житті» [234, с. 165].

С. Андрусів поняття «Україна–свобода–Бог» називає тріадою «національного космо-психо-логосу». «Через Бога визначається та світоглядно утверджується не лише окрема людина, а й уся нація, що притаманно українській історико-культурній ситуації» [54, с. 277].

Так, Л. Василик, аналізуючи історичний аспект та сучасні конотації моделі особистості та концепти Бога й душі, зазначає, що концепція «Бог і народ» має свою довгу генезу у світовій суспільно-філософській думці, фундатором якої став теоретик італійського державотворчого націоналізму Дж. Мацціні, який визнавав за публіцистикою велику місію з об'єднання своєї батьківщини і встановлення республіканського ладу [54, с. 277]. Коли політичні вияви українського життя були зведені до можливого мінімуму, як стверджує В. Янів, Церква зберегла ту позицію останнього бастиону і давала останній шанс самовияву: «Якщо ще згадати ролю духовенства в національному відродженні Галичини в ХІХ ст. чи значення УАПЦ як одного з останніх бастионів духовного відпору проти більшовицької доктрини, то це завершує позитивну картину» [402, с. 147].

«Національна еліта» як один із ключових смислів ідеї української нації в тоталітарну добу складалася з духовних отців Андрія Шептицького, Йосипа Сліпого, В. Липківського та ін., які пропагували віру як стрижневу морально-етичну засаду вічних християнських вартостей. І саме ці люди довели зв'язок смислу «Бог» (концепти релігії, віри) з національно-визвольною ідеологією, адже, «не маючи власної держави, українці будували духовну Україну як її передумову» [54, с. 279]; «злиття віри в Бога з прагненням до державності стає рушійною силою історичного процесу, історичного буття народу» [205, с. 195].

С. Кость, говорячи про концептуальні засади західноукраїнської преси, підкреслював, що церква і релігійність завжди були вагомим чинником історичного і духовного процесів, а отже, і журналістського [205, с. 118]. На підтвердження тенденційності українського публіцистичного метатексту щодо поєднання християнського та національного начал Л. Василик згадує термін К. Чеховича «християнський націоналізм» [54, с. 281], що дає змогу говорити про вплив смислу «Бог» на ідеологічний спектр державотворення.

У добу тотального фальшування, замовчування та нівеляції релігійно-духовних інституцій згадка про духовні концепти в інформаційно-полі радянського медіапростору в контексті ціннісної парадигми могла призвести до ув'язнення авторів, проте інформаційно-комунікаційна діяльність самвидаву, шістдесятників (В. Мороза, Є. Сверстюка, І. Дзюби, Л. Лук'яненка та ін.), української діаспори рятувала традиційні біблійні образи авторськими конотаціями в осмисленні морального абсолюту, духовного опору людини і нації.

Саме завдяки згаданим авторським конотаціям можливо концептуально інтерпретувати заявлені смисли в медіатекстах. У розвідці з психології З. Карпенко знаходимо підтвердження комунікаційним підходам: «Онтологічним референтом аксіопсихологічної герменевтики є

експресивна психотехніка як практика роботи з ціннісно-сисловою сферою особистості, що дозволяє експлікувати й усвідомити семіотичні (метафора, міф) репрезентації ціннісних устремлінь особистості з метою їх корекції і розвитку» [141, с. 5].

До того ж у контексті психологічного дискурсу доведена «виховна ефективність роботи з літературними і терапевтичними метафорами, трансактного аналізу, що реалізують технологію феноменологічного відцентрування смислових диспозицій особистості і дозволяють розширити зміст її ціннісної свідомості і створити можливості для зваженого волевиявлення» [141, с. 7]. І цей ефект посилюється тим фактом, що засоби масової комунікації, а точніше автори медіатекстів, особливо коли говоримо про публіцистику української післявоєнної діаспори, часто виступають смислоформувальною елітою для української громади в часи націєтворчої кризи і в материковій Україні, і за кордоном. Так формується діалог між світовим українством та материковим, саме таким чином створюється єдиний інформаційно-комунікаційний простір, де стан смислової рефлексії характеризується спільною знаково-символічною інтерпретацією. Цей феномен так само можна пояснити з точки зору психології: «Універсальним психологічним механізмом аксіогенезу особистості виступає діалог – вроджена апріорна інтенція “Ти”, що допускає інобуття Іншого як рівноцінного мені суб’єкта, завдяки чому відбувається інтеріоризація чужих особистісних смислів і формування знаково-символічної структури свідомості. Рефлексія з боку потенціальних “Ти” як можливих взірців на шляху до духовної зрілості здійснюється за допомогою антиципації і забезпечує ціннісне життєздійснення особистості» [141, с. 8].

Якщо Ю. Лотман звернення до Бога розглядає як спосіб інтеграції особи та нації у світову культуру, спосіб подолання загубленості та непевності, то Я. Стецько розглядає християнську релігію, віру у Бога як крок до націоідентифікації.

З 1946 р. Я. Стецька було обрано президентом Антибільшовицького блоку народів (АБН), протягом життя підтримував світове українство, налагоджував і підтримував різні форми діяльності ОУН і споріднених з нею організацій, встановлював зв’язки з владою країн українських поселень, утворював осередки АБН. Значною мірою завдяки зусиллям Я. Стецька здійснювалася співпраця АБН із Китайською антикомуністичною лігою (1957–1960), була заснована в Токіо у 1970 р. «Світова Антикомуністична Ліга», з його ініціативи постала Європейська Рада Свободи [321].

І така постать, як Я. Стецько, що сам по собі є прецедентним феноменом доби, усвідомлював християнський світоглядний складник як фундаментальну сакральну основу духовності нації, що є запо-

рукою її збереження, національно-визвольного руху. Концептуальна інтерпретація смислу «Бог» у його публіцистиці означила кризу матеріалістичної доктрини в результаті усвідомлення штучності світської релігії – більшовизму, російського імперіалізму. Асоціативне протиставлення: ворог=матеріалізм і атеїзм=ворожа ідеологія та конотації у формі метафори: національна Троя=християнство підкреслюють основну структуру публіцистичного тексту епохи, що актуалізував проблеми релігії, духовності в контексті національного-духовного визволення України: «Ворог заперечує християнство, поширює матеріалізм і атеїзм, отже індиферентність, згл. евентуальний захист матеріалізму є відкриттям хвіртки для ворожої ідеології, або ствердженням чи прийняттям позицій ворога, бо життя не знає порожнечі» [281]. Післявоєнна доба характеризується, як і сьогоdnішній період, «війною інтерпретацій», «війною смислів», коли чужі змісти є потужною зброєю на знищення національної картини світу. Це підкреслюється в таких рядках автора: «Це було б впусщенням у нашу національну Трою “коня”, начиненого чужим змістом. Наближування до позицій співпраці з російським імперіалізмом білої барви – є посереднім наближенням до позицій большевизму, який є лише одною з форм російського імперіалізму» [281, с. 13].

На рівні аксіології функціонують метафори Я. Стецька «Москва» – «метрополія зла», «світ темряви», які дисонують із ціннісною парадигмою, де домінантами виступають релігія, нація, людина, особливо прагматично це виявляється у дні найвищого смислового свята християнства – Воскресіння: «У Великі Дні Христового Воскресення є добре усвідомити собі ідейно-моральну ситуацію, в якій опинився сучасний світ. Зі світу темряви, що його захищає Москва, йде неперемінлива і страшна атака на найвищі цінності людства: релігію, націю, людину. Елементи знищення і розкладу, які безпосередньо служать метрополії зла – Москві, є теж серед народів вільного світу, серед народів, яких великими зробила у свій час християнська культура, а якій вони зараз у своїй частині спроневірилися, стаючи на службу комінформу» [357, с. 3]; «Христове Воскресення символізує Воскресення України. “Встане Україна, світ правди засвітить і помоляться на волі невольничі діти”» [357, с. 8].

Л. Василик у цьому напрямі згадує *векторну модель комунікування* за О. Федик, *де вектор «Людина–Бог»* – один із найвищих духовних рівнів, якого в тоталітарний період людей було позбавлено як рівня комунікації, і така деформація згубно позначилася на пошуку цілої нації істинних шляхів розвитку [54, с. 295]. І гуманістичну державу можливо побудувати тільки на основі християнських цінностей, що і транслиували націєорієнтовані публіцисти післявоєнного періоду – націоналісти. Так,

Й. Лось зазначав: «Націоналізм – найпотужніша політична сила. Але лише за умови, коли нація керується Божою Правдою» [цит. за 54, с. 292].

С. Говерля в розвідці «Грані культури: до серії політичні лекції для української молоді» феноменізує Українську католицьку церкву як код смислу «ідея нації», як «бастіон самобутности народу, захисника національних інтересів та Апостола нашої Суверенности на світових перехрестях політичних інтересів, особливо в новітні часи, в епоху діяльності Митрополита Шептицького та Кардинала Сліпого. І саме апостольство Віри і національних інтересів, і непорушна єдність з народом явились причиною нетерпимости і віроломної, підступної спроби повного знищення УКЦ московськими імперськими душителями всього істинно національного» [80, с. 92–93].

Прикметною з цього погляду є рядки Я. Стецька: «Визвольний націоналізм, як передусім рух ідейно-моральний, духовий, а потім також соціально-політичний, є спертий на найшляхетніші первні духовости даної нації, виростаючи з її традиції, своїми коріннями він знаходиться в душі тисячоліть нації. Як рух ідеалістичний, він – у випадку українському – є глибоко релігійним. Український націоналізм є християнським рухом. Велич і сила української нації лежала завжди в її християнських духових і культурних рівнях. Християнство творило завжди основу духового відродження українства» [357, с. 3]. Як громадський діяч, політик, публіцист Я. Стецько у статті «Україна – пробойова сила християнської і національної ідеї» розглядає ідеї боротьби під християнськими і національними гаслами ще за княжих, козацьких часів, епоху Шевченка, чим підкреслює тяглість збереження християнства як державотворчої релігії, що в пітьмі сталінсько-брежнєвської духовної деградації виливалося глибоким релігійним духом у піснях УПА і поезіях підпілля. До того ж у наступних рядках з'являються конотації асоціативної паралелі: Україна / Христова віра → шлях через гноблення і переслідування → капітуляція зла=Кремля, що засвідчує риторика публіциста: «Капітуляція Кремля перед цим релігійним пережиттям народів – це відновлення – хай казенної кремлівської церкви, – щоб в своє русло скеровувати релігійне життя людини, коли не можливо його здавити. Так, як Христова віра перших віків була несена гнобленими і переслідуваними, бідними, а не багатими, гнаними і голодними, а не властью імущими, – тепер з підпілля України, давленої, гнобленої, уярмленої, з підпілля мучених і переслідуваних, героїв і мучеників, благородних і готових за “друзі своя” кожночасно давати життя – промінює оновлена, хоча стара, віра: християнська і національна, поєднана в одно. ”За Бога і Україну” – це є бойове гасло нинішнього дня» [357, с. 4].

Із міркувань Я. Стецька випливає ще одна номінація українсько-російськоімперського протистояння – війна світоглядів, війна морально-ціннісних парадигм, «це війна за найвищі вартості людства, це є ідеологічна війна, релігійна війна України християнської, національної проти Москви атеїстичної, імперіалістичної, інтернаціональної» [357, с. 4], а це вимагає чіткої позиції, національно-визвольного руху, оскільки *«воююче християнство і воюючий визвольний націоналізм в Україні становлять нерозривну цілість»*: «Як не займе філософсько-метафізичної світоглядкової і моральної сфери християнство, то його займе матеріалізм. Відповідь мусить бути на найважливіше питання буття кожної людини: є, чи немає Бога? Тут немає неутральних, ані індеферентних, тимбільше, що війна, що її ми ведемо, це не лише війна поміж націями за території посідання, як це було вчора» [357, с. 5]. Зміст цієї ідейно-концептуальної засади, ключового смислу ідеї нації діаспорний публіцист виводить на світовий рівень, рівень «відродження світу» через «відварваризування», коли «поневолені, гноблені, переслідувані, які сьогодні терплять і борються в большевицькій тиранській тюрмі народів і людей, можуть повстати проти тиранів і безбожників та покласти край загрози знищення світу, якщо цей вільний світ, зокрема його провідні мужі, чітко і ясно поставлять на своїх бойових знаменах ті самі ідеї, за які цей поневолений світ націй і людей стоїть» [357, с. 6]. Отже, у цьому контексті формується новий код навколо смислу «Бог» «воююче християнство України», яке з іншими християнськими народами та «впарі з воюючим визвольним націоналізмом і поневоленими ісламськими націями піде цій силі понад голови» [357, с. 8] навіть за умови ставки «західних сил» «на москалів через дальшу підтримку єдинонеділимства в церковній чи політичній площині» [357, с. 8].

Силу України Я. Стецько вбачає у великій візії її історії, згадуючи прецедентні феномени як елементи етнокультурної компетенції нації Апостола Христового Андрія, який «з Київських гір благословив цю геройську і мученицьку землю і її народ, так, як Апостол Петро благословив Рим» [357, с. 10].

У статті «Не за мир, а за тріумф правди» Я. Стецько апелює до гасла Богочоловіка «Я приніс не мир, а меч...», наголошуючи, що для Божого Дитя метою було боротьба з силами зла, неправдою, кривдою, рабством, формулюючи алузію Його шляху «тільки в терпіннях, тільки в жертві, тільки в геройстві», який шляхом не радості й добробуту, а смутку і переслідування, але дійшов до Свого радісного Воскресіння, «і такий шлях вказало нам – людям» [356, с. 73]. Варіант авторської концепції боротьби за ідею нації крізь призму навернення до Бога полягає в окресленнях домінантних категорій: «за здійснення

Божої і національної правди, за вічні ідеї, за незмінні принципи добра і справедливості, за тріумф Христової науки на грані двох світів веде свою криваву боротьбу наш народ» [356, с. 73]. І важливо, що автор обстоює паралельно інші смисли ідеї нації, як-то «національний герой», «національна еліта», так, згадуючи християнські подвиги Христового апостола Андрія, княгині Ольги, князя Володимира, він створює образ переможної України: «Ця нація героїв і праведників, мучеників і апостолів, не тільки втрималася досі, але вона є цією силою, яка вогненними літерами виписує на брамах Кремля, цієї твердині світового зла і злочину: мане, текель, фарес!» [356, с. 75]; «Наша нація виплекала не культ філістра, а культ героя, не культ “самозапечення”, а культ вищого сенсу життя, культ ствердження вищих wartości життя, як його цілі» [356, с. 77]. Ментальні ціннісні парадигми вибудовує Я. Стецько навколо смислу «Бог»: геройство, братерство, альтруїзм, оскільки вважає, що героїчну концепцію життя «за друзі своя» приніс нам саме Христос, Боже Дитя.

У цьому контексті варто згадати *концепцію людини М. Шлемкевича*, редактора еміграційного часопису «Листи до приятелів», співзасновника Українського національно-демократичного союзу, Союзу українських національних демократів, Української національної ради та Українського публіцистично-наукового інституту в Чикаго, що представлена у двох аспектах – людина як духовна істота і людина як соціальна істота. Духовний прояв людини мислитель розкрив через її здатність обмірковувати життя (логос), упорядковувати його (етос), розрізняти в житті красиве і потворне (ерос). Філософсько-рефлексивне трактування феномена людини як соціальної істоти знаходить місце в «старосвітському поміщику», «гоголівській людині», «сковородинській людині», «шевченківській людині» – моделях розвитку української людини в історико-культурному контексті [394]. У праці «Галичанство» (1956 р.) науковець приходиться до висновку про неминучість формування нового психологічного типу справжнього українця-соборника в контексті аналізу соборності українських земель: тих, які перебувають «у світлі Львова», і тих, «що стоять у духовно-політичному засягу Києва». Як прихильник ідеї української специфіки, вираженої в поєднанні східних і західних характеристик, або в коливанні між Сходом і Заходом, він наголошував, що по війні «йде взаємне наближення, уподібнення уладу життя і уладу духа. Соборність стає не тільки географічним і державно-політичним поняттям, але й психологічним» [393, с. 55].

Сьогодні в медіа панує думка, що в режимі інформаційної війни, військового конфлікту наша нація згуртувалася і почала відроджувати знаково-символічні цінності, і що російська антитеза лише активізує

ідею національно-державної незалежності. Цю думку ще в 50-их роках висловлював Я. Стецько: «Чим більше зло, чим важчий терор, чим бруталніші злочини московського сатани, тим світлішою стає правда, воля, справедливість». Алюзія до хрестоносних походів, прочитання Різдва як біблійної історії, що повторюється з долею України, коли «дуже царство московської темряви, де також масово вбивають неповинних, щоб серед них вбити одного, який може бути активним носієм боротьби проти елементів злочину і нікчемности?» [356, с. 76]. У попередніх публікаціях ми окреслювали смисли ідеї нації, серед яких «великодержава», «національна гордість», «національний герой», «національна еліта», і у наступному фрагменті щодо християнського героїзму ці смислоформульовані конотації всі відображені у символічних власних назвах, архетипах тощо: «Нам приходить у обличчі чергових великих героїчних подвигів нашої нації почерез Кінгір-Норильськ-Воркуту, почерез недавні повстанські чини, почерез обі наші мученицько-активні Церкви, почерез хоробру смерть Петлюри – Коновальця – Чупринки – Позичанюка – Грицяя, почерез мільйони анонімних полеглих борців – говорити про героїзм як самовиявлення української істоти, а не про героїзм як явище самозаперечення» [356, с. 75]. І як справжній етичний інтелектуал української нації, Я. Стецько чітко виступав не за атомну війну, а за війну, яку благословить Церква, «війну в душах і серцях людських проти дотеперішнього свого “непротівлення злу”, як передумову великої світової антимосковської і антибольшевицької революції, яка допоможе при рішучій поставі всього вільного людства перемогти большевизм шляхом національно-визвольних революцій, цебто справедливих воєн на рідних землях проти московського наїзника, унеможливлуючи взагалі атомову війну» [356, с.78]. І національно патріотичне вітання, запропоноване публіцистом, і на сьогодні дуже актуальне: «*Христос Рождається! – Відродиться правда в Україні!*» [356, с. 78].

У статті «Бунт проти матеріалізму» протиімперська війна набуває означення «релігійна», особливо важливим чинником у якій виступає «*катакомбне християнство*», коли священнослужителі, які відмовилися служити московсько-комуністичній церкві таємно відправляють Богослужби, об'єднуючи християнське українство; «*Ex-Oriente lux – зі Сходу світло, але не з московського, казньонного, а з того підпільного Сходу за залізною заслоною, що в катакомбах*» [351, с. 113]. Рушійною силою історії публіцист називає не матерію чи клас (що лежать в основі діалектичного й історичного матеріалізму), а дух нації, що лежить в основі християнського ідеалізму і націоналізму, Людину як Богоподібне єство (графічне виділення несе в собі антагоністичну до панівної конотацію – у центрі особистість, а не маса, не

закономірності економічного порядку). І, що особливо цікаво в контексті медіадискурсу діаспори, Я. Стецько вбачав в трансляції великих, героїчних, шляхетних прагнень українській молоді на чужині, «у Новому світі», ситуацію збереження самоідентифікації, аби вони «не заниділи в полоні матеріалізму» [351, с. 115]. Концептуально, ідеологічно ці смислові варіації підтримував С. Бандера, зокрема у статтях «Проти фальшування визвольних позицій» [32], «Люди без ґрунту» [1] та ін.

Отже, публіцистика заклала важливий сакральний код, смисл у тогочасну пресу, який втілює надію, що особливо було потрібно інформаційному простору за кордоном, і українцям на материк, «отруєним» ідеологією безбожництва; є значущим складником не лише української діаспорної, а й національної журналістики загалом, що виробляє сенсожиттєві орієнтири, повертає до релігійно-національного менталітету, стоїть на сторожі ідеї нації.

Післявоєнна публіцистика рефлексій національно-історичної перспективи в літературно-мистецькій, філософсько-ідеологічній, суспільно-політичній та науковій сферах життя українства сприймалася імперською владою як факт прояву відкритого опозиційного руху, тому платформою для її репрезентації виступали шпальти діаспорної періодики, що була вписана до своєрідного антитоталітарного інтертексту – унікального дискурсу другої половини ХХ-го століття, що виник та розвинувся на теренах Європи і США як реакція на поширення у світі ідеології комуністичного месіанізму. Про інтелектуальну українську еліту 60-тих років писали «Визвольний шлях» (Лондон), «Сучасність» (Мюнхен), «Континент» (Париж), «Авангард» (Брюссель) та багато інших.

«Спорідненість переживань інтелектуалів у контексті тоталітарного контролю над українським суспільством, відсутність фактичної державної незалежності нації, недостатність патріотично налаштованих формальних еліт на найвищих керівних посадах та силою нав'язане домінування єдино правильної ідеології формували історично-соціальні передумови феномену доби – шістдесятників» [125, с. 31–32]. За словами Є. Сверстюка, на арену виходила радикальна молодь, яка не хотіла того світу, який створили для неї батьки: «Українські шістдесятники використовували антиімперські гармати в обороні своїх національних традиційних цінностей, свого ества, в обороні своєї гідности. Крім загальних цінностей, мусіли ще віднайти і відновити поганьблену національну святиню» [цит. за 125, с. 33].

У дослідженні Ю. Залізняка зазначено, що *шістдесятництво* – це «сукупний образ боротьби цілого покоління інтелектуалів, котрі протиставили своєрідну нонконформістську етику, власне езотеричне знання про природні права людини та нації, принципи світобудови та

співжиття індивідів “антизнанню”, накиненим з Москви псевдогуманним моделям організації суспільства», що свідчить [125, с. 4] про те, що етичний інтелектуалізм та імператив історичної правди – домінантні риси українського шістдесятництва і непідцензурної публіцистики [125, с. 31]. *Концепція етичного інтелектуалізму* ґрунтується на твердженнях про єдність (або *тотожність*) моралі й розуму; на вченні про інтелектуальну інтуїцію як форму морального пізнання. Тож у контексті когнітивної моделі смислетворення, запропонованої нами у попередніх розвідках, смисл «національна еліта» мав код «*етичний інтелектуал*», що формувався в умовах державного, ідеологічного та інформаційного вакуумів, залишалась лише власна картина світу (символи, архетипи, міфологеми тощо) та вихід на закордонні інформаційно-комунікаційні платформи. У цьому розрізі варто згадати ще один смисл «свобода», який за наповненням акумулює культ свободи в усіх її виявах: свободи совісті, свободи мислення, свободи особи, свободи нації. Актуалізація цих смислів – етичних інтелектуалів, національної еліти, свободи – для української діаспори, світової спільноти засвідчувала багатовікову духовно-політичну еволюцію української інтелігенції, підсумок розвитку її ідейної традиції у феномені шістдесятників, що «виборювали свою державу інтелектуальним складом мислення, совістю порядної людини і майстерністю проникливого публіцистичного таланту» [125, с. 39]. Не лише неформальна публіцистика, а й аналітичні спогади політв’язнів про своїх однодумців на сторінках еміграційних видань руйнували стереотипи «совєтської пропаганди», наприклад щодо «страшних бандерівців», з якими нарешті знайомляться в таборах і несподівано для себе відкрили, «що то люди національно та релігійно толерантні». У таборах саме національна еліта поширювали самвидав між порядними людьми різних національностей, саме там сформулювалася програма міжетнічної толерантності, «то був початок альтернативного суспільства щодо офіційного, деморалізованого кон’юнктурними вказівками партії» [332, с. 6].

Повоєнний період української непідцензурної публіцистичної суспільно-політичної думки здебільшого представлено у формі трактатів, памфлетів, есеїв, а також програмних документів і матеріалів – самвидаву як єдиної форми комунікації між владою та інтелігенцією, вона досліджена у роботах Ю. Зайцева, Г. Касьянова, О. Обертаса, А. Русначенка.

«Природно, що радянські партійні функціонери цілковито монополізували право тлумачення минулого, сучасного та майбутнього і досягли в цьому успіху, адже нині, після розвалу СРСР, колись поневолені розумом народи потребують не менше часу на реабілітацію,

аніж вони пробули у підневільному стані» [125, с. 48]. Є. Сверстюк, один із ключових смислетворців епохи шістдесятників, писав: «Інерція советського ворогування під маскою дружби народів мало змінилася попри окремі зустрічні кроки з боку розумних. А водночас навіть дуже приблизні списки українських рятівників, що фігурують як “праведники світу”, дуже істотно змінюють звичний стереотип ... Стереотипи облітають, скидаються в купу офіційної брехні... [332, с. 9–10].

Згущена атмосфера табірної аскетизму сприяє створенню ідеалізованих символів. У них багато правди і глибини» [332, с. 11]. Саме за наявності тих спільно породжених символів, реанімованих архетипів і формувалася табірною комунікаційною ефективністю, етнічна компетенція.

Ар'є Вудка – учасник єврейського правозахисного руху в Україні, політв'язень радянських тюрем і концтаборів (1969–76), який вивчені під час ув'язнення вірші українських політв'язнів за допомогою українського видавництва у діаспорі надрукував у книзі «Поезія з-за колючих дротів» (Мюнхен, 1978), у статті «Олесь (О. Сергієнко)» актуалізував прецедентний феномен доби О. Сергієнка «в ізольованій від світу московській імперії з її монополією на слово». У розвідці, присвяченій цьому «велетню духу», йдеться про «класичний приклад московського “правосуддя”» – засудження хворого на сухоти Олесья за примітки на полях твору І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (через три місяці після арештів українських шістдесятників 1965 року з'явився цей трактат, який історик-дисидент Валентин Мороз у своєму есеї «Серед снігів» назвав найвагомим документом тогочасного українського відродження, за яким світ вивчав Україну). «Хай пояснить мені це хтось із тих, що вбачають у пекельному вогні московських зірок – дороговказ до цілого людства...» [72, с. 11]. Конотація цієї саркастичної метафори розкриває абсурд правозахисної системи, декодує звертання до «поза-залізної-завісної» світу щодо існування величезного дисонансу поміж «найдемократичнішими» конституціями республік СРСР та фактичним станом справ на одній шостій частині суші.

Для знайомства читачів із прецедентним феноменом епохи – Левком Лук'яненком автор вдається до актуалізації архетипних символів як складової етнокультурної компетенції: «величний скитський цар серед своїх володінь», портретні деталі вибудовують родовідну лінію від славних предків: «з важкими пшеничними вусами, з високим упертим чолом, затамованою міццю у погляді», антитеза «не як в'язень, а як ... цар» розставляє пріоритети у трактуванні національ-

них героїв, а дисонанс у портреті актуалізується через зіставлення таких номінацій, як «на порозі барака ... цар» [72].

У статті-спогаді концептуальними пунктами розкриття окреслених смислів є тема націоідентифікації та інтернаціоналізму. Листи Олеся не пропускали додому, бо були написані «незрозумілим для цензури гуцульським діалектом» [72, с. 54]. «"Пишите по-русски, как все нормальные люди!" – це спів'язні-неросіяни (а їх 90 % серед політичних) чують скрізь, по таборах і в'язницях від чекістів, цензорів, офіцерів МВС. Це теж – інтернаціоналізм у дії» [72, с. 65]. Заперечення мовної свободи в ідейно-смыслових конотаціях радянських таборів було імперативом імперії, що працював на зміцнення комплексу меншовартості, руйнування екзистенційного простору національного буття серед 90% політв'язнів-«неросіян». А. Вудка описав спогади Олеся про примушення з погрозами у Тамбові записатися його родині росіянами, проте його мати відповіла: «Хай і діти, і внуки пам'ятають, хто вони є!» (спогади матері Олеся, яка свого часу також була звинувачена у націоналізмі, виселена до Тамбова, розмовляла у суцільному російському оточенні тільки рідною мовою). Імпульс національної гідності О. Сергієнка спадковий, а націоналізм став світоглядно-ціннісним орієнтиром, який відстоювали його пращури.

М. Славинський підкреслював: «Усталилося, що українськість асоціюється передусім із мало не архаїкою змісту й форми, хуторянськістю мислення, провінційністю філософських побудов» [342, с. 138].

Проте саме роль самвидаву, як узагальнює Л. Василик, полягала в тому, що він «розпочав відрив символічних міфічних понять тоталітарної системи, поширюваних в офіційних ЗМК, від свідомості соціуму, внаслідок чого вже в середині 1980-х рр. вони багатьма не сприймалися як частина реальності. Навіть ідеологія як цементуюча суспільство втратила свою міфологічну роль, знизилася досяжність інформації, яку постачала політична підсистема, відмерли ряд тоталітарних міфів. Тому самвидав можемо вважати важливою передумовою творення вільного інформаційного суспільства та місцем відродження світоглядної публіцистики». У нашій розвідці ми звертаємо увагу на смислоформувальні елементи національної, етнокультурної компетенції у розумінні таких смислів, як «національна еліта», «інтелігенція», ті, що писали самвиданий метатекст доби, а «дошку пошани» яких складали іноземні автори на шпальтах саме діаспорних українських видань [54, с. 127].

Цілісна картина дійсності постає в рядках А. Вудки, де знову фігурують прецедентні феномени доби, смислові центри самоідентифікації: Україна=Іван Дзюба («взяв на себе нелегку ношу адвоката України й українства» [293, с. 134]), Бабин Яр (символ Голокосту, іс-

торичної пам'яті та місце комеморативних практик, стихійних мітингів із концептуальними виступами інтелігенції), пам'ятник Шевченка (як націєтворча культурема), Алла Горська (символ боротьби з тоталітарною системою, символ викриття радянських злочинів, митець-борець), шістдесятники (інтелектуально-культурний рух опору), А. Малишко та ін. і Москва=«психіатрички», концтабори, масові арешти [72, с. 98].

Негативний корелят із метафоричною конотацією відродженої України (символи нездоланності: Фенікс, Прометей, архетипні українські символи: згуртованість, українська пісня) акумулює дискусію доби: «Москва мстилася на тих, хто знову довів їхню неможливість знищити Україну. Як Фенікс, як Прометей, вона оживала знову. У святкові вечори українці великими гуртами розгулюють по зоні, незважаючи на метушню чекістів... Ніби немає голоду, неволі, каторги. І ллються над замерзлим Уралом чарівні українські пісні» [72, с. 97].

Подолання комплексу етносу-субтрати висловлене у подиві Олеся полоненим борцям Української повстанської армії, які відкрито віталися: «Слава Україні!». В умовах державно-ідеологічно-інформаційно-комунікаційного вакууму величезне значення у формуванні націєтворчої картини світу відігравали обряди, ритуали, опис яких створює україноцентричний контекст: так, у День червоного терору в голодній злиденній камері відзначали голодівкою; над маленьким могильним горбиком невідомо де роздобутої рідної землі в'язні моляться і запалюють свічки по закатованих близьких, промовляючи вголос імена замучених.

Іноземні політв'язні проголошували, аргументували та затверджували в іменах пласт інтелігенції, національної еліти етичних інтелектуалів, готуючи підґрунтя для сприйняття проголошеної незалежності з очевидними національними героями. Проте вони усвідомлювали, що в публіцистичному дискурсі перехідного інформаційного суспільства 80-их років, навіть на сторінках еміграційного видання, слід підкреслювати, що *«інакодумець – це “нормальнодумець”*, який до того ще й має сміливість відкрито заявити про свій спосіб думання [75, с. 178].

Так І. Гейбер у контексті деміфологізації тоталітарних комплексів підкреслює, що «інако», себто не зовсім так, як приписано офіційною ідеологією, в СРСР думали всі, включно з кагебістами та партійними функціонерами. «Справа полягає в тому, наскільки це «інако» відрізняється від офіційної брехні і в якому напрямі це відрізнєння йде, в напрямі нормального та здорового людського думання чи в напрямі всіляких духовних вивертів або слабкодухого й підлого пристосування. Можна твердити, що в СРСР всі – інакодумці але далеко не

всі є “нормальнодумцями”» [75, с. 179]. Концептуально-асоціативне поле радянської дійсності зі словами-маркерами, символами епохи та режиму, графічне виділення лапками актуалізує кульмінаційні ідеологеми, що розгортається у публіцистичному фрагменті: «процедуру за-судження політичних “злочинців” встановлено давно і перетворено на рутину, на частину того тла радянського життя, в якому однаково невід’ємними і звичними частинами є колгоспи, державні пляни, плякати, демонстрації, “соціалістичні зобов’язання”, масове пияцтво, партійні квитки, довжелезні черги, “передовики виробництва”, загальна корупція, КГБ і концтабори. І, певна річ, над усім цим – “найпередовіше вчення”» [75, с. 179]. *Когнітивно-семантичне поле смислу «свобода» входить у розгорнутий дискурс смислу «національна еліта», яка у ті часи майже завжди мала окреслення «правозахисна».* Так, у статті-спогаді про Г. Алтуняна автор говорить про нього як одного із засновників ініціативної групи оборони прав людини (Левін, Веліканова, Джемилєв, Лавут, Пономарьов, Ковальов, Ходорович), яка створила знаменний документ: «До громадян», що незвично був звернений не до влади, а апелював до громадянських почуттів, закликаючи до гуманності як конечної засади кожного здорового суспільства. Інформаційним приводом такої відозви став арешт Григоренка, якого незабаром запроторили до «психушки», та намагання пошуку гуманного ставлення до «маленького гнаного народу – кримських татар. (Нині їх, здається, близько 300 тисяч, і майже стільки ж знищено за часів Сталіна)» [75, с. 180]. У статті концепт правосуддя розгортається у метафоричних параметрах спектаклю, де «пункти звинувачення – це декорум», а коли йдеться про політичних «злочинців», то звинувачення «зліплено» зі звичного для режиму спектру – антирадянська пропаганда, шпигунство, хуліганство, хабарництво, дармоїдство, гомосексуалізм – словом, будь-що, і це визначають слідчі КГБ в перебігу фабрикування справи [75, с. 183]. Ідеологічні конотації, що поглиблюють зміст контекстуального поля антиправового суддівства СРСР, стали акцентом суспільно-інформаційних реалій ЗМК української еміграції.

Арсенал кадебівської майстерності, що різнився з пресовим інструментарієм на поширення радянської мрії, автор із власного досвіду виділив у словах-маркерах: виклики на бесіди, відвідування просто на праці, стеження, всі види підслуховування, допити як свідка в різних справах, до яких він іноді не мав жодного стосунку, всілякі провакації, так звані “офіційні попередження” [75, с. 183].

І. Гейбер підкреслює ще одну рису радянської дійсності – «що дозволено москвичеві, то не дозволено киянинові, що можуть пробачити киянинові, того не пробачать харків’янинові, а по малих містеч-

ках та селах сваволя взагалі не має жодних меж» [75, с. 184]. Але в особливо «привілейованому» становищі перебувають москвичі, бо в Москві є іноземні кореспонденти, іноземні дипломати, що свідчить про значущість світового інформаційного поля, до якого входив сегмент еміграційних ЗМК. «Кожний арешт у Москві стає негайно і зо всіма подробицями відомий за кордоном, і взагалі Москва має бути парадною вітриною радянського ладу» [75, с. 184]. Таким чином, автор розробив концептуальні аспекти центру і провінції, глобального і локального, інформаційної ізоляції та відкритості.

Метатекст аналізованих публікацій окреслює тодішній стан і перспективи створення єдиного інформаційно-комунікаційного простору материкової України й українців у еміграції, оскільки декодування смислів цих матеріалів для світу і всього українства розвивало новий дискурс національно-визвольної ідеї нації в усіх її параметрах: економічних, культурно-просвітницьких, правових, духовних тощо. Проте в самому матеріалі І. Гербер наголошує, що «люди живуть у хворому суспільстві безмежної імперії, відрізані від джерел інформації та ідей, від перехресть, де ідеї можуть виникати і стикатися. Вони думають “інак”, бо не вірять офіційній дезінформації» [75, с. 184]. Інтерпретація України як багатокультурного, діалогічно-культурного простору в параметрах права і ментальності, духовних цінностей і державницько-ідеологічних засад акцентує проблеми міжкультурних взаємин і свободи культурних просторів: «Чи це важливо, щоб Україна стала самостійною державою, щоб татари повернулися до Криму, щоб євреї мали можливість виїхати до Ізраїлю, якщо вони цього бажають? Очевидно, важливо. Але ще важливіше, на мою думку, щоб громадяни на території цієї держави усвідомили своє невід’ємне право по-українськи, по-татарськи або по-єврейськи сказати про це вголос. Для цього вони мали б стати схожі на Алтуняна» [75, с. 186].

Ще одна сторінку національної еліти відкрив Ф. Гробауер – *священники, духовенство, багато з яких у радянських в’язницях і таборах було засуджено під штучно вигаданим закидом «в агітації проти радянського режиму»*. Національно-прецедентними феноменами релігійного дискурсу тогочасного свідомого українства були Й. Сліпий, А. Шептицький. Протистояння Й. Сліпого імперській тоталітарній машині в мовчазному сибірському таборі політв’язень репрезентує через постійні релігійні, духовні рефлексії панотця, який, за згадкою Ф. Гробауера, на середині табірною чотирикутника вийняв захований під плащем дерев’яний хрест, що він сам зробив, і гучним голосом проголосив на весь майдан: «Христос воскрес, воістину воскрес!», у результаті «розлючені таборіві кати кинулись на слабку постать мужнього душпастиря і серед побоїв та копняків затягли його в карцер»

[98, с. 387]; або у нелегальній посилці з волі галицький Владика отримував товстий папір, розсипані зерна вівсяних та гречаних круп і на самому споді малу паперову торбинку з сушеними виноградними гронами – «цінний скарб»: «кілька родзинок він поклав до склянки з водою і поставив її обережно, щоб ніхто не бачив, під ліжка. Наступного дня дістав склянку з-під ліжка. Таким чином, митрополит видобув літургійне вино для Служби Божої, яку він потайки відправляв» [98, с. 389].

Лексико-семантичні, образно-художні параметри отримує публіцистичний образ Й. Сліпого: «князь Церкви», «людина високої духовної культури», «звичайний сільський парох з Карпатської України».

Смислове навантаження поняття «єдності» сповнилося осмисленням ролі християнських Церков, що повинні діяти солідарно, «проте не так, як стверджував німецький інженер: “Три чинники, рано чи пізно, наведуть порядок у Росії: німецький жандарм, американський купець і католицький священник”... Совети боялися митрополита навіть тоді, коли він був їхній в’язень, стежили, прослуховували, переходили на латинську» [98, с. 388].

Г. Давидов – публіцист, громадський діяч, політв’язень радянських тюрем і концтаборів (1972–1977), дослідник історії постсталінської радянської репресивної системи, учасник Громадського фонду допомоги політв’язням та їх сім’ям, емігрував до Німеччини з 1980 р., у матеріалі про З. Антонюка так само намагався відновити замовчувану культурну спадщину, здійснити переоцінку в тюремних умовах змісту смислу «національна еліта» та знищити колоніальні культурні стереотипи. «У нас свобода переконань. Вночі, коли ви самі в кімнаті, погасіть світло, накрийтеся з головою ковдрою і тоді думайте, що хочете. Але якщо хто-небудь довідається, про що ви думаєте, – бодай дружина – тоді це вже не просто ваші переконання, а розповсюдження переконань, а це вже дія. І ми судимо вас не за ваші переконання, а за ваші дії» [99, с. 195]. Це «ходова» пропагандистська обойма в боротьбі з інакодумством серед слідчих КДБ в усій країні, а по тюрмах – засуджено за переконання: відмовитися від них – «стали на шлях виправлення». «І в цій жорстокій вимозі більше логіки, ніж у всьому газетному словоблудстві, адже думка й дія нероздільні» [99, с. 196]. *Причини засудження національних інтелектуалів автоматично набували статусу національно-прецедентних феноменів, національних символів*, так Зіновія Антонюка звинуватили у розповсюдженні самвидаву, зокрема журналу «Український вісник», статей Д. Донцова «Більшовизм і духовність народу», В. Мороза «Замість останнього слова». Проте автор виділив і сумнозвісні символи радянської системи: «тюрма і табір – це згусток радянської системи: якщо в основі радянської правової системи лежить презумпція безправності з

196

стеми лежить презумпція безправності з жорстокою регламентацією всіх боків життя підлеглих – то в таборі цей принцип доведено до найжорстокішої межі; якщо в країні принцип примусової праці злегка закамують, – то в таборі його впроваджують невтомно й одверто» [99, с. 196]. Публіцист наголошує на статусуванні таборів і тюрем як важелів морального розтління та духовного геноциду.

За часів системи тотального придушення основним чинником дієвості була «духовна задуха», тобто в умовах, як ми вже зазначали, відсутності незалежної держави, власної ідеології, підпорядкованих партії ЗМК, картину світу свідомому українству намагалися спотворити моральним розтлінням. «І тому в країні багато десятиріч іде особлива війна, ім'я якій – *духовний геноцид*. Війна, яку накинула держава людині. Тут нема видимої лінії фронту – вона проходить у душах людей. Не звичайна мета в цій війні. Мета держави – полонення душ. Мета людини – боротьба за духовне виживання. І методи цієї війни своєрідні, але основним засобом держави в боротьбі за душі стало моральне розтління. Людина морально нестійка духовно не здатна протистояти тотальній державі і зрештою потрапляє до неї в полон. Тому двоєдушність – моральна норма в такій державі, і вона старанно стежить за тим, щоб підлеглі не порушували усталених традицій. Того, хто відступить від звичаю: говорити одне, думати інше, а робити третє, – чекає на перший раз окрик, а впертих відступників – досвідчена і садистично-витончена система покарань» [99, с. 197]. Голодівки, які тривають часом місяцями, страйки політв'язнів (через свавілля адміністрації, безправне становище, наприклад, заборону бачитися з рідними), статусний рух (визнання статусу політв'язня), що вибухнув у 1974–1975 рр. на всіх політзонах і у Володимирській тюрмі – єдині способи «порятунку душ», залишитися фізично виснаженим, проте духовно не вбитим, морально зміцнілим, що перемиг державу в боротьбі за свою душу.

Ще один аспект тоталітарного режиму в дихотомії з ідеєю української нації – тюремно-табірна медицина є елементом режиму, яку адміністрація використовувала як додатковий важіль для тиску на недовірливих їй арештантів: суть у напівлікуванні: і померти не дадуть (це також не завжди), але й не вилікують, до цього додаються приховування справжніх діагнозів, «дружні поради» від корисних лікарів. Зіновій Антонюк – жертва такого табірної напівлікування, безкінечного шантажу [99, с. 201].

Змістова модифікація *смыслу «несвободи»* поповнюється практикою «других термінів» з добром найнепривабливіших кримінальних статей – методом, широко практикованим за Й. Сталіна. Стаття була написана якраз за часів такої загрозливої «КГБівської метушні»

навколо Антонюка і своєю розповіддю він прагнув «привернути людську увагу до долі Зіновія, якому загрожує – і цілком реально – нова судова розправа» [99, с. 207].

У рубриці «Спогади-документи» «Визвольного шляху» С. Кудірка виступив із цікавою розвідкою «Мої зустрічі з українцями-політв'язнями». «Інтер'єром» для таких розмов став спеціальний концтабір, з відповідним «облаштуванням» та підібраним, спеціальним, адміністративним персоналом з асоціативною назвою «Кучинвальд» (Пермська обл., Кучино) – сучасний Бухенвальд: «у Мордовії було пекло, а тут – саме його дно», «табір смерті», «долина смерті».

У контексті духовного геноциду автор згадує, що і символів духовного коду їх намагалися позбавити, так під час опису епізоду вилучення з його особистих речей під час голодівки особливих для політв'язня – «Декларації прав людини», молитов, трьох листів президентові США Ніксону, а також протестного листа, написаного «советському» уряду. Образ табірної лікарня і в цій статті так само доповнював багатоплановий смисл «несвободи» та знищення національної еліти: «поведінка советського лікаря не відповідала присязі порпання в паперах у момент необхідності зробити життєво важливу ін'єкцію, зазначаючи із злорадною посмішкою: “Насамперед – я чекіст, а вже потім лікар”» [212, с. 348]. Алюзія до видатного, концептуального твору епохи М. Хвильового «Я (романтика)»: «Я чекіст, але я і людина».

Негативний корелят на рівні алюзії до Петра I спостерігаємо у згадці про «Петрівський дух», колись широко практикований у Російській імперії, а тепер за колючими дротами, у замкнених ізоляторах: «в страшній імперії Гулазького архіпелагу», «страшному пеклі у концтабірних підземеллях», у цій «клоаці російського царства», де навіть стрижка відбувалась «по-петрівськи» – привести до кімнати чергового, покласти на підлогу і обстригти. У цьому ж контексті розвінчується *«міф про опіку старшого брата»*: український народ своїми кістками встелив фундамент петербурзької фортеці, збудував столицю своєму гнобителеві, віддавши своїх найкращих синів на вивершення її будівель, а сьогодні «туристи навіть не думають, скільки людей наклали тут головою тоді, коли Петро I будував цей страшний Петербург – місто смерті» [212, с. 349].

Та національна еліта, яка здебільшого мала статус «етичних інтелектуалів», протистояла імперській ідеї дискусіями про Т. Шевченка, Адама Міцкевича, Вінцаса Кудірку та багатьох інших національних велетнів. Автор поповнює «дошку пошани» і новими іменами, зокрема згадується Сапеляк – молодий українець-патріот, борець, націоналіст, що порушив правило: «політичному злочинцеві не можна користуватися сонячним промінням і займатися спортом, бо це зміц-

нює його здоров'я... сильний дух Неспроможним бунтувати так, Сапеляк, вийшовши вдень на працю роздягненим, отримав тілесні ушкодження: “Бийте, бийте моє тіло, але душі не вирвите”» [212, с. 350]. Публіцист пояснює, чого так багато молодих патріотів, таких як, Сапеляк, студентства за ґратами, чого бракувало тим студентам – перш за все, бракувало їм свободи, свободи для їх поневоленого народу. Вистачало написати чи сказати, що «Україна мусить бути вільна», – і їх уже судили закритим судом, засиляли в концтабори й тюрми на багатолітнє ув'язнення. І тут розгортаються смислові модифікації загального смислу «Україна»=«ідея нації», що постає в таких контекстуальних полях: «Україна – як простір буття, як нація, як тип ментальності, як ідея та ін. ... Україна як мета, перспектива, орієнтир, шанс, історичний вибір, а національна ідея набирає таких видових концептуальних аспектів: концепція, стратегія, модель, об'єднавча якість, тяглисть, варіативний вибір, духовний проект» [54, с. 131].

А ось для Кремля вільна думка і вільне слово – «страшніші від атомової бомби». У цьому ракурсі публіцист окреслює світоглядні аспекти опонента, зазначаючи, що у «советській» літературі, часописах і періодиках огидною лайкою накидаються на українців, литовців, естонців, латишів та інших, бо вони, мовляв, тому хочуть знищити Советський Союз, щоб запровадити капіталістичний або фашистський режим. І тут отримуємо зовсім інші номінації національної еліти: націоналісти, “зрадники родіни”, ”агенти чужоземних розвідок” тощо. І ці публікації насамперед і покликані знищити колоніальні культурні стереотипи (безелітність, вторинність, сільськість, архаїчність тощо), зауважити, що, ті, хто сидять у концтаборах і за тюремними ґратами народ шанує і любить, бо вони «жертвують собою, своєю родиною, всіма життєвими принадами на волі, щоб дати стимул і приклад до національного відродження, як передумови національного і соціального визволення» [212, с. 351].

Статусність національної еліти в таборах мала стереотипне тавро радянської системи, більшість в'язнів політичних концтаборів і тюрем – це літні люди, що засуджені на 20, 25, 30 і більше років. А молодих політв'язнів, «зливають» із кримінальними злочинцями. Саме тому автор і розвінчує цей *міф про одиничні випадки політв'язнення*. Цікаво, що служителі режиму підкреслювали *непричетність націоналістів до перемоги у Другій світовій війні*, що також часто експлуатується і до сьогодні в російських ЗМІ (перемога Росії=перемога Радянського союзу) : «Що там, вас, політв'язнів, – одиниці. А ми перемогли Гітлера, ми “Тигри” розколювали, переможемо і вас. Ви тільки своє молоде життя запропащуєте, бо не маєте ґрунту під ногами. Вас розтопчемо, як хробаків, ви – ніщо!» [212, с. 353].

Проблема кремлівської пропаганди, зафіксована публіцистом, що була розрахована на отарну масу «советських людей» та західну громадськість, яка мала повірити їй «на слово», і досі часто є дієвою, оскільки в Україні зрізано в самій інфраструктурі інформаційного поля культурні платформи для формування націєтвірних смислів. «Хіба ж советські танки можуть здушувати, розчавлювати повстання поневолених народів?! Ні, вони можуть тільки “визволяти”! Наповнювання концтаборів і тюрем політв’язнями – справа досить неприємна для “миролюбних” кремлівських ватажків, бо і в т. зв. національних республіках протестують, та й на Заході все більше огірчення. Про це пишуть у захлавлених виданнях, у західній пресі, говорять по радіо» [212, с. 353].

Але діаспорні пресові платформи повоєнної доби давали простір для розгортання таких смислових моделей. Про національну еліту в публікації автор говорить не тільки ідеалізовано, він констатує факт, що багато з них фізично знищені, вже не люди, а «людська руїна», але які залишилися людьми незламного духу. «Це люди – герої, їм треба ставити пам’ятники, перед ними треба схилити голови не тільки нашим поневоленим народам, а всьому людству, бо вони терплять і вмирають за найвищі ідеали, за висоту людського духу, а не за розквіт тиранії і панування Москви в цілому світі» [212, с. 354]. За свідченням публіциста, озвучимо ці імена: колишній партизан, член УПА – Вобошевич Григорій, Безуглий Іван, Бернайчук Аполоній, Герчак Григорій, Глива Володимир, Гнот Володимир, Гриньків, вже згаданий Сапеляк, Гриньків і Сеньків, Юрій Гуцало, Давиденко, Анатолій Здоровий [212, с. 344].

На думку Д. Дроздовського, шістдесятники створили дух свободи і свободу духу: «Наріжний камінь їхнього світогляду – це духовний лібералізм (франц. *liberalisme*, від лат. *liberalis* – вільний) – культ свободи в усіх її виявах: свободи совісті, свободи мислення, свободи особи, свободи нації. Свобода – це не тільки відстоювання права на власний вибір і власну самобутність, а й водночас визнання права на існування іншого й інакшого. Звідси – й толерантність шістдесятників до людей інших політичних, філософських, естетичних поглядів та до інших народів. Та свобода духу – це передусім гідність людського “Я”» [247, с. 40].

Але свобода слова – це був найстрашніший ворог концтаборів смерті, аби не просочилась на батьківщину політв’язня жодна інформація, жодне вільне слово, звідки воно може дістатися у вільний світ. «Вони всіма силами і засобами намагаються довести до того, щоб у концтаборі панувала мертва мовчанка, щоб у вільному світі не згадували їх імен, а тоді вони можуть знущатися, як самі хочуть, і розпоря-

джатися політв'язнями, як монетою у власній кишені» [212, с. 346]. Ось така антитеза, вибудована публіцистом: *СРСР – вільний світ*. Рвали листи від матерів про «корів, курчат», щоб «шарпати нерви політв'язня, щоб у роз'ятрену, відкриту рану серця насипати все більше солі... Щоб людина, виснажена хвилюванням і внутрішнім переживанням, заломилася, щоб впала на коліна, а з колін – на “всі чотири”. Ось чого хочуть добитися у політв'язнів кремлівські тирані!» [212, с. 346]. А про необхідність інформаційного набату автор підкреслював як публіцистичний лозунг: «Нема кому прийти до советських тюрем із кінокамерою, з транзистором чи магнетофоном, щоб зафіксувати умови життя в'язнів, нема кому розказати світові про ті фізичні і моральні тортури, що їх зазнають в'язні в московській тюрмі народів. А коли хтось із колишніх в'язнів і вирветься у вільний світ, то їхні розповіді про жахіття московських тюрем і концтаборів майже ігнорують, щоб не пошкодити “мирним взаєминам” їхніх урядів із найбільшими у світі тиранами» [212, с. 348].

Ще одним виявом «несвободи» була віра в Бога, заборона інтелектуального розвитку, зокрема читання.

Символом руйнації у метафоричних, оцінних конотаціях будь-якого прояву людської свободи, знищення її і як смислу у свідомості особистостей постає у публікації Володимирська тюрма, в якій каруються «люті вороги народу», «буржуазні націоналісти», себто «борці за волю і права своїх поневолених народів, противники “єдиної неділїмої матушкі Росії”, тієї тиранської імперії, яка чваниться перед усім світом своєю ”гостинністю”, ”гуманністю” та охоплює своїми «ведмежими обіймами» все більше й більше народів. Де з гучномовців лунає блюзнірська тирада: ”Славься отечество наше свободное, славься великая, могучая Русь”, де наказують армії кидати в очі поневоленим народам погрозливий виклик: ”Те, що ми завоювали, ніколи ворогові не віддамо”. Мовляв, не віддамо українському, литовському, естонському, білоруському, вірменському, узбецькому, азербайджанському, німецькому, польському та іншим народам (вони ж – вороги!) загарбаних їх батьківщин чи територій» [212, с. 347].

Національна інтелігенція виписана С. Кудіркою та цікавими портретами Є. Сверстюка («очі світилися якимсь внутрішнім вогнем-бодем, наповнені мукою – та не за себе, навіть не за свою родину, а за страшну долю свого поневоленого народу, до якого він ставився з пристрасною любов'ю. Народу, що його гнобить і деморалізує найхижіший імперіаліст з імперіалістів – російський кремлівський деспот» [212, с. 347]), І. Покровського, сина замордованого священника, В. Василика, засудженого на 7 років концтаборів за перешкоджання агентам КДБ зрізати хрести у своїй рідній Тисмениці. Публіцистична

риторика С. Кудірки є мотто до всього метатексту доби: «Боже мій, де знайти силу, де знайти слова, щоб розбудити сумління світу, щоб заступитися за тих невинних людей, вірних синів свого народу і своєї церкви, щоб вирятувати їх із мук і пекла цієї страшної імперії!», аби «пробити кригу невтручання у справи царств московської тиранії, яка брутално топче все святе, ще й загрожує цілому світу» [212, с. 348].

Отже, тодішнє і сьогодішнє державне самоствердження – неостаточне, воно не можливе без «усвідомленого загальнонаціонального смислу існування» [212, с. 7], проте такий загальний смисл ідеї нації складається з багатьох компонентів, одним із найважливіших серед яких є смисл «національна еліта» з кодами «національна інтелігенція», «етичний інтелектуал», втіленими більшою мірою шістдесятництвом, яке завжди спиралося на принципи легальності, ненасильства і толерантності з ціннісною парадигмою його етики, котра протиставляла грубій силі та брехливій пропаганді, на рівні наративу смислу «російський імперіалізм», потугу знання, правди та правозахисту.

У післявоєнній публіцистиці української діаспори, що була «квінтесенцією національної гідності і суверенності, обстоюванням повноти національного буття...подає приклад послідовного, безкомпромісного і аргументованого викриття російського великодержавного шовінізму – як у його популярно-вульгарних формах, так і в “прогресистських” та “інтелектуалістських”... швидка і непомильна реакція на імперіалістичний подразник, якої так бракує нинішній нашій публіцистиці» [109, с. 13], знайшов вияв на всіх рівнях, як ми вже переконалися, соціокультурний деструктивний смисл «російський імперіалізм». Розглянемо два рівні тлумачення смислу: архетипний та аксіологічний на прикладі публіцистики І. Багряного.

На архетипному рівні (опосередковує базові глобально-матричні структури змісту, у межах яких розгортаються всі інші) Т. Євсєєва вбачає корені російського імперіалізму саме у конфесійній ідентифікації (у вигляді сформованих нею у свідомості архетипів політичної культури) як особливій формі культурної тяглости, що перетинає історичний бар’єр, позірно відділяє самодержавство від тоталітаризму. «Адже церковна історія – а в даному випадку її церковно-державна проекція – для православної свідомості не просто спадщина. Це живий процес, що постійно триває, відтворюється, повторюється і моделює історичну перспективу» [118, с. 116].

За тлумаченням дослідниці, «концепція здійснення Третього Риму через злиття Вселенських церков Сходу й Заходу в лоні Російської православної церкви була трансформована в ідею “*пришестя Третього Комуністичного Інтернаціоналу*” та створення внаслідок “світової перемоги пролетаріату... Інтернаціональної Радянської Соці-

алістичної Республіки”. Фактично, неупереджений та ґрунтовний аналіз історичного розвитку Росії/СРСР обраного періоду дає підстави стверджувати, що марксизм-ленінізм виявився однією з форм універсального політичного принципу націоналізму, а саме – російським націоналізмом. А не навпаки – як стверджував Б. Андерсон – „націоналізм виявився для марксистської теорії незручною аномалією»» [118, с. 116–117].

Національне та геополітичне відродження Росії вже давно пов’язане з відродженням національної ідеї як ідеї месіанської, а значить, вселенської. *Проект месіанізму Російської імперії* вкладав в ідеї месіанізму ідею войовничу, ідею меча і влади, ідею підкорення, наслідком яких ставали національна зарозумілість, агресивність і шовінізм. «У якій не церква, а партія „освячувала” нову культуру й нову спільну для імперських земель та народів націоналістичну державу – СРСР з усіма притаманними таким державам рисами аж до етнічних (чи то пак – класових) чисток включно. Саме внаслідок успадкування основних рис політичної культури теократії комуністична Росія/СРСР залишилась єдиною багатонаціональною імперією» [118, с. 117]. Так, у статті «*Антисемітизм – знаряддя російського імперіалізму*» І. Багряного читаємо метафоричні конструкції – пряме підтвердження вище зазначених характеристик: «Справа з антисемітизмом в ССРСР – це витвір якраз імперіальної еліти, ... отой організований, плановий, традиційний і нещадний – це якраз дитина внутрішньої та зовнішньої політики якраз Росії», «антисемітизм в політиці “советского руководства” ... – це продукт месіанського російського великодержавництва», «І цей антисемітизм зовсім не новий “радянський”, а це старий традиційний російський великодержавницький метод порядкування імперією й убезпечення її від розповзання... Цей антисемітизм був, є і завжди буде в Росії так довго, як довго Росія буде імперією, отією тюрмою народів, яку російські царі, а тепер секретарі ЦК КПРС утримують бруталною силою, терором, гнобленням усіх підгорнених і гаслами “бей жідов, спасай Росію”» [11]. У контексті підміни поняття «СРСР» поняттям «Росія» публіцист використовує такий набір метафор: «...загострення цієї лінії на уточнення поняття Росія як імперія, а російський народ як хазяїн імперії – почато достославним тостом Сталіна при кінці війни на честь “великого, найталановитішого, найпередовішого”... і т. д. російського народу» [11]. Автор обурюється, що навіть радіо «Свобода», говорячи про досягнення радянської науки і техніки, мистецтва знаходять тільки одну дефініцію: «точнісіньке визначення, чий ж це осяги, якої держави, якої нації конкретно: вони кажуть..., що це все осяги Росії! Навіть не ССРСР, а Росії! Російського народу. Навіть не “єдиного радянського народу”, а тим більше – не

“народів ССРСР”, а простісінько “російського народу”», а коли йдеться про «речі чорні», то вдаються до невизначеного «советського керівництва» [11].

Наступний рівень – аксіологічний – опосередковує моральні, етичні й естетичні цінності особистості (репрезентується в оцінних номінаціях: щастя, прекрасний, благий, трагічне, обов’язок, відповідальність, совість, скорбота, страх, добро, зло, жаль тощо) і є акумулятором оцінних характеристик, а отже авторських публіцистичних метафор, як-от у статті І. Багряного «Про свободу слова, совісті і преси за залізною заслоною», що, до речі, розкриває змістове наповнення смислу «російський імперіалізм», перегукуючись з рівнем архетипного тлумачення: «Надто трагічною стала справа зі свободою слова, преси, совісті і виборів у ССРСР з бігом часу, коли до комуністичного месіанізму більшовиків додався ще московський імперіалістичний месіанізм культом “народа-богатиря”, “народа спасителя всього людства”, тобто є культом російського народу... утворився московський комуністично-імперіалістичний симбіоз, що є нічим іншим, як оригінальною формою російського фашизму» [21], або «російський фашизм з усіма його атрибутами: тоталітаризмом, жорстоким терором, антидемократизмом, насильною асиміляцією і денационалізацією всіх національностей, насильним щепленням російської культури і російської історії всім націям, що входять в склад ССРСР, культом російського народу, його “вишесті” “вибраності” і т. д. Сьогодні ніхто вже не оспорує мерзості цієї імперіалістичної антилюдської системи» [16]. Суцільною аксіологічною метафорою є контент статті «Чад імперії»: «Ось вам гуманістичний соціалізм! Це ж є чад. Чад імперії, який ніяк не може вивітритися з голів і обертає в прикрий анекдот всі декларації про гуманізм...затуманює мозок навіть найтверезішим» [26].

Публіцистичний метатекст протиставляє «російському імперіалізові» свободу як складний, багатовимірний феномен, сповнений філософським і націєтворчим змістом. Публіцистику І. Багряного, патріота, який перебуваючи у вільному світі як емігрант, боровся за свободу України, називають «бронебійною», оскільки у своєму силовому полі вона має чіткі політико-ідеологічні орієнтири: «Житиме та Україна, в якій будуть забезпечені інтереси українського народу. А ті інтереси: Влада! Земля! Заводи і фабрики і всі блага! І свобода. Свобода порядкувати на своїй землі в своїх інтересах» [102]. Публіцистична картина світу І. Багряного транслює змістове наповнення свободи на рівні архетипічного трактування. Як зауважує В. Воропаєва, свобода є необхідною умовою здоров’я нації, яка націлена на своє самостановлення, це «першооснова й універсальний фактор соціального, економічного, політичного і духовного прогресу, онтологічна умова

становлення творчих і розвинених особистостей... Саме свобода як внутрішня сутність людини і її висока духовна ціль є іманентною умовою людської екзистенції, змістом соціокультурних відносин між людьми, які відкривають простір для самореалізації і самоактуалізації людини» [70, с. 257].. Як загальноцивілізаційний фактор і транскультурний феномен свобода є соціальним архетипом, колективним несвідомим.

До речі, філософія свободи в контексті розвитку теорії пріоритету людської особистості, її самоцінності набула розвитку в ліберальній соціально-філософській і політичній думці (Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є). Політологічний контекст реалізацію свободи актуалізує через забезпечення противаг різних гілок влади [70, с. 259]. Як справедливо зазначає В. Воропаєва, кінець ХХ століття визначається роздумами про підвищення національної свідомості у значної маси планети, оскільки розпад багатонаціональних держав на суверенні держави вказує на посилення процесу національно-духовного відродження. Дослідниця підкреслює, що денационалізація не може бути надто тривалим процесом через те, що націосвідомість на певному етапі все ж таки буде виступати за суверенізацію, відродження духовної культури – смисл цілісного духовного саморозвитку нації. «Розпад поліетнічних утворень під тиском національної ідеї набуває світового значення, що значною мірою впливає і на формування духовних цінностей. Відродження духовності української культури – своєрідна реакція на існуючі соціально-політичні несправедливості, які накопичувалися роками стосовно колоніальних народів та етнічних груп в багатонаціональних державах, а також деетнізацію специфіки окремих спільнот, що пов'язано з процесами урбанізації, розповсюдженням масової культури» [70, с. 260].

Так, конкретно-історичний рівень розкодування соціальної інформації (соціокультурних смислів) у статті І. Багряного «Східноукраїнська молодь та українська державницька ідея і постановка її» дає можливість інтерпретувати зміст смислу «свобода», зважаючи на те, що автор є засновником газети «Українські вісті» – «трибуни нової зпідрадянської робітничо-селянської еміграції, бідної матеріально, але сильної духом», що понад півстоліття залишалася однією з найкомпетентніших українських газет у діаспорі. Тож публіцист бачив у *комплексі ідею національного визволення України та ідею соціальної демократії та соціальної справедливості*, а рушійною силою визвольного руху в Україні вважав робітників, селян, трудову інтелігенцію. Декодування свободи як гасла-мрії відбувається у рядках: «Українська робітничо-селянська молодь живе відгомонам подій т. зв. Жовтневої революції... звикла ставитись з пошаною і пієтетом до її так і не зреалізованих кличів, до тих гасел, що вона їх поливала своєю кров'ю –

гасел про національну та політичну свободу, про соціальну справедливість, про землю і волю, про справжню рівність і братерство, про свободу совісті і слова – про все те, що так і лишилось не зреалізованим, те, за чим так стужилося серце в тій страхітливій радянській дійсності, яку створив більшовизм, потоптавши всі ті гасла і прапори» [18, с. 52]. А ця молодь прагне здійснити те, чого не вдалося батькам «оту справжню свободу людини і націй, ту справжню демократію ... ті мрії, що рухали мільйонами в тій революції і що потоптані потім були так брутално» [18, с. 52].

Культурологічний, конкретно-історичний та аксіологічний рівні дають змогу знайти нові інтерпретаційні моделі смислу «свобода», зокрема *позиціонування смерті як свободи – насильницької, «добровільно»-примусової*, що на рівні метафоричної моделі реалізується через оксюмори (вбитий=свобідний від усього): «Говорячи про страшну голодну смерть 1933 р. тих мільйонів, які хотіли бути свободним... І їх зробили свободними, цих синів і дочок українського народу, – свободними від усього. Видерши їм з рота ними ж запрацьований останній шматок хліба, поставили їх пред дилемою: або – або. Або ставати на коліна, або ... І це друге страшне “або” стало їхньою долею. Вони вмерли. Вмерли всі в одну весну 1933 року під мудрим керівництвом визнаного “батька народів” – полягли мученицькою смертю ті сім мільйонів трудящих “найквітучішої” республіки в ССРСР – України» [19]. Антитеза: радянські «ізішки» / мученицька голодна смерть у квітучій країні – підсилюється підкресленим причинно-наслідковим зв'язком: любов до свободи→смерть: «Здичавілі собаки мали більше свободи і прав. Тягаючи людські маслаки безборонно... під коментар радіо “Комінтерн” про “щасливе й веселе життя в ССРСР, на батьківщині світового пролетаріату”,... коли елеватори по цілім ССРСР тріщали від українського, цими ж приреченими запрацьованого хліба, а світові ринки череватіли кризою від радянських “ізішків”, видертих з рота тих приречених... не витримавши змагання з жорстокою, холодною тоталітарною машиною, скинені з рахівниці тотального централізованого планування хліба, душ і людського сумління, – вони вмерли, ... які не мали злочину ані супроти Бога, ані супроти людей. Лише любили свободу і свою землю, свою батьківщину... ось лежать в цій великій братській могилі... апофеозі сталінської деспотії» [19]. І як наслідок попередніх рефлексій І. Багрянний, користуючись графічним позначенням (лапки) як корелятивною ознакою форми і змісту слова, стимулює розгортання смислового поля лексеми «свобода» через асоціативні графічні номінації: «добровільно вистрибнув з життя у смерть» / «на волі» / неможливість співжиття свободолюбної людини з тоталітарною машиною «під сонцем сталінської конституції». При-

клади конкретних особистостей наче текстово «розривають братську могилу»: «Світ б'ється над загадкою, як це чеський державний діяч Масарик раптом “вистрибнув” у вікно, добровільно вистрибнув з життя у смерть... Так-бо “повистрибувало” багато наших політичних і державних діячів... людей великого формату, таких, як письменник М. Хвильовий, нарком М. Скрипник... І таких, як Любченко, і таких, як маршал Дубовий, і багато інших... Так “повистрибувало” багато наших братів і друзів, закатованих тюрмі й “на волі”» [19]. Їх «виштохнула геть з життя жорстока, антилюдська система, що з нею не може співжити жодна свободолюбна людина, яким забракло місця “під сонцем сталінської конституції”» [19].

Доповідь І. Багрянного «До питань стратегії й тактики нашої визвольної боротьби» трактує *свободу як сфальшовану цінність у радянському міфологічному варіанті*. Співіснування в одному смисловому полі номінацій «табір» та «“самостійна” держава» з тим же графічним знаком на позначення іронії вислову породжує номінацію «поневолені нація» у т. зв. «“путньому” концентраційному таборі», у світі, що «утримується вкупі фізичного й морального терору органів влади російської більшовицької імперії» – «це радянський господарчо-політичний комплекс, складений з кільканадцяти старих “самостійних” радянських республік і з грона наново приєднаних до цього комплексу держав-сателітів... це великий концентраційний табір багатьох націй, зібраних під жорстокою рукою Кремля» [14]. Проте автор підкреслює прояви національної свідомості попри панування партійної міфотворчості через намагання вирватися з неволі: «І насамперед до цього стремить Україна – найбільша з радянських республік після Росії й найбільша з націй, тією Росією поневолених. Власне, поневолених комуністичною більшовицькою системою» [14].

«У тоталітарному суспільстві мета була одна – підтримувати *міф про свободу слова, свободу людини і свободу націй*. Мета виражалась у зомбуванні масової свідомості, у маніпулюванні нею, щоб не давати прокинутися істинному поняттю свободи в національних глибинах... Так, багаторазово повторюваний у пресі лозунг “Свобода народам” міг стосуватися якого-завгодно народу, але не республік соцтабору» [54, с. 219]. Аби протистояти викривленому змісту поняття «свобода», І. Багрянний закликає до спільної боротьби проти московського імперіалізму. Наче сучасний публіцистичний метатекст звучать асоціоніми: *нація-пан=нація-багатій=нація-володар атомної бомби*: «Цей увесь світ – це не світ націй-панів, націй-багатіїв, націй, що володіють наймогутнішими технічними засобами й атомною бомбою, а світ націй-злидарів, націй-паріїв, що не мають таких, а то й взагалі ніяких технічних засобів. Одначе, попри свою матеріальну бі-

дність, це єдиний світ, на який Україні можна реально спертися у своїй боротьбі, ...що попри свою вбогість технічну, має деякий капітал – це капітал моральної змобілізованості, готовності до боротьби в найбезвиглядніших умовах, навіть без вигледів на перемогу» [14], т. зв. соціетальний капітал. Потяг до волі у цих рядках визначається як еквівалент права на повноцінну функціональність у світовому контексті. До того ж така риторика створювала символічні опозиції: «дружба народів», «інтернаціоналізм»/«світова мобілізація», «визвольна боротьба» – як антитеза тоталітарному, невільному дискурсу.

Смислове поле ідеї нації визначає серед інших і державний чинник, тож зміст поняття свободи підпорядкований і державному механізму, що на рівні тексту репрезентується офіційними документами, стандартами, законопроектами тощо. І І. Багрянний, усвідомлюючи значущість і цього фактору, підкреслює необхідність наявності у нації держави, господарського-економічного організму, що має не лише ультра націоналістичний світоглядний фанатизм, а «навіть репрезентована в ООН і що називається УРСР», і хоч фіктивна держава з фіктивною самостійністю, але факт входження не фіктивний, і наявний факт згадування на засіданнях ООН України: «Краще соборна колонія (зведена з п'яти в'язниць до однієї), ніж розчленований організм України на п'ять колоній (російська, польська, мадярська, румунська і чехословацька)» [14]. Відчайдушне узагальнення як один із сценаріїв геополітичного розвитку України наводить публіцист в оксюмороні «*соборна колонія (зведена з п'яти в'язниць до однієї)*», який актуалізує маніпуляції ідейно-сисловою парадигмою поняття «свобода»: пропозиція погодитися на міф про свободу, т. зв. псевдосвободу. Аксіологічний рівень декодування смислу «свобода» виводить ще одне значення з інтерпретаційного арсеналу, що знову формується за допомогою метафоричної моделі – *свобода як ілюзія*: «туман ілюзій, нав'язаних патріотичною пропагандою, заснованою на щирій, але наївній вірі, що хтось виборе й дасть Україні свободу й незалежність, – той туман ілюзій, що був фактичним підґрунтям політичної акції джерелом ентузіазму майже всіх політичних партій і середовищ на еміграції» [21], яка покликана звільнити суспільство від хибного уявлення, що «весь світ, справедливий і демократичний, не має більш чого робити, як дбати про нас, і перейнятий справою українського визволення з-під московської корми так, як і ми самі... світ “великих потуг” не бере української справи в рахубу. А якщо і бере, то як частину справи внутрішньої російської, схильний використати українські сили в боротьбі проти більшовизму... до своєї традиційної політики рівноваги сил в Європі» [21]. Тріада «свобода слова, совісті і преси» в аналізованій статті акумулює закладене автором іделістичне розуміння і

наповнення цього смислу і, у той же час, демонструє сфери нівелювання значенневої парадигми і для прихильників диктатури пролетаріату, для членів ВКП(б), які мусять писати й говорити те й вибирати так, як це потрібно для тріумфу комунізму, для скріплення диктатури пролетаріату й його авангарду ВКП(б), і «вождя всіх трудящих» Йосипа Віссаріоновича Сталіна («Всяке слово впоперек або двозначне, або гостро критичне – це вже вода на млин “буржуазії й капіталістів”, а значить, вороже пролетаріатові й всьому людству (звичайно, людству без антикомуністів і антисталінців), а значить, мусить бути тяжко каране. Тюрмою, каторгою й іншими “гуманними” санкціями»), і для «всіх інших прошарків суспільства» – для них «свобода слова заборонена заздалегідь... свобода слова – це значить критика, свобода преси – це значить політична й духовна організація мас, а вкупі – це приведе до заперечення більшовизму й його доктрини і його політики, а тоді прийдуть вільні вибори – і все піде геть. І загине людство, бо буде відкинено його “рятівників”, організаторів світової соціалістичної революції, тих, що покликані історією те людство ошчасливити» [21]. Саме «московський комуністично-імперіалістичний симбіоз – симбіоз ленінсько-сталінського комунізму й російського воскреслого імперіалізму, що є нічим іншим, як оригінальною формою російського фашизму» [21], що «виключає в принципі свободу розвитку національної культури неросійських народів, а зокрема України, з мотивів імперіалістичних» [21], автор звинувачує в культурному терорі, встановлюючи «*смислові пам'ятники свободолобцям*», яких «за три десятиліття розстріляно й знищено іншими засобами насильства буквально мільйони людей саме за стремління до національного самовиявлення, за стремління до свободи слова й преси, до свободи релігії зокрема й до свободи совісті взагалі. Це були мільйони селян, що критикували політику колективізації, що не хотіли колгоспів і осмислювалися про те сказати, і не в пресі сказати, а в приповідці та анекдоті чи усній розмові» [21]. У реєстрі «стероризованих і знищених» не один десяток «працівників слова»: від М. Грушевського до Леся Курбаса.

Досліджені рівні декодування соціокультурних смислів ідеї нації в інтерпретаційній парадигмі медіакартини світу післявоєнних політичних емігрантів демонструють особливості смислоформування концептуального поля ідеї нації в умовах української післявоєнної еміграції.

Еміграційна преса багато уваги присвячувала питанням руху опору в Україні і друкувала твори його діячів (І. Дзюби, І. Калинця, Л. Лук'яненка, В. Мороза, Є. Сверстюка, І. Світличного, В. Симоненка, Г. Снегірьова, М. Холодного, В. Стуса, В. Чорновола) та ін. самвидавні матеріали; інформувала про культурні, національні, соціальні, політичні,

економічні, демографічні процеси в Україні, у СРСР і в комуністичному блоці, інформувала про духовні течії Заходу. Аналіз подій у СРСР і УРСР, зокрема критика політики національної дискримінації й русифікації неросійськомовних республік, накликала на неї часті напади на сторінках радянської преси. Смісловий спектр матеріалів мав виразно патріотичне спрямування. *Ідея нації – це макроідея публіцистики того періоду в умовах еміграції. Публіцистична творчість журналістів налічувала кілька провідних тем: 1) суспільно-політична ситуація в країні; 2) Україна на міжнародній політичній арені; 3) Україна і міжнародний інформаційний простір; 4) релігійні, духовні аспекти; 5) література, мистецтво як чинники державотворення; 6) СРСР: політичні вектори, світові дискусії.* Тож, врахування розгортання «ідеологічного словника» суспільно-політичного контексту дає можливість спостерігати рух смислової насиченості кодів публіцистичного контенту друкованих органів еміграційної політичної течії.

Цікаво, що аналіз публіцистичного дискурсу в історіософському плані дає змогу простежити, як у ньому переплітаються суперечності історичного процесу, світової практики, вічні питання людства та проблеми еміграційної практики, що сприяє соціалізації суспільства, підвищує культурний рівень українського народу, спонукає переглянути історію своєї держави, робити проєкції національного розвитку, формуючи моделі національної самобутності. Завдяки інтертекстуальності (цитати, ремінісценції, алюзії тощо) публіцисти кодують приховані смисли, актуалізують проблемно-тематичні лінії та образи й надають їм нового змісту, співзвучного своєму світоглядові, потребам часу.

Отже, комплементарність (комунікаційна ефективність) публіцистичного контенту еміграційного пресового дискурсу післявоєнного періоду можна простежити через аналіз кодів та пошук ідеологічного ядра, що, до речі, і відкриває можливості для аналізу на сучасному етапі.

Красномовний, концептуальний код «недостріляні» смислу «національна еліта» реанімував С. Підгайний в однойменній книзі, присвяченій історії соловецької тюрми 1933–1940 рр. Цей код мав пояснення на сторінках книги у промові начальника Соловецького острова: «Всіх, всіх вас до одного треба було розстріляти, як мотлох, що путляється попід ногами, як клоччя, що зачепилось за колесо великої пролетарської революції і намагається її потужний біг все вперед і вперед зупинити, чи бодай затримати... Але ви точно і ясно мусите знати, що ви всі на крайній межі. Ви мусите знати, що Соловки, оцей Кремль, ота Секірна Гора – це є межа, після якої для вас світ кінчився. Ви ніколи не смієте забувати, що ви недостріляні, чуєте недостріляні,

і що найменший з вашого боку привід і ви будете безпощадно, без всяких справ і розправ негайно розстріляні, а ваші бандитські трупи будуть викинуті отим чайкам і нерпам для втіхи. Відмова від праці – розстріл. Спроба втечі – розстріл. Контрреволюційна пропаганда – розстріл. Вольно!» [302, с. 72]. Такий контекст відносно політв'язнів демонстрував рефлексії автора щодо «передсмертного соловецького клича свободи». За ініціативою публіциста, журналіста в Торонто 1950 р. було засновано Союз українців – жертв російського комуністичного терору. До 1955 р. він очолював Світову федерацію політв'язнів, був редактором «Білої книги про чорні діла Сталіна». Його переконання знайшли відображення на метафоричному рівні в конотаціях *символу російського імперіалізму – Соловецького Кремля* – «великої історичної пам'ятки, в якій як в правдивому дзеркалі уважний спостерігач знайде повний, вичерпливий відбиток історії московської державности минулого п'ятсотріччя. І то не стільки тої державности, як розвитку духової світоглядкової концепції правлячої еліти московського народу» [302, с. 63].

Цікаво, що цей код зустрічається в мюнхенському «органі суспільної критики» «Наша думка»: «Кинути “недостріляних” громадян України на оборону Москви і Московії на атомградбудську каторгу, спритно розмішати їх з іншими “нацменами”, перетворивши на всесоюзний “вінегрет” – ось нова політбюрівсько-кацапська “кампанія” лікування від “місцевого націоналізму”!» [347].

Асоціативний паралелізм двох смислів «Бог» і «російський імперіалізм» демонстрував аксіогенезу соловецької філософії, що зафіксовано в номінації «соловецький Кремль», уцент заповненого українською інтелігенцією: «...втілення грубої сили, безпросвітньої темряви, начотництва і ортодоксії. Кремль пригнічував всіх. Як велетенський саркофаг, він розчавлював все живе довкола...мстивий, несправедливий, різкий і прямокутний. Симетрія, мистецтво, естетика – богохульство. Твердість, розрахунок на вічність, сила, міць і слава тільки нашому богу...соловецькому, бо тільки тут справжній бог і справжня сила і тому “розумейте язици і покоряйтеся”» [302, с. 58], «не знайшли соловецькі ревнителі бога іншого з цілої віри Христової, як тільки цю всеупокорюючу фразу» [302, с. 119] на тлі особливо прочитаних утвор-ікон, рукотворних творів «почитання бога», у центрі з всекараючим богом. Антилюдський характер вимальовує публіцист у тих «красивих і статних, що вже прийняли нового московського і соловецького бога й без жалю розстрілюють інаковіруючих, як це робили і його предки» [302, с. 63], у той час, як слобідсько-українські попи були запроторені у «келії молчательніє». У цьому контексті красномовно транслює публіцист антитезу, конфлікт концептуальний «Со-

ловецький бог і “христосики”» [302, с. 116], в якому останні – група фанатиків-християн, на яких зважала і сама влада, аби уникнути створення культу героїв-переможців, оскільки «побачила, з якою радістю й задоволенням ті непокірні стають під кулеметні цівки, славлячи Христа» [302, с. 122].

Не можна не згадати такі оцінні характеристики української національної еліти на сторінках публіцистичних спогадів, як намагання «соловецьких» українців, чи то інтелігентів, чи то селян, чи то робітників, чи то службовців за будь-яких умов вклонитися прахові того, «що колись був на сторожі вольностей запорізьких, на сторожу української незалежності» – останнього кошового Січі Запорізької Петра Калнишевського [302, с. 64].

Цей символ орієнтує до феномена третьої хвилі української еміграції – військової еміграції, частиною якої був *український вільнокозацький рух*, що складався з декількох груп: бувші вояки Армії УНР, бувші командири і бійці Червоної армії з військовополонених, вояки колабораціоністських збройних формувань, вояки УПА, які між собою часто перемішувалися. Серед них завжди пропагувалася козацька ідея і козацькі військові традиції, що наповнювало змістом код «національне військо» смислу «великодержави». Щодо загального дискурсу варто відзначити, що відновлення вільнокозацьких організацій також відбувалося активно і в умовах політизації табірному суспільства, об'єднало в ті часи людей різних політичних поглядів, що часто деструктивно позначалося на організації роботи. Пресовим органом Українського вільного козацтва (УВК) виступав кварталник «Українське козацтво», що сам по собі ніс архетипний код ідеї нації. Смилова парадигма, закодована в прецедентних феноменах – ключових історичних іменах в історії України, в апеляції до історичних традицій і символів, репрезентована в Наказі УВК до свята Покрови: «Невидима сугестія наших предків, їхній досвід і мудрість з їх загробного вічного життя пригадав ту повинність святкувати Покрову вже в останній добі Визвольної Боротьби України і Командир Української Повстанської Армії Генерал Тарас Чупринка видав наказ 1947-го року і після 900 років повторив волю Ярослава Мудрого і свято Покрови встановив святочним урочистим днем добровільної Української Повстанської Армії. Це був найшляхетніший зворот до історичної традиції Княжо-Королівської доби і доби славної Козаччини. Це був зворот до історичної традиції християнського тисячеліття» [270, с 1–2]. П. Шандрук як Почесний отаман УВК зауважував, що такий захід є цілющим джерелом козацьких духовних і фізичних сил для збереження «землі, волі і культури і всіх наших святощів», аби українське суспільство «не згубило козацького серця і не розпорошилось в мир-

ській суєті або не пішли служити чужим ідеям, чужим інтересам, чужим богам» [270, с. 2]. Тож, цей наратив повертає *Покрову Божої Матері* значення символу опіки для українських повстанців, свята героїства. Публіцисти, ідеологи зазначеного видання часто вбачали в програмі інформаційного відродження «Державної України» нагадування про славні національні свята, героїв, символи. Так, наприклад, стаття «Слава 1-го листопада належала молодим героям» розкриває історичну сторінку листопадових днів 1918 р., днів героїських змагань за волю і честь Західних Земель, за славу Галицької волості, що дала Україні імена-символи: гетьмана П. Сагайдачного, освіту Б. Хмельницькому, «приняла в землю» гетьмана Виговського героя Конотопу і саме тут «1-го листопада дано новий приклад і науку нашому народу, що свободу і право на своїй землі не можна здобути тільки нарадами, постановами, договорами, деклараціями чи проханнями до сильних миру цього і чеканням, а треба її брати силою, зброєю і найдорожчою за неї жертвою – кровію її синів вірних 1 листопада 1918 року Галицька волость Великої землі української тоді ще раз доказала, що вона є п'ємонт України» [215, с. 7]. Автор згадує текст телеграми полковника Д. Вітовського, що свідчить про державотворчі далекоглядні плани учасників «історичного акту здобуття “през шабллі” Української держави в Галицькій половині Великої Соборної України»: «Занятий українським військом Львів посилає поклін Києву столиці Соборної України!» [215, с. 9]. У цілому, інформаційно-комунікаційна діяльність УВК включала різні заходи, зокрема друк розпоряджень, наказів, інструкцій керівництва, різноманітних звернень та листів від Генеральної управи, канцелярії, окружних і паланкових отаманів, фактів про життя станиць та куренів у різних країнах світу, інформації про спільні акції з іншими українськими організаціями та відвідування козацьких організацій почесними гостями у щоквартальнику «Українське козацтво»; як важливий інформаційний привід та форма агітаційно-пропагандистської роботи збереження в еміграції військових традицій запорозького козацтва і українських збройних формувань першої половини ХХ ст., особливого смислового наповнення мали заходи з посвяти прапора; у виховній і агітаційно-пропагандистській роботі використовувалися заходи з увічнення пам'яті людей, на честь яких були названі станиці. Наприклад, як зазначається в «Українському козацтві», 10 червня 1972 р. у Чикаго в залі Українського національного музею відбулися урочисті сходи, присвячені патрону станиці № 19 – П. Скоропадському, у зв'язку з чим серед інших А. Кущинський зробив годинну доповідь на тему: «Вояцькі заслуги та лицарські чесноти Гетьмана Павла Скоропадського» [300, с. 45].

Продовжуючи аналізувати змістові особливості коду «національне військо» смислу «великодержава», зупинимо увагу на надзвичайно потужному кодові післявоєнного еміграційного періоду – *Українська повстанська армія (УПА)*, найповніша репрезентація документів і наративів з історії якої, що збереглися в архівах, приватних колекціях та підземних повстанських сховищах, є у виданні «Літопис УПА». У 1989–2013 рр. вийшло близько 60 томів «Основної» (публікуються документи і спогади, упорядковані заходами канадського видавничого комітету) та «Нової» (готують до друку українські науковці на базі повстанських документів, знайдених у центральних та регіональних архівах України) серій «Літопису».

Цікавим у смисловому наповненні є розділи томів «Літопису», присвячені періодичним і неперіодичним виданням збройного підпілля ОУН та УПА. Тож, «основні завдання Літопису були такі: а) опублікувати, з дотриманням джерельної точності, існуючі документи про діяльність і боротьбу УПА – як документи УПА, так і її противників; б) перевидати джерельно досліджені важливі для історії УПА підпільні публікації, передусім ще недруковані за кордоном чи друковані в дрібних та періодичних виданнях публікації УПА; в) видати мемуари й інші матеріали про діяльність УПА, які не були досі опубліковані, або були розсіяні в періодичних і дрібних виданнях; г) стимулювати й видавати праці про боротьбу УПА й про цей період історії України; публікувати рецензії на книги про діяльність УПА та історію України того періоду; д) опрацювати бібліографію видань до історії боротьби УПА» [228, с. 5].

Журнал «Чорний ліс» почав виходити в час, коли в колах підпілля усвідомлено відчували інформаційну потребу збирати документи й матеріали про збройну боротьбу. «Ставало очевидним, що поліційна машина ССРСР може в недалекому майбутньому роздавити українську збройну боротьбу за волю ... тож збирали документи, матеріали та свідчення, спогади тощо, все під гаслом зберегти “правду про визвольну боротьби” для історії» [228, с. 17]. За словами головного редактора, основна мета була не лише інформувати, зберегти унікальні дані, життєписи, бойові репортажі, але й створити смисл «національне військо», образ змагань як дороговказ майбутнім українським поколінням: «Хочемо дати широким масам повний образ наших змагань, наших героїв, нашого життя, хочемо освітлювати масам дорогу прожектором яскравого світла в майбутнє... як виховний та інформаційний матеріал» [228, с. 17].

Бачення України, її ціннісної парадигми в «панoramі всесвіту» було важливо і для світового українства, і для зарубіжжя, і для українців материкової України. Так, у громадсько-культурному журналі

державно-соборницької демократичної думки «Листи до приятелів» М. Шлемкевич протиставляв риториці розсварювання та примітивізації української громади в еміграції феномен молодих відважних талантів-шістдесятників (як код смислу «національна еліта»), яким присвячено цикл оглядів їхньої творчості, зразки самих творів, цикл обурення і коментарів, присвячених хвилі арештів, переслідувань і заборон, створення умов для завмирання української мови, відповідно, «безперспективності» української мови, агресивній русифікації, появі зловісних теорій про «дугу рідну мову», «єдину радянську людину» тощо; активізував гостро принципіві, а не демагогічні діалоги з рідним краєм.

Наприклад, в одному з номерів Я. Стельмахів демонструє боротьбу «засліпленого “партійного реалізму”» і «обмеженого патріотизму окремих установ», інтереси яких вище «нездійсненої ще ідеї вимріяної вільної, державно упорядкованої України», матеріальний реалізм відвертає від «живих символів – українського друкованого слова, книжки, преси, мистецтва, науки» [349, с. 1].

У цьому ж контексті варто згадати значущий памфлет, фундаментальну історико-політичну працю «Українська синтеза чи громадянська війна» М. Шлемкевича, яку публіцист написав, аби зарадити розбратові й отаманії в еміграційній громаді в результаті постійної незгоди, ворожнечі між представниками різних партійних, світоглядних і регіональних догм [395, с. 1].

Літературну «синтезу» репрезентував *Мистецький український рух (МУР)* – культурний пласт еміграційної письменницької громади (Улас Самчук, Іван Багряний, Віктор Петров, Юрій Косач, Ігор Костецький, Іван Майстренко та Юрій Шерех, Василь Барка, Докія Гуменна, Тодось Осьмачка, Олександр Смотрич та Євген Маланюк та ін.), а зважаючи на те, що культура є загальним «вмістилищем смислів», МУР був генератором смислової парадигми творчої інтелігенції української післявоєнної еміграції. Цікавий *деструктивний код «література імперська»* розкривається як знак-попередження на сторінках їх пресового органу «Збірника МУР». У статті йдеться про те, що кожна нація у певну добу має такий феномен, як письменство тенденційне, утилітарне, що у сучасну критикові добу називалося пропагандою: «Слово може заступити меч, а меч – слово, на жаль, ні. Але коли б то йшлося тільки про агітацію! *“Літературний імперіалізм”* міг лишитись у нас ланкою літературного процесу... Але чи то в силу своєрідних обставин, чи то в наслідок духового одеревіння, такого питоменого добі, йому вдалося посісти “командні висоти” й узурпувати проповідництво. Українська література стала літературою: 1) реакційною духом своїм; 2) пристосованою» [62, с. 51], що спричинило і

глибоку внутрішню кризу, і віддаленість від світового письменства. Ю. Косач доповнив смисл «свобода» кодом «суверенітет письменника», бо «свобода творця і творчості – це властивість культурного суспільства. Письменство – не політика, бо “слово – не твердая криця”, бо література як галузь мистецтва – це вартості не найнижчого порядку – матеріального і вітального, а найвищого – духовно-релігійного» [62, с. 59].

Саме на духовній битві як особливій місії молодих українців у вільному світі після бою і засяяння над Києвом синьо-жовтого прапора наголошує В. Мороз, громадський діяч, історик, публіцист, політв'язень: «Це буде наша місія очистити Україну від бруду й заносу, відродити Україну духово... Вживайтеся у це почуття відповідальності, привчайте плечі ваші до тягару» [105, с. 793]. Автор закликає «бути лицарями Святослава», яким судилося «на нашій Землі – Дикому Полі» збудувати Україну. За його словами, це дороговказ і заклик до тих, які заради «популярності» і «добрепанства» готуються заховатись за такі «облаки того ніби патріотизму, з-поза якого ні України, ні ідеї, ні світогляду, ані чину нема, але в темряві якого блукають тіні марксистів, скрайніх соціалістів та інших ”всесвітянців”. Всі ми з'єднані святим Тризубом – символом дерева життя. Це чудовий символ... Наш вічний Тризуб має в сучасності нову символіку, нову триєдиність: нація, віра і право людини мати гідне місце в світі. Тому – ”Смерть імперії! – Свобода Україні!”» [105, с. 793–794]. І надзвичайно вагомим смислом є також «національна пам'ять», яка розкодовується через репрезентацію ставлення до історії, історичних конфліктів, національних меншин тощо. Наприклад, унікально актуальним є розуміння ОУН(р) кримськотатарського питання - коду національної пам'яті. «Нерозв'язаним лишається ще питання кримських татар, які при розвалі СРСР будуть повертати своїх домів. Українська політика повинна дати їм передумови, щоб вони самі вирішили свою долю. Не йдеться тут лише про моральний бік цієї розв'язки, але це необхідне мабуть для налагодження добросусідських, дружніх відносин з нашим південним сусідом – Туреччиною» [309, с. 2]. І наче нерозв'язані коди актуального смислу, який зазнав «війну інтерпретацій», звучать рядки: «Фундаментальні заложення української державности не лежать, як-то залюбки для підкреслення своєї “соборности” повторюють різні наші емігрантські стратеги і політики в трикутнику: Київ – Львів – Ужгород, (або замість Ужгороду – Чернівці) а на берегах Чорного моря. Лише на цій підставі можна розбудовувати тривалу будівлю української державности, першими поверхами якої будуть Донбас і басейн Дніпрового коліна, а Чорне море... шляхом у широкий світ» [309, с. 3].

Тож, у конструюванні та ретрансляції аксіогенези українського національного нарративу, націоідентифікаційних дискурсів задля досягнення комунікаційної ефективності української громади в еміграції на прикладі післявоєнної публіцистики важливими прогностичними координатами виступили метафоричні та семіотичні моделі як репрезентатори ідентифікаційних механізмів.

У Додатку Д.1 продемонстровано приклади титульних сторінок часописів післявоєнної української еміграції.

Результати дослідження, описані в підрозділі, висвітлено в авторських публікаціях [159; 160; 174; 175; 180; 188].

4.2. Публіцистика кіно в контексті розгортання ідеї нації

Кінопубліцистика є потужним соціокомунікаційним каналом інформаційного простору, що є концентрованим багатоступеневим кодом репрезентації різних інформаційних моделей журналістської картини світу. «Ефект комунікативної діяльності в журналістиці характеризується створенням умовної реальності, яка схематизує різні модули буття людини та навколишньої дійсності і може бути розглянута не інакше як у рамках того наукового підходу, який застосовується до аналізу інформаційного образу реальності» [111, с. 1].

Кіно з його широким соціокультурним контекстом створює нові механізми взаємодії із простором масовокомунікаційним, особливо в контексті організації інформаційно-комунікаційних сценаріїв формування єдиного комунікаційного простору еміграційної громади.

Кіно – синтетичне за своєю природою, поєднує елементи літератури, театру, живопису, музики, хореографії. Саме тому кінематограф оперує багатьма виражальними можливостями, запозиченими з інших видів мистецтва; володіє власними специфічними засобами та прийомами, зокрема: ракурсом (кут зору кінокамери), зміною планів (загальний, середній та великий), монтажем, що об'єднує окремі кадри в логічній послідовності та дає змогу передати емоційне й психологічне напруження епізоду.

Як підкреслює О. Драчова, зв'язок тексту фільму з дійсністю пояснюється специфікою мови, якою оперує кінематограф, проблема вивчення якої постала перед кінознавцями ще в 20-х рр. ХХ ст. (Д. Вертов, Ю. Тинянов, В. Шкловський). Починаючи з 60-х рр., виокремлюється самостійна кінознавча дисципліна – семіотика кіно, основу якої становлять праці Р. Барта, Ж. Мітрі, П. Пазоліні та ін. Згідно з цією теорією, кіно є специфічним засобом фіксації навколишнього світу, мінімальною знаковою одиницею якого є кадр. Зображення на екрані не є прямим віддзеркаленням дійсності, оскільки воно реорганізову-

ється за допомогою монтажу, а, отже, виходить на інший значеннєвий рівень, залучаючи глядача до аналітики глибокого філософського осмислення відтвореної на екрані реальності [111, с. 1].

У цьому контексті важливо згадати тези В. Буряка щодо співвідношення реального та художнього факту: «Публіцистичний (аналітичний) момент у відображенні факту (розфокусування фактологічної основи моделі) на рівні реального відображення існує як стильова, а не домінантна ознака, оскільки модель (твір) у мисленні відображеного (художнього) факту не тотожня факту реальному (мислення реального факту), а існує як самодостатня система, що має свою структуру. Це частково стосується аналітичних і художньо-публіцистичних жанрів мислення реального факту, оскільки у них хоч фактологічна основа реальна, але має свою початкову суб'єктивну системність» [48].

Значущість кінематографічного інформаційно-комунікаційного ресурсу підкреслено у проекті «Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року», зокрема в контексті інтеграції у світовий простір та забезпечення міцних культурних зв'язків із закордонним українством: «...проведення за кордоном спільно з представниками української діаспори заходів за участі українських мистецьких колективів, виставок українського мистецтва, фестивалів українського кіно, круглих столів тощо» [199, с. 34].

Тож, націєтворчий діалог, забезпечений як документальним, так і художнім кіно, забезпечує світовому українству його можливість актуалізувати комунікаційну ефективність через «поліфонічну єдність, модуль-систему інформаційного вираження нації, епохи» [111, с. 5].

До того ж, як підкреслював В. Буряк, на етапі інформаційної ретрансляції факту, що мала елементи аналізу й синтезу, починається поступове свідомісне систематизування (узагальнення) і вихід на новоутворення інформаційної свідомості «твір–система як модель об'єкту (факту, явища)». «Велике значення для вищого рівня інформаційно-художнього мислення мав елемент аналітичності, який бере початок з наукового мислення» [48].

Як підкреслює Р. Бучко, політична еміграція в країни Західної Європи та Америки спромоглася на кінотворчість не лише з кар'єрних міркувань у Голлівуді, але також з ностальгії за втраченою Батьківщиною. «Про українців Голлівуду писав у 30-ті роки Є. Скопко у своєму журналі “Промінь”, Е. Скегар “Український Голлівуд” (1955), Б. Берест “Історія українського кіно” (1962), О. Данко “Українські фільмові особистості Голлівуду” (1963), Р.Савицький “Ukrainian Film Guide” (1980). Про українську емігрантську кінопродукцію написав спогади М. Новак: “На сторожі України” (1979)» [51, с. 50].

Довгий час збирав матеріал про емігрантське кіно голова українського фільмового товариства Америки і власник фірми з реставрації кіноплівки Я. Моцак, що їх частково опублікував Я. Кулинич у своїй автобіографічній книзі «Фільмова творчість Я. Кулиничча» (1994). Скорочений перелік доробку кінематографістів західної діаспори опублікував Р. Бучко в журналі «Новини кіноекрану»: про Ежена Деслава (Євгена Слабченка) – учасника II Французького авангарду (№ 2, 1990), некролог Майку Мазуркі (Мар'яну Мазуркевичу, № 6, 1991); про Василя Авраменка (№ 9, 1991) та загальний огляд (№ 7, 1991) і в газетах «Галицька брама» (№ 24, 1996) та «Український світ» (№ 4, 1992) про Володимира Палагнюка (Джека Пеленса) – володаря премії «Оскар». «Тут ідеться про тих митців, які не поривали з життям українських емігрантських громад або кількох зірок, що лише були свідомі свого походження: Наталі Вуд (Гурдим), Анна Степ (Фісак), Чарльз Брессон (Карло Бачинський) та інші. Варто було б спопуляризувати серед наших глядачів також знаменитих вихідців з України – Дугласа, Гофмана та інших, хоча б для того, щоб збагнути, які можливості втрачено через відсутність відповідних умов у вітчизні. Кіно – масове мистецтво, його продукували в метрополіях різних країн, або ж у спеціально створених умовах Голлівуду [50, с. 51]. Бездержавність України стала причиною відтоку продуцентів кіносмислів, тому розвиток кіномистецтва був унеможливлений, проте влада вже незалежної держави недемонструє розуміння кіно, як пріоритетного засобу державотворення, попри те, що воно могло б згладжувати суперечності та розв'язувати актуальні конфлікти в суспільстві. «При перманентному бюджетному дефіциті субсидії на розвиток кіномистецтва, яке справді не є, на перший погляд, проблемою першої необхідності, а лише браком перспективної програми розвитку й відсутності пріоритетних завдань у загальній та гуманітарній освіті можна пояснити той факт, що ні в кіно, ні в університетах немає навчання кінопрофесії відповідно до чисельності населення» [51, с. 50].

М. Боровик підкреслював той факт, що після 1945 р. найслабше було розвинуте саме «фільмове мистецтво». За фінансовою допомогою Канади В. Авраменко в США створив у 1939–1940 рр. аматорські фільми «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм» (за участю оперної співачки М. Сокіл), «Маруся» (із хором під керівництвом О. Кошиця). Пізніше було випущено фільм його продукції «Фільм про українців Канади» (1957), передмову до якого написав прем'єр-міністр Джон Діфенбейкер. У цьому ж році з'являється новий кольоровий фільм «Українське багатобарвне життя» про українських піонерів у Канаді в кіностудії «Trident Motion Pictures Ltd. Beamsville, Ont.». У подальшому кіностудія «Солук Продакшен» у Торонто ви-

продукувала кілька чорно-білих фільмів: «Українські скитальці в Німеччині», «Українці в Східній Канаді», «Хор бандуристів ім. Т. Шевченка», «Моряки Чорного моря» і «Львівські катакомби». Потужне фільмове виробництво під керівництвом В. Гультая планувалося в рамках роботи підприємства «Орбіт Фільм Корпорація», що збирало матеріали (світлини, документи про українців у вільному світі) [41, с. 220].

Як згадує М. Боровик, «вони випустили кольоровий фільм «Гуцулка Ксеня». На жаль Солук виїхав до Каліфорнії, а «Орбіт» перестав існувати. Пізніше постала нова корпорація «Український Фільм Клуб в Оттаві, Онт.», знаковою роботою яких став кольоровий фільм «Українська Повстанська Армія», сценарій якого був базований на книжці Любомирського. Фільм був випродукований Володимиром Васіком» [41, с. 221].

Короткометражні фільми з українською тематикою продукувала Канадська фільмова рада, наприклад «Курилик», де описано життя українських піонерів у Канаді, та інші. У розвідці М. Боровика є згадки про те, що у Торонто д-р Вахна «випродукував» фільм «Скарби України» власним коштом (45-хвилинний кольоровий фільм, на створення якого було витрачено 2,5 роки та який було відзначено на Канадському кінофестивалі за неймовірний сценічний фон, показ мод незвичайних справжніх українських костюмів; це був один із перших професійних українсько-канадських фільмів, зроблених в кольорі); також транслювалися фільми про життя українців у Канаді, зокрема, такі: «60-тиліття українського поселення в Канаді», «Відкриття пам'ятника Шевченка у Вінніпезі», «50-тиліття Української Католицької Церкви в Канаді»; про підготовку одногодинного документального кіно про інтернованих федеральним канадським урядом українців у часи Першої світової війни. «Понад п'ять тисяч невинних українців, колишніх громадян Австро-Угорщини, були арештовані й заслані до різних таборів по Канаді. Весь фільм побудований на рідкісному матеріалі, на новознайдених фотографіях з того часу, на зізнаннях свідків та істориків про тогочасні відносини. Розшуки й дослідження над матеріалами для цього фільму були санкціоновані й фінансовані Канадською національною фільмовою радою. Всі старання і намагання завдячуємо д-ві Любомирові Луцюкові» [41, с. 221–222].

Отже, фільмовими медіатрендами (провідними темами) української діаспори після 1945 р. були такі тематичні домінанти: УПА, Т. Г. Шевченко, Українська католицька церква, життя українських піонерів за кордоном, мистецтво та, звичайно, голодомор.

Протягом десятиріч, коли в Радянському Союзі було заборонено навіть згадувати про голод 1932–1933 років в УРСР українці вільного світу використовували кожну його річницю, вшановуючи пам'ять за-

гиблих, щоб донести до громадськості своїх країн, співвітчизників правду про ті трагічні події в Україні [158, с. 102]. У передмові до книги М. Марунчака «Нація в боротьбі за своє існування 1932–1933 в Україні і діаспорі», виданій у Канаді 1985 р., зазначалось: «Були різні круглі дати після трагічного голодомору в Україні 1933 р. У 10-річчя цієї трагічної події української історії, тобто в 1943 р., Україна переживала нацистський голокост, вся спливала в крові і тим самим відсвіження в пам'яті апокаліптичного голодомору пішло в забуття. Декади після 1933 року застали українську діаспору в транзитному стані і заклопотану меншими і більшими внутрішніми політичними проблемами, хоча постійно відзивалися мужні голоси, щоб заангажований і вимушений голод в Україні не залишився забутим» [цит. за 158, с. 102].

З кінця 1950-х років українська діаспора все частіше й активніше порушувала питання голодомору, хоча час для цього був досить несприятливий. Уряд СРСР, у тому числі й радянської України, продовжував стверджувати, що ніякого голоду в Україні не було, й усе це злісні вигадки ворогів. Цю позицію продовжували твердо відстоювати й українські зарубіжні прокомуністичні організації.

22 червня 1958 р. у Торонто відбулося масове зібрання, проведене спільними зусиллями відділу Комітету українців Канади (КУК), Ліги визволення України (ЛВУ) й Спілки української молоді (СУМ). У відозві зазначалось, що цей захід проводиться з метою «віддати пошану пам'яті семи мільйонів жертв українського народу, які загинули жахливою смертю в часи штучного голоду...». Лунав заклик до всіх українців «пригадати Москві її злочин народовбивства», щоб «задемонструвати проти московської тиранії в Україні..., засвідчити перед вільним світом: 1) що мир у світі неподільний! 2) що не може бути у вільному світі миру і спокою без вільної України і всіх інших сьогодні поневолених Москвою народів!» [158, с. 110].

У зв'язку із 30-річчям Голодомору 1932–1933 рр. у Зверненні Гамільтонського відділу Комітету українців Канади до української громадськості країни проживання, виданому у вересні 1963 року, наголошувалось, що у ті часи, «коли вся Україна переживала незнаний ще в історії людства жахливий терор голоду..., на превеликий жаль, деякі “гуманісти” заходу свідомо повірили отим крокодилячим сльозам Москви: як радісно живеться народам Радянського Союзу, і різними політичними акціями офіційно і неофіційно прикривали і прикривають ще й до сьогоднішнього дня варварський злочин Москви, планово застосований для України». У зверненні наголошувалось, що і “на сьогоднішній день міжнародний зміст політичної структури майже не змінився”» [цит. за 158, с. 103].

Як зазначають О. Ковальчук та Т. Марусик, українці та їхні нащадки на північноамериканському континенті все робили для того, щоб світ дізнався про цю страшну трагедію, тим більше, що в СРСР продовжували її заперечувати. Особливо широкого розмаху набув рух у 50-ті роковини. «Вся українська діаспора у вільному світі розвинула широку акцію масових відмічувань, а українська наука взялася за джерельне й основне опрацювання цих трагічних подій в Україні. Наслідком такої збірної постави всієї спільноти про злочинність Кремля заговорила українська міжнародна преса, радіо, телебачення й врешті кіно. На публічних площах стали виростати пам'ятники жертвам страхітливого злочину» [цит. за 158, с. 111].

1982 р. в Торонто був створений Український дослідний центр голоду, члени якого почали збирати завірені свідчення людей – свідків трагедії, матеріали науковців-істориків, кореспондентів та дипломатів, які в ті роки перебували в Москві і мали можливість відвідати Україну, де на власні очі побачили «це масове і штучне народовбивство» [158, с. 111].

І. Винницька, архівіст Українсько-канадського дослідно-документаційного центру, одна з ініціаторів його створення, згадує про знайдені цінні документи у британських і німецьких архівах та про ідею зробити документальний фільм про одну з найтрагічніших сторінок української історії, бо це давало можливість звернутися до більш широкого загалу людей. «Москва виступила проти створення фільму про голод, якого, за її твердженням, не було» [158, с. 112].

Зусиллями Комітету дослідження голоду в Україні, створеного під патронатом Світового Конгресу Вільних Українців, за моральної і матеріальної підтримки української спільноти всього світу за два роки був знятий одногодниний документальний фільм за книгою видатного американського історика Роберта Конквеста «Жнива розпачу», який увійшов у світову історію «як одне із найвиразніших обвинувачень сталінського тоталітарного режиму в злочинах проти українського народу» [374].

Коштував фільм близько 300 тис. дол. США. Перша версія була зроблена англійською мовою, незабаром з'явилися переклади французькою, іспанською та українською. Як підкреслюють О. Ковальчук та Т. Марусик, радянська пропаганда назвала цей фільм вигадкою «буржуазних українських націоналістів», «німецьких колаборантів», ворожим виступом проти російського народу, ворогів миру тощо. Посольство СРСР в Оттаві навіть звернулось до канадського уряду заборонити його показ.

Світову широку дискусію викликав фільм «Жнива розпачу», зробивши велику справу у висвітленні на міжнародному рівні теми

голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Він був відзначений на багатьох різноманітних міжнародних короткометражних документальних кінофестивалях, отримав 11 нагород, у тому числі шість перших: на Гюстонському міжнародному фестивалі у США в категорії політики, урядових і світових відносин (18–29 квітня 1985 р.), Колумбійському міжнародному фестивалі (1–2 листопада 1985 р.), міжнародному кіно- і телевізійному фестивалі у Нью-Йорку (8–15 листопада 1985 р.) – одному з найбільш престижних міжнародних фестивалів року дві високі нагороди засвідчили його потужне смислове навантаження Золота медаль у категорії документальних фільмів і велика нагорода «Срібна Чаша» – визнано найкращим фільмом з-поміж 700 представлених на конкурсі в категорії телевізійних програм. У вересні 1985 року на Міжнародному фестивалі у Монреалі отримав статус найкращого серед короткометражних фільмів. Крім того, стрічка була відзначена на міжнародних фестивалях у Страсбурзі (квітень 1985 р.), у Нью-Йорку (27 вересня – 13 жовтня 1985 р.), на Йорктонському фестивалі короткометражних і відеофільмів (30 жовтня – 03 листопада 1985 р.). У Канаді «Жнива розпачу» отримали ще три нагороди: за кращу оригінальну музику до фільму в даному році (музику до фільму скомпанував український композитор Зенон Лавришин з Торонто, композицію під назвою «Елегія на віолончелі» виконав молодий український піаніст з Торонто); «Спеціальну нагороду журі» за кращий канадський документальний фільм 1984 р.; «Нагороду Канадської Спадщини ім. Антонети Криски» – за визначний твір історичного характеру, пов'язаний із канадцями та їх спадщиною. Подібного визнання не мав жоден український фільм, знятий українською діаспорою [158, с. 113–114].

Його комунікаційній ефективності сприяли такі заходи: фільм з'явився на телеекранах Канади, Сполучених Штатів Америки, Австралії, європейських країн, його мали змогу переглянути понад 60 млн осіб; його копії передано в університетські й публічні бібліотеки, сотні відеокасет надіслані дипломатам та членам парламентів різних країн; Міністерство освіти м. Нью-Йорк і цього ж штату прийняло рішення використовувати цей фільм у навчальному процесі в середніх школах, коледжах і університетах.

Знаковим є і той факт, що напередодні 70-річчя Голодомору українські організації Північної Америки розгорнули кампанію з метою позбавити У. Дюранті найпрестижнішої журналістської премії Пулітцера за свої репортажі 1932–1933 рр. з Радянського Союзу, в яких він заперечував факт голодомору в Україні. До цієї кампанії приєдналися українці з усього світу, діславши до Пулітцерівського комітету майже мільйон листів та звернень. Українці Нью-Йорка впродовж багатьох років у листопадові дні пам'яті жертв голодомору

маніфестували перед будинком редакції «The New York Times». Український конгресовий комітет Америки розіслав копії фільму «Жнива розпачу» кожному членові комітету, а також видавцю часопису «The New York Times» [158, с. 151].

Проте збереження такого соціетального капіталу потребувало неабияких зусиль.

У «Передмові» до українсько-канадської фільмографії підтверджується, що досліджувати такі недруковані засоби масової інформації, збережені в умовах еміграції, як звукозаписи, продукти телебачення, відеокасети, фотографії, слайди, діафільми і фільми, потребувало у 80-их роках неабиякої технічної інфраструктури задля зберігання, дотримання пошукових вимог [409].

В українсько-канадських фільмах лише невелике «тіло» літератури, більшість з них демонструють документальну історію українців Канади (кадри в незмінному вигляді, що ніколи не були публічно оприлюднені), мають історичний або ескапістський контент. У фільмографії зауважено фільми і канадського виробництва, в яких переважають сценарії міфологізації історії України у Краї і в канадському Заході, т. зв. «етнографічної ностальгії».

«Те, що виходить з різноманітних елементів в цій фільмографії є композиційний образ української канадської громади. Спочатку цей образ був проекцією з неукраїнських поглядів, так як мало хто з українців до Другої світової війни мали необхідні фон, капітал, інтерес або досвід для виробництва фільмів. Тож не дивно, що перший фільм українців в Канаді підтримала політика уряду земель поселень, показуючи, як добре працюють іммігранти поживають. Мета національного будівництва в Саскачевані у фільмі "Українці" полягає в традиційній для того часу "епопеї": розповідь про завзятість, прогрес одного з багатьох народів, які відіграють провідну роль в побудові нової канадської нації» [409, с. 7]. Такі *«історії успіху»* були темою більшої частини фільмів про канадських українців. Підтримувані офіційною політикою, вони були в цілому нешкідливі, як засвідчують критики української еміграційної фільмографії, оскільки були щедро оздоблені традиційною українською піснею і танцем, щоб зосередитися на соціально-економічних досягненнях, звичаях, релігійних традиціях і мистецтві. Проте поверхневий акцент на «барвистій екзотиці» зменшував цінність українсько-канадського досвіду, затемнював внутрішню динаміку етнічної спільноти.

Тому важливим прагматичним кроком було знімання своєї діяльності самою українською громадою: творчих пікніків, конференцій, конгресів, хоч на початковому етапі це були аматорські фільми. За кожним інформаційним приводом – подією був закодований історич-

ний смисл у рішеннях «лідерів думок» для подальшого використання, підтвердження і навіть міфологізації.

Так, наприклад, «Звукова і кольорова фільма» «Третій Конгрес українців Канади» розповідав про з'їзд, що проходив 7–9 лютого 1950 р. у Королівському Олександрівському готелі (Вінніпет, Манітоба).

Кінематографісти, які приїхали до Канади після Другої світової війни як політичні біженці принесли з собою усвідомлення необхідності естетичного середовища, його комунікативно-документального потенціалу. Їх зусилля були спрямовані на більш потужні сюжетні лінії, культивування української опери, балету і драми, однак, недостатнє фінансування гальмувало виявлення всіх потенційних можливостей.

«Енергійним імпресаріо» в українській еміграційній кіноіндустрії довгий час був В. Авраменко, чий «Наталка Полтавка» і «Маруся» принесли популярну серію класичних українських оперет на «заокеанські» екрани. Ця традиція була продовжена у згадуваних вже роботах Б. Солюка «Люди Чорного моря» (1952 р.), «Гуцулка Ксенія» (1956 р.), «Марічка» (1974 р.) і «Тихі нагір'я» (1975 р.). *Теми Старого Краю* також були відображені в ряді політично орієнтованих повнометражних плівок, які зображували *епізоди з антирадянської боротьби в Україні*, закодовані в метафоричних назвах, прецедентних історичних іменах: «Катакомби за залізною завісою» (1954 р.), «Пісня Мазепи» (1960 р.), «Світанок» (1965 р.) і «Ніколи не забуду» (1969 р.). Проте це були кінотренди 1950–60-их років, а у 70-их роках кінозацікавлення сягнули не тільки дослідження історичних коренів канадських українців у Старому Краї, а й їх потужну спадщину з 1890 років у Канаді, у цьому контексті варто згадати найамбітніший документальний фільм серед коли-небудь створених за межами України, на думку критиків, – «З глибини мого серця» (Торонто, 1957 р.).

До речі, він вважається найдовшим документальним фільмом української еміграції, як 80-хвилинний матеріал Л. Орлигори «З глибини мого серця» (Торонто, 1957 р.) – перший у проєктованій епічній серії фільмів які планувалося екранізувати під назвою «По слідах українських піонерів»; це кіновиробництво було покликано зобразити культурну, релігійну, політичну та економічну сторінки життя українців у Канаді. Його ж «кіноперу» належить історичний фільм 1960 р. «Пісня Мазепи», що піднімає на поверхню національну трагедію українського народу. На екрані вперше проєктувалося українське село до голоду 1933 р., катакомби НКВД. Цей фільм заснований на реальних, історичних фактах про трагічний голод 1933 р. [409, с. 20].

Р. Климач узагальнив *тенденції публіцистики кіно післявоєнної української еміграції в Канаді*: 1) український досвід Канади предста-

вляли як свого роду української жарту (напр., глузування із завзятого збереження історичної пам'яті в пам'ятниках тощо) (наприклад, «Інший Сміт для Рая», 1972 р.); 2) той же досвід зображується як героїчна історія труднощів і шляхетного завзяття (наприклад, «Роздуми про минуле», 1974 р.); 3) опис подій, тем і проблем «старих» країн (наприклад, «Шепочуче Високогір'я», 1975 р.); 4) документація фольклорного й етнографічного аспектів української культурної спадщини (наприклад, «Великдень Лучака», 1975 р.); 5) запис різних організаційних заходів (наприклад, офіційні церемонії відкриття нових кварталів Карпатської кредитної спілки у Вінніпезі, 1976 р.). Були і посправжньому інноваційні інтерпретації української канадської реальності в середині і наприкінці сімдесятих: «Прабабуся» (1975 р.), «Макінтайр Блок» (1977 р.), «1927» (1978 р.) і «Навчити мене танцювати» (1978 р.). *Культуроцентричні смисли українсько-канадського кіно відрізнялися від материкової реальності, і з часом зазнавали впливу канадського уряду, проте завжди сприяли етнічній стереотипізації і культурній міфотворчості, відрізнялися потягом до знаків і символів, що було важливим фактором набуття досвіду і принципів кіноестетики для радянської України.*

Так, наприклад, у 13-хвилинному ролик «Ювілей робочої благодійної асоціації» (з українськими та англійськими титрами) демонструється серпневий пікнік («банкет в Трудовому Храмі») 1947 року сільськогосподарського товариства за участю духового оркестру, хорових колективів, диригентів, дикторів, конкурсантів, народних танців. Замикав програму концертом у театрі «Playhouse».

Дуже популярні були *записи церковних служінь*, серед збережених 15-хвилинний ролик «Українці в Йорктоні»: у записі релігійні служби, що виконувалися Його Преосвященством єпископом Андрієм Роборецьким в Українській католицькій церкві Святої Марії (Йорктон, Саскачеван).

У 1950 р. вийшов у двох бабінах документальний фільм англійською та українською мовами «Піонери», депонований В. Авраменком, про зародження української громади в канадських преріях: як справлялися із землею, про підвищення якості культур, обробку їх вручну, будівництва солом'яних хатин, оздоблених побутовим мистецтвом; про прогрес, досягнутий у співтоваристві в лікарській, релігійних сферах. Ювілейні урочистості з нагоди 50-річчя прибуття перших українських поселенців у 1892 р. відзначалися масово з карнавальною ходою, народними танцями і змаганнями і т. д. Задля безпеки був присутній військовий персонал. Згадувалось, як дві жінки похилого віку проходили співбесіду на знання української мови у своєму селі, співали українські пісні.

У 1954 р. фільм «Львівські катакомби» (Торонто, режисер та сценарист Лев Орлигора) висвітлив *героїчний наратив боротьби релігійних і націоналістичних елементів проти радянського натиску в місті Львові після Другої світової війни*, і цим же режисером відзнято матеріал «Мистецька зустріч в Торонто» (1954 р.), що став основою документального фільму «Перша співпраця українських художників та письменників з Канади, Сполучених Штатів і держави Західної Європи, що відбулася в Торонто, 3–5 липня 1954 року». Цікаво, що бібліографічний опис фільму адресує читачів до книги М. Бажанського «Книга українських митців та активістів в українській культурі» (Торонто).

У цьому ж році фільмова студія В. Авраменка закінчила в Нью-Йорку звуковий фільм «Тріумф українського танку», в якому взяли участь тисячі молодих українців Америки і Канади. У статті «Тріумф українського танку» в «Українських вістях» (від 02 грудня 1954 р.) анонсувалося, що глядачі побачать у ньому мистецькі виступи молодих танцюристів, почують промову видатного професора Невінга про українську народну культуру. Фільм «Тріумф українського танку» – «це цінний історичний документ культурної праці патріотичної жертвовності старої української еміграції на цьому континенті за останні чверть століття. Канадійська державна радіостанція “Голос Канади” писала на Україну комунікат про цей кінофільм» [372, с. 4].

Повнометражний двогодинний фільм «Годинник б'є дванадцять», відзнятий повністю в Торонто, зображує *діяльність радянської п'ятої колони в Канаді і «капіталізує на висновки» у справі Ігоря Гузенко (псевдонім «Кларк»), який був викритий у своїй шпигунській операційній діяльності з радянського посольства в Оттаві*. Фільм був негативно прийнятий про- і антикомуністичними секціями української громади в Канаді.

Видатним фільмовим продуцентом Б. Солуком було також відзнято у 1955 р. 23-хвилинний історичний документальний фільм «*Визвольна боротьба 1917–1920 рр.*» за музейними матеріалами Військового інституту України в Торонто, за участю генерала М. Садовського, що посилювало його комунікативну цінність.

Творчу активність проявляють й українські журналісти і літератори в Парижі, так, зокрема, Л. Полтава створив студію «У-фільм», де відзняв кілька документальних фільмів: «Українці у Франції», «Українці в Англії», «Українці у Великій Британії», «Українці в Німеччині» та дитячий фільм «Мавпячий король». Технічним керівником студії був Е. Березняк, були й співавтори. «Вони ще сподівалися повернутися додому і сподівалися, що їхні митарства там можуть когось зацікавити. Полтава займався організаційною роботою і творчим упорядкуванням цієї хроніки. Він змонтував фільм “Україна в огні” з кадрів

німецьких та радянських військових кінооператорів, можливо, назвавши його так після заборони Довженкової однойменної кіноповісті. Згодом Євген Деслав змонтує заборонені німецькою цензурою кінокадри швейцарських документалістів у фільм "Країна чорної землі"» [50]. Згодом Л. Полтава емігрував у США, де працював над сценаріями документальних фільмів і вивчав генезу емігрантського кіно. Як зазначає Р. Бучко, у Франції 1954 р. Б. Дніпровий з аматорами екранізує свою версію опери «Наталка Полтавка» і, за порадою Деслава, посилає її на Каннський фестиваль, де отримує почесну бронзову премію «За свіжість акції». Наступні його кінороботи: «Коли співають солов'ї» (за творами української класики), документальний фільм про останні роки життя В. Винниченка, мали так само успіх серед критиків і глядачів. Б. Дніпровий також перемонтував і озвучив французьку версію «Тараса Бульби» 1930-х рр. з Гаррі Бером для потреб емігрантів.

Я. Кулинич, колишній ДіПіст, все емігрантське життя в Австралії присвятив *документальній кінофіксації життя емігрантів на основі спогадів своїх рідних з використанням фотографій та газетних відгуків на його фільми*, при цьому саме *фіксація факту була першочерговим завданням*, і формі він не приділяв належної уваги. Тому, як свідчить Р. Бучко, перший фільм «Життя українців Австралії» критикували власне за композиційну недовершеність. Популяризаторська діяльність кінематографіста-самоука мала надзвичайно вагоме націоідентифікаційне значення: демонстрація фільму в українських осередках, де він водночас знімав школи, громадські події, церковні ритуали, поступово переростали в епізоди, що доповнили згодом фільм – «Життя українців Південної Австралії», «З громадського життя Тасманії»; фільми Б. Солука «Капулу» та «Українські Д.П. в Німеччині», І. Кавалерідзе «Землю» О. Довженка і «Наталку Полтавку».

Технічно, публіцистично якісним виявився його фільм «З камерою по Австралії» (про аборигенів в одному буші та їхнього вождя Намаджару за кілька тижнів до його смерті, який навчався малярству разом з українцем Савчуком) завдяки залученню літератора Я. Андруховича, кіноаматорів С. Куницького, П. Кардаша, І. Святковського, графіка Л. Денисенка. Цей фільм став знаковим до 10-ліття поселення українців у Австралії. «У своїй книзі "Фільмова творчість Ярослава Кулинича", виданій 1994 р. в Нью-Йорку, Кулинич подає 20 рецензій на свої фільми з української преси – газет "Вільна Думка" та "Українець в Австралії" за 1959–1961 роки» [50].

Знаковою постаттю – продуцентом кіносмислів – у Мюнхені був І. Процик, який у 1949 р. зняв свій перший документальний фільм про відзначення 10-ї річниці рідної семінарії, пізніше працював в різних

німецьких студіях – «Арт-фільм», «Д56-фільм», «Шенгер-фільм», та інших, а у 1959–1961 роках стає асистентом швейцарського документаліста Віктора Бореля.

Р. Бучко свідчить, що одним з його кращих фільмів був *«Дім української науки»* – про дослідницьку та освітню роль таких українських установ у Баварії як Вільний університет, Технічно-господарський інститут, НТШ. Фільм показує науковців – національну еліту – у контексті німецьких установ Мюнхена та Регенсбурга, куди перебрався Господарський інститут з чеських Подебрадів після війни. *Двадцять документальних фільмів І. Процика, знятих з 1959 до 1966 р., торкалися ключових прецедентних феноменів, символів нації – Український вільний університет, його ректора П. Мірчука, діяльність Пласту, СУМу, репортаж про похорон Бандери, а найбільше – про події, пов’язані з церковним життям* [50].

А у 1975 р. – контраргументом до стереотипу асиміляції став образ вірної українським традиціям успішної канадсько-української родини у фільмі *«Я ніколи не ходив степами»*. Сюжет розгортався навколо відвідування родини канадсько-українців на Різдво, у той час, коли багаті традиційні звичаї найбільш очевидні. У центрі – сім’я успішного адвоката Вінніпегу, сина іммігрантів, які мають підстави для гордості за свого нащадка. З палітри східноукраїнських пісень і народних мелодій, з фотографій у сімейному альбомі, від Всеношної на Різдво формується теплий, переконливий портрет канадських українців.

У Додатку Д.2 продемонстровані приклади афіш найпотужніших кіновитворів післявоєнної української еміграції в Канаді.

Отже, кіно як потужний соціокомунікаційний ресурс післявоєнної української діаспори, володіючи широким інструментарієм екранної публіцистики, і на сьогодні залишається значущим інформаційно-комунікаційним каналом, що має високу комунікаційну ефективність.

Результати дослідження, описані в підрозділі, висвітлено в авторських публікаціях [161].

4.3. Бібліотечно-архівний ресурс як інформаційно-аккумуляційний сегмент медійного дискурсу української еміграції

Книгорозповсюдження як культурну стратегію, що передбачала не лише утилітарну місію, а й налагодження своєрідного інтегративного процесу, усвідомлювали Б. Грінченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, П. Куліш. Із часів створення першої публічної бібліотеки в Україні із ініціативи Б. Грінченка комплектація бібліотек належала до кола громадських інтересів, коли ентузіастична діяльність перших бібліографів була «прикметна україноцентричною поліфункціональ-

ністю» [104, с. 173], так, наприклад, як зауважує Т. Дзюба, З. Кузеля не лише каталогізував книги, пресу, а й збирав цінні відомості про архіви, музеї, бібліотечні та наукові установи, писав популярні рекомендаційні статті щодо організації та функціонування читалень та бібліотек [104, с. 174].

Окреслені дослідницею такі функції, як меморійна, функція накопичення, збереження та поширення духовного контенту, відтворення національної ідентичності, у медійному дискурсі виконує бібліотечний ресурс саме діаспори, оскільки смислоформувальні чинники ідеї нації – картина світу (соціальна міфологія), ідеологія, державне управління перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємообумовленості з таким чинником, як засоби масової комунікації, серед яких система бібліотек є дієвим механізмом конструювання національної ідентичності, акумуляційним центром національного наративу.

Про значущість осмислення діяльності бібліотек «як елементу інформаційного ринку й інтелектуальної економіки на підґрунті виробництва конкурентоспроможних продуктів і послуг інформаційного й когнітивного характеру та підході до бібліотеки як культурної й освітньої установи, яка виконує функції ресурсної бази гуманізації суспільного життя» йдеться в роботах І. Баренбаума, І. Давидової, В. Ільганаєвої, А. Соколова, Дж. Шири та ін. [100, с. 60].

Так, В. Ільганаєва наголошує, що в інформаційному суспільстві бібліотечна сфера діяльності як соціальний інститут інтегрує до комунікаційної сфери сучасного суспільства, виконуючи функцію як джерела і носія інформаційної культури – фундаменту майбутнього суспільства знань [132, с. 10–14].

Л. Костенко підкреслює комунікативний характер діяльності бібліотек, що посилюється в інформаційному суспільстві, у подальшому – суспільстві знань, акцентуючи увагу на основоположній ідеологемі та системі поглядів щодо їх місії, функцій та структури, які автор пов'язує з науково-інформаційним забезпеченням сталого розвитку суспільства [204].

У контексті когнітивно-комунікаційної парадигми І. Давидова згадує *категорію комунікаційної компетентності* як «необхідний теоретичний конструкт, який може презентувати ту складну і багатозначну соціально-інформаційну реальність, якою є *спілкування бібліотечно-інформаційного фахівця з усіма суб'єктами інформаційно-комунікаційної взаємодії* ... основу на знаннях і чуттєвому досвіді здатність суб'єкта інформаційно-комунікаційної взаємодії орієнтуватися в ситуаціях професійного спілкування, розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки, фрустрації, як свої власні, так і партнерів спілкування, а також опанування технологіями» [100, с. 67–68].

Проте в нашій розвідці в контексті аналізу бібліотечної діяльності в межах інформаційно-комунікаційного простору української діаспори наголошуємо на значущості такої категорії, як етнокультурна компетентність, в основі якої взаємна проникність культурно-мовних кодів: мовного, паравербального та культурного, що організують ефективну роботу комунікативних каналів (за О. Селівановою) [334, с. 275].

Стереотипи, символи, міфи, архетипи як одиниці організації етнокультурної компетенції, складники картини світу етносу, нації, у межах єдиного метатексту, одним із каналів організації якого є бібліотечний ресурс, особливо в умовах післявоєнної еміграції забезпечували комунікаційну ефективність інформаційно-комунікаційної діяльності еміграційної громади в контексті етнокультурної компетенції, сприяли цілісності комунікативно-когнітивного процесу смислетворення.

Рефлексії про вагомість такого соціально-комунікаційного каналу, як бібліотеки, за кордоном для української спільноти і світу загалом виникають зі спогадів Я. Рудницького «З подорожі по Америці», який в статусі голови «Комісії допомоги українському студентству» (КоДУС) у 1947 р. в Гайдельберзі, дискутуючи з американським референтом суспільної опіки в окупованій Німеччині про Україну й українську справу загалом, про історію, вікові «незалежницькі» змагання, почув від неї тезу: «Самостійна Україна! Гм... Це так, як би наша Норт Дакота хотіла стати якоюсь окремою незалежною державою...» [327, с. 8].

За його словами, як результат недостатньої поінформованості широкого світу з українським питанням у ментальності пересічного мешканця американського континенту в післявоєнний період типовими були і такі порівняння-стереотипи: «Україна – Пенсильванія Росії», «Україна – Вісконсін Росії», або можна було почути про українську мову як діалект російської, прочитати про те, що українці ніколи не мали своєї держави, що модерний український визвольний рух – це чужа інтрига тощо. Тож, *одним із важливих засобів розвіювання «мрякобісся типу “Україна=Норт Дакота”» – це розбудова і посилення наукових праць про Україну, поширення цих праць у міських публічних, університетських, спеціальних та ін. бібліотеках і «книгозборах» на американському континенті, і такі акції мають реалізовувати і науково-громадські установи, і приватні одиниці.* Цікавим аргументом є той факт, що бібліотечний огляд американської й канадської україніки став значущим внеском для формування англійського видання «Енциклопедії українознавства».

Для реконструкції бібліотечного ресурсу США, Канади української еміграції після 1945 р. велику роль відіграли приватні громадські ініціативи українських культурних діячів – національної еліти та університетські книгозбірні. Так, у Міннеаполісі «земляки могли шукати за духовим “хлібом насущним”» [327, с. 12] звернутися до приватних бібліотек О. Грановського та М. Гайдака, бібліотеки-книгарні в крамниці українського народного мистецтва, університетської бібліотеки й міської Публічної бібліотеки.

Огляд Я. Рудницького університетської бібліотеки дає можливість зробити висновки про те, що в післявоєнний період тут можна було знайти і наукові праці, і белетристику, українськомовні твори про Україну та іноземними мовами, зокрема, англійською, французькою, німецькою, італійською тощо. Наприклад, французьке видання Левассера де Бопляна, німецьке (1906 р.) й англійське (1941 р.) видання історії М. Грушевського, шведська монографія про І. Мазепу А. Єнзена (Люнд, 1909 р.), італійські студії Є. Онацького про історію і культуру України (Рим, 1939 р.). За словами Я. Рудницького, українська література була заступлена американськими публікаціями про її історію, хоч основні твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки в оригіналах і перекладах були наявні.

Не належним чином репрезентовано українську науку – мовознавство, фольклор, мистецтво, є певні еміграційні видання Української вільної академії наук (УВАН) і Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ), видання, в основному природничого напрямку, Київської малої академії наук, Берлінського наукового інституту тощо. «Крім україніки, приміщеної в головній бібліотеці, є поважна кількість книжок про Україну чи зв'язних із Україною, що містяться в департаментальних бібліотеках, напр. в історичному, правничому й ін. інститутах» [327, с. 13].

Потужні два відділи україніки мала згадувана вище Публічна бібліотека: 1) відділ праць про Україну в чужих мовах (близько 50 назв); 2) відділ українських книжок (близько півтисячі томів).

Переважають еміграційна белетристика й передруки. На українських книгах часто було зазначено ім'я посередника – М. Палія, який пильно стежив за новими українськими публікаціями: постачав їх бібліотекам чи вказував, де їх можна здобути. «Якби в усіх більших містах Америки були панове Палії, ми б мали гарні збірки україніки й з другого боку наші видавці не нарікали б, що книжка “не йде”» [327, с. 14]. Проте Я. Рудницького вразила відсутність «україніки міннеаполісіяни» – О. Грановського («Іскри віри»), О. Лятуринської («Княжа емаль») та ін., «Граматики української мови», виданої University of Minnesota Press.

Найбільша атракція славістики у Мадісоні – столиці штату Вісконсон. Вісконсінський університет – найближчий до Вінніпегу університетський центр славістики, в якому працювали відомі слов'янознавці, які цікавилися українським напрямом, – Завацький, Фолесєвський (за спогадами Я. Рудницького), Ф. Кассиді з Англійського департаменту та Е. Гавгена з Департаменту скандинавських мов (у 1955 р. подав повну бібліографію українсько-канадського й слов'янського мовознавства в контексті міжмовних взаємин у Новому Світі) [327, с. 21]. Славістична колекція в університетській бібліотеці має багато «руссіки й полоніки», проте смислоформувальні цінності несе загально-славістичний відділ із значущими публікаціями з українознавства – напр. «Акти Юго-Западной России», французький переклад тритомника А. Васильчика про «Семейство Розумовських», оригінал М. Костомарова «Слов'янська мітологія» (Київ, 1847 р.). Популяризаторську функцію виконували і наявні американські видання про Україну, публікації американських відділів УВАН і НТШ, націєтворчі публіцистичні медіатексти зберігалися у відділі періодики в таких виданнях, як «Український кварталник», «Український бюлетень», «Анналі УВАН» тощо. Рідкісний другий том роману С. Вінченца «На високій полонині», написаний у Швейцарії, виданий у Варшаві у 1936 р., став першою книжкою багатотомного полотна про Гуцульщину, де зібрано величезний етнографічний матеріал про побут, звичаї, духовну культуру гуцулів, аби «відкривати світові барви та історію Гуцульської Верховини», і який у 50-ті роки вийшов у Нью-Йорку англійською мовою. Для поповнення канадсько-української літератури та збереження історичної пам'яті Я. Рудницький передав видання УВАН у Канаді та «Пропам'ятну книгу Українського народного дому» [327, с. 22].

Чикаго як осередок україніки в центральних штатах Америки акумулював *архівні матеріали і книги як історичний, культурний код в ієрархії національних індикаторів в Українському музеї та Бібліотеці*, у «неукраїнських» центрах – Публічній бібліотеці, Книгозбірні Чиказького університету й у «Newberry Library». У контексті типологізації єдиного українського інформаційного простору варто згадати *видавання Публічною бібліотекою списків нових книжок українською мовою* (з 1918 р. – публікації «Каталогу русской и украинской литературы Публичной библиотеки города Чикаго» до 1940 р.). Єдиний часопис українською мовою, що постійно перебував на полицях зазначеної бібліотеки, був вінніпезький «Український голос». Тож, найбільший центр українських студій – Університетська бібліотека ім. Гарпера, де особливу увагу заслуговують видання київської Академії наук, Національного музею у Львові, наукові видання Києва, Львова, Варшави, Берліну, Парижа, американських та канадських українців.

Бібліофільською несподіванкою для українського відвідувача «Newberry Library», що має історико-культурне значення і довгий шлях зі Львова чи Перемишля через Париж до Чикаго, є збірка давніх українських граматик XIX ст. з т. зв. Колекції Бонапарте (французького князя Людовика Л. Бонапарте, потомка Наполеона), де на кожній з п'яти книг (серед яких граматики Й. Левицького, Й. Лозинського, К. Піхлера, М. Осадци, М. Лучкая) був наліплений його еклібріс із короною й написом «Ex Bibliotheca Ludovici Luciani Bonaparte». Цікаво, що французький князь як великий аматор-лінгвіст вирізняв граматики української мови з-поміж інших слов'янських мов, зокрема від російської, та разом з іншими граmaticами ця збірка як унікальна систематично зібрана колекція створювала мапу граматик європейських мов [327, с. 25].

«Зворот до минулого, зацікавлення “тим, що було й минуло” і якийсь спонтанний гін зберігати його для майбутнього характеризує нашу еміграцію під теперішню пору... після епохи таборової “великої політики” і після дальшої епохи т. зв. “великої літератури” наступила епоха “звороту до минулого”. Вона виявляється наприклад у передрукуванні минулих здобутків української науки й літератури (Грушевський, Шевченко, Франко, Л. Українка, Гоголь), а з другого боку ще виразніше в заснуванні музеїв, архівів, бібліотек тощо» [327, с. 26]. Бібліотечний ресурс поповнив колекції Українського Архіву-Музею в Чикаго (1956 р.): після розсилки листів до поодиноких редакцій та видавництв зареєстровано понад 100 пресових органів, що регулярно приходять до Музею; у бібліотеці є близько 2 тис. книжок, включаючи частину бібліотеки й архіву проф. З. Кузелі та архівний матеріал спортивного товариства «Леви».

Спеціалізованої української загальнодоступної бібліотеки в Детройті, за словами Я. Рудницького, не створено: українські книжки зберігаються на полицях бібліотечок громадських організацій, університетських бібліотек, приватних книгозбірень свідомих громадян. Серед імен українських емігрантів, які розуміли значущість книги як репрезентанта етнічної групи за кордоном, смислоформувального чинника етнічної компетенції, варто згадати Є. Перейму, який закінчив бібліотечні студії в Колумбійському університеті в Нью-Йорку та наголошував на такій тезі: «Розбудова наших відділів у публічних бібліотеках залежить виключно від зацікавлення й постави громадянства до української книжки» [цит. за 327, с. 32]. У цьому контексті важливі заслуги А. Бавманіса, Р. Малона у створенні найбільшої в Детройті збірки україніки у відділі чужомовної літератури (тобто неангломовних книжок) (13 полиць переважно еміграційних видань, близько тисячі титулів) у Публічній бібліотеці. Я. Рудницький зазначив два ас-

пекти, що потребували доопрацювання: недотримання транслітерації, прийнятої Конгресовою бібліотекою у Вашингтоні, та випадки неопанованої реакції детройтської читацької публіки на сторінках книжок (напр., у книзі Н. Державина «Славяне в древности» (Москва, 1945) дописка при прізвищі проф. М. Грушевського «перший бандит прото-коммунист» (с. 13) «Русь, а не Україну» (с. 188) [цит. за 327, с. 31]). *Управління бібліотеки dbae про систематичне інформування українських читачів бюлетенями «Ukrainian Titles resently added to the Foreign Language Collection» та упорядковану колекцію української белетристики.*

Особливим центром бібліотечної справи у США вважалась і в післявоєнні роки *Конгресова бібліотека у Вашингтоні, яка мала потужні інтерактивні механізми:* міжбібліотечну позичкову сітку, фотостудії, що на замовлення роблять фотографії, фотостати, факсиміле, мікрофільми з потрібних матеріалів. І, безперечно, серед усіх бібліотек американського континенту найбагатший фонд україніки зберігався саме тут, що за чисельністю був на другому місці після «руссіки» – т. зв. «Юдинської колекції», купленої у 1907 р. (станом на 1956 р. слов'янських книг, брошур, журналів нараховувалося понад 300 тис.). Унікальні стародавні публікації становлять культурно-історичний потужний пласт: «Українець» (1859 р.), «Основа» (1860 р.), комплект з 94 томів журналу «Киевская старина» включно з журналом-спадкоємцем «Україною» за ред. М. Грушевського; «Історія Малоросії» М. Маркевича; серійні й поодинокі видання ВУАН, видання НТШ, українських наукових інституцій у Варшаві, Празі й Берліні; фольклор, мовознавство, література.

Інформаційно-комунікаційними каналами в бібліотечній системі були каталоги: кириличний зведений (унійний) каталог книг Слов'янського відділу Конгресової бібліотеки (інформація про видання в різних інших великих бібліотеках Америки й Канади: напр., таким чином було з'ясовано, що деякі числа «Киевской старины» знаходяться і в Гувєровій бібліотеці, і в Каліфорнійській бібліотеці, і в Нью-Йоркській Публічній тощо); загальний зведений каталог: National Union Catalog – великий здобуток в евіденції й локалізації українських книжок на теренах США. Цікавим є той факт, що Конгресова бібліотека у 1955 р. спонсорувала виготовлення в Сарселі картотеки бібліотеки Європейського наукового товариства ім. Т. Шевченка, придбано картотеку університетської бібліотеки з Гельсінкі.

Репрезентативною платформою виступали «вистави» бібліотечного ресурсу з пояснювальними записками, що наукова еліта української еміграції окреслила як «нову еру» в розвитку україніки, що потребувала більшої взаємодії з науковцями з материкової України.

Так у 1956 р. Конгресова бібліотека представила книгодрук у трьох групах: 1) церковна література (особливу увагу заслуговує «Гребник» 1646 р. та інші стародруки XVII–XVIII ст. з Києва та Почаєва); 2) світські книжки; 3) серійні й періодичні видання. Цікаво, що українські колекції сягають початками Смітсонівських депозитів, що старші від т. зв. Юдинської колекції.

Як свідчить Я. Рудницький, в українській діаспорі ще багато «Богданів» (мовно-політичних теоретиків та практиків), але мало «Смітсонів» (меценатів із національної еліти), а в умовах еміграції надто необхідні об'єднувальні чинники загальноукраїнського характеру, особливо на тлі культурно-наукових цінностей [327, с. 56].

У серпні-вересні 1956 р. *Публічна бібліотека Нью-Йоркського університету* (друга найбільша і найбагатша на слов'янознавство після Конгресової бібліотеки) продовжила історичну справу «вистави» – Франківською «виставою», що носила селективний характер: вміщено твори тільки як ілюстрацію головних виявів творчості І. Франка й основних праць, про найважливіші аспекти науково-творчого шляху (пояснювальні записки, мапа околиць, де жив І. Франко, фотостат метрики, першої сторінки Франкового соціалістичного катехізису рукопису народної пісні 1874 р., фотокопії світлин 1875 р., книжкові видання, переклади франкіани). У 160-ту річницю з дня народження І. Франка варто згадати призначення «вистави» 1956 р.: «Ця вистава відзначає століття народин Івана Франка – найвизначнішої української літературної особистості наприкінці 19-го й на початку 20-го сторіччя. Поет, повістяр, літературний критик, учений і політична фігура, він був вогнищем духового й культурного відродження свого народу» [цит. за 327, с. 68].

Потужним досягненням для українських студій у бібліотечній справі є індексування («аналіза») серійної і періодичної літератури в каталозі, зокрема не тільки великих видань, а й важливих статей таких журналів, як «Записки НТШ», «Киевская старина», що включені до карткового каталогу бібліотеки і в категорії авторів, і в категорії тематичних відділів, напр. «Україна», «Фольклор».

Публічна бібліотека в Нью-Йорку – це приватна фундація Астора, Ленкса і Тілдена, «іще один доказ людської туги за вічним, невдоволення самими матеріальними вартостями й уміння перемінити й поставити їх на службу духові. Отже, Публічна бібліотека в Нью-Йорку цікава для кожного знає не тільки наявними в ній скарбами з україніки, але й повчальна з погляду на свою історію. Повчальна тим більше, що 5-ий Всеканадський конгрес українців Канади в 1956 р. схвалив між резолюціями в культурно-освітній діяльності: “Зреалізувати ідею Української Центральної Бібліотеки – Музею ім. І. Фран-

ка в Канаді». Для майбутніх фундаторів цієї бібліотеки фундація Астор–Ленокс–Тілден найкращий і найбільш інструктивний приклад» [327, с. 78].

Говорячи про Нью-Йорк, не можна не згадати створений за приватною ініціативою д-ра М. Сидора-Чартториського, власника книгарні «Говерля» у Нью-Йорку, у 1955 р. «журналу бібліографії, критики і рецензій» – «Біблос», що «не тільки потрібний, але конечний для рекордування українського видавничого руху на еміграції», покликаний у контексті українсько-американської документації реалізувати платформу культурного процесу української спільноти в діаспорі у формі друкованого слова.

Систематичну працю над документами українських друків на еміграції почала Канада – УВАН у Вінніпезі, видаючи щорічний список нових українських видань у Канаді «Україніка Канадіяна», підтриманий фінансово Комітетом українців Канади. А у 1954 р. вийшла розвідка «Українські бібліотеки в Канаді» (Літопис УВАН, ч. 12, Вінніпег, 1954 р.).

Так, Я. Рудницький, користуючись прикладом попередньої праці, пропонує вирізняти в українсько-американському післявоєнному інформаційному просторі три основні категорії: 1) церковні бібліотеки (Бібліотека Колегії Св. Василя Великого; Української католицької академії в Стемфорді; Книгозбірня Української католицької семінарії ім. Св. Йосафата у Вашингтоні, Бібліотека Осередку зв'язаного з православною церквою УАПЦ у Савт Бавндбрук, що єдина надає систематичні відомості про свої колекції в пресі та ін.); 2) світські книгозбори (Бібліотека УВАН з унікальною колекцією таборових видань з Європи; Книгозбірня редакції «Свободи» у Джерсі-Сіті; колекція Українського технічного інституту в Нью-Йорку, «Союзівка»); 3) приватні колекції (колекції професорів О. Грановського та М. Гайдака в Ст. Павлі, полк. А. Кедровського в Метучені, Н. Дж. (1954 р.), Ю. Шереха, В. Чапленка, О. Сурмача, М. Сидора-Чартториського та ін. у Нью-Йорку, Ю. Старосольського, П. Ковальова, О. Одарченка, О. Повстенка та ін. у Вашингтоні, Б. Романенчука у Філадельфії (1954 р.) та найбільша унікальна бібліотека д-ра О. Сушка в Чикаго тощо).

Отже, бібліотечний ресурс є потужним інформаційно-комунікаційним каналом в інформаційному просторі української післявоєнної діаспори, що варто розглядати в когнітивно-комунікаційній парадигмі для розуміння його потужної не тільки каталогізуючої, меморійної функції, а й рефлексії його як чинника етнічної компетенції, що транслює націєтворчі смисли в контексті формування ідеї нації.

Колективна пам'ять нації як основоположний формант національної ідентифікації акумульована в засобах масової комунікації, які

реалізують «накопичувальні, ретрансляційні та технології збереження щодо національного наративу» [104, с. 175], мають супровідну інформаційно-популяризаторську інфраструктуру – *архіви, музеї, бібліотеки*.

Такі акумуляційні центри історико-політичної, соціокультурної спадщини – інституції пам'яті – не лише формують інформаційно-комунікаційний простір, а й виконують функції смислоутворювальних чинників ідеї нації у процесі формування національної спільноти, конструювання (реконструювання) національної ідентичності.

На сьогодні «актуальну геополітичну соціокультурну ситуацію можна характеризувати станом бінарної опозиції – одночасно відбуваються процеси глобалізації (конвергенції, уніфікації масової культури) та глокалізації (диференціації націй, прискореного розвитку локальних культур), що змушує осмислювати світ у єдності та різноманітті його складових й шукати нові ціннісні орієнтири, здатні об'єднати різні людські спільноти» [386, с. 204].

Питання глокалізації надзвичайно актуальне в контексті віднайдення ціннісних орієнтирів в умовах еміграційної громади за кордоном, виховання не лише міжкультурної компетенції, а й етнокультурної в рамках націоідентифікаційної практики (тобто спільної інтерпретації символів, архетипів, стереотипів, прецедентних феноменів тощо).

За словами М. Чиркової, такі дослідники, як М. Жулинський, П. Кравченко, Л. Репіна, В. Сергійчук, В. Скуратівський, В. Трощинський, С. Чукут, Ю. Шаповал та інші підкреслюють особливе значення вивчення історії України, її культури та мови, української соціально-політичної та філософської спадщини для формування історичної свідомості як основи національної ідентичності. А формування історичної свідомості неможливе на сучасному етапі без інформаційної культури, що передбачає знання інформаційних ресурсів, серед яких архіви, а особливо архівні центри політичної еміграції, розкривають цілісну картину світу нації, «білі плями» історії, медіасфери тощо. Тож документальні «пам'ятники» самі виступають символами-маркерами інформаційно-комунікаційної генези, необхідної для самоідентифікації. І серед них архівні центри, колекції еміграційної українки (післявоєнного періоду) є потужним складником інформаційно-комунікаційної діяльності української еміграції, що актуалізує скомпоновану архівну інформацію для формування етнокультурної компетенції як українців з материкової України, так і еміграційної громади.

«Одна з головних місій архівів – оживити найвизначніші події, як з життя країни, так і з життя окремого громадянина. Актуалізацію ретроспективної інформації державні архіви здійснюють у таких фо-

рмах як ініціативне інформування, виставкова діяльність, проведення інформаційних заходів, оприлюднення у ЗМІ (публікація статей і підбірок документів, підготовка теле- та радіопередач), видавнича діяльність» [386, с. 208].

Однією із найгрунтовніших дослідниць з історії зарубіжної архівної україніки є М. Палієнко, яка комплексно дослідила історію створення та функціонування архівних осередків української політичної еміграції в країнах Європи в міжвоєнний період, відтворила процес комплектування та організації зберігання їхніх документальних фондів, дослідила обставини та шляхи переміщення українських еміграційних колекцій у роки Другої світової війни та в повоєнний період, їх засекречення, опрацювання та використання. У рамках висвітлення історії становлення та специфіки діяльності українських архівних центрів післявоєнного періоду проаналізувала архівну україніку США та Канади [291].

Серед факторів актуальності дослідження окресленої проблеми вчена називає такі: історико-джерелознавчий (відображення діяльності української еміграції з використанням інформаційного потенціалу українських та зарубіжних архівних джерел); архівознавчий (визначення внеску української еміграції у формування, комплектування та організацію зберігання документальних колекцій україніки за кордоном); археографічний (введення до наукового обігу джерел зарубіжної архівної україніки шляхом публікації документальних комплексів, видання путівників, покажчиків тощо). Проте ми пропонуємо розглядати архівні колекції як інформаційно-комунікаційний канал, канал ЗМК, що одночасно і формує нові смисли, і транслює їх на рівні синхронії та діахронії.

Категоріально-поняттєвий апарат архівознавчої науки оперує поняттям «зарубіжна архівна україніка» (комплекс архівних матеріалів, що пов'язані з Україною та зберігаються за її межами), що включає український комплекс (документи, створені українцями, українські складники закордонних архівних зібрань тощо) та зарубіжний (документи іноземних установ, осіб та ін. з питань української проблематики) [291, с. 5].

Після Другої світової війни саме північноамериканський континент (Нью-Йорк, Чикаго, Баунд-Брук, Клівленд, Торонто, Вінніпег тощо) став одним із центрів «архівів», «музеїв», «музеїв-архівів», «бібліотек та музеїв» – архівних центрів української еміграції, що ставили перед собою єдину мету – «збирання, збереження та опрацювання пам'яток національної історії, зокрема – визвольної боротьби за державну незалежність (писемних джерел, артефактів, рукописних та друкованих видань)» [291, с. 9]. Історія Української революції

1917–1920-х рр., громадсько-політичне, культурне, духовне, релігійне життя української еміграції та діаспори у світі стало тематичною палітрою культурних, наукових, пам'яткоохоронних центрів, що, зазвичай, мали архівні, бібліотечні (пресові) та музейні відділи. Значення еміграційної україніки М. Палієнко описала у своїй розвідці, зазначаючи аспекти дослідження витоків, причин та наслідків еміграційного руху з українських теренів; як джерела для вивчення різних сфер життя української еміграції в різних країнах світу; як значущий елемент відображення проблем міжнародних відносин (українсько-польські, українсько-канадські, українсько-російські тощо); як інтегральну частину національно-архівної спадщини. У свою чергу, пропонуємо аспект дослідження закордонних українських архівних центрів як інтегрального складника загальнонаціонального інформаційно-комунікаційного простору, якому, у переважній більшості, передувало заснування певного еміграційного товариства, громадської організації, що мала спільні ідеологічні переконання, політичні погляди; «кожен з осередків ініціював створення мережі своїх представників, на яких покладалося завдання популяризації діяльності осередку та збирання документальних матеріалів і коштів» [291, с. 453].

«Одна з кращих думок, вчитана при вході до Національного архіву США наведене вгорі речення: “Минуле – це тільки пролог”, це тільки вступ і початок майбутнього» [327, с. 26].

Звернемося до тих прикладів, які не мають широкого висвітлення в наукових історико-архівознавчих працях.

У 50-х рр. ХХ ст. північноамериканський континент, за свідченням Я. Рудницького, переживає «музейну гарячку» [327, с. 27]: після Нью-Йорку, Стемфорду, Клівленду, Баунд-Бруку, Нью-Джерсі, Онтаріо та ін. у Чикаго в червні 1956 р. відбулося відкриття Українського архіву-музею (ініціатори Музею О. Ганкевич, О. Городиський, директор проф. Ю. Каменецький, президент д-р М. Сіминович), що зацікавив громадськість. Установа мала відповідні секції та комісії: фінансово-господарська, народного мистецтва, образотворчого мистецтва, фотографічна, філателістична і цікаві з позиції реалізації інформаційно-комунікаційної функції – архівно-бібліотечна та інформаційна секції. Після передання до Архіву-музею архівного матеріалу спортивного товариства «Леви» створено окремий «спортивний відділ». Автономні архівно-музейні відділи зберігають героїко-націоналістичну спадщину: Головної пластової старшини та т. зв. «Рімінський» архів колишніх вояків Першої дивізії УНА.

Спеціальний куток присвячено проф. З. Кузелі – видатному етнологу та етнографу, фольклористу, музейному працівнику, громадському діячеві, влаштовувалися виставки пам'яті, на якій представле-

но й частину його архіву. *Його ім'я – прецедентний феномен українці-ки*, якій він присвятив своє життя, репрезентуючи її світові; проте малознаний в Україні, адже в СРСР згадувався «у неправомірно-політизованому кон'юнктурному словосполученні “український буржуазно-націоналістичний етнограф”» [61]. Синтетичним вивершенням його наукових студій післявоєнного періоду стали статті енциклопедичного характеру, що природно продовжили огляди З. Кузелі в «Українській загальній енциклопедії». «У наступному українознавчому виданні, що почало друкуватися з 1949 р., – “Енциклопедії українознавства” (Сарсель, Нью-Йорк) за головною редакцією В. Кубійовича і З. Кузелі, – останній представлений у відділі “Етнографія” першого тому цілим рядом загальних статей, як-от: “Назва території й народу”, “Історія української етнографії” (у співавторстві з П. Одарченком), “Племінний розподіл і етнографічні групи”, “Господарство”, “Ремесло”, “Народне будівництво”, “Одяг і взуття” (разом із Л. Бурачинською), “Народні звичаї й обряди”. Ці й інші цього роду розвідки дослідника, як справедливо зауважив Є. Пеленський, “зайвий раз доводять глибоке знання автора і його вміння відповідно представити матеріал, підкреслюючи найбільш суттєві і найбільш питомі національні риси так, що можна жаліти, що автор не залишив вичерпної монографії про український фольклор” та синтетичної праці про українську етнографію, хоч і заклав для них тривкі підвалини» [61].

Останніми енциклопедичного типу етнографічними студіями дослідника стали його статті про український народ, його соціальну структуру, регіональні особливості, національні меншини в Україні у виданій 1949 р. у Мюнхені книжці «Ukraine and its Peoples».

М. Боровик надає свій рейтинг найповажніших архівних збірок у Канаді: архіви Осередку української культури і освіти у Вінніпезі (архів Є. Коновальця, О. Кошиця, І. Боберського, рідкісні стародруки і рукописи); в Альберті: оо. Василіян у Мондері; у Саскачевані: у Саскатуні архівні збірки при Інституті ім. Петра Могили, Отців Редептуристів у Йорктоні та ін. Перевезений з Торонто до Вінніпегу Військово-історичний музей (ген. М. Садовського з доби визвольних змагань). Збіркою завідує Українська вільна академія наук, є архівні збірки в товариствах і організаціях, напр. у Торонто в Українському народному домі, Музеї визвольної боротьби ім. С. Бандери, Торонтській єпархії тощо [41, с. 239].

В Оттаві є державний архів «Національний архів Канади», де зберігаються архівні збірки українознавчих студій. Такі архівні фонди мають проф. В. Кисилевський, проф. Я. Рудницький, Відділ Комітету українців Канади в Оттаві. Цікаво, що вчений наголошує на тому факті, що в таких установах працюють українці, які зможуть надати ви-

черпну інформацію, так, напр., «головою Відділу багатокультурного архіву Канади є українець Мирон Момрик, він з радістю прийде з належною допомогою» (розвідка М. Боровика датована 1991 р.).

М. Палієнко найбільшим українським архівом за кордоном України називає заснований у 1945 р. в Аутсбурзі (Німеччина) *Музей-архів Української вільної академії наук (у 1966 р. надано ім'я Д. Антоновича – «одного з найвизначніших “хранителів” українських архівів в еміграції»* [291, с. 461]), який був переміщений до Нью-Йорку. Така пам'ятка є смислоутворювальною платформою в контексті ідеї нації, яка організовувалася українськими діячами за складних історико-політичних обставин, під час перебування в таборах для переміщених осіб. До цього доклали зусиль відомі громадські діячі та науковці: В. Дорошенко, А. Животко, Л. Бачинський, М. Марковський, І. Коровицький і В. Міяковський, літературознавець, історик, архівіст, археограф, ім'я якого довгий час замовчувалося радянською історіографією, проте праці якого публікувалися на сторінках еміграційних видань: «Сучасність», «Український історик», «The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences» [291, с. 413]. «Упродовж 1945–1949 рр. було зібрано до 90 % усієї друкованої продукції української еміграції американської зони окупації Німеччини. Архівну колекцію поповнювали матеріали ліквідованих таборів (Ашафенбург, Берхтесгаден, Ганав, Регенсбург)» [291, с. 415]. *Серед інших архівних центрів повосної української еміграції М. Палієнко (крім названих вище) називає такі: Бібліотеку та архів Наукового товариства ім. Т. Шевченка у США, Архів Українського історичного товариства в м. Кент, Український дослідний і документальний центр у Нью-Йорку, Український освітньо-культурний центр у Вінніпезі, Українсько-канадський дослідний та документаційний центр у Торонто. Дослідниця відзначає значущість українських збірок Бахметєвського архіву Колумбійського університету, що представляють архівні фонди відомих українських учених, президентів УВАН у США професорів Ю. Шевельова (документи Мистецького українського руху 1946–1949 рр., епістолярії Ю. Бойка-Блохіна, М. Ветухова, Л. Винара, О. Оглобина, О. Пріцака, Я. Розумного, Л. Рудницького, У. Самчука, Д. Чижевського та ін.), М. Ветухова (матеріали з історії УВАН, листування з В. Дорошенко, В. Кубійовичем, І. Лисяком-Рудницьким, І. Мірчуком, Д. Чижевським, О. Шульгиним та ін. Найціннішою частиною колекції М. Палієнко називає фонд В. Винниченка (загальний обсяг – 140 коробок), перевезений до США з Франції у 1950-х рр. Г. Костюком. Цікаво, що у 2000 р. художню колекцію письменника було передано до Відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України за заповітом самого автора, що сприяє і на сучасному рівні*

формуванню єдиного інформаційно-комунікаційного поля діаспори материкової України [291, с. 422–424].

Аргументом того факту, що архіви як засіб масової комунікації виконують смислоформувальну функцію в загальній ціннісній парадигмі ідеї нації, є рівень медіатизованості концепцій розвитку суспільства – постіндустріального та постмодерного. Зважаючи на те, що інформаційний простір епохи постмодерну, тобто історичної доби, що приходить на зміну модерну й утверджується у світовій культурі, починаючи з середини 50-их років у країнах Західної Європи і США, трактується як можливість витворення нових культурних кодів, нових смислів, а у країнах Східної Європи та, загалом, колишнього СРСР постіндустріальне суспільство з інтерпретацією інформації як інтелектуального товару змінюється на постмодерне тільки наприкінці 1980-х рр., ініціювання, організація архівного дискурсу еміграційної україніки національною елітою було можливо лише за кордоном у післявоєнний час. Красномовним є свідчення М. Палієнко про те, як на початку 1950-х рр. переміщені до УРСР архівні зібрання української еміграції проходили опрацювання в *Особливому відділі таємних фондів ЦДІА УРСР* у м. Києві, де їх фондували, засекречували та готували для використання в оперативних цілях. *Одним із ключових принципів такого опрацювання еміграційних колекцій було складання «іменних картотек на емігрантів, «українських буржуазних націоналістів», предметно-тематичних картотек про діяльність еміграційних організацій, історичних довідок на фонди»* [291, с. 458] тощо, до того ж не враховувався принцип походження матеріалів, що порушувало цілісність фондів.

У статуті Українського архіву-музею у Клівленді метою окреслено «збирання та організація зберігання пам'яток духовної, матеріальної та народної культури українців та їх нащадків», «збереження пам'яток періоду визвольної боротьби українського народу», «забезпечення використання зібраних колекцій дослідниками та українською спільнотою задля поширення об'єктивної інформації про Україну та український народ» [291, с. 428]. Отже, розгляд архівних колекцій еміграційної україніки як сегмента національного інформаційно-комунікаційного простору актуалізує скомпоновану архівну інформацію й створення на її підставі позитивного геополітичного, геокультурного образу та символів України, їх спільну інтерпретацію, нерозривність її історії з розвитком країни, формування таким чином етнокультурної компетенції, що уможливорює ефективну комунікацію (етнічну комплементарність).

Книжкова комунікація завжди сприймалася як потужний інструмент цивілізаційного прогресу, духовного й інтелектуального

розвитку суспільства. Як зазначає В. Маркова, за свою давню історію вона сформувалася «як система інституцій, що відповідають за створення і поширення суспільно значущої інформації в часі та просторі. В умовах збільшення обсягу інформації книжковій комунікації все важче долати технічні бар'єри на шляху руху повідомлення від автора до читача. Поширення ж нових засобів комунікації сприяло подоланню цих перешкод, однак, створило технологічну загрозу книжковій комунікації в трансляції основних смислів» [240, с. 3].

Розгляд книги в межах соціокомунікативного підходу репрезентував її як комунікаційний канал (А. Соколов, Г. Швецова-Водка), комунікаційний (комунікативний) засіб (В. Ляхов, М. Червинський), комунікативний спосіб (А. Беловицька, Є. Немировський). Проте В. Маркова обґрунтувала той факт, що такий підхід відображає сутність комунікативної природи книги, але дещо однобічно, педалюючи технічну сторону процесу, а книга є нерозривною єдністю матеріального і духовного, тому розгляд її як каналу, способу, засобу комунікації порушує цю єдність, акцентуючи увагу тільки на її матеріальній складовій. Натомість дослідниця пропонує для з'ясування сутності книжкової комунікації розглянути книгу саме як суб'єкт комунікації, який активно впливає на репрезентацію змісту повідомлення, що дає змогу зосередити увагу на аксіологічному складнику книжкової комунікації. Тож за визначенням ученої, книга є культурно-історично зумовленою стабільною формою передачі зафіксованого на матеріальному носіїві, зазвичай, соціально значущого семантичного повідомлення від автора до читача, яка активно впливає на репрезентацію його змісту [240, с. 15].

Інформаційно-комунікаційна єдність будь-якої нації має повний вимір тільки за умови врахування її комунікаційних каналів не лише на території держави, а й за її межами. Українська еміграційна громада завжди (особливо в післявоєнний період) розуміла важливість національно-патріотичного дискурсу в контенті інформаційно-комунікаційних складників (часописів, музеїв, архівів, конференцій, бібліотек, документального та художнього кіно, книговидання, освітніх, наукових закладів, різноманітних організацій, товариств, виховних домів тощо), які були «вчленовані в загальний струм канадійського життя й є тільки національною клітиною в канадійській мозаїці, сповняючи обов'язки для себе як спільноти та для держави, в якій може дати вияв своїм національно-культурним вартостям» [244, с. 236]. А одним із потужних сегментів інформаційно-комунікаційної діяльності завжди була «книжкова комунікація» (за В. Марковою) [240].

Отже, окреслення смислового поля, складників та функцій книжкової комунікації в контексті інформаційно-комунікаційної діяльності української діаспори в післявоєнний період, є значущим чинником смислоформування матриці ідеї нації. Оскільки попри масив дослі-

джені, констатуємо, що власне видавнича комунікація як унікальна та самодостатня підсистема соціальних комунікацій, її генеза та практика застосування українців за кордоном залишаються поза полем спеціального наукового аналізу.

Проте, на думку Ю. Бондаря, таке поняття не виправдано звужує коло об'єкта дослідження та ігнорує як комунікаційні інструменти інші, окрім книжкових, види видавничої продукції, а отже, не дає змоги повно та об'єктивно визначити роль і можливості видавничої справи в комунікаційному процесі, зокрема применшують «соціоінженерну роль видань, їхнє значення як засобу комунікації та механізму соціалізації, цільового впливу на індивіда й соціум з метою форматування суспільних алгоритмів розвитку» [39, с. 3]. Отже, як робочу дефініцію приймаємо запропоноване визначення Ю. Бондаря: *видавнича комунікація – це встановлення комунікаційних зв'язків за допомогою друкованої (книжкові, аркушеві видання тощо) та іншої видавничої продукції (окрім преси, яку вносимо за поле дослідження); поширення й використання видавничої продукції у процесі комунікаційної діяльності* [39, с. 4]. Разом із тим вважаємо доцільним використовувати й термін «публікаторство» на позначення «діяльності зі створення та поширення видавничих продуктів інформаційно-комунікаційного характеру і змісту, що використовуються комунікатором з метою встановлення й підтримання суспільних комунікаційних зв'язків, а також для здійснення цільового інформаційного впливу на споживачів контенту в процесі суспільно-політичної практики; усне, зображальне, письмове чи в інший спосіб поширення інформації різними комунікаційними каналами з тією самою метою» [39, с. 4]. Основним складником видавничої комунікації (серед інших друкованих комунікаційних засобів – календарів, плакатів, афіш, листівок, грошових знаків, поштових марок, видань на непаперових носіях інформації тощо) є книга, що реалізує дворівневий вплив на учасників комунікаційного процесу: 1) за допомогою контентних елементів (форма, формат, структура, ілюстрації, текст тощо); 2) можливістю забезпечувати діахронічно-синхронічний, часово-просторовий комунікаційний зв'язок між поколіннями. У національно-патріотичному дискурсі видавнича комунікація часто є інструментом ідеологічних змагань, суспільно-політичних дискусій. Із таких міркувань випливає можливість вважати книжкову комунікацію складником комунікації видавничої.

До того ж, як «індустріальний продукт» цей вид видавничої продукції активізує національне самоототожнення, поширюючись у сфері освіти, науки, виробництва, професійного та ін. середовища тощо, сприяє створенню єдиного інформаційно-комунікаційного простору нації, враховуючи інформаційне поле діаспори, для якої такий

чинник на різних етапах історичного розвитку часто ставав визначальним. Під час такого обміну інформацією створювалися спільні соціальні смисли, «запрограмовані інформаційними та іншим технологіями і поширені в тім числі через видавничі канали, – *своєрідні комунікаційні коди, які “комунікатоводи” активізують, до яких апелюють і завдяки яким маніпулюють комунікантом чи комунікативними соціумними групами*» [39, с. 5], виконуючи при цьому інформаційну, апіорно-комунікаційну, когнітивно-трансформаційну роль, виступаючи своєрідною формою кодування й спрямування (детермінування) людської поведінки, формування суспільних зв'язків та обумовлення комунікативних дій людини. У цьому контексті актуальним є моніторинг «смислових» загроз, вживання заходів видавничої безпеки.

Отже, видавнича комунікація є «чинник процесів трансформацій тоталітарних та авторитарних держав. Не менш важлива її роль також і у становленні постіндустріальних (інформаційних) суспільств, формуванні ціннісних орієнтирів, засад правової, демократичної політичної й комунікаційної культури та розвинутого громадянського суспільства, забезпеченні інформаційних прав і свобод громадян, які слід розглядати в контексті, безсумнівно, національних та глобальних світових процесів» [39, с. 4]. *Останні події в Україні активізували маркери післявоєнної преси української діаспори: напр. «Слава Україні! Героям слава!», «бандерівець», «малоросія» та багато ін., які й досі викликають суперечливі інтерпретації. У зв'язку з цим аналіз українськомовної преси, друкованих ЗМК діаспори є особливо актуальним для сприяння консолідації українців. Користуючись досвідом минулого, можемо з'ясувати певні особливості формування, функціонування діаспорних видань, їх роль у формуванні масової свідомості, оскільки процеси демократизації в Україні відбувалися й відбуваються не без впливу друкованого спадку українців за кордоном.*

Як зазначає М. Тимошик, так, наприклад, українське друкарство в Канаді започатковували не професіонали, а ті, хто цікавився рідним словом та дбав про духовний розвиток своєї громади. Тож, дискусійним залишається питання, яка українська книжка на канадській землі є першою: «Християнський Катехизм» (1904 р.), «Учебник англійської мови» (1904–1905 рр., про яку як про першу книжечку в канадській Україні зазначалося в газеті «Канадійський Фермер» за 1906 р.) [368, с. 428–429].

Післявоєнна доба відзначається не тільки на маркуванні української діаспори в Канаді – «політична еміграція», а й на соціальних смислах контенту засобів масової комунікації.

«У результаті поразки національно-визвольних змагань Україну назавжди полишали найбільш свідомі, найосвіченіші громадяни, хто

не міг прийняти нової тоталітарної системи, хто рятувався від насильної репатріації до Радянського Союзу в численних еміграційних таборах англійської та американської зон окупації Західної Німеччини після завершення Другої світової війни. Отож, за океан виїхали сотні, тисячі діячів літератури, науки, мистецтва, які на нових місцях свого поселення, в умовах потужного оживлення організаційної діяльності української спільноти, незабаром ставали каменями духовної творчості й громадянської позиції свого народу. Вони, вже на професійному рівні, поповнили і скріпили ряди редакторів, видавців, журналістів, друкарів, які в піонерську добу формувалися із одержимих цією справою самоуків. Українська видавнича продукція цього періоду зростає і кількісно, і якісно» [368, с. 434].

Книговидання охоплювало різні тематичні напрями, сфери діяльності тощо. На сьогодні у цьому можна без перешкод пересвідчитися завдяки сучасним *електронним архівам, електронним бібліотекам (віртуально-комунікаційний простір), що є інформаційно-акумуляційними центрами культурної спадщини нації, включені до сегменту інформаційно-комунікаційного простору, освітньої політики*, що свідчить про контамінацію складових національної ідентичності у процесі формування єдиної національної спільноти. Прикладом може бути вже згадуваний *Проект зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції у м. Запоріжжя «Diasporiana»* (Режим доступу: diasporiana.org.ua/), що містить величезний шар інформації книжкових, періодичних та неперіодичних видань, зокрема й українців у Канаді, який з об'єктивних і суб'єктивних причин залишається невідомим не тільки широкій громадськості, але й науковцям. Серед цікавих публіцистичних розвідок знаходимо й такі: напр., Зибачинський-Орлан О. «Меч духа: Коментар» [127]; Сосновський М. «Між оптимізмом і песимізмом» [346]; Костюк Г. «На магістралях доби (статті на суспільно-політичні теми)» [206]; Гирський Д. «Дивні спроби виправдання антидержавної політики» [77].

Так, *М. Тимошик виокремив тематичний репертуар книговидавничої діяльності українців у Канаді: 1) класика «краєвої» літератури (О. Кобилянська, І. Нечуй-Левицький, Леся Українка, І. Франко, Т. Шевченко та ін.); 2) науково-популярні твори з історичного минулого свого народу (це передусім заборонені в радянській Україні праці М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Костомарова, І. Огієнка); 3) українські переклади світової літератури (найбільш показові – кілька випусків арабських оповідань «Тисяча й одна ніч», роман «Вогнем і мечем» Г. Сенкевича тощо); 4) навчальна література для вивчення української мови передусім маленькими українцями, народженими вже в Канаді (напр., «Український повістковий буквар» у двох*

книжечках М. Матвійчука, що виходив кількома виданнями у 40–50-х рр. ХХ ст.; читанки для початкових класів недільних українських шкіл, найпопулярнішими з яких були ті, що створив Петро Волиняк, а – «Барвінок», «Дніпро», «Київ»); *збірки оповідань, віршів, написаних уже канадськими українцями* (цей видавничий блок пізніше отримає назву «Українська література Канади»; різноманітні календарі як додатки до періодичних друкованих органів (напр., «Календар “Українського Голосу”» (з 1914 р.), «Календар-альманах “Нового Шляху”» (з 1931 р.) тощо; 5) *наукова продукція Української Вільної Академії Наук* (з 1949 р. місцем свого осідку президія УВАН обрала канадський Вінніпег. Лише протягом перших десяти років діяльності цієї наукової інституції на канадській землі накладом УВАН було видано у Вінніпезі понад 30 випусків наукових розвідок із серії «Славістика», напр., В. Чапленко «Пропащі сили: українське письменство під комуністичним режимом. 1920–1933»), О. Войценко «Матеріяли до франкіани в Канаді» та ін.; 6) *твори письменників, науковців, політичних і громадських діячів з радянської України, заборонені більшовицьким режимом, антирадянський самвидав* (І. Дзюба, В. Мороз, В. Симоненко, В. Стус) [368, с. 434–436].

Одна з характерних тенденцій післявоєнного періоду – *перенесення на канадські терени діяльності українських видавництв, які до 1939 р. діяли на Галичині чи під час війни й після – у Західній Європі*. Найбільш показовим у цьому плані є видавництво «Наша Культура», що діяло під керівництвом професора І. Огієнка (пізніше – митрополита Іларіона) з 1947 р. («неперіодичне видавництво, головню з ділянки української культури, історії, мови та красного письменства. Щомісяця виходить одна книжка по найдешевшій ціні» [368, с. 438]) та протягом першого десятиліття роботи видало 29 написаних у Канаді творів митрополита Іларіона. Ретрансляція національно маркованих дискурсів відбувалася завдяки таким ґрунтовним історичним монографіям цього видавництва, як «Іконоборство», «Поділ єдиної Христової церкви і перші спроби поєднання її», «Українська церква за Богдана Хмельницького. 1547–1557», «Українська церква за часів Руїни. 1657–1687», «Преподобний Іов Почаївський», «Книга нашого буття на чужині» та ін. [368, с. 438]. Кілька друкованих періодичних органів є так само заслугою цього видавництва: «Слово Істини» 1947–1951 рр. («народний місячник духовної культури й рідної мови»), «Наша Культура» (1951–1953 рр., із заявкою у програмі наукових й науково-популярних статей з усіх ділянок української духовної й матеріальної культури: літератури, історії, історії церкви, мистецтва, філософії, богослов'я, театру, мовознавства, етнографії, права, археології, педагогіки, архітектури й т. ін.; коротких споминів з нашого недавнього ми-

нулого; критичних оглядів наукових праць і літературних новин), «Віра й Культура» (з 1954 року стає «органом Українського наукового богословського товариства», з 1974 річником Наукового богословського товариства імені митрополита Іларіона (Огієнка)) [368, с. 437–442].

Видавництво Івана Тиктора у Канаді з 1948 р. вдається до масштабного проекту – перевидання фундаментальних львівських праць – «Великої історії України», «Історії українського війська» та «Історії української культури», створення «Клубу приятелів української книжки», із маркою якого побачили світ кілька серійних видань протягом 1949–1952 рр.

«Добра книжка» (Торонто, 1952 р.) – видавництво, фінансоване переважно українською католицькою громадою, протягом 1948–1949 рр. випускало кварталник «Життя і Слово», переклади та оригінальні твори релігійної та історичної тематики .

Видання першого самостійного українськомовного часопису в Канаді «Український Голос» пов'язане з видавництвом «Тризуб» (сучасна назва «Української Видавничої Спілки» з 1948 р.). Два найвагоміші проекти цієї Спілки, як зауважує М. Тимошик, є видання повного «Кобзаря Тараса» Т. Шевченка з упорядкуванням, ґрунтовними науковими коментарями і примітками Л. Біленького (до речі, за ініціативою президента «Тризубу» Анни Фігус-Ралько в Канаді було організовано збірку коштів не тільки на завершення друку «Кобзаря», а й на пересилку його в Україну – до наукових, освітніх бібліотек, установ і закладів. Загалом було відправлено понад 300 чотиритомних комплектів цього видання в усі 25 областей) та «Літопис українського життя в Канаді» (п'ять томів (від 300 до 500 сторінок у кожному), де небайдужим поглядом історика і літописця О. Войценко в хронологічному порядку зареєстровано всі більш-менш вагомні факти проявів українського життя в Канаді) [368, с. 445–446]. *Отже, на кінець 1950-х рр. у Канаді діяло до двох десятків видавництв, виходило близько 40 різних періодичних українськомовних видань. Головними видавничими осередками були Вінніпег, Торонто, Едмонтон, Йорктон.*

З 1960-х рр. Конгрес українців Канади, занепокоєний зниженням інтересу до книги, на з'їзді в жовтні 1965 р. ухвалив спеціальну резолюцію щодо майбутнього української книги: «1) в організаційній системі Комітету Українців Канади дати українському друкованому слову, українській книзі постійну, беззастережну і повну підтримку; 2) улаштувати кожного року, в місяці жовтні, виставку української книги з відповідними доповідями; 3) дбати про те, щоб в українських народних школах і курсах українознавства Батьківські Комітети й Управи Шкіл вимагали від батьків набувати для своїх дітей часописи й журнали для молоді та видання дитячої літератури й відповідні ви-

дання для домашньої лектури... Українська книга за кордоном, переложена на світові мови, має ще й інші завдання. Вона повинна нас пов'язати з народами світу... Вона повинна інформувати світ правдиво про нас. Вона повинна пропагувати, заступати та обороняти українську правду, українську визвольну справу...» [цит. за 368, с. 447–448].

Прикладом результативної видавничої комунікації може бути і такий проект: у тих же 1960-х рр. Рідна Школа ім. М. Шашкевича, її піонери о. П. Божик, П. Гаврисин, Й. Щербаневич у зв'язку зі святкуванням 150-річчя поета-проповідника, передвісника українського відродження зініціювали створення Заповідника М. Шашкевича. «Кураторія Заповідника о. Маркіяна Шашкевича розбудувала бібліотеку й архів, що стосується виключно його творчості...» [240, с. 230]. У 1963 р. активна громада почала видавати збірник «Шашкевичіяна» (відповідальний редактор: М. Марунчак), «цей друкований періодик заступив циклоstileве видання, що було тільки бюлетеном Заповідника», та повинен був «станути лучником між тисячними шанувальниками о. Маркіяна в розсіянні суцими та такими ж на рідних землях і в'язати їх ідейними вузлами в одну велику родину» [цит. за 240, с. 231].

«Видавані рідною та чужими мовами часописи, журнали, збірники і книжки наукового, літературного і мемуарного змісту інформують про сучасне життя в нашій діаспорі в вільному світі, також і в нашій, з кінечности нами залишеній, Батьківщині. В наших публікаціях зберігається пам'ять про рідний край, про наше минуле й сучасне. Ми стежимо, що там діється на нашій не своїй землі. Робимо це з метою спростовування неправдивих вісток про нашу культуру, поширюваних окупантом, деколи й чужинцями західного світу, що підо впливом ворожої нам пропаганди ідентифікують нас із росіянами. Тут зберігаємо непофальшовані відомості про наше минуле і про заслужених для нього людей. Одним із засобів зберігання пам'яті про визначні постаті нашої культури, є журнал “Шашкевичіяна”, заснований Кураторією Заповідника Маркіяна Шашкевича в Вінніпезі в 1963 році» [245, с. 20].

Як зазначав сам головний редактор, звертаючи увагу на символічність постаті в контексті матриці ідеї нації, яка сама по собі несе націотворчі смислові акценти, його прецедентність на тлі доби, завдання журналу – зберегти для сучасності й майбутнього все, що з'явилося друком про «великого Сина Галицької землі, о. Маркіяна Шашкевича, того, що “гнав мряки тьмаві” з галицької Руси, що один із перших заговорив до народу рідною мовою, того, що разом із Яковом Головацьким та Іваном Вагилевичем видав збірник оригінальних і перекладених поезій і етнографічних та історичних матеріалів у скромному збірнику “Русалка Дністровая” в 1837 році. Він теж у вірші, зверненому до Миколи

Устияновича, проголошував ідею єдності українців з-під російської та австрійської займанщини («Побратимові»)» [245, с. 20–22].

На сьогодні у проекті української спільноти в Канаді – *загальні дослідно-видавничі центри та національні фундації*. Так, з 1976 р. ідеологічно-політичним орієнтиром *видавництва Канадського інституту українських студій при Альбертському університеті в Едмонтоні (КІУС)* було обрано продукувати й поширювати в західному світі знання про Україну та українців, протистояти репресивним заходам радянського режиму, спрямованого на знищення української мови та культури, поширювати у світі правдиву інформацію про Україну і українців, нівелювати «печальну традицію української видавничої справи та журналістики про їхню короткотривалість в умовах бездержавності української нації» [368, с. 453], що повною мірою відображало увесь функціональний спектр друкованого українського слова за кордоном.

Тож у післявоєнний період для українців в еміграції читацька аудиторія стає прообразом майбутньої самостійної єдиної спільноти – нації. А видавнича комунікація – складник ЗМК – інформаційно-комунікаційним каналом впливу на свідомість реципієнтів.

Продуцентом і носієм «історичної пам'яті» і, найголовніше, т. зв. «інформаційної пам'яті», є засоби масової комунікації, що виступають репрезентантами картини світу своєї нації, своєї епохи. Одним із основоположних формантів націєтворчого дискурсу є книговидавництво, книгорозповсюдження, що як культурну стратегію усвідомлювали ще М. Грушевський, М. Драгоманов, П. Куліш та ін. Місія українських видавництв, особливо тих, які функціонували за кордоном у повоєнні роки, не вичерпувалася утилітарним контекстом, а слугували інтегральними центрами, елементом інформаційно-комунікаційної діяльності, зокрема документним комунікаційним каналом, функції якого полягали у збереженні документованої соціальної пам'яті в контексті культурної спадщини суспільства, забезпеченні громадського використання документальної соціальної пам'яті; фіксуванні і збереженні в часі творчих досягнень членів суспільства, поширенні в соціокультурному просторі актуальних смислів, ідеологічних орієнтирів та позиціонуванні представницького або престижного потенціалу каналу. Тож *книжкова комунікація* реалізується у таких соціально-комунікаційних інститутах, як: архіви, бібліографічні служби, бібліотеки, видавництва і друкарні, книжкова торгівля, реферативні служби, що формують документно-інформаційну комунікаційну систему (ДІКС) [297].

У науковому дискурсі виділяють *два рівні документної комунікації*: первинно-документний (представлений в галузі бібліотечної,

архівної, музейної діяльності), вторинно-документний (представлений в галузі бібліографічної діяльності). Серед комунікаційно-інформаційних бар'єрів учені виділяють технічний (складається в недоступності потрібних документів для реципієнта); психологічний (складається в нерозумінні реципієнтом сенсу документа); соціальний (цензура як специфічний бар'єр саме документної комунікації); просторовий (географічний) (віддалення джерела й одержувача інформації один від одного в просторі); часовий (історичний) (розділення джерела й одержувача інформації в часі); державно-політичний (гальмує процес формування єдиного світового інформаційного простору внаслідок існування на планеті понад півтори сотні незалежних держав, які розділені кордонами, мають різні політичні режими, законодавства та по-різному регулюють інформаційну діяльність); режимний (обмежує доступ до інформації, що містить, наприклад, державну таємницю або має конфіденційний характер); відомчий й бюрократичний обумовлений розгалуженою ієрархічною структурою системи керування й самоврядування); економічний (пов'язаний з відсутністю або дефіцитом фінансових коштів для виробництва, передавання, споживання інформації); семантичний (термінологічний) (внаслідок різного тлумачення різними людьми слів, термінів, символів); мовний (обумовлені незнанням або слабким знанням мов); ідеологічний (виникає між окремими людьми або соціальними групами внаслідок наявності в них різних систем поглядів на навколишню дійсність, різного віросповідання тощо).

Та позбутися певних бар'єрів та досягти високого рівня комунікаційної компетентності та комунікаційної ефективності після Другої світової війни, як зазначалося вище, було більше перспектив у еміграційній громаді.

Так, *найвідомішими українськими видавництвами на американському континенті, що діяли у другій половині ХХ ст. і публікували самвидавні твори, були «Смолоскип» (Балтімор), «Пролог» (Нью-Йорк), в Європі – видавництво «Сучасність» у Мюнхені, українські видавництва у Великій Британії, Франції, результатом співпраці яких та дисидентським рухом в Україні 1960–1980-х рр. стали унікальні публікації самвидаву, що транслював смисли-орієнтири [272, с. 62].* Особливості реалізації елементів етнокультурної компетенції у продукуванні смислів концепту «ідеї нації», зокрема смислу «національний герой», репрезентовано на всіх рівнях на прикладі книги М. Хейфеца «Українські силуети» видавництва «Сучасність» у післявоєнний період.

Тож видавництво «Сучасність» діяло як продовження видавництва «Пролог». З 1968 р. у ньому з'явилося понад 60 книг з літератури,

мистецтва, політики та ін. Серед авторів та редакторів – відомі публіцисти, громадські діячі, зокрема Е. Андіївська, І. Бакало, В. Барка, В. Вовк, Я. Гніздовський, Олекса Ізарський, А. Камінський, Григорій Костюк, І. Кошелівець, Б. Кравців, Р. Купчинський, Ю. Лавріненко, І. Лисяк-Рудницький, І. Майстренко, Є. Маланюк, Б. Нижанківський, В. Попович, М. Прокоп, Б. Рубчак, О. Семененко, Ф. Сільницький, Ю. Соловій, Ю. Тарнавський, Ю. Шерех, А. Шифрін та ін. Видання заборонених в УРСР книг «Сучасністю» (М. Бажана, М. Скрипника й ін.), творів діячів українського і російського опору (П. Григоренка, І. Калинця, В. Мороза, М. Руденка, І. Світличного, В. Симоненка, Г. Снегірьова, В. Стуса, Т. Ходорович), українськомовних перекладів світової літератури Б. Бойчука, В. Бургардта, В. Вовк, С. Гординського, І. Кошелівця, В. Лесича, Б. Олександрова, О. Соловей, Ю. Тарнавського стало інформаційно-комунікаційною стратегією видавництва.

У 1984 р. видавництвом «Сучасність» було видано книгу спогадів М. Хейфеца «Українські силуети», яка відкрила читачам «картину світу» українських політв'язнів крізь призму світогляду історика, письменника, учасника єврейського правозахисного руху, політв'язня радянських тюрем і концтаборів (1974–1980 рр.), автора передмови до закордонного видання віршів (самвидаву) майбутнього Нобелівського лауреата Й. Бродського. Наприкінці 1990-х рр., жодного разу не побувавши в Україні, автор розповідав: «Я займався народниками і народодовольцями. І тоді я вперше виявив, що всі народники і народодовольці починалися тут, в Україні. І як історик я раптом побачив незвичайно талановитих людей, купу талановитих людей, блискуче талановитих людей. І мене зацікавила країна, з якої ці талановиті люди походять. Я раптом відкрив, що це країна завбільшки з Францією, я побачив, що населення її – приблизно, як у Франції, а рівень культури і рівень впливу у світовій історії абсолютно непорівнянний із такою країною, як Франція. Можна було подумати, що народ не талановитий – але я ж бачив, що народ дуже талановитий, по цих людях, яких я вивчав. Тут я зрозумів трагедію цього народу, який був штучно обмежений у своєму розвитку історичними умовами. І звичайно, мене цей народ і ця країна зацікавили» [цит. за 89].

У середині 1960-х рр. дослідник історії революційного народництва і народодовольства, учасник поширення самвидавної літератури отримав вирок 4 роки ув'язнення та 2 роки заслання. «І саме за гратами та колючим дротом брежнєвських концтаборів він близько знайомиться та сходиться з найкращими, за його словами, людьми тогочасної України – дисидентами-шістдесятниками, їхніми молодшими однодумцями й послідовниками та колишніми вояками УПА» [89].

Серед «націоналістів усіх мастей» «стихийний дисидент» виокремлював найбільшу кількість серед українців, які, за його словами, теоретично підкована група націоналістів, люди, які виробили загальне розуміння національного питання.

Розділи книги присвячені творцям українських смислів: «Василь Стус – в українській поезії тепер більшого нема», «В'ячеслав Чорновіл – зеківський генерал», «Микола Руденко», «Святі старики з України», «Бандерівські сини», «Зорян Попадюк – дисидент без страху і закиду», «Василь Овсієнко – мученик ГУЛагу». Таким чином, автор наповнює змістом смисл «національний герой», смисл «свобода», користуючись системою знань, що зумовлює всі види діяльності представників етносу, зокрема, й комунікативну, тобто елементами етнокультурної компетенції – етнокультурними стереотипами, етнонімами, прецедентними феноменами, символами, міфологемами, архетипами тощо [334]. Тобто *всі імена українців, яким присвячені розділи книги спогадів, є прецедентними феноменами національного рівня прецедентності* (типами прецедентних феноменів вважають ім'я (у даному випадку – концептуальне індивідуальне ім'я відомої людини, персонажа твору, артефакту, тобто, як зазначає В. Красних [210, с. 63], «пов'язане з широко відомим текстом або із прецедентною ситуацією»). У когнітивній базі етносвідомості значний інформаційний асоціативний масив, акумульований прецедентними феноменами, зближує їх із символами етнічної культури, що повною мірою стосується імен табірних ув'язнених українців-шістдесятників.

Так, перший розділ – і данина табірній дружбі, й інтелектуальному та моральному авторитетові В. Стуса, взірцеві вільного від колоніальної провінційності українцю-європейцю, але, передусім, це визнання місця Поета в українській культурі ХХ ст.

Гіркою іронією сповнено смислову інтерпретацію внутрішньої свободи українця як ключового смислу ідеї української нації через термін ув'язнення: «Головним доказом людської добірності представників цієї нації стали в вустах юного українця їх величезні терміни ув'язнення... Хорошій людині радянська влада мало не дасть. А найбільші терміни в зонах маємо ми, українці, – це вимовлялося скромно, але з добре відчутною причаєною гордістю. Найменше з наших, лише п'ять років, дали Стусові... [за словами Зоряна Попадюка – *авт.*]. Він ніби вибачався перед лєнінградцем, що ось в українця – і такий непристойно малий термін» [378, с. 5].

У цьому контексті *розвінчується міф радянської преси про заслання як легке покарання*: «Треба було власними боками пройти через заслання, щоб збагнути: термін заслання – справжній термін, цілком реальна репресія (а от у зоні мені сказали: "У західній пресі наші

строки публікують, включаючи заслання. Може, є в цьому сенс?» – малося на увазі, що термін, який включає заслання, – це певний пропагандивний трюк, певна махінація, хоч, видно, й корисна» [378, с. 6]. І паралельно наповнювався змістом смисл «національний герой» інструментами соціальної міфології – національними прецедентними феноменами в контексті опису «зеківської зони ЖХ 385/3–5» – зони героїв: «Коли природною смертю здохне зона черниць, зона Юлія Даниєля й Валерія Ронкіна, Едуарда Кузнецова й Марка Димшиця, Володимира Осіпова і Юрія Галанскова, Вячеслава Чорновола й Дмитра Квецька, Сороки й Підгородецького, Айрікяна і Зограбяна! І раптом... раптом на зону, що вмирала, привезли нового зека» [378, с. 7]. Йшлося про нового національного героя – Василя Стуса (автор свідомо підкреслює *нетиповий стереотип доби шістдесятників: українець=зек (політв'язень)=національний герой*). Розповідь про численні підстави, сексотів-«інформаторів», вплив дезінформації, виснажливі хвороби тільки підсилювала аксіологічні конотації стосовно постаті поета: «такий прегарний Василь – біблійний пророк, що у вічі викриває несправедних володарів і суддів словом наївно-справедного гніву... Василь створений так, що він не може говорити неправди, навіть якщо це йому вигідно й може врятувати... Ні, не вмів “чорнуху розкидати”» [378, с. 13]. Проте прагматичним є опис епізоду безапеляційного захисту В. Стусом конфіскованих малюнків – автопортретів, портретів товаришок – української малярки Стефанії Шабатури, що навіть його друг С. Солдатов не розділяв такої безкомпромісності: «Це просто гетьман, який гарцює перед полками напередодні битви... Василь завжди говорив з начальством і ментівнею тоном переможця й прокурора на майбутньому Нюрнберзькому процесі, а “краснопогонники” були для нього злочинцями, про дії яких він збирає відомості, щоб потім передати судові правдиву, хоч і небезсторонню інформацію» [378, с. 14]. *Пророк, гетьман, захисник – це ті архетипні асоціації, що складають смисл «національний герой»*. Цікаво, що текст дає можливість зрозуміти, які прецедентні феномени – зразки світової літератури – формували культові особистості. Так, із інтелектуальних бесід зі В. Стусом у таборі М. Хейфец згадує його саморобну підшивку «Вопросов философии», роботи Канта, «наукову критику» Кюв'є, інтуїтивістів, філософську систему Гуссерля, юридичні умовиводи італійського юриста Беккарія, популяризатора західної філософії В. Соловйова, статті Григор'євої про східну філософію з журналу «Иностранная литература» та багато ін., хоча «пересічна філософська пайка нормального радянського інтелігента звичайно починається з матеріяліста Демокріта і обривається на Марксі» [378, с. 17]. Докори сумління щодо читання робіт філософів Померанца й Гуревича, на

кшталт: «Побоювався, що вони – люди... зденаціоналізовані. Не розуміють, чим живе національна свідомість. Розуміють. Об'єктивні» [378, с. 17] розвіюються тільки з усвідомленням їх громадянської позиції, оскільки «в наш час універсалізм здавався йому головною небезпекою, що загрожує існуванню його народу» [378, с. 17]. Літературний смак і концептуалізм були сформовані завдяки іншим прецедентним феноменам у галузі літератури: творчості Камю, романам Г. Гессе, творам Рільке (у тому числі у перекладах М. Бажана).

Цікавим протиставленням є прецедентні феномени, названі автором книги, які, наче розвінчення їхнього радянського статусу «національний герой», хоча і суб'єктивного, викликають несприйняття «зеків», попри свій визнаний статус у Радянському союзі: «Признаюся: маю автоматичне упередження до діячів української культури, які заслужили кремлівське визнання. Це не означає, що не визнаю існування чесних і мужніх майстрів у сучасному українському мистецтві. Просто їх, здається, не мали б перекладати російською мовою й широко вшановувати (як, аналогічно, справжніх майстрів російської радянської прози не перекладають українською мовою). Тому імена уславлених на весь Радянський Союз Тичини, Рильського, Бажана, Ле, Рибака й навіть Гончара (як на мій смак, найпристойнішого з усіх) викликали в мене стійке неприйняття. Та я лише вперто крутив шиєю, для мене імена лавреатів Сталінських премій назавжди поєднані з запахом улесливого холуйства, фальшивої патетики – що інше могло вціліти після чінгізханівського погрому української культури в 30-і роки!» [378, с. 20].

Та В. Стус навіть у такому *принциповому питанні як наповнення змістом смислу «національний герой» на пріоритетний рівень ставив номінацію «національний»*, тому в дискусіях про П. Тичину (в інших публікаціях В. Стус назве П. Тичину «феноменом доби», що виконує «поетичні функції») він «не розтинав «”музику як труп”», за свідчував його геніальність як поета, майстра із унікальним відчуттям звуку, «творця нових гармоній у поетичній мові... яких налічують одиниці в історії будь-якого народу» [378, с. 23], хоча, за словами М. Хейфеца, «наше покоління звикло розглядати Павла Тичину як балаганну ляльку, бовванчика для київських та кремлівських прийнят, манекена для звань, орденів і медалів...» [378, с. 34]. Незважаючи на стереотипи, «Стус хотів його воскресити для України» [378, с. 34]. У цілому, публіцист підтверджує важливість для поета підтримати того, чие покликання – презентувати українську культуру, тому він з глибокою повагою цитував нові рядки М. Вінграновського, «хоч Вінграновський тим часом діставав ласощі з кремлівської таці, а Василь сюрбав табірну січку без олії» [378, с. 72]; І. Дзюбу він назвав «величез-

ним талантом у літературознавстві», «а говорилося ж це вже після ре-негатства, після того, як Дзюба зрікся друзів, однодумців. Зреченням Дзюба купив “свободу”, а Стус, який учинив у сто разів менше радянських ”правопорушень”, ніж колишній товариш, пішов на каторгу й на Колиму на вісім років» [378, с. 72].

У такому дискурсі публіцист стверджує про можливий «комплекс неповноцінності гнобленої нації, її інстинктивне прагнення до самозбереження, до звільнення від гіпнози чужої культури, бажання непомірними й необґрунтованими похвалами своєму народові вибити – “клин клином” – комплекс національної приниженості, що вкорінився в душі народу. Багато хто з націоналістів у зоні виявилися саме такими – повторюю, це природно, такі вони повсюди в світі, – але Василь Стус таким не був. У ньому вже пробивалося те спокійне чуття живої дійсності, що характеристичне для народу, який видужує від лихоліття» [378, с. 56].

Така окреслена позиція, такі смисли були надзвичайно стратегічними у книзі спогадів, надрукованій за океаном, особлива їх цінність полягала в репрезентації їх автором у дискурсивному розрізі. Так, численні «покуси» – арешти українських націонал-демократів 1965, 1972, 1974, 1977 років тощо публіцист називав «картою у великій політичній грі партійних босів», а доля українців у зоні стала малозначним і побічним ефектом у черговому турі боротьби за імперську владу.

М. Хейфец, аналізуючи картину світу української нації через призму «мужніх, незламних українців в зоні, проте все-таки переможених», визначив центр їхнього світовідчуття як національний біль та здійснює паралель у контексті українсько-єврейського питання з «національним спокоєм» євреїв: «Поразка в національній битві утворювала довкола українців поле трагедії, поле підвищеної чутливості до всього, що торкалося національного нерва душі. І моє спокійне ставлення до власних національних справ сприймалося Стусом як байдужість до них, отже, як духовна вада... Євреї в зоні почували себе переможцями – військовополоненими, захопленими в бою ворожою армією, яка вже зазнала поразки. Ізраїль не просто існував (що само по собі також було нашою перемогою): ще важливіше для радянського зека-єврея було те, що він кожного місяця бив і бив радянську імперію» [378, с. 25]. Серед неформальних показників когнітивного моделювання ідеї нації у попередніх публікаціях пропонували враховувати державне управління, що текстово реалізується через директиви, постанови тощо. Проте у книзі М. Хейфеца знаходимо саме підтвердження необхідності врахування такого показника в контексті формування смислів у державі «начальниками-українцями в імперії», наприклад Шелестом, Щербицьким, які є речниками інтересів свого на-

роду, як капітан Квіслінг – норвежців (за порівнянням Валентина Мороза в одному з ефірів радіо «Свобода») [378, с. 40], проте КДБ для них так само сплітало «зашморг з життів Стуса, Пронюка, Світличних, Калинців, Плахотнюка та багатьох інших. Натислися якісь потаємні важелі» [378, с. 43]. Так само підтвердженням значущості такого показника когнітивного моделювання ідеї нації, як засоби масової комунікації, особливо для національного руху в зоні, став згаданий епізод про вимушене розкаяння Романа Семенюка, «бандерівського розвідника» та його лист до газети управління МВС про марність і безглуздість втечі, засуджений «ветеранами табору»: «Купити життя ціною лицемірного виступу в пресі здавалося їм майже злочином (Це не зрозуміло на Заході, де я все це пишу, і навіть здається наївним, але таке в дисидентському середовищі Російської імперії ставлення до слова, та ще й Громадського!)» [378, с. 65].

Таким чином, спостерігаємо, як радянська влада демонструє чітке усвідомлення чинників формування смислів радянських, імперських – державне управління (реалізація державної політики радянськими інструментами українцями серед управлінського апарату: завжди і всюди колоніальна адміністрація будувалася з використанням «ревних служак із поневолених народів») та засоби масової інформації (поширення у пресі «диверсійних» матеріалів із метою ослаблення українського національного духу).

Смисл «національний герой» складає идеологема «українофіли», про що читач дізнається з переповідання діалогу автора з В. Стусом, в якому поет критично замислюється над рухом в Україні, абсурдним за своєю суттю: «Нас називали українофілами. Чому українці – українофіли? Можна бути українцем і українофобом, це сполучне, але саме поняття “українофіл” стосовно до людини, яка не має вибору, любити чи не любити, бо вона належить до українського народу, – мені здається безглуздям... У Франції немає франкофілів, у Англії – англофілів, тільки серед слов'ян з'явилися русофіли, українофіли... Вони зняли вершки нашого руху» [378, с. 27].

Концептуальним є спогад публіциста і про причину арешту Ірини Калинець за «кримінальний» образ Одиссея в її поезіях, що, на думку КДБ, був прямою алюзією до В. Чорновола, оскільки цикл був написаний у 1967–1968 рр., коли В. Чорновіл відбував свій перший – тоді вже з трьох строків, таким чином опоненти ідеї української нації самі знаходили архетипні корені табірних «українофілів».

Справжній символ як елемент картини світу як чинника формування смислів ідеї нації згадується М. Хейфецом в епізоді про голодівку українських політв'язнів за В. Стуса біля «куща Сороки», який містить у номінації прецедентний феномен – прізвище легендарного

керівника загальноукраїнського молодечого руху Миколи Сороки, що мав «бандерівський стандарт» – 25 років – на місці його смерті зеки-українці посадили троянди як живий монумент загиблому братові.

І в цій табірній атмосфері особливо показовою метафорою на аксіологічному рівні є підкреслення європейськості духу і поведінки: «розмах слов'янської душі обмежувався рамкою європейської традиції, стриманої у формі, упорядкованої у вислові, бо вибух пристрастей набагато потужніший, коли “вибухівка” нагромаджена у товстостінній “камері” внутрішньої стриманості» [378, с. 67].

Справжнім символом «покосу 1965 р.» став виступ київських правозахисників-публіцистів на мітингу на оборону заарештованих товаришів, влаштованому в київському кінотеатрі «Україна» під час трансляції кінострічки «Тіні забутих предків» (С. Параджанов), який згадує М. Хейфец. Автор переповідає несподіваний виступ В. Стуса, що звертався до всіх народів: «Учора схопили українців – завтра прийде ваша черга. Досвід історії вчить усіх, тому помагайте боронити українців, цим ви виступите не лише за діло правди, але й захистите своє власне завтра, свою свободу. Від імені українців я вам обіцяю: якщо завтра наші кати кинуться на вас, ми станемо на боротьбу поруч з вами, як сьогодні ми боремося, рятуючи наших братів. Чесні люди всіх народів, що живуть нині на землі України, повинні згуртуватися для спільної оборони своїх мучеників» [378, с. 70].

Близькість споріднених дисидентських душ публіцист підкреслив згадкою публікації в сатиричному київському журналі «Перець» карикатури: хижий вовк із українським тризубом іде під руку із позначеною зіркою Давида лисицею, у таборі жартували: «Це Стус під ручку з Хейфецом».

Книга містить розділи, присвячені табірним інтелектуалам – чії імена склали етнокультурну компетенцію діаспори і свідомого українства, а головне були частиною соціальної міфології як елемента смисла «національний герой», «свобода».

Розділ, присвячений В. Чорноволу – «зеківському генералу», розкриває асоціативний компонент смислового потенціалу «національного героя» – статус політзека, що означало тотальне повстання проти «режиму» і, разом із тим, за словами М. Хейфеца, забезпечувало багатство інформації: можливість робити огляд газет і журналів, працювати у місцевих читальнях, слухати новини радіо. «Чорновіл, хазяїн камери ПКТ, якій належало мати репродуктор, записував усі новини і тут таки диктував їх у коридор – усім камерам (коли В'ячеслава також почали тягати по карцерах, до суміжної камери КПТ пішов Владімір Осіпов і дуже чітко виконував обов'язки “хазяїна новин”» [378, с. 80]. «Мотор мордовських зон», «хазяїн новин», «зеків-

ський генерал», «літописець “статусних” акцій» – *метафоричний рівень репрезентації смислу «національний герой=тип національного ватажка»*, що відбиває політико-ідеологічний дискурс; порівняння з Ганді, Неру, Кеніатою – аксіологічний рівень. «Тарасовим комплексом» (з алюзією на Тараса Бульбу) назвав М. Хейфец нерозважливу самовідданість, невраховану сміливість і В. Стуса, і В. Чорновола. У цьому контексті «табірний спецкор» проартикулював критичну оцінку в системі резистанських заходів В. Чорновола, зокрема ним ініційовані «передбелградські голодівки», як «марнування зеківського здоров'я, – того капіталу, який мав би придатися для майбутньої боротьби з ворогом» [378, с. 85], і що цікаво, натомість підкреслював їх значущість і виправданість як інформаційного приводу для засобів масової інформації, особливо емігрантської й західної преси, коли «відбившись від радіопересилачів, повертається в радянську імперію у вигляді досить докладного повідомлення. Тоді голодівка – політична зброя, з допомогою якої пробуджується народна свідомість, і вона, як кожна акція суспільного значення, безумовно має політичне значення. Скажімо, повідомлення про початок статусного страйку наперед передали в дисидентський центр (я це знав, бо сам брав участь у передачі інформації по одному з таборових нелегальних каналів), тому й адміністрація злісно пояснювала: “Своєю акцією ви завдали більше шкоди радянській державі, ніж злочинними діями на волі, за які дістали строки”. Але передавати на волю інформацію про кожну з передбелградських голодівок протесту було просто неможливо!» [378, с. 86].

Написання коротких юридичних есеїв про «нову» конституцію були формою його боротьби. Журналіст і публіцист за природою, людина, створена для писання праць не світоглядних стратегічного значення, а саме щоденних, повсякчасних політичних репортажів – таким у публіцистичному дискурсі «Українських силуетів» постає феномен національного поборника за ґратами, що і у звільненій Україні бачив себе редактором опозиційної газети: «Відірваний у зоні від своєї дитини – ”Українського вісника”, він, як бурундук, що опинився в клітці, безглуздо й зятято крутив колесо заяв (видимість, ніби мчиш уперед, а зупинився, обдивився – а ти на тому самому місці, де вскочив у колесо). Але що робити, коли заяви – єдиний жанр, дозволений військовополоненому дисидентіві-журналістові» [378, с. 88].

Маркерами конструювання національного самоототожнення у публіцистичному осмисленні також став згаданий епізод з діалогу з В. Чорновалом про «наше золото в Ермітажі» – лінгвопрагматичне означення «наше» розтлумачувалося як прикраси з Чортотлика, Куль-Оби й інших скитських могил, а «ми – нащадки скитів» [378, с. 95]. Такий же архетипний сюжет прослідковується в описі хрещення ди-

сидента, підґрунтям якого стала не стільки віра, а дотик до національної традиції, святині наших дідів. Шляхетність В. Чорновола підкреслено в таких рядках: «Таким борцям, як Чорновіл, вороги уявляються Лицарями Імперії, а не просто бандитами з погромницьких команд» [378, с. 88], у той час, як «кадебісти почувалися хірургами суспільства, які безжалісно відсікають заражений сегмент легені від здорової тканини, щоб зупинити поширення націоналістичного вірусу через кров» [378, с. 88].

Розглянуто детально з позиції реалізації етнокультурної компетенції у продукуванні смислів концепту «ідеї нації» тільки перші два розділи книги, проте наступні, присвячені М. Руденку, З. Попадюку, В. Овсієнку та ін. – «політикам зони», «бандерівським синам», «святим старикам з України», є концептуальним продовженням публіцистичного корпусу книги спогадів. Так, С. Грабовський у проекті «День» «Україна Incognita» наголосив, що така книга повинна стати складовою обов'язкових курсів історії та літератури у школах і вишах, але для цього слід докласти чималих зусиль усім, кому не байдужа доля України й українців – як не була вона ніколи байдужою Василеві Стусу [89].

У рамках проекту «Зустрічі» І. Славінська в розмові з Л. Фінбергом (головним редактором видавництва «Дух і Літера», директором Центру юдаїки НУ «Києво-Могилянська академія») про «архітекторів порозуміння» з покоління шістдесятників на Громадському радіо так само згадувалась ця публіцистична книга спогадів у контексті розвіювання стратегій радянської влади щодо подання історії міжнаціональних взаємин як історії конфліктів. За словами Л. Фінберга, альтернативою радянським концепціям прозвучали тексти, висловлювання і життя дисидентів. «І попри те, що радянська влада робила все для того, щоб пересварити дисидентів, навіть в тюрмах та таборах – солідарність цих людей, по великому рахунку «велетнів духу», виявилася набагато сильнішою. В цьому сенсі, безумовно, українсько-єврейські взаємини в таборах і тюрмах визначили в значній мірі те, що відбувалося далі» [219].

Він згадував М. Хейфеца як першу людину поза межею української культури, хто розповів про генерала В. Чорновола, передбачаючи його велике політичне майбутнє, презентував абсолютно блискучі тексти про свої зустрічі з В. Стусом. «Книга стала сигналом для світу про великих українців та українсько-єврейське порозуміння чи солідарність, яка повстала в таборах та тюрмах».

Так у післявоєнний період видавництво «Сучасність» відкрило українській діаспорі феномен «українського національного героя за ґратами» у книзі політв'язня М. Хейфеца для формування етнокуль-

турної компетенції української нації – в умовах еміграції, на материковій Україні – публіцистичними засобами з метою витворення колективної національної пам'яті.

Результати дослідження, описані в підрозділі, висвітлено в авторських публікаціях [162; 166; 181].

4.4. Українські години зарубіжного радіомовлення української діаспори в умовах збереження культурного коду інформаційного простору

Українська політична еміграція (еміграція «третьої хвилі») разом з українською діаспорою стала активною силою українського політичного, громадського, культурного і релігійного життя. Задля формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору вона мала створити умови етнічної комплементарності (за К. Дойчем), що «робить суспільство цілісним, робить його спільнотою, можливо, навіть незважаючи на значні варіації зовнішніх обставин» [цит. за 107, с. 327]. Цьому контексті важливо було віднайти спільні коди, аби дійти порозуміння, а отже, організувати таку інформаційно-комунікаційну діяльність, що мала б високий рівень комунікаційної ефективності, а це, у свою чергу, сприяло б формуванню єдиного інформаційно-комунікаційного поля включно з діяльністю діаспорних громад.

Генерування спільних соціальних смислів під час комунікації певної громади за кордоном, яка має спільне етнічне, національне, соціокультурне минуле забезпечує певний ступінь взаєморозуміння і формує єдину національну ідею. Процес смислоутворення розглядали у своїх працях Б. Алішев, Б. Ананьєв, Б. Братусь, Г. Будінайте, Т. Корнілова, Д. Леонтєв, В. Ядов. Культура нації витворюється протягом дуже тривалого історичного часу, охоплюючи прообрази етнічної міфології, і розвинуті в часі елементи міжкультурної компетенції (символи, міфи, стереотипи, архетипи, ідеологеми, прецедентні феномени тощо) (за О. Селівановою). І смисли творяться культурою, вона формує суб'єктивну, символічну реальність, на основі якої формуються ціннісні орієнтації як похідна від суб'єктивної реальності ... генеруються і транслиуються через систему культурних кодів [147, с. 65].

Проте для розкодування символів, відповідно для оперування смислами, варто бути обізнаним із культурним кодом, розуміти його значення. «Культурний код не може бути породженням індивідуальної свідомості, а лише свідомості колективної, свідомості соціокультурної спільноти. Конвенційно встановлена “зрозумілість” культурного коду його реципієнтами забезпечується процесом їх соціалізації у рамках певної культури, домінуючої в суспільній системі» [147,

с. 66]. Дж. Фіске визначає культурний код як систему знаків, керованих «певними правилами, які поширені серед представників певної культури, і яка призначена для генерації та циркулювання смислів у цій культурі та для цієї культури» [цит. за 147, с. 66]. За Р. Вагнером, смисли «є утворюючою і організуючою силою культурного життя» [цит. за 147, с. 66]. Отже, головна теза, що транслюється наведеними дефініціями полягає в тому, що культурний код сприяє і створенню, і циркуляції смислів у соціокультурному полі, але й функціонування таких смислів уможлиблює наявність певної націоідентифікуючої культурної платформи.

М. Боровик зазначив, що «радіо, фільм, телевізія це дуже важливі чинники модерної комунікації, яка є потрібна для передання новин, пісні, культури, мови та всього, що є зв'язане з модерним життям людини. Ці засоби комунікації є дуже важливі для Канади, де живуть люди різних національностей, релігій, культури, звичаїв та побуту. Засоби масової комунікації стараються найти спільний зв'язок для всіх культур, походження та мов» [41, с. 220]. «Радіо – це могутній сучасний виховний засіб, признаний цілим культурним світом. Тому кожна культурна держава дбає, щоб її радіовисильні попри всілякі інформативні, наукові та мистецькі авдиції для старших громадян надавали також відповідні авдиції для молоді всіх літ, від наймолодших дитинячих аж до пізніших молодечих» [76].

Радіо як інформаційний канал змістово наповнював «національний сектор» діаспорної спільноти українців: наприклад, «3 червня о год 8:30 відбулася авдиція з французької радіостанції, присвячена славним героям, які віддали життя в боротьбі за українську державу» [28, с. 175] або «22 січня 1978 р. відбулися три радіопроеграми із змістовними промовами про свято української державності» [28, с. 194]; або «1 березня 1978 р. відбулася півгодинна радіопроеграма, присвячена пам'яті упавшого за волю Командира – Тараса Чупринки – Романа Шухевича» [28, с. 195].

Як свідчить І. Ципердюк, повоєнне протистояння двох систем – соціалістичної та капіталістичної – увійшло в історію під назвою «холодна війна», в якій особливе місце відводилось радіопроеганді. «Радіо “Ватикан”, “Голос Америки”, Радіо “Свобода”, “Німецька хвиля”, Бі-Бі-Сі, “Міжнароджне канадське радіо”, “Голос Ізраїлю”, “Міжнародне французьке радіо” та ін. вели мовлення мовами народів СРСР, серед яких і українською. “Ворожі голоси” – таким кліше позначала радянська ідеологічна машина згадані зарубіжні радіостанції. Серед них окремі українські редакції мали радіостанції: радіо “Ватикан”, “Голос Америки”, радіо “Вільна Європа”, Радіо “Свобода”» [380, с. 88].

Українські години в зарубіжному радіомовленні, наприклад у Канаді, почалося в 1930-х рр., коли народні дома, освітні і політичні організації виготовляли передачі силами своїх членів, зокрема хорів, пізніше до передач почали вживати платівки. Радіомовлення фінансувало громадянство, зокрема передачі різдвяних і великодніх програм, що стали згодом основними для радіомовлення великих канадсько-українських осередків. Як зауважує М. Боровик, із кожною хвилиною української еміграції українські авдиції посилювалися, ними займалися окремі релігійні і національні організації, а фінансували українські й закордонні фірми. Деякі з них мали високий мистецький рівень і поширювали українську хорову та музичну культуру.

«Українська спільнота Канади мусить дбати про масову комунікацію більше, як інші державні спільноти, бо їх заступає Держава, амбасади, консуляти чи місії. Українці мусять це робити своїми засобами, мистецькими та фінансовими, бо ми тут є амбасадорами України і зараз це наш обов'язок до того часу, коли Україну заступатиме українська амбасада» [41, с. 220].

Проблему наповнення комунікативного простору як стратегію діаспорної комплементарності піднімає І. Багрянний у Відкритому листі до дирекції «Голосу Америки» з приводу «радієвих авдицій» українською мовою: «Всі дотеперішні наші голоси, голоси усієї української преси на еміграції, адресовані до “ГА” (“Голосу Америки” – авт.) з приводу українських авдицій, були досі саме “гласом вопіючого в пустелі” – не більше. Може то були голоси непереконливі, незрозумілі або висловлені з ворожої супроти демократії позиції?» [13]. Проте до поняття української години ставитися критично закликав І. Багрянний.

Розв'язання образної моделі деструктивного наповнення коду «українські авдиції» смислу «великодержава» через смисл «російський імперіалізм» виливається в код «українські авдиції для вираження імперських амбіцій», які стали «рупором російського імперіалізму через ідейне контактування зі Сталіним», що тлумачаться в наступних рядках: «Придивімось, як ці “українські” авдиції “Голосу Америки” виглядають і як вони сприймаються українцями. Дирекцію “ГА” не може не цікавити думка самих українців, і то тих, насамперед, які знають дуже добре підрадянську Україну, ... були й є політичними противниками московського комунізму, ... які знають, чого багатомільйонний український народ сподівається від західної демократії і якою мірою він може бути або не бути по її боці» [13]. Цікаво, що етноозначення «українські» у статті взято в лапки навмисно задля підкреслення «підміни поняття»: «Беру слово “українські” в лапки, бо воно взяте в лапки самою дирекцією “ГА”, і воно ж буде взяте в лапки кожним, хто слухає “ГА” на Україні. І саме тому ... що з погляду

важного політично письменного українця там, по той бік залізної за-слони, такі “авдиції” в своєму, так би мовити, генеральному спрямо-ванні йдуть у фарватері більшовицьких радіовисилань, ... більшови-цької політики супроти загарбаних ними націй» [13]. Таким чином, «Українські вісті» проартикулювали ті ідеологічні засади, що були деструктивними для ідентифікаційних механізмів української грома-ди в діаспорі, коли й код української мови використовувався, за сло-вами І. Багряного, «більшовицькою Москвою», «намагаючись за вся-ку ціну утримати український народ у складі комуністичної імперії, ... на його погибель, для самозаперечення, щеплячи йому комплекс на-вколomosковської єдності, викорінюючи українські демократичні тра-диції, а натомість щеплячи культ Петра Першого, Івана Грозного, ще-плячи російську культуру та свій російський імперіалістичний світо-гляд і т. д. Звідки ж такий яскраво російський крен в “українських” авдиціях? Чому не існує для українського “Голосу Америки” ані укра-їнської історії, ані української культури, ані української конкретної боротьби проти московського комунізму?» [13]. *Прецедентні фено-мени – символи російського імперіалізму, на думку публіциста, запов-нювали резервуари історичної пам’яті, склали медіакартину світу радійним «щепленням». Тож, «диригентом» східноєвропейського се-ктору «Голосу Америки» публіцист називає росіян.*

Історико-політичну інформацію можна було почути, у першу чергу, з «Радіо “Свобода”», на ньому на відміну від інших закордон-них радіостанцій 90% ефірного часу призначалося для висвітлення проблем тих країн, на які йшло мовлення. Це був аналіз подій в УРСР, розповіді про дисидентів, діячів української історії та культури й життя українців за кордоном. Так, 1959 р. Українська служба «Свобо-ди» зробила шість передач про Антологію Ю. Лавріненка – «монуме-нтальної не лише за розмірами ... відіграла величезну роль у повер-ненні українському читачеві значної частини його власної культурної спадщини. Хоч це було нелегко (найчастіше в кишеньковому виданні “Прологу”) в Союзі Україну, а там передавали з рук у руки ... ци-ркулювала в середовищі нонконформістської інтелігенції – шістдеся-тників» [120, с. 44].

Це були п’ять передач Івана Грицанюка: «Пам’ятник розстріля-ного відродження» (запис № 4660, 1959 р.); «Поезія розстріляного відродження» (запис № 4676, 1959 р.); «Проза розстріляного відро-дження» (запис № 4690, 18 серпня 1959 р.); «Драматургія розстріля-ного відродження» (запис № 4706, 25 серпня 1959 р.); «Основні лінії розвитку літератури розстріляного відродження» (запис № 4721, 1 ве-ресня 1959 р.); а також передача за участю Ю. Лавріненка і М. Демко-

вича-Добрянського «Микола Зеров з “Розстріляного відродження”» (запис № 4772, 26 вересня 1959 р.) [120, с. 42].

Але «прорватися» з контентом української культури на хвилі закордонного радіомовлення теж мало вагоме націєтворче значення.

Так, з 1952 р. існує український відділ «Голос Канади» в Сі-Бі-Сі – це державна радіопередача на коротких хвилях для України. Подавався матеріал про культурне й політичне життя українців-канадців, пісні, музику та політичні коментарі. «Голос Канади» започаткували після Другої світової війни: сот. І. Веселовський, Л. Гусин, Д. Киселиця, М. Павлів, Б. Панчук, д-р Р. Рахманний та ін. Державна корпорація Сі-Бі-Сі зігнорувала домагання більше як чотирьох мільйонів етнічних канадців служити також їхнім культурним справам та включити їх до загальної канадської платформи в свою радіопрограму. Після такого відмовлення були організовані радіопередачі на місцевих радіостанціях. Перша «радіовисильня» (за М. Боровиком) українською мовою постала в Торонто, впровадив її В. Талан. У Вінніпезі були спроби ще перед Другою світовою війною, а після війни була радіопрограма «Подорож в Україну», створена Н. Ріпецьким, а також «Голос українського підпільника», яку організував В. Чубенко, за спонсоруванням колишніх воїнів УПА у Вінніпезі. Були зроблені заходи дістати дозвіл на окрему радіостанцію. Сі-Бі-Сі час від часу транслювала на своїх радіохвилях українську пісню і музику на вимогу своїх податківців. Тому *згодом виникають приватні радіогодини по всіх великих осередках українського поселення.* У Вінніпезі існувала радіогодина, яку вів о. Семен Іжик (раз на тиждень), були радіопрограми (години), фінансовані українськими організаціями. У Торонто транслювалася щоденна радіопрограма «Пісня України» П. Наумчука (диктор – Вікторія Наумчук) (з 07.03.1959 р. до 2006 р.). Інша довготривала щоденна радіопрограма, яка обслуговувала аудиторію Торонто й околицю, була «Українська радіопередача Василя Шарвана» у Баффало (штат Нью-Йорку). Ці факти, до речі, зафіксовані в кіносюжетах, присвячених радіомовленню як важливому джерелу задоволення інформативних та духовних потреб української громади, з колекції В. Авраменка, що зберігаються в Центральному державному кінофотофоноархіві України імені Г. Пшеничного [121].

Значущою постаттю в радіомовленні української діаспори є згаданий П. Наумчук – радіопродуцент, коментатор на радіостанції «СНВО 1250». Своїми одногодинними добірними програмами згуртував біля себе ряд мистецьких сил, які зробили радіостанції велику популярність. Крім щоденних новин та українських пісень записував історично-культурні програми, включно з «годинами для дітей» та любителів спорту. *Зорганізував в студії бібліотеку з радіомовлення*

та архів, в якому зберігаються радіопередачі видатних українських політичних і культурних діячів.

Цікавими є спогади О. Бризгун-Соколик – авторки музичних рецензій, статей, коментарів на радіо, голови Мистецької ради Відділу КУК у Торонто, про П. Наумчука як про «невтомного громадського працівника, який словом, піснею і потрібною рекламою мав щирий контакт з українцями Торонто та околицями ... передавав нашій громаді щоденні найновіші події тут і в Україні, мав інтерв'ю з цікавими особистостями, був “всюди і завжди” з оптимізмом та доброю думкою про всіх» [42]. Вона згадує, як від П. Наумчука дістала спеціальне телефонне число, яким її чоловік міг перервати біжучу програму, якби треба було дати знати громаді про щось дуже важливе. За час свого головування в КУК Я. Соколик скористався тим три рази. «От, наприклад, у 1987 р. газета “Торонто Стар” написала, що Росія буде відзначати 1000-ліття Християнства в Росії, та подала велику фотографію церкви в Москві на першій сторінці. Ярослав, як довідався, відразу перервав програму і дав заклик до нашої громади – всім телефонувати до редакції з протестом. Пан Наумчук цей заклик кілька днів повторював. Вислід був такий, що за суботу і неділю телефонічна поштова скринька газети була переповнена телефонами, а в понеділок дзвінки не вгавали. Газета була змушена покликати омбудсмена, який вирішив на користь громади, так що “Торонто Стар” мусіло у пресі офіційно перепросити українців. У такий спосіб пан Наумчук змобілізував у короткому часі цілу нашу громаду» [42].

Я. Вільк вів українську релігійно-національну радіопрограму «Сурма», керівником якої був Г. Цюпка, колишній старшина УГА. Як журналіст, працював у релігійному часописі «Наша мета» та інших. Транслявав радіопрограми релігійного змісту в Едмонтоні.

Тож, репрезентацію українських програм зарубіжного радіомовлення в умовах збереження культурного коду інформаційного простору варто реалізовувати через презентацію імен громадських діячів, митців хорового, музичного напрямку, які намагалися заповнити радіогодини зарубіжного радіомовлення українським культурно-просвітницьким контентом. Цікаво, що ці представники культурної, мистецької еліти української діаспори різнопланово реалізовували громадські проекти: і як митці, і як журналісти, і як письменники-публіцисти. *Наведемо приклади тих «голосів» українських годин зарубіжного радіомовлення, що продукували україноцентричні смисли.*

Іван Лобода – автор, радіокоментатор. Працював у радіопрограмі для фірми «Юніверсал» (18 років) на радіостанції CKSB та два роки вів українську програму на SKJS у Вінніпезі. Автор споминів «Ми

повернемось», де йшлося про проблеми минулого і майбутнього української діаспори.

Женя (Зеня) Менделюк – репортерка, журналістка. У 1980 р. була керівником української радіопередачі «Прометей» у Торонто.

Любомир Микитюк – учитель, постановник та керівник програм Сі-Бі-Сі. Прибув до Канади 1949 р. Редактор, згодом керівник радіо-програми Сі-Бі-Сі «Айдентітіс», щотижневої інформативної програми про культуру канадських етнічних груп. Брав участь у театральних виставах модерних п'єс у Монреалі, Реджайні та Торонто.

Методій Ничка – священник ЧСВВ, місіонер; радіокоментатор, автор. Прибув до Канади 1965 р. Заснував і вів щотижневу радіопрограму в Едмонтоні «Вечірня година», яка в 1984 р. завершила 15 років праці.

Роман Олійник (Рахманний) – передовий журналіст, радіопродуцент, есеїст. До Канади прибув після Другої світової війни. Працював викладачем української літератури й цивілізації в університетах Монреалю. Був радіопродуцентом і коментатором Української секції «Радіо “Канада”» (інтернаціональна секція, передавала матеріали в Україну) у 1959–1974 рр.; у 1975–1984 рр. – її керівником.

Марія Оришук – радіопродуцент, журналістка. Прибула до Канади (Монреаль) 1949 р. З 1955 р. організувала українську радіопередачу. У 1964–1967 рр. – керівник радіопрограми «Квіти України».

Орест Теодор Павлів – радіокоментатор, радіопродуцент, автор. З 1973 р. до 1984 р. працював в українській секції Міжнародної секції Сі-Бі-Сі.

Богдан Панчук – ветеран, педагог, публіцист, визначний громадський діяч, Організатор і голова СУКВ. У 1945 р. – директор Української допомогової місії. У 1952 р. організував і очолив у Монреалі (Канада) українську секцію Сі-Бі-Сі («Голос Канади»).

Валентина Родак – вчителька, диригентка, дикторка радіопрограм «Молода Україна», «Благовісник». У 1981 р. організувала у Канаді хор «Молода Україна», ансамбль бандуристів ім. Гн. Хоткевича, Школу гри на бандурі.

Софія Романко-Мицак – оперна співачка, працювала на радіо. У 1937–1946 рр. виступала в радіоавдіціях Сі-Бі-Сі в Канаді та NBC, CBS в США. Постійно брала участь у таких радіопрограмах, як «Along Gypsy Trails» та «Songs of the Volga». Була гостем популярних радіозірок: Джек Бені та Кейт Сміт. Виступала в операх і оперетах у Канаді та в Києві (1956 р.).

Борис Любомир Будний – радіодиктор, автор сценаріїв для українських радіопрограм у Монреалі та Драматичного клубу 1963–1969 рр. Видавав журнали «Зозулька» та «Лис Микита».

Антін Стечисон – радіопродюцент, співак, гітарист. З 1945 р. постійно брав участь у програмах радіо СКЕУ і Сі-Бі-Сі (понад 1000 радіовиступів), у програмах «Борденс Кавалькейд». Також випустив свою першу платівку з українськими піснями. Його репертуар нараховував понад 1700 пісень.

Василь Шарван – радіопродюсер, радіокоментатор, організатор у США перших українських щоденних радіопередач. Власник у США радіостанції і автор радіопрограм у Баффало. Його радіопередачі з Баффало широко розповсюджувались на українські поселення Сходу Канади і «своїм національним змістом надавали громадський тон українській культурі в Канаді» [41, с. 228]. У 1951 р. з допомогою українських організацій зорганізував англomовні передачі, призначені для пропагування української проблематики в США. Напрвесні 1954 р. програма придбала власну студію, було створено «радіовий» театр, що випускав радіофонізовані п'єси та інше [148, с. 273].

Богдан Зайцев – диктор і радіокоментатор, дослідник модерної музики. Працював на радіостанції «СіКейДжейЕс» у Вінніпезі від початку її заснування до 1975 р. як керівник українських програм. Згодом переселився до Едмонтону й працював редактором новин на радіостанції. Досліджував українсько-канадський фольклор та його впливи на класичну музику. Автор розвідки «Ukrainian Canadian Music» у збірнику «Visible Symbols». В Едмонтоні зорганізував вокально-інструментальний ансамбль «Думка» з репертуаром сучасної музики, яку часто транслювали в українських радіогодинах.

Леся Зюбрак – солістка, авторка сценаріїв. Студіювала музику і співала на радіопередачах «Songs of our People». Писала сценарії для телевізії. Як сценарист телепрограми «Рапсодія» на Сі-Бі-Сі двічі виграла конкурс «Star of Tomorrow».

Галя Кучмій – режисер, фільмовий продюцент. З 1973 р. до 1975 р. працювала як вільна журналістка для Всеканадської «радіовисильні» в Торонто і Вінніпезі, а в 1976–1978 рр. як організаторка «Фестивалю Фестивалів».

Вільям Ліска – поставник радіопрограм, коментатор, диктор. Випускник Академії радіонауки. Працював радіопродюсером, коментатором та автором для CJGX (Йорктон, Саскачеван), Норт Баттелфорд (Саскачеван), СКУ (Вінніпег) та виконував різну працю, пов'язану з радіо; розповсюджував українські радіопрограми.

Марія Дитиняк – диригент, учителька музики. Викладала історію музики на курсах українознавства ім. Івана Франка в Едмонтоні. Організатор та музичний керівник ансамблю «Мережі», 17 років була коментаторкою української радіопрограми в Едмонтоні. Диригентка й директорка ансамблю «Дніпро»; організаторка музичних фестивалів.

Митці, які виступали з українськими музичними «радіовисиланнями»: *Валентина Доброліж* – піаністка, учителька в публічних школах, брала участь у радіовиступах Сі-Бі-Сі; *Ернест Петро Касіян* – директор мандолінової оркестри «Полтава» (Саскатун), соліст на Сі-Бі-Сі-радіо та телебаченні; *Дмитро Роберт Козак* – диригент, викладач, концертував з радіовим оркестром у Бостоні (США), на радіо «ВГБН»; *Люба Жук* – видатна піаністка, професор музики, мала численні виступи на радіосітці «Експо 67», «Монреаль Сі-Бі-Сі», виступала на австрійській сітці в Граці (1968–1969 рр.), на радіо «Вільна Європа», іспанській сітці та інших; *Лілія (Лілієн) Карпінка-Кушнярник* – вчителька фортепіано й співу у Манітобському університеті; голова Асоціації манітобських учителів музики (вінніпезький відділ). Працювала для українських радіопрограм у Вінніпезі, організовувала численні українські народні концерти у Вінніпезі; *Йосип Гошуляк* – оперний бас. З 1954 р. виступав в таких операх, як «Тарас Бульба», «Запорожець за Дунаєм», «Аїда» тощо (у його репертуарі понад 30 провідних оперних ролей), член-соліст Капели бандуристів. Мав численні виступи на радіо та в телевізійній сітці Сі-Бі-Сі; *Ольга Павлова*, оперна співачка, солістка СБС і НБС в Нью-Йорку, виступала в Нью-Йоркській «Радіо Сіті Мюзик Голл» та інших компаніях; *Іванна Романів*, співачка, диригентка, учителька. У Саскатуні співала головні ролі в оперетах та операх при університеті, а також щотижнево у програмах «Континентал Мюзік» на радіо і телебаченні, зокрема у хорах «Трембіта» (Детройт) і православному хорі (Віндзор); *Софія Романко-Муцак*, оперна співачка, виступала в радіоавдидіях на Сі-Бі-Сі в Канаді; *Іроїда Черняк*, співала на радіо Сі-Бі-Сі та СФРБ у Торонто; *Анна Чорнодольська*, оперна співачка, часто виступала на українських національних святах, в радіопрограмах і телебаченні, зокрема в Сі-Бі-Сі у Монреалі; *Надія Багрій* – концертна співачка, виступала з численними концертами перед українською й англійською публікою в Торонто, мала постійні виступи на радіо «Гемилтон» [148, с. 16]. *Євгенія Винниченко-Мозгова* – відома американській та українській публіці як оперна співачка з радіо і телебачення, працювала як виконавиця для радіо «Голосу Америки» та на радіостанції «Вільна Європа» [148, с. 43]; *Олена Глібович* – диригент, у Торонто організувала й очо-

лила хор «Арфа»; у 1952 р. організувала жіночий радіоквартет «Верховина» [148, с. 54].

Емілія Остапчук-Конюх громадську кар'єру розпочала зі сцени. Як учасниця драматичних і хорових гуртків з 1930 р. в Едмонтоні давала концерти на фортепіано в радіопрограмі СФРН. Завдяки їй *Торонтський симфонічний оркестр* дав у 1955 р. перший раз в історії Канади концерт «Вечір української музики», що передавали по радіо на цілу Канаду.

Іван Богдан Весоловський – композитор танцювального жанру, автор кількох пластинок українських композицій легкого жанру, довголітній керівник української секції в Міжнародній службі Канадської радіостанції (Сі-Бі-Сі).

Денис Галинка – професор Манітобського університету, автор і постановник «Ukrainian concert hall» та 13-тижневої серійної передачі української класичної музики на радіостанції Сі-Бі-Сі.

Левко Гусин – основоположник СУМ у Канаді, педагог курсів українознавства при осередку СУМ, диктор, редактор в українській секції радіо «Голос Канади».

Люба Гой – акторка комедійного жанру, авторка українських текстів і виконавець на «Роял Кенедіян Ер Фарс» на радіостанції Сі-Бі-Сі з 1973 р. Виступала для української публіки під час національних свят та в розважальних імпрезах.

Євгенія Дунаєвська – актриса, режисер та коментатор програм літературно-мистецького та педагогічного спрямування в радіопередачі «Пісня України».

Юрій Лаврівський – керівник Українського мистецького відділу на радіостанції в Баффало [148, с. 143].

Олег Лисяк – письменник, коментатор у радіопередачах В. Блавацького та Ю. Лаврівського; у післявоєнний час був першим редактором органу Військового Центру ЗП УГВР «До Зброї», працював у редакціях «Українська Трибуна», «Український Самостійник». Був начальним редактором органу Братства колишніх вояків і УД «Вісті» до січня 1952 р. З грудня 1953 р. – член редакції «Америка» [148, с. 148].

Богдан Пожарнюк – радіокоментатор, у післявоєнний час – диктор Першої української національної радіостанції ім. Євгена Коновальця у Львові і з того часу, з малими перервами, працював у радієвій ділянці у Кракові, Бресляві, Берліні і Гамбургу. З 1950-х рр. кермував Українською національною радіопрограмою в Наєгра Фоллс (Онтаріо) [148, с. 196].

Ці українські «голоси» за океаном продукували національні культурно-мистецькі наративи на радіохвилях, презентували Україну фольклорними набутками, хоровим мистецтвом, адртованим музичним контентом, акумулюючи «культурну пам'ять» серед української діаспори та пропагували позитивний образ України світу.

У контексті смислоформувальної діяльності зарубіжних радіостанцій особливе місце посідає робота української редакції радіо «Ватикан», або «Радіо папи», передачі якого під час Другої світової війни учасники французького Опору переписували і поширювали у вигляді листівок [380, с. 89], а завдяки митрополиту А. Шептицькому було відкрито саме українську редакцію «як єдину можливість у майбутні роки зберегти зв'язок УГКЦ з Апостольським престолом, а значить і зберегти католицьку віру» [380, с. 90], як можливість транслювати україноцентричні духовні конотації смислу «Бог» у контенті італійського радіо на тлі атеїстичної радянської пропаганди. Керівництво і організація були довірені Отцям Василянам, які від початку були і редакторами, і дикторами. Ціннісна парадигма радіогодин формувалася програмами релігійного, інформаційного та культурного змісту: добірки новин про діяльність і повчання Папи й Апостольської столиці, про життя католицької церкви у світі, про події українського католицького життя. «Окреме місце посідають програми релігійно-освітнього спрямування: катехитичні, віровчення, церковних традицій, питань віри і моралі» [380, с. 92]. «Більшою кількістю мов народів СРСР стало працювати *радіо “Ватикан”* ... жодним чином не можна не звернути уваги на нові мотиви, які залунали в релігійній радіопробаганді на нашу країну. Із них потрібно виділити насамперед *проголошення релігії як невід'ємної частини національної культури кожного з народів Радянського Союзу, узятого окремо. Це ніщо інше, як заохочення до розгортання націоналістичної діяльності, яка, за задумом авторів цієї ідеологічної диверсії, неминуче повинна привести до гострої конфронтації із наявною суспільною системою*» [цит. за 380, с. 92].

Післявоєнна інформаційно-комунікаційна стратегія «Радіо “Свобода”» як активного інформатора, що протягом багатьох десятиліть в умовах тотального національного нігілізму і нівеляції СРСР через штучні перешкоди надавав національно орієнтовану інформацію слухачам в Україну, розпочалася 16 серпня 1954 р., коли вийшла в ефір з Мюнхена перша передача українською мовою. «Саме в ефірі цього радіо для українців читали твори Івана Багряного, Юрія Клена, а пізніше – шістдесятників. Письменник та колишній політв'язень Євген Сверстюк згадує, що для нього почути свій твір в ефірі “Радіо «Сво-

бода»” завжди було приємною новиною. “Я тільки знав, що ця річ потрапила на Захід, а отже – скрізь. І на Радіо Свобода”, – зазначає він. Весь цей час, аж до 1988 року, “голоси” “Радіо «Свобода»” пробивалися крізь перепони. Радянський Союз закривав всю свою територію посиленою системою радіозахисту. Цю стіну глушіння “Радіо «Свобода»” ламало зусиллями цілого штату інженерів» [314].

У 1991 р. саме Українська редакція «Радіо “Свобода”» стала першим закордонним ЗМІ, яке повідомило про проголошення незалежності України. Як згадує тогочасний директор радіо Богдан Нагайло, про рішення депутатів він почув за кілька хвилин до виходу в ефір радійних новин і вирішив відразу поділитися цим зі слухачами. Він вважає, що «Радіо “Свобода”» тоді відіграло особливу роль. «Ми не були просто якоюсь там радіостанцією. Ми були ключовим голосом, альтернативним, який водночас сприяв розвитку здорових сил в Україні, які стояли на позиціях національної демократії, себто незалежності для України», – каже він [314].

Діяльність «Радіо “Свобода”» у післявоєнні часи і в роки незалежності – це окремі розділи історії, в якому – «і поява в Києві окремої редакції, і переїзд центрального бюро з Мюнхена до Праги, і “касетний скандал”, і вибори 2004 року. Нині робота Української редакції “Радіо «Свобода»” – це не лише ефіри. Це також веб-сайт, його мобільна версія, подкасти, сторінки в соціальних мережах. “Радіо «Свобода»” вже давно не лише говорить, але й показує. Залишаючись при цьому вірним своїй місії – поширювати достовірну інформацію, сприяючи розвитку демократичних цінностей» [314].

Повертаючись до генези радіостанції, варто зазначити, що «Радіо “Визволення”» – одна із перших іноземних радіостанцій, яка в умовах «холодної війни» мовила на просторі СРСР, де її вважали ворожим голосом, а журналістів, що там працювали – запродавцями ЦРУ.

Як згадується у розвідці О. Богуславського, спочатку нова радіостанція називалась «Радіо “Звільнення”», і 1 березня 1953 року о 8 годині ранку в ефірі вийшла перша передача «Радіо “Звільнення”» російською мовою. А після того, як на «Радіо “Звільнення”» прозвучала і перша передача українською мовою, його було перейменовано на «Радіо “Визволення”». Центральний офіс Української редакції знаходився в Мюнхені (ФРН) [36, с. 96].

Засновником нового інформаційно-комунікаційного каналу став «Американський комітет для визволення від більшевизму (АКВБ) [81, с. 4], заснований 1951 р. із метою співпраці з емігрантами з СРСР для антикомуністичної боротьби. Основною засадою політики Комітету була традиційна американська установка на самовизначення – ви-

знання за кожним народом безумовного права самому вирішувати свою долю. Так, після підписання відповідних угод між АКВБ і Виконавчим органом Української національної ради, на «Радіо “Визволення”» було створено Українську редакцію, працівниками якої стали люди, які мали «кількадесят річний стаж українського журналіста і такий же довгий стаж активної боротьби за найвищі ідеали української нації!» [81, с. 4]. «Радіостанцію заснували в 1949-му як неприбуткову приватну корпорацію. Вона мала передавати новини й репортажі за так звану “залізну завісу”. За два роки створили комітет “Радіо «Свобода»”, який готував передачі для Радянського Союзу. Сигнал із за кордону під час “холодної війни” глушили, й лише в 1988-му цьому поклав край президент СРСР Михайло Горбачов» [цит. за 36, с. 97].

Як зауважує О. Богуславський, перші програми, що виходили в ефір, мали 20-хвилинний хронометраж, від кінця 1950-х рр. – 30 хвилин, до того двічі на тиждень програма виходила у годинному форматі. Кожен 30-хвилинний випуск повторювався 36 раз на добу, а годинний – 18 разів, тобто щодня в ефірі 18 годин звучала українська програма. Щоб легше долати радянські системи заглушування, українська програма транслювалася одночасно на кількох трансмітерах і в кількох діапазонах. На початок 1962 р. українська програма йшла в ефір в діапазоні 19, 25, 31 і 41 метр. Довжина хвиль і час пересилання змінювалися періодично, залежно від атмосфери, щоб забезпечити найкращий прийом в Україні [36, с. 98–99]. «Трансмітери Радіо Свобода були розташовані біля містечка Лямпертгайм, за 270 клм від Мюнхену, і туди передавали дротом програми, записані на стрічку. Звідти, вони йшли до місця призначення. Тоді всі українські програми йшли на Україну з антен у Лямпертгаймі біля Гейдедєберг; крім того три програми висилали в етер теж з інших трансмітерів, які мають значно більшу потужність...» [цит. за 36, с. 4–5].

В українських програмах національні смисли наповнювали актуальні коментарі щодо поточних проблем радянського життя і політики режиму, постійні «серії», зокрема: українську культуру під режимом, радянську колоніальну політику в Україні, національну політику комуністів в Україні, проблеми радянської економіки, літературну програму, життя українців у діаспорі, нову політичну історію України.

Як зауважує О. Богуславський, точну кількість населення СРСР, яка слухає закордонне радіо не знав ніхто, і КДБ робив спроби максимально мінімізувати ефективність «голосів» (наприклад, заборони продавати в торгівельній мережі радіоприймачів, обладнаних на прийом коротких хвиль). У липні 1960 р. завідувач відділом пропаганди

ЦК КПРС по республіках Л. Іллічов доповідав у ЦК КПРС: «У даний час у Радянському Союзі є до 20 млн радіоприймачів, здатних приймати іноземні радіостанції. Точно картину того, наскільки слухають іноземні радіостанції, уявити важко. Але є непрямі відомості, що засвідчують певний інтерес... Широкого розмаху набула практика кустарної переробки радіоприймачів. Радіоаматори, у тому числі й ветерани війни, навчені цьому в армії, за 250–300 карбованців обладнують приймачі, що має населення короткохвильовим діапазоном, починаючи від 10 метрів. На цих хвилях можна приймати лише іноземні радіостанції. Навіть у Москві в ГУМі та інших магазинах часто до людей, що купують радіоприймачі, звертаються особи без певних занять із пропозицією обладнати ці приймачі додатковим короткохвильовим діапазоном» [цит. за 36, с. 102–103].

Українську «Свободу» почали глушити з часу виходу її в ефір – у серпні 1954-го р. «А завершили через 34 роки! Генсек Михайло Горбачов розумів, що політика гласності аж ніяк не в'яжеться з цензурою, і в листопаді 1988-го року з певними труднощами все ж таки домігся рішення Політбюро ЦК КПРС про повне зняття радіоперешкод» [224].

Проте серед молоді зацікавленість у закордонному віщанні в післявоєнний час щоразу зростала. Отже, *надзвичайно важливим інформаційним каналом в інформаційно-комунікаційному просторі досліджуваного періоду в контексті діяльності української редакції «Радіо “Свобода”» стали видання збірників текстів матеріалів, які були розраховані для пересилання в ефірі в Україну.*

Так, перший збірник побачив світ 1956 р. в Мюнхені під назвою *«Говорить Радіо Визволення. Збірка матеріалів української редакції»* у друкарні Dr. Peter Valej (Munche n 13, Schleißheimer Str. 71, Germany), що мав медіаконтент у 70 матеріалів з історії України, української культури та літератури, зовнішньої та внутрішньої політики, стану свобод і прав людини в СРСР та Україні, більшість авторів яких з історико-політичних причин називалися псевдонімами [81]. Другий випуск *«Говорить Радіо Визволення. Збірка матеріалів української редакції»* вийшов друком 1957 р. і містив вже 85 матеріалів, що «пересилалися» в Україну [82]. А останній, третій збірник вийшов під зміненою назвою *«Говорить Радіо Свобода»* у видавництві «Biblos» G.m.b.H. (Munche n 13, Hess-Str. 50–52). На відміну від попередніх видань, цей збірник мав більший обсяг (223 с.) та подавав нові імена авторів, що працювали для «Свободи», серед яких були Ю. Гайдар, П. Гладкий, І. Грицанюк, М. Донченко, Б. Кравців, Ю.Криницький, В. Луцейко, І. Максимець, П. Нович, І. Омельченко, З. Пеленський,

М. Рудницька, С. Стенич, М. Француженко. Як згадує О. Богуславський, теми матеріалів, репрезентованих у цьому збірнику, були набагато ширші від попередніх, зокрема досить широко висвітлювалася міжнародна політика у ряді репортажів: «Президент Айзенгауер і доктрина Монро» (5.3.1960 р.), «Про расові парадокси у Сполучених Штатах» (27.5.1961 р.), «Президент Кеннеді звітує, перед народом, про зустріч з Хрущовим» (10.6.1961 р.) М. Донченка, «Прем'єр Канади говорить в ООН про "волелюбних українців"» (28.9.1960 р.) Ю. Гайдара, «Про конференцію ЮНЕСКО і виступ делегації Української РСР» (16.12.1960 р.) І. Омельченка, «Про що говорять у Лондоні» (6.5.1961 р.) Ю. Криницького тощо [36, с. 113–114].

Заклик до створення єдиного комунікаційного поля міститься на перших сторінках передмови першого збірника матеріалів, де появу цього збірника пояснюють тим, що «по цей бік залізної заслони не чути наших радіопересилань», а вони, згідно з програмою праці радіостанції, призначені передусім для народів СРСР. «Вони не хочуть взяти до уваги, що один з перших обов'язків політичної еміграції – використовувати кожна нагоду, щоб бути в контакті з поневоленим народом... Наслідком специфічних емігрантських умовин деякі пресо-ві органи намагаються витворити в громадянстві враження, нібито колектив, який став на службу ідеї визволення нашої Батьківщини при радіо Визволення, зрікся основних ідеалів української нації...» [81, с. 5]. До того ж, інформаційно-комунікаційна місія акцентується на врахуванні діаспорного чинника як форманта стратегії національної тожсамості: «Наше завдання тільки допоміжне, роля нашого слова – бути духовим містком між народом, що змушений мовчати, – і його невідлучною частиною, тими українцями, які живуть у вільному світі. Поневолений і від зовнішнього світу герметично відтятий нарід має право знати, що робить його політична еміграція; з цього погляду ми вважаємо між іншим за наше завдання інформувати Рідний Край про життя українців на чужині в усіх секторах їхньої діяльності» [81, с. 3].

М. Добрянський у матеріалі «Про що забувати не вільно» (8.10.1954 р., ч. 121) моделює код *«український буржуазний націоналіст»* через розгортання дихотомії: комуністична партія / український народ, через заперечення ознак цього поняття. Отже, *«народ»* і *«національна еліта»* розгортаються через власні контрстереотипи у матеріалі про великий успіх на екранах в Україні фільму *«Про що забувати не вільно»* за свідченням київського радіо, що присвячено *«боротьбі з найманцями закордонних імперіялістів, українськими буржуазними націоналістами»*. «Головне вістря советського фільму звернене проти Михайла Грушевського. Горе-герой з фільму лає велико-

го українського заслуженого вченого, патріота, найнегіднішими паплюженнями, називаючи також і фальсифікатором історії, якого нібито прокляв український народ» [81, с. 9]. Як зазначає Т. Дзюба, продуцентом і носієм «інформаційної пам'яті» є засоби масової комунікації [104, с. 169], тож, це пояснює, чому й після 20 років «заїлої кампанії проти Грушевського» комуністична партія вимагала нагальної атаки на нього в усіх кінотеатрах України, заборонила його книги; засудила українських вчених, які продовжували його працю; викреслила його думки і погляди з усього культурного життя України; вичистила всі українські бібліотеки від його творів; прокляла його ім'я; спаплюжила його честь і добру славу. На основі історичних документів саме М. Грушевський відтворив у свідомості сучасних українців нерозривність історичного процесу на українській території; в забутих архівах, серед старих книг і документів, віднайшов нерозривну нитку української національної традиції. «Він з'єднав у одну історичну цілість давні часи нашої минувшини – від київських князів Олега, Ігоря, Святослава через галицько-волинську і козацьку державу до Шевченка і Франка та до Української Народної Республіки... Він опрацював заокруглений образ тисячолітньої минувшини українського народу» [81, с. 9]. Отже, ідеологічне ядро коду розкрило основні асоціативні поля медіаконтенту, які формували свідомість «Івана без роду», віддиференційовану від держави візію народу: «Тимчасом партія серед усіх народів, які попали під панування червоного режиму, всюди фальшує історію. Вона фальшує історію України в найбезсоромніший спосіб. Бо вона хоче відібрати українському народові його тисячолітню історію; намагається примусово накинути нам фальшиві тези про наше минуле; велетенським апаратом пропаганди хоче виплекати серед молоді генерації свідомість “Івана без роду”, без власної національної історії, без власного національного хребта» [81].

В. Шульга в матеріалі «Пестоці та ешельони» (30.11.1954, ч. 262) продемонстрував аксіологічно-опозиційне поєднання понять, що перебувають в асоціативному зв'язку на позначення тодішнього стану держави, коли національна культурна еліта, продуценти смислів, нехтувала національним принципом, і за їх парадоксальними рефлексіями «ешельони повзуть і повзуть. Україна губить свою субстанцію, обезлюднюється, а артисти кричать про “ласку”, поети пишуть подяки. Кому дякуєте ви, поете Карманський? Артистко Кривицька? За ЩО дякуєте? За те, що на кістках ваших братів і сестер виростать у Казахстані сотні колгоспів і радгоспів?» [81, с. 21]. Розфокусованість у самому баченні національного призвели до того, що «Україну “обласкують”, як ні жодної іншої республіки. Бож не випадково ви-

возиться молодь з України. Її треба вивезти і то вивезти якнайскорше. І то насамперед молодь із новоприєднаних областей, як ту, в якій ще дух спротиву не загнаний у підпілля, в якій ще жива згадка і традиція боротьби за волю» [81, с. 21]. Отже, *автор акцентує на будівничому елементі смислу «народ» – кодові «молодь», яку тоталітарна машина намагалася відокремити від «національного хребта», аби позбавити Україну «будучини».*

Серед факторів конструювання національного самоототожнення автор називає *ідею продовження національно-визвольних змагань своїх попередників, чия кров пролилась раніше*, та смисл свободи: «Жертви, кров близьких – це той вічно непокоючий фермент, що примушує нащадків – провадити далі справу своїх попередників... Ідеї замкнути за ґрати ще нікому ніколи не пощастило. Не пощастить це зробити й советській владі. Ідея свободи – це одна з найдійовіших ідей. Її вбити не можна» [81, с. 21]. Цим автор пояснював спротив на Україні в 20 роках після закінчення національно-визвольних змагань і наголошував, що це саме повторювалося і в сучасні йому часи на західніх українських землях і далі охоплюватиме собою всю Україну.

Код «український буржуазний націоналіст» продовжує розгортатися в матеріалі «Розгром українського відродження» (О. Петренко, 15. 12. 1954, ч. 308) через репрезентацію покарання Москвою в особі СВУ старшого покоління українських діячів, яким протиставлялося молодше українське покоління, очолене українськими комуністами. Сміслові навантаження асоціативного ряду, що містить алюзивні номени – «маркери епох» («петлюрівці», «большевики», «мазепинці», «єжовщина», Петро Перший та ін), відображало «ілюзію ніби це молодше покоління українців, звільнившись від “петлюрівщини”, як називали тоді діячів СВУ і інших послідовників, створить більш свіжу життєрадісну українську культуру. Як за царя Петра Першого, рубаючи в Лебедині голови мазепинцям, царський режим притягав одночасно до співпраці більш податливих українців, так тепер, судячи СВУ, большевики висунули головним прокурором на процесі українського діяча й члена Центральної Ради бувшого боротьбиста – Панаса Любченка. Але культурний процес кожної нації є продовження, а не заперечення попередніх етапів» [81, с. 23]. За словами автора, розстріляним українським діячам було виставлене безглузде обвинувачення, нібито вони зі зброєю в руках перейшли кордони СРСР з метою терору проти видатних «советських» діячів, що викликало ряд дій у контексті обмеження інформаційно-комунікаційного простору українців, а саме: знищення незалежності і навіть свободи Всеукраїнської академії наук і перетворення її на філіал Всесоюзної академії;

ліквідація основоположника і творця новітньої української історичної школи, академіка М. Грушевського, всіх його учнів і всіх наукових закладів, де вони працювали; знищення історичної школи молодого академіка М. Яворського разом з усіма його учнями і заснованого ним інституту історії; філософської школи академіка В. Юринця, всіх його учнів, а також інституту філософії; науково-дослідного інституту ім. академіка Дмитра Багалія з усіма його співробітниками, розстріл його директора С. Пилипенка та заслання більшості співробітників; заборона затвердженого Всеукраїнською науковою конференцією 1927 р. українського правопису і заміна його наближеним до російської мови правописом; ліквідація Всеукраїнської сільськогосподарської академії; Українського науково-дослідного інституту сходознавства, Інституту радянського будівництва і права; розгром всіх літературно-мистецьких об'єднань та організацій; знищення театру «Березіль», ув'язнення його керівника Леся Курбаса; видавництва й редакції «Української радянської енциклопедії» тощо.

У матеріалі «Погодін “робить погоду”, або Прощання з “відлигою”» (А. Ромашко, 19.02.1955, ч. 490) йдеться про те, як 22 січня в Московському театрі сатири відбулася прем'єра нової п'єси М. Погодіна – «Лицарі мильних бульбашок», яку автор назвав гротесковою комедією, що висміює святенників, наклепників – тих, хто «намагається очорнити чесних советських людей». *Код «мистецтво як державотворчий чинник»* смислу «великодержава» у цій статті розгортається через асоціативні поля заперечення «мистецтва в наморднику», «приборканої, упокореної літератури», «іконографії вождів», «різнонаціональних Корнійчуків»: «Приймімо на віру слова московського радіо. Ніколая Погодіна знаємо як драматурга середньої руки, зате, ох, і якого ж ортодоксального партійця від літератури! – Його “Человек с ружьем” започаткував серед різнонаціональних Корнійчуків цілу моду безцеремонного, безкарного витягання за волосся на сцену святая-святих, образу Леніна і соратників. Погодін, можна сказати, зробив свого часу погоду в царині іконографії вождів. Після короткочасної “відлиги”, лібералізації, – лінія партійної диктатури знов бере гору над мистецтвом; мистецтву знов накинено намордника. Погодін хоче робити погоду. Але даремно. Літературу, мистецтво можна приборкати. Упокорити їх надовго – важко» [81, с. 30].

На продовження наповнення коду «мистецтва як державотворчий чинник» конотаціями вільної творчості матеріал «Советська людина – забута людина» (М. Степаненко, 20.2.1955, ч. 495) зауважує ті смислові параметри, що й контент МУРу, за яким в тоталітарних тєнетях апріорі не може мислитися істинно творче, суверенно людське:

«Сучасна забута і заблукана в хащах життя советська людина приречена животіти в умовах доконаних фактів, в умовах повного “благоденствія”, де за Шевченковим висловом “На всіх мерзоти язиках все мовчить”. Не виявиться творча душа нашого народу до того часу, доки не випростається вона з кайданів неволі, доки не вступить у боротьбу з нинішніми обставинами, доки не переможе в цій боротьбі ватагу людоненависників» [81, с. 39].

Код «церква як духовний ресурс народу» активізується в матеріалі «Слава во вишніх богу, і на землі мир людям доброї волі!» (А. Ромашко, 07.01.1955, ч. 369) через протиставлення до «матерії мертвої», якій навчають «войовничі атеїсти», що позначається на асоціативній символіці ідеології та релігії: «марксистський матеріалізм-комунізм, ленінсько-сталінський большевизм, зоологічний націонал-соціалізм та фашизм Гітлера й Муссоліні – хвороби людства = ті, що обіцяли трудящим рай на землі, перетворили її в пекло. На вівтар ідеї “боротьби кляс” принесено гекатомби невинних жертв = марксистська релігія речей (“виробничих сил”), у якій нема місця для живої людини/християнство завершує друге тисячоліття свого існування = наша УАПЦ – духовна мати народу – залишається й надалі в катакомбах з метою гідно нести до кінця через большевицьку Голготу хрест свого подвижництва» [81, с. 66].

Розгляд національної ідентичності залежав і від самотипізації маленьких українців, а отже, і від освіти, що репрезентувалося в матеріалі «Слово до десятикласників» (В. Бендер, 04.04.1955, ч. 62) у контексті акцентації витоків національного самоусвідомлення, актуалізації змісту смислу «національна еліта»: «...відновляйте в своїй пам’яті отих людяних учителів, відданих українських синів, що не боялися передати вам своє українство. Пригадуйте їх і наслідуйте їх» [81, с. 85]. Саме від них автор пропонує вчитися «просувувати патріотизм» у душі і серця українських юнаків, що були «упосліджені ще більше, ніж ви, бо не могли ходити до школи, бо не могли знати поезій Шевченка і Франка. Бо земля, що виростила вас і викохала в тяжкій неволі, одного дня жадатиме від вас геройської посвяти в її ім’я. І тоді вже буде ваша черга показати “хто ви і чиї ви діти”» [81, с. 85].

Матеріал Ф. Пігідо «До братів-українців на Батьківщині» (13.05.1955, ч. 743) містить концептуальне звернення-застереження Союзу українських журналістів «від імени двох мільйонів українців, що перебувають на еміграції, яким доля судила опинитись поза досягом цупких пазурів МГБ»: «Нова репатріаційна акція, що її започаткував у східньому Берліні так званий Комітет “за возвращеніє на рідину”, це нова спроба обдурити вас. Насправді кремлівські володарі

не вірять у можливість масової репатріації. Вони добре знають, що їхні солодкі умовляння, що їхні вихваляння життя тих, що повернулись “на рідину”, їхні облудні гасла про “мать-рідину”, яка, мовляв, чекає репатріантів, нас не обдурять» [81, с. 63]. Радіопродуцент виявляє типологічні зразки національно-скерованого філософування, через іронію трактує інтелектуальні «випліди» українського суспільства, яке протягом 25 років спостерігало сталінське “щасливе” життя, де людину перетворено в знаряддя комуністичної держави, де заборонено всякий прояв вільної думки, вільної творчості, де можна тільки славословити “вождів”. Ми знаємо нашу Україну, де режим перетворив життя в пекло, де, як писав Юрій Шерех: “закони тільки забороняють і ніколи нічого не дозволяють, де можна діяти тільки нещиро”. Ми на тяжкому досвіді в тюремних казематах, на колимських, солонецьких та інших сталінських “курортах” вивчили, чого варті отакі солодкі запевнення МГБ» [81, с. 64]. *Промовисте асоціативне коло навколо ідеологічного коду «возвращеніє на рідину» посилюється публіцистичним «розкодуванням» намірів «кремлівських узурпаторів» українською політичною еміграцією та її провідниками: «Прикриваючись гістєричними криками про боротьбу за мир, Советський Союз підготовляє нову війну проти вільного західного світу. Советська диктатура не може бути спокійною, доки існує на світі справжня воля слова, воля думки, воля преси, недоторканість особи, що ними користується вільний світ» [81, с. 64]. Унікальну рецептивність уособлення вільного світу – політичної еміграції підкреслює публіцист, і саме за це, за його словами «советська диктатура» «хоче всякою ціною зкомпромітувати у ваших очах ненависний їй вільний світ, посіяти недовір'я до української політичної еміграції – речника українського народу перед вільним світом» [81, с. 64]. Подібне декодування відбувається і в матеріалі «Фіктивна амністія» (П. Котович, 01.10.1955 р., ч. 1148), напонюючи новими кодами фіктивності, несправжності смисл «російський імперіалізм»: «Найновіша советська амністія – це нечуване в світі шахрайство, глум над справедливістю, цинічне знущання з людської гідності й кепкування з вільного демократичного світу, що завжди приймає поважно такі речі, як амністія... це фікція, черговий фокус-покус, розрахований на замилювання очей Заходу» [81, с. 92]. Подібну риторику має матеріал О. Койдацького «Шахрайська теорія національного питання» (14.10.1956 р., ч. 2157).*

Про пресу як канал інформаційно-комунікаційного простору, що «працював» залежно від медіаполітичної платформи, йдеться в матеріалі А. Ромашка «Преса і правдолюбність» (02.06.1955 р., ч. 818), де об'єктивність і оперативність як головні засади вільної журналі-

стики протиставлялися категоріям роботи комуністичних дезінформаторів, коли «совєтському» журналістові залишається тільки палко пропагувати, яка то компартія мудра, яка вона добра і «чоловіколюбна». Програма формування медіакартини світу за життя Й. Сталіна, як свідчить А. Ромашка, була неписаним законом «на кожні сто слів словословити ще й ім'я “батька народів”». Отож різниця між вільним працівником пера і його колегою під комунізмом полягає в тому, що перший гасає за фактами, ретельно перевіряє вірогідність їх і щойно потім робить з них відповідний ужиток. Другого змушують добирати й препарувати факти так, щоб вони неодмінно вкладалися в наперед усталену схему казенної пропаганди, підтверджували її тези та догми» [81, с. 66]. Отже, «повнокровний образ світу в усіх його життєвих проявах» протиставлявся «сплющеному потворному деформованому відбитку цього світу в уяві безнадійно обмеженого пропагандиста, агітатора, якому реальна дійсність байдужа» [81, с. 66]. Маркування радянської преси виступає як конотація тоталітарного світу, його репрезентативна платформа, «тому совєтська преса така мертвотна і архаїчна. Чого вартий хоч би трафаретний образ робітника вільного Заходу. На сторінках “Правди” й різних “ізнєстій” він і досі жалюгідно животіє...» [81, с. 67]. Ідеологічне ядро публіцистичного коду задекларовано в симптомних характеристиках доби, коли під тоталітарним режимом для об'єктивної, незалежної преси не було місця, що усвідомлювали самі журналісти на материковій Україні, в яких є потенціал після падіння диктатури розбудувати «свою, правдолюбну, чесну пресу, гідну вільної людини» [81, с. 67]. *Та глобальний ідеологічно-політичний код «СРСР» повною мірою розшифровується в метафоричних аксіологічних асоціативних моделях матеріалу І. Василевича «Що таке ССРСР?» (08.06.1955 р., ч. 831), де відбувається дефініція «совєтської» парадигми: «вибори в ССРСР – це поліційна реєстрація дорослого населення, що його гонить поліційна влада до урн “голосувати” за згори призначених і вже давно “обраних” комуністичною партією її кандидатів!»; або «у ССРСР немає ніяких совєтів чи рад, як, виразників волі народів. Тому в усьому вільному світі слово “совєт” чи “совєтський” не перекладають на інші мови, воно стало вже міжнароднім поняттям большевицького виборчого шахрайства та диктатури самозванчих тиранів над поневоленими народами!»; «сучасна большевицька імперія – це ніякий союз, ні совєтський, ні соціалістичний, ані республіканський» [81, с. 67].*

На противагу радіокоду «СРСР» категоризується код «суверенна Україна», який у публіцистичних рефлексіях тлумачиться через визнання відсутності необхідних маркерів державності в матеріалі

«Міжнародноправна деградація України» (Е. Гольдман, 12.06.1955 р., ч. 843) в умовах: «дводушницької советської влади», яка вимагала залучення України до ООН, але не вживала ніяких заходів у напрямі визнання суверенності України окремими державами. Безглуздість юридичного становища підкреслив автор, наголошуючи на визнанні Об'єднаними Націями України своїм членом, титулуванні державами в ООН представників України як представників суверенної держави, але відсутність у жодній із цих держав дипломатичного представництва України, незнання України в ролі самостійної держави і розгляд її як провінції СРСР, у цілковитій згоді з Кремлем [81, с. 49].

«А як справа з українською історією?» (08.09.1955 р., ч. 1089) – цей риторичний заклик заголовку матеріалу Б. Хоми засвідчував значущість історичних координат у стратегіях вибудування матриці ідеї нації, в якій підкреслювалася гостра необхідність висвітлювати проблеми далекого і недавнього минулого українського народу, оскільки «досі українській історичній науці не була дана змога вести історичних розвідок відповідно до завдань» [81, с. 86]. А «неісторичний народ» у марксистській інтерпретації народ «бездержавний». Так, в одному з матеріалів М. Ковальського «Триста п'ятдесят дев'ять» (21.11.1955 р., ч. 1277) у контексті замовчування «советською» історією усіх фактів боротьби українського народу, окреслення всіх тих сил, які ставили спротив більшовицькому наступові «як найманців чужинецького капіталу, як ворогів народу, як буржуазних націоналістів» згадка про 21 листопада – тридцять четверту річницю героїчної смерті трьохсот п'ятдесяти дев'яти вояків Армії Української Народної Республіки, яких большевицька влада розстріляла під містечком Базар на Волині – у тодішньому світлі боротьби українського народу за своє визволення з «базарного» епізоду переросла у велику подію. Акцентація ключових історичних подій проявлялася в медійному контенті як маркер національної ідентичності, атрибут, який засвідчував наявність українського громадського життя, прецедентні феномени, що мали статуси символів у картині світу нації, і мали стати мотивацією до соборності. Так, у матеріалі Ю. Тарковича «В річницю проголошення незалежності Карпатської України» (19.03.1956 р., ч. 1572) вияскравлювався дух єдності, ідеї нації, що може бути реалізована лише у формі держави: «Закарпаття об'єдналося з Україною – та це об'єднання в неволі, об'єднання під пануванням одного ворога. Карпатська Україна хоче жити разом в одній державі з усім українським народом, але в державі, яка буде вільною країною українського народу і в якій не буде большевицьких намісників, не буде експлуатації і денаціоналізації... не сумніваємося, що надії Закарпаття, як і надії всього українського народу, надії на повну волю

всього українського народу, надії на повну волю – таки здійсняться» [82, с. 20]. Прикметно, що меморійну функцію виконує і ще одна стаття «Симон Петлюра» (М. Ковальський, 24.05.1956 р., ч. 1742), в якій автор звертає увагу на *популяризацію історичних імен, української справи у світі і демонструє фактор деконструювання українського національного самоототожнення через радянський пресовий чинник*: «На Україні ж – у харківському “Комуністі” на третій сторінці з’явилася лише дрібним шрифтом маленька замітка про те, що в Парижі забито Симона Петлюру. Та й усе» [82, с. 44].

Радіоматеріали Ю. Тарковича «Українська книжка і советське баламутство» (30.10.1955 р., ч. 1224), М. Добрянського «Саботаж проти української книжки» (10.10.1956 р., ч. 2144), М. Шульги «Буржуазна ідеологія і література» (11.01.1957 р., ч. 2270), А. Ромашка «Література і диктатура», «Про партію, “вундеркіндів” і письменників» (05.02.1957 р., ч. 2314) звертають увагу на *українську книгу як повноцінний канал інформаційно-комунікаційного простору, з яким ведеться ідеологічна боротьба вищезазначеними інструментами – пропагандою, обманом, дезінформуванням* тощо. За висловом автора, сама київська «Літературна газета» визнає, що головною причиною і перешкодою в поширюванні української книжки є Всесоюзне міністерство культури в Москві, яке всілякими наказами та службовими циркулярами підмінює, обходить, а то й просто скасовує державні закони київського українського уряду щодо поширювання української книжки: «Шановні слухачі, чи советська пропаганда про нібито постійний зріст української літератури не є обманом, цинічною насмішкою над нашим народом? Напевно так. Але ні тов. Козаченко, ані київські міністри вам про це нічого не скажуть, бо ж вони свідомо і вірно служать большевицькому баламутству і крутійству» – застерігав Ю. Таркович.

Так, досліджений «фактаж» української редакції «Радіо “Свобода”» засвідчує опрацювання публіцистичного коду української національної ідентичності через деконструювання пропаганди більшовизму завдяки рецепції комплексу питань і проблем, пов’язаних з усіма аспектами внутрішньої та зовнішньої політики СРСР, українського питання в усіх сферах життя, чинників українства, інформування слухачів за «залізною заслоною» про реакцію світу на процеси, що там відбувалися. *Тож, «Радіо “Свобода”» та збірки матеріалів його Української редакції були і залишаються, посилюючи свою актуальність, значущим інформатором, каналом єдиного інформаційно-комунікаційного простору українців та українців в умовах еміграції.*

«Пересилання» про смисл російського імперіалізму трансливалися і в українському відділі Італійського радіо, наприклад, в ін-

терв'ю з довголітнім в'язнем советських таборів І. Багряним (ефіри від 16 та 23 березня 1952 р.) [133].

Важливим джерелом правдивої інформації про міжнародну ситуацію та загострення відносин між двома ворогуючими блоками були передачі західних радіостанцій: «Голосу Америки», «Свободи» та ін. У серпні 1950 р. П. Полтава підготував лист-статтю щодо змісту радіопередач «Голосу Америки» для України, в якій виступив з критикою політичних настанов адміністрації США, що, на його думку, свідомо замовчувала правду про збройну протибільшовицьку боротьбу в Україні. У статті він закликав враховувати національні почуття окремих народів СРСР, особливо українського, їх прагнення до самостійності й державності, наголошував на тому, що значна частина населення УРСР не сприймає капіталізму як суспільного устрою, що український визвольний рух виступає за різноманіття форм власності в майбутній українській державі. Стаття не лишилася поза увагою керівництва збройного підпілля ОУН в Україні. Весною 1951 р. Василь Кук – «Леміш» у листі до Петра Федуна писав про деякі позитивні зміни в підготовці радіопередач «Голосу Америки», проте відзначав, що в них і далі відсутні матеріали про визвольну боротьбу в Україні, які могли б підняти революційно-політичну свідомість народу [326, с. 63].

Питанням наповнення українським контентом зарубіжних радіохвиль переймався А. Камінський, який у 1960–1980 рр. працював як дослідник у дослідно-видавничому об'єднанні «Пролог» у Нью-Йорку (США), у 1970–1973 рр. як секретар та у 1973–1980 рр. як заступник президента «Прологу». Як член редакцій часописів «Сучасність» й «Український самостійник» публіцист опублікував ряд статей в обох виданнях, зокрема з національно-визвольної тематики найновіших часів та «советології», дописував до щоденника «Свобода» в Нью-Джерсі (США). Особливою сторінкою його біографії є друга половина 80-х років минулого сторіччя, коли автор від 1983 по 1989 рр. був керівником (директором) і начредом Української служби «Радіо “Свобода”» в Мюнхені. Основу його радійної ідеолого-політичної концепції складала теза ненасильницької мирної революції й синтези революційних і еволюційних методів на кожночасному етапі боротьби. «Але поки не буде, крім національної еліти, національно й державно свідомих народних мас [авт. – автор наголошує на значущості смислу «народ»], – годі думати про успіх визвольного здвигу. А в ситуації щодо України слід додати ще й процес протверезіння з русифікаторського чаду» [295, с. 4], про що завжди і повсякчас наголошував він у своїх писаннях і радіопередачах. Саме за його головуванням у програмі «Свободи» з'явився новий блок, присвячений правам і сво-

бодам людини, що включав не лише дисидентські матеріали, а й висувалися певні проєкції громадянського суспільства як нового феномену для українців на материковій Україні; піднімалося питання свободи нації на рівнях соціального, свідомісного визволення. Наприклад, у 1980-х рр. «Історична програма» мала на меті збудження національної свідомості, піднесення політичної культури українців, при цьому не було закликів до революційної активності, міжнаціональної ворожнечі – тільки критичні зауваження щодо імперських позицій відносно української ідеї і захист національних інтересів. Програмовим гаслом «свободівців» було «Змагаймо, аби Україна була українською», яке поширювалося і на молодіжні, суспільно значущі програми [7].

У цьому ж контексті варто згадати *інтерв'ю М. Французенка з М. Шлемкевичем про «істоту й завдання журналу “Листи до Приятелів”»* (Запис в «Радіо “Свобода”» (Нью Йорк, 3 січня 1964 р.; час 9 хв.)), де актуалізуються такі проблеми, як *глибокий тиск на світоглядні позиції українського суспільства, необхідність зрушень щодо репрезентації України на міжнародній арені і, зокрема, про позицію журналу як «органу незалежної ревізійної думки», при цьому М. Шлемкевич зауважував, що це не критика марксистської ортодоксії, а у добу глибоких революційних переворотів це необхідність еволюції образу людини, її «будучини», суспільства відповідно до вимог часу. «При цьому всяка догматика – чи то комуністично-марксистська, чи то націоналістична, чи то демократична – вимагає постійної ревізії ... має позбавлятися інерції традицій і поліцейського терору» [415]. До того ж, ідеолог потужного журналу «чистої світоглядної публіцистики» зауважує в радіопрограмі на інтелектуальній платформі – авторському цеху, який складають С. Городинський, В. Кубійович, К. Панківський, О. Тарнавський та багато ін., у той час, коли *українсько-радянська авторська школа, незважаючи на свій величезний потенціал, несе «печатку наказовості, дух одноманітності і сірості, заскоружлого консерватизму»*. Так, звукозаписи матеріалів згаданого журналу несли смислову парадигму для українців за океаном, зокрема дві передовиці-есеї із журналу «Листи до Приятелів» (із 9 записаних) «Голоси з краю» та «Сповідь», зроблені М. Шлемкевичем у 1957–1958 рр. для радіо «Голос України» у Чикаго під керівництвом З. Голубця, розкривають значущість такого інформаційно-комунікаційного каналу, оскільки, за його словами, у «Листах» «засланці повертаються додому, мертві “воскресають”, виринаючи із забуття чи зі списків загиблих, говорять ті, хто боялися говорити навіть з далеких країн, куди запроторено українців» » [415]. *Журналіст застерігав еміграційну спільноту і українців з Краю писати обережно, не називаючи імен, аби не продемонструвати духовний «клімат», не наразити на небез-**

пеку прослуховування тощо. І концептуальним є вислів про те, що в умовах такої несвободи «на терезах вічності скарби, здобуті Краєм, важать набагато більше, ніж всі наші достатки».

СРСР реагувала на слухачів «ворожих радіоголосів» постійними переслідуваннями і репресіями. Наприклад, згадує І. Ципердюк, поетові, політв'язневі, членові Української Гельсінської групи С. Сапеляку під час арешту 1973 р. було інкриміновано серед інших звинувачень у так званій «антирадянській діяльності» прослуховування законних радіостанцій і «поширення наклепницьких вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад» [цит. за 380, с. 93].

Д. Леонт'єв стверджував, що «саме розвиток смислів протікає під регулюючим впливом процесу цілеутворення. Мета опосередковує рух смислу в діяльності, і від неї у вирішальній мірі залежить, як складеться доля смислу в діяльності» [220, с. 40]. Так, націєтворча українська проблематика соціокультурного спрямування радіогодин української еміграції третьої хвилі як смислоформувальний чинник етнокультурної компетентності української громади за океаном мала чітку мету створення єдиного інформаційно-комунікаційного простору, орієнтованого на ідею нації.

Результати дослідження, описані в підрозділі, висвітлено в авторських публікаціях [176; 187].

4.5. Осередки україніки як інформаційно-комунікаційний канал: тенденції післявоєнного розвитку соціетального капіталу

На сьогодні в розпорядженні суспільства є сукупність різноманітних компонентів інформаційної інфраструктури: наявні інформаційно-аналітичні, бібліотечні, архівні й інші центри зберігання та організації використання інформаційних ресурсів, наукові установи, структури, пов'язані з аналізом первинних масивів інформації типу «фабрика думки», дослідницькі фонди, соціологічні центри – усі структури, що займаються виробництвом суспільно значущої інформації, включаючи управлінську, економічну, політичну та для забезпечення всіх видів іншої суспільної діяльності, соціальні інформаційні комунікації, системи правотворчого регламентування інформаційної сфери. «Система соціальних інформаційних комунікацій у процесі суспільної інформатизації відіграє вирішальну роль у зв'язку зі зростаючою необхідністю: – стійких інформаційних обмінів між соціальними структурами, у тому числі територіально розділених значними відстанями, а пізніше – і в загальноцивілізаційному масштабі, що, власне, стало основою формування глобального інформаційного простору; – зростаючої суспільної важливості достовірної передачі інфо-

рмації без суттєвих витрат, негативного впливу технологічних шумів, що спотворюють інформацію; – потребою в задоволенні суспільних запитів, пов'язаних із постійним розширенням доступу до наявних обсягів інформації, пов'язаних з розвитком, ускладненням соціальної структури в процесі її постійного розвитку» [324, с. 6].

Тож формування світового освітнього простору розглядають сьогодні як засіб об'єднання наукового, культурного, технічного, духовного потенціалу всього людства для забезпечення його подальшого цивілізаційного поступу в різних сферах життєдіяльності, як свідчить Н. Ситник [333, с. 104], та для укріплення єдиного інформаційно-комунікаційного простору, складником якого є численні освітні, культурно-просвітницькі, наукові організації, установи, які в різній формі й в історичному розрізі, і на сучасному етапі відігравали завжди важливу роль у збереженні «комунікаційного діалогу» між діаспорою та «рідним краєм».

Одним із визначальних чинників збереження етнокультурної самобутності закордонних українців є шкільництво, діяльність наукових товариств, конференцій – система національної освіти та науки, що забезпечує національно-патріотичне виховання світового українства, його функціонування як етнокультурного феномена.

Отже, українські студії або українознавство в контексті рідномовної освіти, науки діаспори як система інтегративних знань про Україну і світове українство становлять значущий комунікаційний ресурс. Адже вони функціонували саме на засадах українознавства, зберігаючи рідну мову, традиції, вивчаючи українську історію і культуру, переборюючи неминучі в іншоетнічному середовищі асимілятивні процеси, плекаючи любов до України і всього українства.

І в цьому контексті надзвичайно концептуальну проблему – смисли «національна пам'ять», «національна еліта» актуалізує Д. Корбут у часописі «Вільна Україна», піднімаючи питання українських викладацьких сил як поширювачів «правильної інформації про Україну», інтелектуалістів свого народу в університетах США у повоєнний період. «Необ'єктивні науковці, виховані на ідеології валуєвих», на його думку, або в цілому не могли донести студентству знання про Україну, її минуле, мову, культуру, або пропагували байки про “южний край”, де все “обильем дишет” та про “малорусское наречіє”. «В той спосіб його думки, неприхильні до України, поширюються ланцюговою системою на суспільство... знаходять шлях до преси, фільмового мистецтва, радіо, телевізії... в підручниках так мало або так баламутно написано про Україну» [200, с. 16]. На сьогодні в умовах інформаційної війни ці рядки звучать як «набат» для інформаційного поля освітнього дискурсу.

Проте «українське питання» піднімалося і на рівні Шкіл українознавства. «Школи українознавства як приватні суботні чи недільні навчальні заклади, що існують на кошти благодійних організацій, об'єднань чи товариств, не могли розраховувати на активну державну підтримку країн, у яких вони розташовувалися, або етнічної батьківщини, тому створювалися і розвивалися завдяки наполегливій праці національно свідомої української громади, а також за ініціативи й активної підтримки церкви і духовенства» [392].

Перші такі школи були організовані на Американському континенті (у кінці XIX ст. в США, потім у Канаді, Аргентині, Австралії). З 1914 р. проблема українського шкільництва постає в багатьох країнах Європи, а після Другої світової війни створюється українознавча освітня мережа всюди, де були організовані українські громади.

Активне формування української спільноти у Великобританії розпочалося після Другої світової війни: 1946–1947 рр. – перебазований польський корпус генерала Андерса, у складі якого знаходилося приблизно 6 тис. українців; 1947 р. – прибулі з британського табору військовополонених колишні солдати та офіцери дивізії «Галичина» (понад 8 тис. осіб); 1947–1949 рр. – прибулі з таборів для біженців і переміщених осіб українці-остарбайтери (21–24 тис. осіб) [333, с. 96].

Тож, політичний характер еміграції та значний відсоток військових у середовищі української спільноти у Великобританії призвели до формування високоорганізованої, згуртованої і дисциплінованої громади, що діяла в суспільно-громадській, релігійній та політичній сферах. У той час українська громада налічувала 35 тис. осіб [126, с. 167]. Як стверджує голова Українського крайового патріархального об'єднання, дослідник української діаспори у Великобританії Р. Кравець, українська громада була дуже активною, а її члени робили щедрі пожертви на українські цілі. Громада як цілісність, а також місцеві осередки регулярно відзначали річниці подій української історії, організовували публічні демонстрації на захист українських політичних в'язнів, пропагували українську справу на сторінках місцевої преси, встановлювали зв'язки з провідними британськими діячами, здійснювали освітню й культурну діяльність [207, с. 55]. Рівень української національної свідомості серед поселенців з України був і залишається високим. Зокрема в доповіді, представленій у березні 1985 р. парламентові державним секретарем Великобританії з питань освіти й науки лордом Свонном, зазначалося, що для українців Великобританії характерний досить високий рівень національної ідентичності навіть у поколіннях, народжених в Англії. У згаданому документі зазначено: «Українська громада намагається зберегти свою національну першооснову, передаючи новим поколінням українську мову, знання про

Україну та її історію, українські релігійні та культурні традиції... Асиміляції запобігти неможливо, але схоже на те, що ця спільнота буде існувати в нашій країні як певна етнічна група у ближньому майбутньому» [373, с. 152].

У 1947 р. у Манчестері була створена першими поселенцями та військовими-українцями канадських збройних сил суспільно-громадська установа – Союз українців у Великій Британії (СУБ), а паралельно з нею були організовані обидві українські церкви – Українська католицька церква та Українська автокефальна православна церква, Організація українських жінок (ОУЖ), Український Пласт (КВОМ), Спілка української молоді (СУМ), Об'єднання бувших вояків українців (ОБВУ) [6, с. 13]. Ці організації функціонують і сьогодні. Нині СУБ є корпоративним членом Української всесвітньої координаційної ради, Світового конгресу українців, Світової конфедерації українських державницьких організацій, Європейського конгресу українців, Українського крайового патріархального об'єднання. Структурно СУБ складається із секцій: бібліотеки ім. Т. Шевченка і музею ім. Т. Шевченка, Комісії допомоги українському студентству, Організації українських жінок у Великій Британії та Спілки українських учителів і виховників. Отже, «СУБ представляє практично весь обшир українства у Сполученому Королівстві, і саме цій організації українська спільнота завдячує створенням на теренах Великобританії першої школи українознавства й розвитку українознавчої освіти загалом» [392]. Програма Союзу зобов'язує до плекання української культури, традицій, до інформування про життя українців у Великій Британії, у світі, до друку газет, книжок, обіжників, періодичних видань, до заснування та підтримання діяльності бібліотек, влаштування вистав, експозицій, курсів, конференцій, концертів, товариських зустрічей.

У 1948 р. у Великій Британії також почали діяти певні організації, створені в таборах для військовополонених в Італії чи для переміщених осіб у Німеччині, зокрема Українська студентська громада (заснована в Італії), Пласт і Спілка української молоді (відновлені в Німеччині). Дослідники зазначають, що із початком виникнення українських організацій у Великобританії постало питання українськомовного навчання і виховання дітей. «Щодо освітнього рівня українців післявоєнної хвилі варто зауважити, що серед них було відносно мало осіб із середньою або вищою освітою, оскільки британська влада, проводячи політику якнайшвидшої асиміляції усіх жителів країни в британське суспільство, не допускала високоосвічених поселенців, особливо з таборів переміщених осіб. Як засвідчують громадські соціологічні дослідження українських науковців на Заході, лише 5% українців, які перебували на теренах Великобританії у 50-х рр.

XX ст., мали середню освіту, а 1% – вищу» [126, с. 167]. Як зазначає С. Романюк, «рідко хто з новоприбулих емігрантів думав відразу про продовження освіти, більшість докладали зусиль для вивчення англійської мови, необхідної для працевлаштування та забезпечення життєвих потреб. Однак, з огляду на високу національну свідомість української еміграції, батьки прагнули, щоб їхні діти, пристосовуючись до життя в британському середовищі, не забували української мови, зберігали власну національну самобутність» [333, с. 96]. Тому і виникла необхідність створення українських освітніх установ, які б виконували саме такі завдання. Як стверджує Ю. Покальчук, школи українознавства «постали як необхідність українських батьків – свідомих свого походження, патріотично настроєних – дати своїм дітям максимально можливе в умовах Британії українське виховання, прищепити їм, окрім знання мови, і любов до України, культури й історії рідного краю» [305, с. 47]. Як зазначає С. Романюк, у Великобританії участь батьків в організації педагогічного процесу й донині є досить важливою і впливовою. Місцевий уряд докладає багато зусиль для втілення в життя національної британської програми «школа – сім'я», яка передбачає активне залучення батьків до управління школою з метою перетворення середніх закладів освіти на більш підпорядковані місцевій громадськості та вдосконалення досягнень учнів у навчанні за допомогою ефективного партнерства між школою та батьками. Отже, на її думку, цілком закономірно, що в організації українського шкільництва на теренах Великобританії від 50-х років і до сьогодні дієвою стала участь батьків і представників українських громадських організацій. А здобутки діяльності шкіл українознавства, за словами педагогів-засновників, – це «віддана праця управителів шкіл, учителів, дбайливих Батьківських Комітетів, добрих і свідомих батьків, які з посвятою і розумінням поставилися до справи виховання своїх дітей у Школах українознавства, де їхні діти в християнсько-національному дусі засвоювали знання про Україну» [6, с. 14]. З ініціативи СУБу в 1953 р. виникла перша школа українознавства. У протоколах батьківського комітету від грудня 1953 р. зазначено: «21 листопада 1953 р. відкрито суботню школу Молебнем... На отворенні була присутня 31 дитина з батьками. У дні 28 листопада відбулася перша лекція» [288]. А вже в наступному році в протоколах загальних зборів відділу СУБ у Бредфорді записано: «28 листопада було відкрито суботню школу... В школі було зареєстровано 73 дітей» [288]. Такий запис свідчив про популярність навчального закладу і про бажання батьків віддавати дітей на навчання до українознавчих шкіл. Згодом подібні школи було відкрито в інших українських осередках Великобританії – у Лондоні, Манчестері, Бері, Ноттінгемі, Единбурзі, Лестері, Глостері, Рочдейлі тощо.

С. Романюк виділяє й значні проблеми з початку створення перших шкіл: неузгодженість дій та суперечності між батьківським комітетом й керівництвом СУБу, вчителями-організаторами; небажання дітей додатково навчатися у вихідні дні і вивчати мову, якою не спілкуються інші їхні ровесники; непоінформованість батьків про існування такого українського навчального закладу; відсутність належних приміщень і навчально-методичної літератури; віддаленість школи від місця проживання дітей; відсутність державної підтримки як з боку України, так і Великобританії. Для координації освітньої роботи, з'ясування і хоча б часткового подолання освітніх проблем при Центрі СУБ у 1955 р. було організовано Спілку українських учителів і виховників (СУУВ), яка активно функціонує і нині. Вона координує роботу українських навчальних закладів, подекуди заручаючись урядовою підтримкою. При спілці діє інспекторат шкіл, відбуваються методологічні, показові лекції для вчителів, ведеться щомісячна вчительська сторінка «Логос» у тижневику «Українська думка», окрім того, СУУВ є членом освітньої ради при СКВУ [333, с. 98].

Слід зазначити, що з перших років існування українського шкільництва нагальною залишалася потреба в кваліфікованих вчительських кадрах, які б добре володіли українською мовою та матеріалом з українознавчих дисциплін; та серед емігрантів виявилось чимало свідомих українців, які поряд з основною діяльністю на британських підприємствах та установах добровільно працювали у громадських організаціях учителями, членами управ організацій, керівниками мистецьких гуртків тощо. Лише частина вчителів мала відповідну кваліфікацію, більшість підвищувала її поза педагогічними школами (курси, конференції, самоосвіта). *Інформаційно-комунікаційний ресурс функціонування українознавчого шкільництва окреслено в таких спогадах тодішніх викладачів:* «Коли говорити про фахове ведення нашої школи, то треба признати, що як керівництво, так і вчительський персонал віддавали себе на службу в школі, знаючи свою повинність перед Богом і батьківщиною, щоб виховувати українську молодь у релігійно-національному дусі, подаючи їй предмети: релігії, української мови й літератури, рідної історії і географії. В загальному вони запізнавали молодь з Україною, а тим самим зближували її з рідним народом і з усім, що для нас дороге та рідне: мова, пісня, танок і рідні звичаї. Щоб, закінчивши школу кінцевими іспитами, вихованці школи були національно-свідомими українськими патріотами» [6, с. 13].

Управитель Школи українознавства ім. Св. Марії у Лондоні М. Шинкарук так само підкреслює націопатріотичні пріоритети такого сектору інформаційно-комунікаційного простору діаспори: «Належить пам'ятати, що індивідуальність витворюється лише тоді, коли

учень бере участь в активному житті школи, починаючи від своїх сценічних виступів у шкільних святах і концертах, бо основне завдання нашої програми, це передача бодай мінімального знання про тисячолітнє культурне надбання українського народу і його національно-державницьку традицію» [6, с. 7]. У розвитку шкіл українознавства В. Маркус виділяє три головних періоди: 1) 1953 – початок 1960-х рр. – «експериментальний» (діяло 20 шкіл, у яких навчалося 320 учнів, і 7 дитсадків, де перебувало 200 дітей); 2) 1964–1968 рр. – період найвищого розвитку, коли школи поповнили нові покоління, діти українців, народжені у Великобританії. Зважаючи на чисельність українознавчих шкіл, уряд Великобританії ввів екзамен з української мови O-level (середній рівень освіти), який учні склали в 16-річному віці, і який мав важливе значення під час вступу до університету (існувало 44–46 шкіл з 2 830 учнями та 10–15 дитсадків зі 150 дітьми. У них працювало понад 200 учителів та 25 вихованців); 3) 1970–1987 рр. – період спаду (залишилося 14 шкіл, в яких навчалося 350 дітей) [241, с. 3871]. Отже, *українські студії у Великій Британії як вагомий компонент інформаційної інфраструктури впродовж своєї понад півстолітньої історії виконували і продовжують виконувати надзвичайно важливу освітньо-виховну місію, покликану об'єднати українців у країні поселення, зберегти в іншоетнічному середовищі національну ідентичність, протистояти асимілятивним процесам, дати українознавчу освіту.*

Загалом із розселенням української еміграції з Німеччини й Австрії по той бік океану пожвавилось організоване життя української діаспори в Америці й у Західній Європі. У 1948 р. постав Координаційний осередок українських громадських організацій в Європі; паралельно діяла Пан-американська українська конференція, що об'єднувала громади централі Північної і Південної Америки. Після довшої підготовки, у листопаді 1967 р. на з'їзді в Нью-Йорку створено Світовий конгрес вільних українців (СКВУ), який об'єднував усі крайові та міжкrajові українські централі. Хоч Секретаріат СКВУ був лише координуючою установою і бракувало йому як фінансової бази, так і виконавчого апарату, проте його моральний авторитет як представника української діаспори був незаперечний, – він був визнаний колами руху опору в Україні. До того ж постало багато інших організацій: молодіжних, жіночих, кооперативних, освітніх тощо. Вони оформили свої «централі» у масштабі усієї української діаспори, що й сприяло координації дій та спрямуванню громадського життя усіх українців поза комуністичною сферою впливу. Проте політичні умови не сприяли налагодженню співпраці з організованим життям українських меншостей у Східній Європі [303, с. 148].

Наукові установи гуртували українських науковців: НТШ, УВАН, УВУ, УКУ, Гарвардський і Канадський інститути українських студій. Бракувало українській діаспорі лише відповідних педагогічних центрів, видавництв, спільної пресової трибуни й пресового бюро. Найсильнішою ланкою в українській діаспорі була Церква і організоване релігійне життя.

У Канаді після Другої світової війни наукове життя оформлюється з прибуттям науковців, які були організовані в Україні в наукові товариства та продовжили свою роботу за океаном. У Вінніпезі в 1949 р. українські науковці Л. Білецький, Д. Дорошенко, Я. Рудницький організовують *Українську вільну академію наук (УВАН)*, першим президентом якої став визначний історик Д. Дорошенко. Після нього був проф. Л. Білецький, а потім довголітнім президентом був проф. Я. Рудницький, з 1955 р. до 1969 р. За час його президентства інформаційно-комунікаційна діяльність такої потужної наукової установи значно збільшила свої ресурси, пожвавилася видавнича праця.

Інформаційно-комунікаційний потенціал культурно-просвітницької роботи Канадсько-української вільної академії наук відзначається широким охопленням сегментів інформаційно-комунікаційного простору: поділялася на інститути й комісії, мала бібліотеку й архів, видавала серії «*Slavistica*», «*Onomastica*», «*Ukrainica Canadiana*» (остання бібліографічного характеру), «*Українські вчені*» (1949–1961 рр.) [119, с. 116]. Крім того, коштом Академії був виданий «*Кобзар*» Тараса Шевченка у чотирьох томах (1952–1954 рр.), «*Матеріали до українсько-канадської фольклористики і діалектології*» (1956–1963 рр.), «*Історію українців Канади*» М. Марунчака (1968 р.), «*History of the Ukrainian Literature in Canada*» Микити Мандрики (1968 р.), «*Ювілейний збірник*» (1976 р.) та багато інших праць [252, с. 386].

Як зазначає Т. Плазова, члени Української вільної академії наук, які переїхали до США, 15 квітня 1950 р. на організаційних зборах дійсних членів та наукових співробітників у Нью-Йорку обрали тимчасове керівництво і заснували Фундацію УВАН, яка мала матеріально підтримувати діяльність академії. Першим президентом УВАН у США став М. Ветухов [303, с. 150–151].

Як науковий центр академія з 1951 р. починає активно займатися видавничою справою. Серед перших періодичних видань був український науковий журнал англійською мовою «*Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the USA*». На сьогодні вийшло більш як 20 томів журналу, завданням якого було публікувати наукові та дослідницькі праці українських науковців для ознайомлення з ними англомовного читача. Тут містяться публікації, присвячені питанням історії, археології, літературознавства, етнографії, фольклору, біології,

філософії, релігії. Також у цьому журналі можна ознайомитись із творчістю Д. Дорошенка, М. Грушевського, М. Драгоманова, Н. Полонської-Василенко. У спогадах колишній президент Академії професор Ю. Тевельов відзначав, що «...завданням Академії є стимулювати інтерес до української тематики серед науковців Америки та Європи, допомагати їм у їхніх розвідках» [310, с. 29].

Українська вільна академія наук, як й інші наукові та громадські організації за межами України, ставить собі за мету нести українську наукову думку, ознайомлювати із дослідницькою діяльністю на теренах України та за її межами. Діячі Академії активно долучаються до громадських заходів, таких як відкриття у 1964 р. у столиці США м. Вашингтоні пам'ятника Т. Шевченку [157, с. 246]. Також науковці сприяли відкриттю в багатьох університетах США кафедр української мови та українознавства: Пенсильванському, Колумбійському, Каліфорнійському, Іллінойському (Урбана-Шампейн). Ще одним здобутком української громади Сполучених Штатів Америки є Український інститут Америки, фундатором якого був галичанин В. Джус [408, с. 118]. У 1948 р. під впливом громадської думки саме він вклав свої кошти для придбання будинку для товариства з метою ознайомлення широкого загалу із українським живописом, культурою, музикою та літературою. *Дієвим механізмом конструювання національної ідентичності став такий сегмент комунікаційного поля еміграційної громади, як Літня школа українознавства Гарвардського університету.* Провідні учені з США, Канади, починаючи з 70-х рр. ХХ ст., викладають у цьому навчальному закладі українську мову, історію, літературу, етнографію, культурологію. Традиції українознавства у Гарвардському університеті були започатковані у 1957 р., коли «Союз українських студентських товариств Америки» запропонував заснувати кафедру українознавства [408, с. 49]. Це і поклало початок українознавчих студій у Гарвардському університеті, які поставили собі за головну мету збереження та розвиток української мови та створення Фонду кафедр українознавства. У січні 1973 р. почали діяти кафедри української літератури та мови. Згодом, у червні цього самого ж року *був заснований Український науковий інститут Гарвардського університету, що включає різні аспекти, зокрема: видавництво науково-просвітницької літератури, художніх творів, проведення семінарів, організація навчального процесу Літньої школи, створення бібліотечного фонду.*

Тож, інформаційний ресурс інформаційно-комунікаційного простору еміграційної громади має визначати націоідентифікаційну інформаційну політику, метою якої є досягнення якісно нового рівня інформаційного забезпечення суспільства у процесі його розвитку.

Так, за свідченням М. Боровика, саме таким осередком етногенетичної пам'яті стає у післявоєнні роки на сході Канади Канадське наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ), основоположником та довіголітнім президентом якого з 1948 р. був проф. Є. Вертипорох. НТШ розвивало свою діяльність також через «Осередки праці», що функціонували у Ванкувері, Едмонтоні, Оттаві й Монреалі [41, с. 241].

Як складник інформаційної бази української діаспори в Канаді Українські відділи Королівського канадського легіону під керівництвом С. Павлюка організували в 1957 р. «Українську канадську дослідну фундацію» у Торонто, яка видала ряд цінних видань з історії українців Канади, серед яких «Ранні українські поселенці в Канаді, 1895–1990 р.» англійською мовою В. Кисілевського та інші.

Для захисту української культури і науки від фальшування в Радянському Союзі в Торонто виникає ще одна наукова організація: *Асоціація діячів української культури (АДУК)* з кількома відділами, що з 1970 р. очолив відомий мистецтвознавець Б. Стебельський. В Едмонтоні у 1976 р. було створено «Канадський інститут українських студій в Едмонтоні». Його першим директором став науковець, проф. канадської історії в Альбертському університеті д-р Манолій Лупул з 1976–1986 рр., з 1986 р. – д-р Б. Кравченко, проф. політичних наук, який видав ряд наукових праць про «підсоветську дійсність» в Україні. Інститут переклав «Енциклопедію українознавства» англійською мовою, видав ряд наукових праць.

Перспективи розвитку інформаційної основи українців в умовах еміграції окреслив український науковець світової слави Я. Рудницький (з 1970 р. – член Українського екзильного уряду, з 1980 р. – його голова; з 1978 р. – голова «Української могилянсько-мазепинської академії наук»), у якого вже в 1974 р. бібліографічних позицій було понад 2 102.

Як зауважує М. Боровик, наукові товариства в Канаді були створені для збереження української культури на тлі тотальної русифікації в Україні української мови, науки, мистецтва, культури, церкви і т. п. [41, с. 242]. *Процеси інформатизації активізувалися й за рахунок проведення річних конференцій, принагідних виступів (з важливої події, напр. 1000-ліття Хрещення Руси-України та ін.), виголошення наукових доповідей, дискусій, семінарів, лекцій та їх публікацій, видання книжок, збірників із україністики, виправлення публікацій-фальсифікатів в Радянській Україні.*

Українська громада і в умовах еміграції чітко позиціонувала *націєтворчий інформаційний простір як сферу інформаційних обмінів національного значення, що включає в себе розгалужену систему стру-*

структур, яка забезпечує виробництво нової інформації, зберігання наявної.

Так, наприклад, у 1964 р. Комітет українців Канади до святкування 150-тої річниці з дня народження Т. Шевченка заснував «Шевченківську фундацію» з передбаченим фондом 1 000 000 дол. США, що українці зобов'язалися скласти до святкування 100-ліття Канади (1967 р.), із цих відсотків Фундація виплачувала певну суму грошей на розвиток української культури в Канаді. З цієї нагоди вийшло дві книжки: «Поетична творчість Т. Шевченка» і «Українські поети», що були перекладені англійською С. Андрусишином та видані Торонтським університетом. *Фундація як потужний актуалізатор інформаційного виробництва, широкого використання глобальних інформаційних масивів підтримував розвиток таких ресурсів: пресу, науку, видавництво, мистецтво та інше.* Ось слово директора Центру українських студій (ЦУС) в Австралії д-ра І. Гордієва: «З огляду на те, що засоби інформації й академічний світ на заході звертають так мало уваги на українські справи, тобто інформація про Україну або зовсім відсутня, або часто неправдива, ми повинні продовжувати наші старання поправити цю несправедливість. Один з найефективніших способів – це робити дослідження та видання про українську справу» («Визвольний Шлях», к. 7, липень, 1990.)» [41, с. 243].

До речі, згаданий вище К Андрусишин у 1950 р. став першим головою новоствореного славістичного Департаменту у Саскачеванському університеті, запровадив Славістичну філологію і крім україністики увів «польоністику і русистику» в Департаменті, а опісля «Советологію», де число слухачів в 1967 р. дійшло до 400 («Вільне Слово», ч. 30–31, 1967), домігся, що Міністерство освіти Саскачевану впровадило українську мову в Публічні школи як акредитований предмет. Так, у Саскачеванському університеті в академічному році 1966–1967 було 325 студентів на «Славистиці», а 180 обрали тільки україністику [41, с. 244].

Організація пріоритету наукового знання в умовах реалізації національного пріоритету – інноваційного розвитку суспільства – було значущим напрямом виробництва нової інформації в післявоєнні роки для канадських українців. У зв'язку із цим особливої ваги набуває організація наукової діяльності з урахуванням необхідного науково-інформаційного супроводу реалізації проектів національної організації, інтеграція в структуру міжнародної наукової діяльності, забезпечення в ній українського «сектору», відродження на цих засадах позицій української науки на міжнародній арені.

У цьому контексті слід згадати, що між науковими товариствами та кафедрами українознавства при канадських університетах дія-

ли дослідні інститути, напр. «Інститут дослідів Волині у Вінніпезі», ініціатором та основоположником якого був д-р М. Бойко, що видав понад 20 томів наукових праць з історії України, етнології, географії, літератури, мови тощо. Інститут фінансово підтримало товариство «Волинь».

У Торонто при Головній управі ЛВУ з ініціативи Р. Малащука було засновано дослідний інститут «Студіом», що мав завдання збирати і вивчати матеріали про визвольну боротьбу українського народу, а зібране публікувати. Пізніше тут теж створено «Українсько-канадський дослідно-документальний центр» при Інституті св. Володира, а в 1977 р. – науковий «Інститут Симона Петлюри», «який в 1980 р. було заінкорпоровано як не приходову наукову організацію. Головою Інституту є д-р Олег Підгайний. Інститут був зорганізований з нагоди 100-тих роковин народження головного отамана Симона Петлюри. Членство обмежене до 49 членів» [41, с. 244].

Тож, координація видання наукових книжок, журналів, інформативних листків українською та англійською, архівні та бібліотечні бази, конференції та публікації доповідей, створення фондів тощо – інструмент наукових товариств та шкільництва збереження та створення відповідних інформаційних ресурсів єдиного інформаційно-комунікаційного поля еміграційної громади українців, зокрема Канади, США та Великобританії.

Інформаційна діяльність історико-просвітницьких, культурно-громадських, суспільно-політичних та інших товариств, об'єднань української еміграційної громади післявоєнного періоду була спрямована на становлення єдиного національного інформаційно-комунікаційного простору, побудову розвинутого громадянського суспільства, репрезентацію української нації в культурному світі, оскільки підтримка української культури, освіти інформаційними каналами діаспори – це значущий чинник конструювання національної ідентичності, стратегія використання громадсько-політичного, мистецько-літературного, спортивного тощо руху як засобу національної пропаганди та консолідації спільноти. Тож роль громадських організацій, історико-просвітницьких товариств має розглядатися як інформаційно-акумуляційний сегмент соціокомунікаційного простору в контексті формування єдиної української інформаційно-комунікаційної мережі.

Засадничим елементом продукування національної ідентичності діаспори в повоєнний період була видавнича діяльність, результатом якої була і періодика, і літературний рух. «Після приїзду найновішої еміграції (1947) до Канади, українська література змінилася, стала вільною від державної контролю, чи цензури. Проявляються всі літера-

турні жанри... Вплив свободи та думки слова виявляє себе в українській літературі» [41, с. 160]. Серед визначних імен, які усвідомлювали важливість преси, літератури як елементів комплексної національної роботи, їх взаємопов'язаність з іншими чинниками національного усвідомлення, які прибули до Канади після Другої світової війни, слід згадати такі: В. Білинський (письменник, засновник літературного місячника «Звено» в Австрії; псевдонім: В. Кримський), Л. Білецький (літературознавець), П. Волиняк (журналіст, письменник, редактор, видавець – відновив видавництво «Нові дні», під цією ж назвою видавав журнал-місячник – літературну трибуну, «літературний інтепретатор канадських українських буднів» [41, с. 165]), О. Гай-Головко (поет, письменник, літературознавець), О. Гец (Мак) (письменниця, 1958 р. – номінантка Нобелівської премії в галузі літератури), О. Мох (публіцист, журналіст, поет, засновник видавництва «Добра книжка»), Б. Гошовський (письменник, редактор, засновник видавництва «Нашим дітям» (1945), «Євшан-зілля» з бібліотекою юного читача (1950), псевдоніми: Богдан Данилович, Дідусь Данилович, Б. Гармаш, М. Сухий), С. Ковальський (письменник; псевдонім: Левко Ромен), А. Курдидик (редактор – редагував календарі й альманахи, журналіст, письменник, поет), В. Левицький (письменник, журналіст – автор репортажних нарисів, редактор – редагував «Вільне слово», «Новий шлях»; псевдоніми: Софронів Василь, Софронів-Левицький), Г. Мандрика (журналістка, учасник організованого українського жіноцтва), Ф. Одрач (письменник, журналіст), Б. Олександрів (поет, письменник, друкувався в українськомовній пресі; псевдонім: Свирид Ломачка), М. Подворняк (проповідник, редактор «Християнського вісника», перекладач, основоположник видавництва «Дорога правди»), М. Приходько (письменник, публіцист – автор памфлетів та есеїв в англійських й українських періодиках), Нестор Ріпецький (поет, письменник, журналіст; псевдонім: Всеволод Листвич), Улас Самчук (активний у громадському й культурному житті письменник-прозаїк), В. Скорупський (поет, редактор газети «Новий шлях»), Яр Славутич (поет, мовознавець, літератор), Ю. Тарнович (письменник, журналіст, публіцист, дослідник Лемківщини; псевдонім: Бескид, Юрій Зельман, Осип Зубрид), Богдан Боніфатій Федчук (письменник журналіст дитячих відділів «Українського голосу», «Канадійського фермера»). Літературна, публіцистична спадщина післявоєнних українських емігрантів, за словами М. Боровика, надзвичайно різноманітна – патріотична героїка, ностальгійна лірика, політична сатира, мемуаристика, остання розвинулася саме після Другої світової війни «у формі “регіональних збірників” особливо із Західної України, а опісля з таборів скитальців у Європі. Деякі мають меншу літературну вартість а більше буйної

фантазії автора, а деякі базовані на фактах та даних із місцевого побуту. Усі вони мають вартість для збирача матеріалів до історії і як спомини лишаються в пам'яті пережитих» [41, с. 168]. Літературознавців і письменників усієї діаспори об'єднувало «Слово» – Об'єднання українських письменників на еміграції, засноване в червні 1954 р. у Нью-Йорку як продовжувач творчо-організаційних та ідейних настанов свого європейського попередника – МУРу. Біля витоків цього руху стояли такі митці: І. Багрянний, В. Барка, Б. Бойчук, С. Гординський, Г. Журба, Г. Костюк, Н. Ливицька-Холодна, Є. Маланюк, Т. Осьмачка, У. Самчук та ін. «Слово» організувало загальні з'їзди, мало свій однойменний пресовий орган, збірник літератури, мистецтва і критики під цією ж назвою. А у 1956 р. в Торонто розпочав роботу літературно-мистецький клуб «Козуб» з консолідуючою метою об'єднання літераторів, аматорів українського мистецтва та сцени.

До того ж, повоєнна генерація українських митців у діаспорі організовувалася в товариства, зокрема в 1956 р. – «Українська спілка образотворчих мистців» (УСОМ) у Торонто, 1957 р. – УСОМ у Едмонтоні. Спілка організувала мистецькі виставки, відкривала мистецькі галереї (наприклад, «Ми і світ», 1958, Торонто). Пізніше в Торонто виникла Канадсько-українська мистецька фундація, де відбуваються виставки та доповіді на мистецькі теми.

Рефлексії в медійному просторі з приводу втрати етногенетичної пам'яті, нівеляції національного обличчя здійснюються в проекції «інформаційно-комунікаційний простір – національна самоідентифікація», де наголошується на охоронній місії публіцистичного наративу, аналізується націоідентифікаційна роль соціокомунікаційного простору діаспори, його комунікаційна ефективність як на рівні діахронії, так і на рівні синхронії, увиразнюється зокрема національно-патріотичний дискурс.

Мобілізаційно-апеляційний ресурс еміграційної публіцистики зосереджений на національно-соціальній, національно-культурній та ідеологічній консолідації української громади за кордоном.

Так, для репрезентації інформаційної діяльності громади канадських українців після 1945 р., об'єднаних *Українською стрілецькою громадою (УСГ)*, надзвичайно значущою видається публіцистична розвідка М. Байрака «Українська стрілецька громада в Едмонтоні. 1928–1978», написана з нагоди відзнаки 50-річчя її плідної праці.

Як субстрат, на основі якого складалося уявлення про національну еміграційну громаду українців, розглядався феномен засновників УСГ, якими були вояки українських армій, що боролися проти «займанців України, в першій мірі проти червоної Москви» від 1917 р. до 1921 р.; вони сприяли заснуванню Українського національ-

ного об'єднання (УНО) в Канаді, членами якого стали українці різних віровизнань, політичних переконань, професійного, соціального й економічного станів, «тут народжені і натуралізовані канадці українського роду». Цей сегмент націоналістичного руху скасував конфесійний критерій для своїх членів, що довгі роки «ослаблював національний організм», на перше місце поставив допомогу українському народові в його визвольній боротьбі, вводив ініціативи святкування значущих символічних дат для українців із супровідною інформаційно-популяризаторською інфраструктурою, що реконструювали національні коди самоототожнення. Разом з УНО УСГ вела завзяту боротьбу з комунізмом та іншими антиканадськими протихристиянськими течіями в Канаді; організовували аматорські мистецькі гуртки, вечірні й суботні школи для вивчення української мови, історії та культури; для економічної допомоги відкрили Українську кредитову спілку; *завдяки УСГ в Едмонтоні почав видаватися «Новий шлях»* – один із кращих часописів у Канаді. У воєнні часи УСГ, УНО та інші українсько-канадські організації створили *Комітет українців Канади*, який став представником півмільйона канадських українців і координатором їх участі у війні з нацистами, тому після Другої світової війни значна частина нової української еміграції поповнила ряди цієї Громади.

Так, 10 квітня 1948 р. в «Новому Шляху» (ч. 29) з'явилася «Стрілецька сторінка», де була розміщена відозва Гуртка УСГ в Едмонтоні до членів, які з невідомих причин відступили від організації УСГ, також до всіх вояків-українців, що служили при війську в альянтських арміях та до тих, що боролися з окупантами України, щоб вступали в ряди УСГ [1, с. 91]. «Новий Шлях» з 10 липня 1948р. повідомив про те, що в Едмонтоні відбувся перший з'їзд і «здвиг» УНО, УСГ, ОУК і МУН Західної Канади, які репрезентували понад 50 організованих гнізд [28, с. 91].

Не хетували члени Громади й літературою як соціокомунікаційним каналом моделювання національної ідентифікації, зокрема Осип Крамар, засновник Гуртка УСГ і УНО в Едмонтоні, був автором стрілецьких оповідань, які вийшли друком в 1947 р.: «Я вернуся», «Листопадові легенди», «Галя», «Забута могила» тощо [28, с. 93].

Пресовим каналом легітимізації українських героїв, а отже української нації, стала заява ГУ УСГ в «Новому Шляху» від 13 січня 1951 р., в якій було повідомлено, що Союз українських воєнних інвалідів в Європі наділив Українську стрілецьку громаду в Канаді «Грамотою Спмагаючого Члена СУВІ» за її ініціативу в наданні допомоги українським воєнним інвалідам.

Розуміння святкового, мистецького нарративу як філософсько-світоглядної основи у становленні еміграційних національних спіль-

нот було висловлено на сходинах Гуртка 21 січня 1951 р. І. Борухом у звіті як побажання з'їзду, *щоб гуртки УСГ були ініціаторами всіх національних свят*, як Листопадове, Січневе та інші. Тож, 28 січня 1951 р. відбулися звичайні загальні річні збори Гуртка в будинку УНО із виголошенням прилюдного реферату для вшанування 60-ліття полк. Андрія Мельника [28, с. 95]. Пресовим референтом було обрано Д. Ониськова. План праці на 1951 р., складений д-ром М. Суховерським, містив такі «імпрези»: свято Першого листопада, академія на честь отамана Петлюри, полк. Коновальця, полк. Сціборського і сот. Сеника-Грибівського, також свято Базару і свято Зброї, винесена постановою видавати щотижневу стінну газету під назвою «Стрілецьким Шляхом» (за редакцією М. Литавського). Так, квітневі сходини Гуртка вирішили «запренумерувати» «Українське Слово» із Парижа та «Самостійну Україну» із ЗСА та закупити один пай у видавництві «Самостійної України» [28, с. 96].

Доречно буде згадати, що публічний «святочний реферат» на роковинах А. Мельника виголосив у 1965 р. учасник визвольних змагань сот. Г. Турко, з'ясувавши військові й політичні обставини на порозі Першого листопада, із такою публіцистичною риторикою: «Перший листопад 1918р. – це чин ідеалістів, чин тих, які потрапили під нестися вище власного “я”, які полюбили ідею більше, як свою власну вигоду чи амбіції і віддалися їй на службу. Перший листопад 1918р. визначає правду, що лише ідеалізм є творчий для українського народу, що без нього не то не відбудуємо держави, але й не збережемо себе українцями. У Галичині напередодні вирішних років першої світової війни діяли різні політичні партії, проте всі вони об'єднались, щоб одним фронтом іти до всенародньої мети» [28, с. 149].

До того ж привселюдне виголошення так званих критичних рефератів (портретних, тематичних) на сходинах Гуртка стало також складовою на шляху до створення цілісної інформаційно-комунікаційної української еміграційної території.

На тому ж з'їзді було стверджено, що поява організації типу УСГ започаткувала в Канаді модерне українське відродження націоналістичного типу, була тим чинником, який включив українців Канади у визвольний фронт України: «Коли будемо всі об'єднані, з нами будуть більше рахуватися в позаукраїнському світі» [28, с. 98]. На цих сходинах виголосив реферат В. Скорупський на тему «Роля нашої еміграції».

Коментована фотокореспонденція також втілювала функції механізму реалізації культурно-просвітницького проекту. Так, наприклад, у «Новому Шляху» від 3 грудня 1948 р. було розміщено фото членів із нагоди 20-літнього ювілею філії УНО в Едмонтоні, Гурт-

ка УСГ і фото піонерів УНО та УСГ, доданий був такий коментар: «Бути 20 років в одній організації і виконувати свої членські обов'язки та щиро й жертвенно працювати – значить бути не лише добрим українським патріотом, але zarazом характерним і витривалим, значить бути людиною сильної волі. Саме ці прикмети мають всі піонери УСГ, УНО і ОУК» [28, с. 98].

На сходинах членів 7 лютого 1954 р. М. Суховерський виголосив доповідь, в якій чітко окреслив мету і значущість Гуртка, дискусій на різні теми (до того ж написав історію Гуртка до альманаху за минулих 25 років): «Щоб кожний член міг виступити публічно з промовою чи взятися до дискусії, він мусить до того вправлятися довший час. Дальше заявив, що до кожної справи мусимо братися з практичного боку і на підставі нашого попереднього досвіду обминати помилки, а це принесе користь суспільству. Мусимо звернути увагу на зовнішню і внутрішню політику даної зорганізованої групи, громади, держави чи організації. Важним чинником буде те, чи зуміємо як слід підпорядкуватися даній справі, щоб вона закінчилася успіхом. Кожний, як член організації, мусить здати собі справу із своєї активності, сповнення хоч би найменшого свого обов'язку супроти неї аж до ідеологічного включно» [28, с. 102].

31 серпня 1955 р. відбулися сходини Гуртка з нагоди свята Зброї в залі УНО, де І. Піскляк виголосив реферат, в якому підкреслив, яке велике значення й вплив мав той «великий чин» наших попередників на подальші покоління й політичні події. Активізуючи «національну пам'ять», М. Суховерський пригадав, що в цей пам'ятний день відбувається збір українських націоналістів; а члени УСГ живуть традиціями українського націоналістичного руху, тому цій події присвятили свої «святочні сходини» [28, с. 106].

Продуктування національної ідентичності відбувалося за умови взаємодії всіх формантів інформаційно-комунікаційних стратегій, зокрема системи бібліотек, що є акумуляційними центрами культурної спадщини, включені до сегменту інформаційно-комунікаційного простору, освітньої політики тощо у процесі формування національної спільноти. Рішення про упорядкування бібліотеки УСГ під керівництвом І. Піскляка було прийняте на засіданні управи Гуртка 29 січня 1956 р.

Якщо говорити про міжвоєнний період, то формування національно-патріотичного дискурсу характеризувалося тим, що увесь комплекс гострих політичних суперечностей був перенесений ними на еміграційний ґрунт, що обумовило постійну конфронтацію всередині діаспорного загалу. На чужині політичні осередки продовжували відстоювати свої претензії на провідне місце в боротьбі за «українську справу». Свідченням цього є публікації на сторінках часописів. Кожна

з конфліктуючих сторін добре усвідомлювала важливість і ефективність друкованих органів як засобу ідеологічної пропаганди, залучення нових прихильників та боротьби зі своїми опонентами, ведучи активну діяльність у сфері видання періодики. Авторами публіцистичних матеріалів політичного спрямування як періодичних, так і серіальних видань були часто письменники, громадсько-політичні діячі України, що надсилали свої матеріали до українсько-канадських часописів або творили на теренах Канади, або їх матеріали передруковували редакційні колеги пресових органів. Політична спрямованість публіцистики часто ставала мотивом до зміни прізвищ на псевдоніми, криптоніми тощо. Тож, медіаконтент українсько-канадської спільноти першої половини ХХ ст. (до 1945 р.) переважно більшістю характеризувався деперсоналізацією: на сторінках антагоністичної преси (наприклад, «Робочі Вісти» та «Український Голос») конструювався конфлікт між ідеями, програмними орієнтирами, в основному – націоналістичним та соціалістичним (прогресивним), а більшість публіцистичного наративу була анонімною або зашифрованою, розкодування авторства якого, звичайно, збагатило національну матрицю імен в ієрархії національних індикаторів спільного інформаційно-комунікаційного поля еміграційної громади українців (наприклад, З. Б. = Зигмунт Бичинський; Кремар Р. = Солодуха Михайло; Сріблянський М. = Шаповал Микита; Кирилів О. = Максимчук А.; Терненко = Павло Крат) [243, с. 16–17].

Водночас, завдяки активній співучасті видатних діячів того часу (В. Липинський, С. Петлюра, М. Сціборський, М. Шаповал) за своїм змістом українська політична преса перебувала на досить високому рівні [194, с. 16–17]. «Часопись це зброя – до наступу і оборони», – наголошував відомий українсько-канадський публіцист С. Семчук у публікації «Значіння преси» [336].

Та післявоєнна еміграційна спільнота українців у контексті зміцнення українського самоусвідомлення розуміла значущість ретрансляції національно маркованих символів моделі тожсамості – особистостей, які репрезентують «ціннісно-ейдологічну національну матрицю» [104, с. 177]. Тож на сходинах у березні 1956 р. секретар Гуртка О. Віндик *акцентував історичні дати як «носії історичної пам'яті»: 15 роковини героїв, що загинули в боротьбі за Карпатську Україну, 27 річниця смерті О. Басарабової, 14 річниця смерті О. Теліги, смерті 500 героїнь, які загинули під танками НКВД у концентраційних таборах у Колимі, смерть генерала-хорунжого артилерії армії УНР Бориса Палія-Неїла, що помер 5 лютого 1956 р. Відтак О. Віндик виголосив реферат на тему: «Організація і ми» [28, с. 108].*

Важливу інформаційно-інтегруючу функцію відігравали конференції як передумова розширення зацікавленого кола учасників. У травні 1956 р. відбулася надзвичайна крайова конференція УНО, УСГ, ОУК і МУНО, у результаті нарад якої всі чотири організації були наділені рівнозначним статутом, а для координації їхньої діяльності було встановлено спільну президію із сімох вибраних осіб на чолі з президентом; до якої входили автоматично голови крайових виконавчих організацій. Офіційна назва – президія Українського національного об'єднання Канади. До президії з Едмонтону увійшов д-р М. Суховерський [28, с. 109].

Спільний інформаційно-комунікаційний обшир моделювався і за допомогою медіаефективних зустрічей, скерованих на формування української самотипізації адресата. Наприклад, 1958 р. М. Капустянський провів інтерв'ю з представником англomовного щоденника «Едмонтон Джорнал» і відвідав представників українських церков, організацій, визначних осіб, редакцію «Українських вістей» [28, с. 120].

У 1959 р. гість з Європи в Канаді Д. Андрієвський, член ПУН і голова Спілки українських журналістів у Німеччині, відвідуючи осередки, заселені українцями, приїжджав до Едмонтону з доповідями на теми: «Україна і сучасна міжнародна політика», «Україна на грані двох цивілізацій» [28, с. 124]. У відповідь на цей «інформаційний посил» І. Піскляк виголосив інформаційно потужний реферат на тему: «Бій під Крутами», в якому широко висвітлив його історію, жертву 300 молодих юнаків, що склали свої голови в обороні столиці України Києва перед переважаючими червоними московськими мурдами року на сходинах членів Відділу д-р М. Суховерський осмислив таке питання: «Українська справа перед американською комісією внутрішньої безпеки»: подав стадії розвитку української політичної свідомості; підкреслив, що «американська і взагалі верхівка західного світу є поінформована про українську справу, тільки українське питання ще не достаточньо спопуляризоване серед наших співгромадян і громадян вільного світу» [28, с. 129].

Як вже було вище зазначено, члени УСГ важливий інтерпретаційний модус поняття національної ідентичності шукали в рефлексіях постатей «національного пантеону», чільне місце в якому займав, зокрема, Т. Шевченко. «О. Юркевич, нав'язуючи до згаданих річниць (С. Петлюри і полковника Є. Коновальця), виголосив реферат п. з. «Напрявні в творах Тараса Шевченка». В цьому рефераті О. Юркевич, на основі творів Шевченка, розробив три головні питання, а саме: а) Що означає «Україна» в творах Шевченка? Відповідь: Україна – це край суперництва між Польщею і Москвою; б) Якої України хоче Та-

рас Шевченко? Відповідь: Такої України, в якій наш нарід міг би бути паном на своїй землі; в) Якої влади хоче Тарас Шевченко? Відповідь: На це питання дає поема “Холодний яр” Шевченка, де він обговорює самостійницький рух із закрускою соціальною. На нинішні обставини цей рух можна назвати республіканським» [28, с. 129].

До речі, у 1964 р. на засіданні Проводу українських націоналістів д-р М. Суховерський звернувся до історичного портрету полк. А. Мельника з глибокою публіцистичною промовою із чіткими імперативами національного об’єднання: «Голово Проводу ОУН, дорогий і незабутній пане Полковнику! Прощаючи тебе в життя вічної заплати прийми велике признання від твоїх стрільців і товаришів зброї за твою відвагу, хоробрість і лицарскість у бою за Україну. Прийми подяку від політичних в’язнів займанських тюрем і концентраційних таборів, бо ти, будучи в’язнем, не тільки затримав гідність українського старшини і політичного в’язня, але й створив школу солідарности, взаємної оборони та боротьби за права політичного в’язня і людську гідність. Прийми подяку і поклін від членів УВО і ОУН, за твій приклад підпорядкованости, витривалости й готовости служити Україні в тяжких обставинах. Після розбиття націоналістичного руху і по втраті найкращих твоїх співробітників і бойового активу, ти зумів вивести тобою очолювану організацію ідейно сильною, організаційно споеною та здієциплінованою. Прийми подяку від всього українського суспільства, від нас усіх за ідею української національної гідности і солідарности, за намагання створити спільний визвольний фронт, за ідею Світового Конгресу Вільних Українців» [28, с. 146]. Д-р М. Суховерський закінчив свою промову прямим зверненням до членів ОУН, УНО, УСГ, братніх організацій та до української громади: «Ставаймо тривкою і вірною лавою біля редактора Олега Штуля-Ждановича, першого заступника полк. А. Мельника. Нехай дух творців Листопадового зриву і 22-го січня, дух Головного отамана військ УНР Симона Петлюри, полк. Євгена Коновальця і полк. Андрія Мельника скріпить нас усіх на дусі і нехай допоможе Олегові Штулеві-Ждановичу та всім нам до кінця нашого життя нести гідно і мужньо прапор визволення українського поневоленого народу» [28, с. 146].

Меморійну функцію передбачали такі заходи 1961 р., як вмурування пропам’ятної таблиці невіданому воякові в домі УНО, видання альбому-хроніки, в якому були згадані всі члени УСГ і дані про них.

Варто відзначити, що підтвердженням іміджетворчої функції інформаційно-комунікаційної діяльності УСГ є такий факт: Свято державности 22 січня в 1965р. знову відбулося заходами місцевого Відділу Комітету українців Канади, що розпочалися промовою видавця едмонтонського

щоденника «Едмонтон Джорнал» Б. Діна, що окреслив головну їх мету–познайомити неукраїнців з українською справою [28, с. 147].

У 1968 р. на сходинах на пошану ветеранів УГА та членів УСГ д-р М. Суховерський заявив, що «УСГ в Едмонтоні була тим добродієм, завдяки якому вдержався при існуванні “Новий Шлях”. Члени УСГ збирали передплати, пресовий фонд і оголошення та купували паї, влаштовували в користь “Нового Шляху” базари та інші підприємства, виасигновували гроші з каси Гуртка, коли тижневик знаходився в фінансових труднощах. Також, завдяки членам УСГ, новостворена організація в 1932 р. УНО могло продовжити своє існування і розростись філіями по всіх провінціях в тих осередках, де жили українці, бо ж члени УСГ включалися в ряди УНО, входили до управ і помагали у всіх ділянках праці, що входили в діяння управ УНО» [28, с. 149].

Публічний публіцистичний прогноз на сьогодні є великою рідкістю в інформаційному просторі, через те ще вартіснішим видається інформаційний привід та, власне, найменування червневого крайового з'їзду УНО в Канаді 1968 р. у Вінніпезі: «Українська спільнота й наша роля в її житті в 2000 р.», який очолив д-р Модест Мицик з Торонто [28, с. 163].

*Потужним складником єдиного інформаційно-комунікаційного поля канадських українців у післявоєнний час був **Український визвольний фонд***, що дає можливість ПУН одержувати актуальні матеріали про сучасний стан в Україні, постійно й всебічно інформувати українців у діаспорі, перекладати відповідні матеріали на інші мови та «інформувати зовнішній світ про боротьбу наших братів за людські права в поневоленій Україні» [28, с. 170].

У 1977 р. заходами Відділу УСГ в залі УНО відбувся концерт, присвячений роковинам Листопадового зриву, на якому в контексті святкової доповіді професор Альбертського університету д-р І. Гінка подав три основні причини невдач української революції: «некорисне міжнародне положення України, односторонній селянський соціальний склад населення і різниці між західними і східними частинами України» [28, с. 189]. «Наші історики інколи подають як причину також невиразність політичної програми, головно на східніх землях України, селянські бунти тощо. По другій світовій війні червона Росія об'єднала всі українські землі в одну, правда, погану державу. Ситуація в Україні дещо змінилася за минулих тридцять років. Сьогодні український нарід вже не є виключно селянським, плебейським народом. Затираються ті фатальні різниці між західньою і східньою Україною. Україна вже не є незнана земля для заходу. Знання про Україну поширюється в неукраїнському світі, це велика заслуга українців в Америці і Канаді, що позасновували різні установи, мета яких інфор-

мувати про українську справу політичні і наукові кола у вільному світі» [28, с. 189].

У рамках академії по смерті О. Штуль-Ждановича 1977 р. у Домі УНО проф. д-р М. Суховерський наголошує на медіачиннику його роботи, його результативності: «...на початку живої участі в організаційній праці в рядах ОУН, він розвиває перше своє покликання, яке триває аж до останнього його віддиху, а саме журналістичну професію. Після війни і концетраку Олег Штуль-Жданович включається всеціло в працю ОУН, виявляючи свою здібність дипломатично-політичну. Переїздить до Франції і займає становище головного редактора “Українського Слова” в Парижі та очолює референтуру преси і інформації Проводу ОУН. На V Великому Зборі ОУН Олега Штуля-Ждановича вибирають першим заступником голови ПУН полк. А. Мельника» [28, с. 191].

Отже, формування єдиного інформаційно-комунікаційного простору УСГ у контексті конструювання національного самоототожнення складається з поєднання дії різноманітних складників (= формантів), зокрема пресового чинника, літератури, радіостанцій, публічних публіцистичних виступів («святочних», тематичних рефератів і т. д.), перекладу матеріалів на інші мови, коментованих фотоматеріалів, конференцій із чітко окресленою програмою, що включає і цікаву інформацію, і згадку про видатні постаті української громади, і публіцистичні прогнози та ін, що виконують меморійну функцію, функцію збереження та поширення духовного, політичного тощо контенту, роль ретрансляційних та акумуляційних центрів.

Генеза націобудування та формування моделі національної ідентичності корелюється з процесом створення українського поля обміну ідеями та комунікації, що історично і суспільно детерміновано. «Культурне та політичне різноманіття, диз'юнкція єдиного простору і часу, деконструкція традиційних парадигм, глобальні процеси ведуть до появи таких форм національної ідентичності, як діаспора» [237, с. 12].

Як зазначає М. Львова, позиціонування національної ідентичності як неререфлексованої моделі, історичного конструкту, природного результату розвитку людства розвивається, оскільки важливу роль відіграє суб'єктивність індивіда. А використання метафори «матриця» дає змогу розглянути феномен національної ідентичності у всій його складності і різноманітті; вона є моделлю, яка здатна описати феномен національної ідентичності як комплексний, що включає різні рівні досвіду.

У контексті нашого дослідження виправдано можна вживати означення «етнічна ідентичність», оскільки вона є одним із джерел і ресурсів боротьби за контроль і репрезентацію групових цінностей і норм. Твердження дослідниці про те, що «етноси служать ресурсом

національної ідентичності» [237, с. 12], дає нам змогу характеризувати потенціал української еміграційної спільноти (діаспори) як інформаційно-комунікаційний ресурс національної ідентичності (до того ж, етнічна ідентичність досить часто використовується як синонім національної ідентичності). На підтримку такого функціонального позиціонування комунікаційного простору української діаспори свідчить той факт, що національна ідентичність актуалізується на локальному, загальнонаціональному та глобальному рівнях. Виникають різноманітні форми гібридної національної, транснаціональної та етнонаціональної ідентичності. «З'являється ще один просторовий вимір, в якому національна ідентичність теж існує – це віртуальний простір (створене за допомогою розвитку інформаційних технологій), що не визнає традиційні кордони, руйнує традиційну тимчасову парадигму» [237, с. 18]. Тож, у рамках аналізованої проблеми акцентовано на тому, що «матриця» національної ідентичності української діаспори формується саме завдяки інформаційним каналам (пресі, телебаченню, радію, архівам, мережі книгорозповсюдження, бібліотекам, музеям, об'єднанням тощо), що створює єдиний інформаційно-комунікаційний простір. А значущість спільного інформаційно-комунікаційного поля виявляється у продукуванні та ретрансляції національно маркованих дискурсів.

Українські інституції як історичний, культурний код в ієрархії національних індикаторів після Другої світової війни в умовах еміграції набули атрибутивного значення, значення інформаційних механізмів, які надають глибини історичному виміру. Як зауважує Т. Дзюба, згідно з дефініціями вчених-конструктивістів, такі інституції, як музеї, архіви, бібліотеки тощо, виконують каталогізаційну та капіталізуючу функції; є дієвим механізмом (чинником) конструювання національної ідентичності, що мають потужну інформаційно-популяризаторську інфраструктуру, реалізують накопичувальні, ретрансляційні та технології збереження щодо національного наративу [104, с. 175]. Водночас такі організації є «акумуляційними центрами історико-культурної спадщини, включені до сегменту інформаційно-комунікаційного простору, освітньої політики, що свідчить про контамінацію складових національної ідентичності» [104, с. 175] у процесі формування етнічної комплементарності (комунікаційної ефективності) української еміграційної спільноти.

Упродовж ХХ ст. стараннями еміграції було сформовано ряд потужних громадських, наукових та освітніх центрів, які стали основою для розвитку незалежної від радянського союзу науки та культури, довкола яких об'єднувалися українці, які в чужих умовах відчували гостру потребу збереження власної ідентичності. Та *найбільша цін-*

ність подібних середовищ полягала в можливості знайомити та формувати opinie про Україну серед світових інтелектуальних, і не тільки, кіл. Такі організації та установи, завдяки яким вдалося сформувати унікальні добірки та колекції українські – раритетних видань, архівів та творів мистецтва. Важливо, що декотрі з подібних структур продовжують цю місію в складних умовах (передусім фінансових) сьогодення.

Значний внесок у формування та поповнення збірок українські здійснили офіційні представництва та уряди в екзилі – УНР, ЗУНР, гетьманське середовище. Таким чином, наприклад, виникають у 1926 р. Український науковий інститут в Берліні з ініціативи гетьмана П. Скоропадського та Бібліотека (і музей) ім. Симона Петлюри в Парижі. Якщо остання продовжує існувати, видає свій бюлетень та постійно поновлює колекцію, то Інститут, у фондах якого були унікальні наукові матеріали та дослідження на тему України, основну частку з яких склали німецькомовні, був знищений внаслідок бомбардування в 1944 р. Разом із ним втрачено повністю інститутську бібліотеку та архіви Б. Лепкого [350].

Потужним інформаційним каналом є фонди *Українського вільного університету (УВУ)* в Мюнхені, що має надзвичайно багату історію та неабиякої вартості бібліотеку, сформовану протягом 90 років свого існування.

За спостереженнями У. Стефанчук, у фондах бібліотеки переважно українська література – поезія та проза як класична, так і сучасна. Серед сучасної, зокрема, твори, видані в діаспорі і практично не відомі українському читачеві, також, є поодинокі переклади іншомовної класики українською. Велику частку бібліотечних фондів (виходячи із профільної спрямованості навчального закладу) складає історична, економічна та суспільно-політична література та публіцистика. Особливий інтерес мають дисертаційні та габілітаційні праці, захищені в стінах Університету в різні роки, серед інших: В. Кубійовича, І. Мірчука, О. Оглоблина, Л. Ребета, Ю. Старосольського тощо. Бібліотека має також чудову добірку довідкової літератури, повні комплекти найбільш відомих та цікавих світових та українських енциклопедій і словників. Гордістю університету є архіви та підбірки періодики минулого століття та сучасної. Інтегруючи функцію національного нарративу відіграють видання з таборів Ді Пі (DP – Displaced Persons, табори біженців на території Німеччини та Австрії, що були у підпорядкуванні альянтів), архів Уласа Самчука з рукописами та особистою кореспонденцією [350].

Із 50-х рр. ХХ ст. у Сарселі, поблизу Парижа, розміщується Національне товариство ім. Т. Шевченка та редакція «Енциклопедії

українознавства» вичерпна бібліотека україністики, наукові праці та монографії, невелика кількість художньої та мистецької літератури.

Останніми роками спостерігається величезний вплив українців до Італії, де сконцентровано чимало книгозбірень з українською літературою, як науковою, так і художньою. У цій системі бібліотек У. Стефанчук називає передусім такі: бібліотека при Василіянському монастирі в Римі (у першу чергу, теологічна та релігійна література) та бібліотека Українського католицького університету в Римі, яка зберігає цінний контент україністики, зокрема філософії, суспільствознавчих наук та релігійної літератури.

Книгозбірні української літератури у Відні тематично пов'язані переважно із Західною Україною як історичною частиною Австро-Угорської імперії. У Відні україністика зосереджена, у першу чергу, в Австрійській національній бібліотеці, бібліотеці та архіві Віденського університету, а також, у Парламентській бібліотеці (Інститут східно-європейських студій), певні матеріали можна знайти в Австрійському державному архіві (Österreichisches Staatsarchiv). «В останньому, наприклад, можна знайти унікальні документи, рукописи, які відображають історію західноукраїнських земель, починаючи від середини XVIII ст. У межах підрозділу військових архівів міститься цікава та малознана серія мап та детальних планів (датовані переважно XVIII – XIX ст.) міст та сіл Західної України, а також описи земель, що відійшли до складу Російської імперії після поділу Польщі» [350].

У Празі, званому науково-культурному цетрі українців в екзилі, існувало кілька українських бібліотек, зокрема при Музеї визвольної боротьби України (розформований та конфіскований з приходом радянських військ) та величезна збірка української та перекладної літератури в Слов'янській бібліотеці (Slovanská Knihovna) при Національній бібліотеці Чеської Республіки. «Збірка Слов'янської бібліотеки (створена на поч. 1920-х рр. Т. Масариком) – чи не найбільша на території Центральної Європи: це і неперевершена колекція стародруків, преси, а також добірка невідомих та рідкісних праць українських письменників, величезні фонди наукової літератури (передовсім еміграційної)» [350].

Рецепція націєтворчих змістів та дискурсів уможлиблюється завдяки опрацюванню мережі архівів, для прикладу назвемо деякі з них (у дужках подано дослідника): архів Українського центрального комітету в Кракові як джерело до вивчення німецької окупаційної політики щодо українців в Генеральній губернії (Іваник М.); архівні матеріали з історії України в Канадському інституті українських студій Альбертського університету (Б. Кравченко); колекція документів про

повстанський рух та боротьбу з повстанським рухом в Україні Й. Потічного (1941–1954) у Центрі слов'янських та східно-європейських джерел ім. Петра Яцика Бібліотеки Робартса Торонтського університету; україніка в Бахметевському архіві Колумбійського університету (І. Валявко); рукописна україніка в бібліотеці Гарвардського університету (С. Захаркін); документи про катастрофу європейського єврейства під час Другої світової війни в Нью-Йоркському архіві «Джойнта» (М. Мицель); музей-архів ім. Д. Антоновича Української вільної академії наук у США (Т. Скрипка); архів М. Лебеда в Гарвардському інституті українських студій; україніка в архіві Університету Гумбольдта (Берлін, Німеччина) (Д. Бурім) та ін. [286].

Українська діаспора була голосом поневоленої України протягом цілого століття. Варто відзначити тезу М. Роздольської про те, що «підтримуючи дисидентів, вона наближала час падіння залізної завіси; на початку 70-х вона домоглася звільнення із сибірської каторги Патріарха Йосипа Сліпого. Саме тоді було покладено початок відродженню знищеної Сталіним УГКЦ» [325].

Отже, такі українські інституції в умовах еміграції – це той суттєвий компонент, дискурсивна формація, завдяки якій продукується і вноситься у читацьке середовище національний наратив, проекція національного розвитку та моделі національної самототожності.

Інформаційна діяльність історико-просвітницьких, культурно-громадських, суспільно-політичних та інших товариств, об'єднань української еміграційної громади післявоєнного періоду (після Другої світової війни) була спрямована на становлення єдиного національного інформаційно-комунікаційного простору, побудову розвинутого громадянського суспільства, репрезентацію української нації в культурному світі, оскільки підтримка української культури, освіти інформаційними каналами діаспори – це значущий чинник конструювання національної ідентичності, стратегія використання громадсько-політичного, мистецько-літературного, спортивного тощо руху як засобу національної пропаганди та консолідації спільноти. Тож роль громадських організацій, історико-просвітницьких товариств має розглядатися як інформаційно-акумуляційний сегмент соціокомунікаційного простору в контексті формування єдиної української інформаційно-комунікаційної мережі.

Ще один важливий аспект організації української спільноти за кордоном – *об'єднання українців за океаном В. Шаяном навколо релігійно-політичної організації «Орден Лицарів Бога Сонця»*, метою якої була боротьба проти Німеччини і СРСР за визволення України. В Авгсбурзі (Німеччина) В.Шаяном була створена Друга група Ордену, у таборі Сомер-Касерне він читав лекції, видавав журнали «Орден»,

«Нова епоха», «Науково-літературний збірник», «Світання». Після капітуляції Німеччини став організатором і першим Президентом Європейської Президії УВАН, а також Вільного університету, який пізніше об'єднався з Вільним університетом у Мюнхені. В. Шаян писав про цей активний період свого життя: «Моя кімната сталася осередком численних редакцій, зв'язком УВАН, університету. Близько 70 видань вийшло з цієї кімнати. І тут в Авгсбургському періоді із групи молодих людей я створив другу фалангу лицарів "Ордену Бога Сонця". Було їх дванадцять, що дістали орденський вишкіл і склали орденську присягу» [цит. за 233, с. 25]. Згодом «волхв української національної Віри» отримав конкурента серед діаспори, як згадує Г. Лозко: на початку 1970-х рр. Лев Силенко зробив спробу «реформувати» рідну віру, надавши їй вигляду «громадянської монотеїстичної релігії для українців діаспори, назвавши її аббревіатурою РУНвіра (Рідна українська національна віра), називаючи себе "Рідним українським Пророком" та проповідуючи своє власне вчення» [233, с. 27]. До речі, Лев Силенко – це справжнє ім'я Лева Орлигори – відомого кінорежисера українського еміграційного виміру, про якого ми згадували у відповідному підрозділі. Отже, *відродження «пантеїстичної форми рідної віри», «ідея етнорелігійного ренесансу», відображена в інформаційних постах – видавництві, популяризації, так само була актуалізацією невід'ємної духовної складової національної культури.*

Прагматично актуальною є стаття «Будуємо будучину: українці канадці в 21-му столітті – проект дії», в якій у доповіді Б. Кравченка аналізується стан української громади в степових провінціях та формулюються рекомендації на майбутнє. Згадується тут Комітет сприяння розвитку української спільноти (КСРУС), створений 1982 р. КУК, який здійснив потужну аналітичну роботу щодо проведених конференцій та досліджень протягом 1984–1985 рр. у Альберті, Манітобі, Саскачевані. У дискусійних групах делегати обговорювали теми, що, по суті, є смислоформувальними чинниками або самі складають коди смислів ідеї нації: культуру, ЗМІ, мову та розвиток культури в школах, вищу освіту, фестивалі та музеї, служби суспільної опіки, молодь і відпочинок, громадські і професійні товариства, фундації та роль жінок. «Наша боротьба за здобуття наших культурних домагань у Канаді буде провадитись так само, як і наші зусилля встановити значущі взаємозв'язки з нашими братами в Україні, від імені яких відкидаємо тоталітарний режим, який відмовляє батьківщині наших предків як незалежність так і демократію» [289, с. 163]. Звіт КУК звучав як пересторога, клич про допомогу «Народ у небезпеці». Наголошуючи та викриваючи проблеми мови (у 1971 р. 46% називали українську мову рідною, у 1981 – 32%), родини (відсутність патріотичного

виховання, дотримання традицій особливо серед неповних родин), релігії (віровідступництво на користь римо-католицької віри не дозволяло українській Церкві виконувати роль головної опори національної ідентичності), урбанізації, виявлені під час перепису 1981 р., доповідач зауважив, що 73% української молоді у віці між 18 та 25 роками підтримували збереження мови, тож, це той великий резерв, який варто задіювати, і це найбільше завдання еміграційної самоорганізованої спільноти ставили перед собою КУКівці – «підняти їхню ідентичність понад рівень культурного явища, політичну свідомість, політичний вимір не замінювати культурним» [289, с. 167]. «Переміщення з політичного спрямування на культурне видно з того, що лише 9% українських організацій називали незалежність України головною проблемою канадських українців; яких 82% висловилися на користь культурних і освітніх контактів із Союською Україною як засіб сприяння дальшому розвитку української спільноти в Канаді. Для нас ці цифри є критичні і вони вказують на те, що перед нами стоїть величезне завдання усвідомлення політизації нашої власної громади» [289, с. 167], – такий аналітичний глибокий розріз проблемного поля не стільки викривав деструктивні смисли, скільки організував до вирішення питань.

За 10 років до КУК політичні середовища УРДП, ОУН(з) і УНДО скликали *Конгрес української вільної політичної думки (КУВПД)*, на якому у 1972 р. розмірковували про минуле і майбутнє: про єдність політики і етики («вістря боротьби скеровується проти всякого політичного екстремізму – чужого і власного... визвольна політика мусить бути заякорена на підставах гуманності, прав людини, свободи думки, демократії» [250, с. 27]); помилкову, на їх думку, ставку політичної української еміграції, зокрема у енерівських кіл, революційної ЗЧ ОУН, на війну, аби «хтось ІНШИЙ мав би визволяти Україну»; про «жонглювання» в еміграційній політичній публіцистиці поняттями «еволюція» та «революція»; про нового «ворога» України – «спільний фронт»; про важливість не забувати про страшного ворога – «російських національних шовіністів», які проти «союзу братніх народів», але за «єдиную неделімую Росію», висловлену в меморандумі «Слово нації»; про важливість політичних дискусій, самодисципліни, політичної культури та етики серед публіцистів і редакторів [250, с. 30–33].

Характерною рисою членів Українського національного об'єднання Канади було привернення уваги канадського політикуму вищого рівня до діяльності їх громади із використанням таких комунікаційних каналів: конференцій, імпрез. Наприклад, як свідчить Л. Ващук, у листі члена Українського визвольного фонду (УВФ) в Канаді Є. Мастикаша до Централі КУК від 14 січня 1981 р. на честь святку-

вання 90-тої річниці приїзду перших поселенців було зауважено, що урядовці Канади відвідають і виступлять на цьому заході, «а це буде поважна користь для пропаганди українців у Канаді» [57], лобіювання інтересів українського народу у його праві на державність. «Встановлюючи контакти з впливовими політиками канадського суспільства, українці в Канаді мали більше впливу та “стали колективним амбасадором [послом – *Л. Ващук*] українського поневоленого народу”» [57].

29 березня 1965 р. у Торонто українська делегація виступила з доповіддю перед Королівською комісією з питань двомовності і двокультурності, обґрунтовуючи свою позицію щодо вивчення українськими дітьми рідної мови у канадських школах, а розвитку української культури як складової частини мультикультурної Канади.

Отже, інформаційна діяльність об'єднаних українців в умовах еміграції в національно-патріотичному дискурсі другої половини ХХ ст. (після Другої світової війни) проявляється як маркер національної ідентичності, атрибут, що засвідчує наявність українського громадського життя, фактор, що сприяє концентрації національних сил.

Результати дослідження, описані в підрозділі, висвітлено в авторських публікаціях [165; 167; 179; 183; 190].

ВИСНОВКИ

1. Аспекти соборності, солідаризму післявоєнної української еміграції т. зв. «третьої» хвилі набували в ідеолого-політичній та інформаційно-пресовій площинах концептуального значення, проте за наявності одного історичного утвердження національного пріоритету – ідеї української незалежності – обстоювалися різною публіцистичною риторикою та, на жаль, взаємообвинуваченнями. «Друковані рупори» української повоєнної діаспори є основоположним формантом моделі колективної пам'яті, які включені в єдиний національний інформаційно-комунікаційний простір як сегмент, що виконує ре/транс ляційну, націоідентифікаційну функції, як інформаційний канал, який містить національний наратив, як соціокультурний механізм, який координує потенціал еміграційної пресової спадщини. Сучасна критика так само різна у своїх оцінках діяльності медіасфери післявоєнної української еміграції: одні стверджують, що хід подій продемонстрував неспроможність націоналістичних сил України до об'єднання, чому завадили як об'єктивні обставини, так і амбіції лідерів; інші наголошують на особливій ролі західної діаспори як гаранта незнищеності українців як нації – структурованої в різного типу громадах, консолідованої, із розвинутою інфраструктурою, у тому числі комунікаційною, національного збереження і відтворення, до того ж, матеріально самодостатньої. Її основна заслуга й актуальність їх ідеологічно-політичного та масово-інформаційного дискурсів полягає не тільки у виокремленні лідерів думок – «продуцентів смислів», а у виробленні матриці ідеї нації, національно-визвольного руху не «під лідера», а чіткого ідейного та системного характеру, національно зорієнтованої системи державотворення, що зафіксована в медіакомунікаційних каналах і на сьогодні є джерелом соціетального капіталу в контексті сучасного державотворення ХХІ ст.

2. Еміграційні видання містили виразне ідеологічне забарвлення, але історіографічна база світового українства надала унікальну джерельну й публіцистичну платформу для майбутніх історіографічних пошуків в Україні. Незважаючи на неоднозначне сприйняття цих видань в Рідному Краї в різні історичні періоди та в різних політичних умовах, варто усвідомлювати цінність і фундаментальність цих робіт, що окреслюють перспективу пошуку та осмислення історії національно-визвольного руху.

Еміграційні історики, громадські діячі, науковці, свідки та учасники подій повоєнного періоду у своїх розвідках розкривали проблематику націоналістичних формацій, націософські ідеї УРДП, феномен

УПА, історичний та медійний аспекти Другої світової війни і, відповідно, концептуальну історико-ідеологічну проблему колабораціонізму ОУН і УПА, позиціонували українське питання не лише в українській чи українсько-російській площинах, а виводили його на міжнародний формат.

До роботи в інституціях антибільшовицької боротьби залучали східноєвропейські інтелектуальні еміграційні кола, проте одні підтримували ідею збереження державної цілісності СРСР із заміною комуністичного режиму демократичним, інші – вимагали, щоб Захід визнав за поневоленими радянським режимом народами право на самовизначення й державну самостійність. У 1988 р. у США започаткований фундаментальний науковий проект щодо підготовки і видання багатотомної «Енциклопедії української діаспори» (ЕУД) під керівництвом професора В. Маркуся – видано 4 томи.

3. Смыслоформуваельний інформаційний контекст післявоєнної української еміграції конструється переважним чином з образного контексту, ефективність якого проявляється в інтелектуальному кодуванні змісту та його декодуванні. Системний метод характеризує інформаційно-комунікаційну діяльність за системними формальними параметрами, що включає факторний аналіз – тобто вивчення впливу політичних чинників на видозміну смислової парадигми засобів масової комунікації в контексті формування суспільної свідомості. Для уточнення поняття системного підходу щодо інформаційно-комунікаційної діяльності з проекцією на сучасність варто враховувати категорію інформаційної культури особистості (кіберкультури – користування електронними архівами, бібліотеками тощо), що передбачає конструювання єдиного національного нарративу в контексті політики колективної пам'яті за допомогою інтеграції еміграційного медійного сегменту з національним медіадискурсом. А застосоване когнітивне моделювання, когнітивна семантика, критичний дискурс-аналіз вимагають врахування комунікативного, соціального, історичного, нарративного, лінгвістичного, синергетичного аспектів.

4. Теоретичний аналіз комунікаційної ефективності медіадискурсу в загальній соціокомунікаційній системі, соціальної міфології, ідентифікаційних практик у контексті суспільних трансформацій актуалізують значуще питання про можливості консолідації українського суспільства, його мотивації до творчої громадянської активності, особливо гостро ця проблема постає в умовах еміграції, діяльності діаспорних засобів масової комунікації. Діаспорна комплементарність (комунікаційна ефективність) – це комунікаційна та соціокультурна традиції етнічної спільноти (від)творення, інтерпретації смислового наповнення медіасфери як результат нагромадження спільного істо-

ричного, соціокультурного досвіду (збереження, пригадування, передача, перекомбінація інформації через пам'ять, систему символів, стереотипів, архетипів, оцінно-ціннісну парадигму (аксіогенезу) тощо) для створення єдиного інформаційно-комунікаційного простору.

5. Соціокультурний смисл – структурний елемент комунікації, складник певного текстового мегаконцепту (у нашому контексті ідеї нації), що демонструє соціальний досвід суб'єкта, який є динамічним у соціальному часі і просторі, має рівні кодування соціальної інформації (архетипний, оцінний, символічний тощо), що формують потужне концептуальне асоціативне мікрополе, рефлексійно співзвучне певному співтовариству. Це мікрополе забезпечує етнокультурну компетенцію співтовариства: медіасфера – медіадискурс – медіатекст – конвертація інформації у смисли.

Відповідно, інформаційно-комунікаційна діяльність – це рух смислів (генерування і ре/трансляція) у соціальному часі і просторі медіасфери, який включає три дії: перцепцію (когнітивно-емоційну взаємодію комунікантів), текстову (комунікативну) діяльність (оперування смислами) та інтеракцію (прагматично практичну взаємодію комунікантів).

6. Взаємодія інформаційних інститутів суспільства зазвичай відбувається з урахуванням його когнітивних характеристик, має на меті ідейний вплив на інші соціальні інститути та суспільство в цілому. В умовах еміграції вибір каналів комунікації, методів і форм внесення в медіасферу ідейно-політичних, моральних цінностей визначається установками комунікатора. Вони, у свою чергу, детерміновані культурними кодами трансляції соціальних смислів й необхідністю утримання результатів цієї трансляції у медійній сфері. Такий історично триваючий дискурс уможливорює перевірку результативності ре/трансляції соціокультурних смислів на сучасному етапі. Таким чином, в еміграційному розрізі післявоєнного періоду виявлено обопільний зв'язок шести орграфів (домінантних вершин когнітивної моделі) у медіасфері у процесі смислоформування ідеї нації: 1) смисли; 2) ЗМК; 3) державне управління; 4) картина світу (соціальна міфологія); 5) ідеологія; 6) самоорганізація, кожен із яких має репрезентацію на рівні тексту та структурні складники.

7. Аналіз 5 сценаріїв смислоформування ідеї нації в медіасфері української повоєнної еміграції продемонстрував, що засоби масової комунікації як чинник смислоформування в умовах еміграції у період (1945–1991 рр.) відповідно до графіків когнітивного моделювання характеризується наявністю потужного змістового компоненту, проте послабленням інтенсифікації його впливу через технічні складнощі забезпечення комунікації (географічна віддаленість материкової

України, заборона функціонування «буржуазно націоналістичних» еміграційних ЗМК на материковій Україні, недосконалістю технічного забезпечення. Картина світу нації (соціальна міфологія) як статичний чинник виступає радше змістовим наповненням факторів, що характеризуються більшою динамічністю. Високою інтенсифікацією впливу на смисли характеризуються такі чинники, як самоорганізація української еміграції, державне управління на материковій Україні (деструктивного в межах аналізованого періоду) та ідеологія. У цілому, кожен із цих факторів має комунікаційні інструменти, проте вони виступають лише ре/трансляторами смислів.

8. Сміслове наповнення націо- та державотворчого контексту інформаційно-комунікаційної діяльності повоєнної української еміграції включає такі основні ресурси, як преса (в основному, публіцистичний контент), радіомовлення, кіно, бібліотечно-архівні, освітньо-наукові студії, книговидавництва, що є генераторами та ре/трансляторами смислів.

Так, аксіогенеза публіцистики вимагає врахування «ідеологічного словника». Розгортання суспільно-політичного контексту дає можливість спостерігати рух смислової насиченості кодів публіцистичного контенту друкованого органу певної еміграційної політичної течії та їх інтерпретації на різних рівнях: символічному, архетипному, оцінному, метафоричному тощо. Основні смисли: «Бог» (напр., код «катакомбне християнство», «Україна духовна»), «національна еліта» (напр., коди: «етичний інтелектуал», «політв'язень», «недостріляні», християнські герої), «великодержава» (напр., коди: національне військо, «чужий, московський елемент», Київська Великодержава), «свобода» (напр., коди: «свобода слова, совісті і преси», «суверенітет письменника», «свобода народам – свобода людині»), «російський імперіалізм» (напр., коди: «СРСР=Росія», «нація-пан=нація-багатій=нація-володар атомної бомби», «фіктивна амністія», «антисемітизм – зняття для російського імперіалізму», «месіанське російське великодержавництво»), «національна пам'ять» (напр., коди: кримськотатарське питання в рецепції ОУН(р), козацтво, голодомор, культ Героїв, культ стрілецьких могил), «народ» (напр., коди: брати-селяни, молодь, інтелігенція) та ін. Наприклад, у контексті розгортання смислового поля «етичний інтелектуал» код «незалежні публіцисти» набував історичних конотацій, залежно від «ідеологічного ядра»: «революційний» чи «реакційний». Надзвичайно цікавими видається аналіз процесу створення та «розшифрування» символів у динамічному стані, тобто розгортання контекстуального наповнення формантів асоціативного поля коду «штамп», «незалежний публіцист» (до речі, промовисті імена та назви часописів виступають асоціонімами в контексті кодування епо-

хи). Завдяки інтертекстуальності (цитати, ремінісценції, алюзії тощо) публіцисти кодували приховані смисли, актуалізували проблемно-тематичні лінії та образи, надаючи їм нового змісту, співзвучного своєму світоглядові, потребам часу. Проте аксіологічні пріоритети публіцистики відображають суперечності історичного процесу, світової практики, вічні питання людства та проблеми еміграційного досвіду. Це сприяє соціалізації суспільства, підвищує культурний рівень українського народу, спонукає переглянути історію своєї держави, зробити проєкції національного розвитку, формуючи моделі національної самобутності.

9. Кіно з його широким соціокультурним контекстом створює нові механізми взаємодії із простором масовокомунікаційним, особливо в межах організації інформаційно-комунікаційних стратегій формування єдиного комунікаційного простору еміграційної громади. Втім після 1945 р. найслабше було розвинуте саме «фільмове мистецтво». Комунікаційна та націотворча цінність кінодокументів – у спробах реконструювати повсякденне, мистецьке життя української діаспори. Потужне фільмове виробництво під керівництвом В. Аврамека, В. Гультая та ін. ретельно фіксувало найдрібніші факти, повертали до історичної пам'яті імена. Все це окреслювало перспективний тематичний путівник у діаспорознавчих студіях – УПА, голодомор, мистецтво, «піонерське» життя українців в еміграції (побут, праця, культура) та ін. Екранізація української класики та історико-документальні фільми ставали медіатрендами в еміграційній фільмографії. Показовим у цьому контексті став фільм В. Авраменка «Тріумф українського народного танцю», що прагматично поєднав дослідження танцювальної культури української діаспори (код «національна гордість» смислу «національна пам'ять») з оповідями про українську інформаційно-комунікаційну діяльність еміграції, включивши фрагменти про собори, конгреси, концерти, маніфестації, відкриття пам'ятників (зміст смислів «свобода», «національна еліта») тощо.

Досліджений контент зарубіжного радіомовлення українських редакцій, програм спрямовується на затвердження української ідентичності через деконструювання пропаганди більшовизму завдяки критичній рецепції комплексу питань, пов'язаних з різними аспектами політики СРСР, та україноцентричною проблематикою. Так, «Радіо “Свобода”» та збірки матеріалів його Української редакції були й залишаються, посилюючи свою актуальність, значущим інформатором, каналом єдиного інформаційно-комунікаційного простору українців в умовах еміграції та громадян материкової України.

10. Бібліотечно-архівний ресурс є потужним комунікаційним каналом в інформаційному просторі української післявоєнної діаспо-

ри, який виконує в когнітивно-комунікаційній парадигмі каталогізу-ючу та меморійну функції і виступає чинником формування етнічної компетенції, транслуючи націєтворчі смисли в контексті формування ідеї нації. У післявоєнний період він був представлений науковими працями й белетристикою, творами про Україну, написаними українською та іноземними мовами, зокрема, англійською, французькою, німецькою, італійською тощо. Серед імен українських емігрантів, які розуміли значущість книги як смислоформуального чинника етнічної компетенції, варто згадати А. Бавманіса, Р. Малона, Є. Перейму та ін. Систематичну працю над документами українських друків в еміграції почала Канада – Українська вільна академія наук у Вінніпезі, видаючи щорічний список нових українських видань «Україніка Канадіяна». Тож, видання списків і каталогів, індексування, виставки літератури з коментарями, переклади стали механізмами налагодження ефективної інформаційно-комунікаційної діяльності в еміграційних умовах. Архівна україніка, що зберігалася у приватних колекціях, університетських зібраннях, архівах Наукового товариства ім. Т. Шевченка, компонує інформацію, створюючи на її підставі позитивний геополітичний, геокультурний образ та символів України, єдиною для материкової України та діаспори інтерпретацію символів. Це, у свою чергу, увиразнює нерозривність історії ідеї нації з розвитком країни.

У національно-патріотичному дискурсі еміграційна видавнича комунікація часто виступає інструментом ідеологічних змагань, суспільно-політичних дискусій. Із таких міркувань впливає можливість вважати книжкову комунікацію складником комунікації видавничої.

11. Осередки україніки, зокрема освітньо-наукові студії в еміграції, були створені для збереження української автентичності на тлі тотальної русифікації науки, мистецтва, культури, церкви на материковій Україні. Процеси інформатизації активізувалися й за рахунок проведення щорічних конференцій, святкових заходів (роковини письменників, громадських діячів, 1000-ліття Хрещення Русі-України та ін.), виголошення і публікація наукових доповідей і лекцій, видання книжок, збірників із україністики. Важливу роль відіграло виправлення публікацій-фальсифікатів, надрукованих в Радянській Україні. Українська громада в умовах еміграції чітко позиціонувала націєтворчий інформаційний простір як сферу інформаційних обмінів глобального значення, що включає в себе розгалужену систему структур, яка забезпечує і виробництво нової інформації, і каталогізацію та зберігання наявної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. А. Власт Люди без ґрунту / А. Власт // Шлях перемоги. – Мюнхен. – рік 1. – ЧЧ. 35, 36. – 24, 31 жовтня 1954 р.
2. Авдеева З. Когнитивное моделирование для решения задач управления слабоструктурированными системами (ситуациями) / З. Авдеева, С. Коврига, Д. Макаренко // Управление большими системами. – 2007. – № 16. – С. 26–39.
3. Акульшин О. Дискурс як засіб когнітивного конституювання знання / О. Акульшин // *Studia Linguistica*. – Вип. 6. – 2012. – С. 227–236.
4. Акульшин О. Дискурс-аналіз як лінгвосинергетичний психосоціальний феномен / О. Акульшин // Ученые записки Таврического национального университета им. В. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Т. 25 (64). – № 1. – Ч. 1. – С. 23–32.
5. Алимуратов О. Значение, смысл, концепт и интенциональность : система корреляций : автореф. дис. ... д-ра филол. н. : 10.02.19 / О. Алимуратов / Ростов. гос. пед. ун-та ; Ставрополь, 2004. – 38 с.
6. Альманах Школи українознавства в Лондоні 1955–1990 / упор. і ред. д-р Святомир М. Фостун. – Лондон : Видання Школи Українознавства і Батьківського Комітету в Лондоні, 1990. – 191 с.
7. Анатоль Камінський про програмну політику «Радіо “Свобода”» (до 60-ліття Української редакції) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/25407700.html>.
8. Андрієнко О. Соціальна міфологія у контексті суспільних трансформацій : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / О. Андрієнко. – Донецьк, 2008. – 19 с.
9. Атаманенко А. Журнал «Український історик» і створення Українського історичного товариства (до 45-ліття УІТ) [Електронний ресурс] / А. Атаманенко // Розвиток науки в діаспорі. – С. 142–159. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Atamanenko_Alla/Zhurnal_Ukrainskyi_istoryk_i_tvorennia_Ukrainskoho_istorychnoho_tovarystva_Do_45-littia_UIT.pdf.
10. Багряна Г. «І довго ти будеш плакати за мною...» / Г. Багряна // Нові дні. – № 522. – вересень 1993. – С. 7–12.
11. Багрянний І. Антисемітизм – знаряддя російського імперіалізму / І. Багрянний // Українські вісті. – Ч. 9. – 28 лютого 1960.
12. Багрянний І. «Більшовизм», «російський імперіалізм», «російський народ» / І. Багрянний // Публіцистика: Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе / упоряд. О. Коновал. – 2-ге вид. – Київ : Смолоскип, 2006. – С. 553–557.

13. Багрянний І. Відкритий лист до дирекції «Голосу Америки» з приводу «радієвих авдицій» українською мовою / І. Багрянний // Українські вісті. – Ч. 26. – 30 березня 1950 р.

14. Багрянний І. До питань стратегії й тактики нашої визвольної боротьби (Доповідь на III з'їзді УРДП) / І. Багрянний // Українські вісті. – Ч. 5. – 1949 р.

15. Багрянний І. Доповідь на II з'їзді УРДП: Комунізм, фашизм, капіталізм, соціалізм і ми / І. Багрянний // Наші позиції. – Ч 1. – 1948.

16. Багрянний І. Істерика російського фашизму / І. Багрянний // Українські вісті. – Ч. 47. – 09 червня 1948.

17. Багрянний І. Мemento mori (Пам'ятай про смерть) / І. Багрянний // Українські вісті. – Ч. 83. – 4 листопада 1956 р.

18. Багрянний І. Молодь Великої України і наші завдання (брошура, 1946 р.) // І. Багрянний // Публіцистика: Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе. – Київ, 1996. – С. 32–55.

19. Багрянний І. Наша правда (Думки вголос 14 березня на національній панахиді в Мюнхені) / І. Багрянний // Українські вісті. – Ч. 24. – 20 березня 1948 р.

20. Багрянний І. Обережно! Пастка! / І. Багрянний // Українські вісті. – Ч. 82–83. – 29 вересня 1955 р.

21. Багрянний І. Про свободу слова, совісті і преси за залізною заклоною (3 нагоди Конгресу вільної преси в Берліні) / І. Багрянний // Українські вісті. – Ч. 33–34. – Великдень 1952.

22. Багрянний І. «Розбрид і паніка»? / І. Багрянний // Українські вісті. – Ч. 54. – 19 липня 1956 р.

23. Багрянний І. Слово на той бік / І. Багрянний // Ми ще повернемось! – Ч. 2. – червень 1955 р.

24. Багрянний І. «Тріумф» рабовласників / І. Багрянний // Ми ще повернемось! – Ч. 3. – 1955 р.

25. Багрянний І. Ціна хрущовського ведмедика / І. Багрянний // Українські вісті. – Ч. 39. – 24 травня 1956 р.

26. Багрянний І. Чад імперії / І. Багрянний // Українські вісті. – Ч. 36–37. – 02 травня 1948.

27. Багрянний І. Чуєш, брате мій, товаришу мій!.. / І. Багрянний // Штурм. – Ч. 2. – грудень 1952 р.

28. Байрак М. Українська стрілецька громада в Едмонтоні. 1928–1978 / М. Байрак / Передмова Ц. Суховерського. – Альберта, Едмонтон : Накладом Української Стрілецької Громади – Відділу в Едмонтоні 10629 – 98 Стріт, 1978. – 240 с.

29. Бакурова А. Самоорганізація соціально-економічних систем: моделі і методи : монографія / А. Бакурова. – Запоріжжя : КПУ, 2010. – 328 с.

30. Бандера С. З москалями нема спільної мови / С. Бандера // Український самостійник. – Мюнхен. – Рік III. – Ч. 42/143. – 12 жовтня 1952 р.

31. Бандера С. Перспективи української революції : збірка творів / С. Бандера ; за ред. Д. Чайковського, С. Ленкавського. – Мюнхен : Організація українських націоналістів, 1978. – 640 с.

32. Бандера С. Проти фальшування визвольних позицій / С. Бандера // Шлях перемоги. – Мюнхен. – рік 1. – ЧЧ. 13,18, 19. – травень–липень 1954 р.

33. Бандеровцы – это пример большой лжи советской системы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://life.pravda.com.ua/person/2014/07/22/175554/>.

34. Бердиховська Б. Гедройць та українці / Б. Бердиховська / Єжи Гедройць та українська еміграція: листування 1950–1982 років / упорядкув., передне слово і комент. Б. Бердиховської ; пер. з пол. та англ. – Київ : Критика, 2008. – С. 7–56.

35. Бісікало О. Формальні методи образного аналізу та синтезу природно-мовних конструкцій : монографія / О. Бісікало. – Вінниця : ВНТУ, 2013. – 316 с.

36. Богуславський О. «Свобода» як окраєць хліба, або Внесок одного радіо в незалежність України / О. Богуславський // Вісник Запорізького осередку вивчення української діаспори. – Запоріжжя, 2007. – Вип. 5. – С. 96–120.

37. Бойдуник О. Організація Українських Націоналістів і засада власних сил народу / О. Бойдуник // ОУН (1929–1954). – На чужині, 1955. – С. 421–443.

38. Большой толковый социологический словарь (Collins) / пер. с англ. – Москва : Вече ; АСТ, 1999. – Т. 1, 2. – 544 с.

39. Бондар Ю. Видавнича комунікація: до питання інституалізації / Ю. Бондар // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 10. – С. 3–6.

40. Борець Ю. За Україну, за її волю / Ю. Борець ; Науковий відділ Всеукраїнського Братства ОУН–УПА. – Б. м. : Світ поліграфії : Книгодрук, 1998. – 220 с.

41. Боровик М. Століття українського поселення в Канаді (1891–1991 рр.) / М. Боровик. – Канада, Монреаль : Оттава : УММАН, 1991. – 485 с.

42. Бризгун-Соколик О. У першу річницю смерти Прокопа Наумчука (1918–2006). Горстка споминів [Електронний ресурс] / О. Бризгун-Соколик. – Режим доступу: http://www.infoukes.com/newpathway/41-2007_Page-14-2.html.

43. Бронніков В. Синергетика як перспективна методологія у дослідженнях соціально-політичних наук [Електронний ресурс] /

В. Бронніков. – С. 109–115. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/ukrpolituk/3/13.pdf>.

44. Будз В. Онтологія українського націоналізму / В. Будз // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. – Вип. 414–415. Філософія. – С. 3–7.

45. Бульба-Боровець Т. Документи. Статті. Листи / Т. Бульба-Боровець ; за заг. ред. проф. В. Сергійчука ; упорядк. С. Сердюка. – Київ : ПП Сергійчук М. І., 2011. – 816 с.

46. Бульба-Боровець Т. Причини мого розходження з проводом УРДП / Т. Бульба-Боровець // Меч і воля. – 1952. – Ч. 5. – С. 2–3.

47. Бульба-Боровець Т. УНГ на нових ідейних позиціях / Т. Бульба-Боровець // Бюлетень Головної Команди Української Національної Гвардії – Християнських Солідаристів. – 1955. – Ч. 9–10. – С. 1–7.

48. Буряк В. Генеза концептуальності сучасного публіцистичного мислення у контексті свідомісної парадигми ХХ століття // Віст. Львів. ун-ту. Сер.: журналістика. – 2001. – № 21. – С. 154–163.

49. Бутиріна М. Мас-медіа як середовище створення та функціонування стереотипів масової свідомості : автореф. дис. ... д-ра соц. ком. : 27.00.01 / М. Бутиріна. – Київ, 2009. – 30 с.

50. Бучко Р. Кіно скитальців [Електронний ресурс] / Р. Бучко. – Режим доступу: http://ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=1399.

51. Бучко Р. Кіно української діаспори / Р. Бучко // Кіно-Театр. – 2006. – № 4. – С. 50.

52. Варварцев М. Буржуазне «українознавство» – знаряддя ідеологічних диверсій імперіалізму / М. Варварцев. – Київ : Наукова думка, 1976 р. – 185 с.

53. Варех Н. Стереотипізація як чинник створення медіакартини світу [Електронний ресурс] / Н. Варех. – Режим доступу: http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/visnyk_968/content/varekh.pdf.

54. Василик Л. Світоглядна публіцистика сучасних літературно-художніх видань : монографія / Л. Василик. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 416 с.

55. Вассиян Ю. До головних засад націоналізму / Ю. Вассиян // Розбудова нації. – Ч. 2. – лютий 1928. – С. 33–42.

56. Вассиян Ю. Твори. Т. 1. Степовий сфінкс (суспільно-філософічні нариси) / Ю. Вассиян. – Торонто : Євшан-зілля, 1972. – 288 с.

57. Ващук Л. «Амбасадор українського поневоленого народу». Українська діаспора і уряд Канади [Електронний ресурс] / Л. Ващук // Історична правда. – Режим доступу: http://www.istpravda.com.ua/ukr/articles/2016/07/11/149133/view_print/.

58. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 [Електронний ресурс] / уклад. та голов. ред. В. Бусел. – Київ : Перун, 2005. – Режим доступу: http://ukrainian_explanatory.academic.ru/82999/.

59. Верига В. Втрати ОУН в часі Другої світової війни / В. Верига. – Торонто : Новий шлях, 1991. – 206 с.

60. Верига В. Професор Євген Онацький / В. Верига / Юнацький Є. У вічному місті : записки українського журналіста, 1931–1932. – Торонто : Новий шлях, 1981. – 616 с.

61. Визначний українознавець Зенон Кузеля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.ndiuvi.org.ua/toprint.html?id=2309>.

62. Вільна українська література : доповідь Юрія Косача // Збірник МУР. – Карлсфельд ; Мюнхен, 1946. – Ч. 2. – С. 47–65.

63. Вірний М. Щастя, долі і правди шукач (Доповідь виголошена в Торонто, 18 жовтня 1987 року з нагоди 80-тя з дня народження І. Багряного) / М. Вірний // Молода Україна. – Торонто. – 1987. – Ч. 371. – С. 1–4.

64. Владимиров В. Хаос – Розуміння – Масова комунікація / В. Владимиров. – Київ : КиМУ, 2006. – 365 с.

65. Власюк А. Чому Путін боїться Бандеру [Електронний ресурс] / А. Власюк. – Режим доступу: <http://uagolos.com/chomu-putin-bojitsja-banderu/>.

66. Вовканич С. Інформаційна мобільність нації як українська ідея / С. Вовканич // Політологічні читання. – 1994. – № 4. – С. 38–49.

67. Вовканич С. Соціогуманістична парадигма буття – матриця національної ідеї України ХХІ сторіччя / С. Вовканич // Соціогуманітарні проблеми людини. – № 6. – 2012. – С. 7–50.

68. Вовканич С. Стовпи розвинених націй кують журналісти / С. Вовканич // Міжнародна журналістика: українсько-польський досвід : колективна монографія. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 69–80.

69. Воронкова В. Формування інформаційної культури особистості як умова успішної адаптації людини до життя в інформаційному суспільстві / В. Воронкова // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 86. – С. 198–203.

70. Воропаєва В. Онтологічні засади культури як найвищої загальнолюдської цінності буття / В. Воропаєва // Гуманітарний вісник ЗДА. – 2013. – № 56. – С. 251–265.

71. Вся правда про Юрія Шевельова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=MBixY5jstSI>.

72. Вудка А. Олесь (О. Сергієнко) / А. Вудка // Острівки приязні: Збірник спогадів і статей про українсько-єврейські стосунки. – Мюнхен : Українське видавництво, 1983. – 196 с.
73. Гайвас Я. Сузір'я велетнів / Я. Гайвас // Визвольний шлях. – Лондон, 1989. – № 8. – С. 926–937.
74. Гай-Нижник П. Програмові засади та світоглядні ідеї УРДП під проводом І. Багряного (1947–1963 рр.) / П. Гай-Нижник, О. Ярошинський // Українознавство. – 2015. – № 4 (57). – С. 160–176.
75. Гейбер І. Генріх Алтунян – в житті, в суді і в серці / І. Гейбер // Сучасність. – Мюнхен, 1982. – Ч. 1–2. – С. 178–187.
76. Герасимович І. Як важко добитися радієвих авдицій для української молоді / І. Герасимович // Діло. – 25.04.1939.
77. Гирський Д. Дивні спроби виправдання антидержавної політики / Д. Гирський. – Торонто : Батьківщина, 1973. – 184 с.
78. Гирц К. Інтерпретація культур / К. Гирц. – Москва : Російська політична енциклопедія (РОССПЭН), 2004. – 560 с.
79. Гірняк Л. На стежках історичних подій. Карпатська Україна і наступні роки. Спогади і матеріали / Лю Гірняк. – Нью-Йорк, 1979. – 339 с.
80. Говерля С. Грані культури: до серії політичні лекції для української молоді / С. Говерля. – Лондон : Українська видавнича спілка, 1984. – 184 с.
81. Говорить Радіо Визволення : збірка матеріалів Української редакції. – Мюнхен : Заходом Української редакції Радіо Визволення, 1956. – Книжка 1. – 144 с.
82. Говорить Радіо Визволення : збірка матеріалів Української редакції. – Мюнхен : Заходом Української редакції Радіо Визволення, 1957. – Книжка 2. – 144 с.
83. Голубовська І. Етнічні особливості мовних картин світу / І. Голубовська. – Київ : Логос, 2004. – 284 с.
84. Голяш С. Підпільні друкарні / С. Голяш // Визвольний шлях. – Лондон, 1982. – № 8. – С. 934–942.
85. Гомза Я. «...писалося про большевицьке підпілля» / Я. Гомза // Визвольний шлях. – Лондон, 1992. – № 10. – С. 1178–1179.
86. Горак С. Українці і друга світова війна: досвід співпраці з Німеччиною, 1941–1942 / С. Горак // Український історик. – 1979. – № 1–4. – С. 23–41.
87. Горелов Д. Інституційна інтеграція української діаспори в громадянське суспільство у державах поселення / Д. Горелов // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3 (12). – С. 50–58.
88. Гошовський Б. Мислитель, ідеолог, публіцист / Б. Гошовський // Свобода. – 1953. – Ч. 210.

89. Грабовський С. «Підривна література». Михайло Хейфец: «Стус не міг би залишитися поетом, якби він не жив так, як він жив» [Електронний ресурс] / С. Грабовський // День. Україна Incognita. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/pidrivna-literatura-mikhail-hejfec.html>.

90. Григорук Н. Наукова та громадська діяльність Миколи Чуба-того (1889–1975 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Н. Григорук. – Львів, 2006. – 20 с.

91. Гриньох І. Слово з нагоди 40-річчя УГВР / І. Гриньох // Су-часність. – Мюнхен, 1984. – № 8. – С. 190–196.

92. Гришко В. Багряний і моє «багрянівство» в ОУН(б) / В. Гришко // Українські вісті. – 1983. – Ч. 45–47.

93. Гришко В. Із циклу «Багряний і моє “багрянівство” в ОУН(б)» / В. Гришко // Українські вісті. – 1984. – Ч. 4–14.

94. Гришко В. Із циклу «Багряний і моє “багрянівство” в ОУН(б)» / В. Гришко // Українські вісті. – 1984. – Ч. 18–30.

95. Гришко В. Із циклу «Багряний і моє ”багрянівство” в ОУН(б)» / В. Гришко // Українські вісті. – 1984. – Ч. 34–43.

96. Гришко В. Карби часу. Історія, література, політика. Публіцистика: у 2 т. / В. Гришко. – Київ: Смолоскип, 1999. – Т. 1 (1946–1952). – 868 с.; Т. 2. – 2009. – 526 с.

97. Гришко В. Молода Україна пореволюційного сорокаліття під Советами / В. Гришко. – Новий Ульм (Німеччина): Друкарня «Українських вістей», 1958. – 224 с.

98. Гробауер Ф. Спогад про митрополита Йосипа Сліпого і єпископа Миколу Чарнецького / Ф. Гробауер // Мартирологія українських церков. – Балтимор–Торонто: Смолоскип, 1985. – Том II: Українська Католицька Церква: Документи, матеріали, християнський самвидав України. – С. 385–390.

99. Давидов Г. Зіновій Антонюк (доля людини – епізод із життя сьогоденного ГУЛагу) / Г. Давидов // Сучасність. – Мюнхен, 1981. – Ч. 3–4. – С. 195–207.

100. Давидова І. Когнітивно-комунікаційна парадигма в бібліотекознавстві / І. Давидова // Вісник ХДАК. – 2013. – Спецвипуск № 40. – С. 60–69.

101. Дзвінчук О. Часопис «Український Голос» (Вінніпег, Канада, 1920–1981 рр.): проблемно-тематичний та організаційний аспекти: автореф. дис. ... канд. соц. ком.: 27.00.04 / О. Дзвінчук. – Київ, 2008. – 20 с.

102. Дзюба І. «Бронебійна публіцистика». Іван Багряний [Електронний ресурс] / І. Дзюба. // День. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/library/books/bronebiyna-publicistika-ivan-bagryaniy>.

103. Дзюба І. Публіцистика Івана Багряного / І. Дзюба // Сучасність. – Київ, 1992. – № 4. – С. 64–70.

104. Дзюба Т. Спрага народу і спрага Вітчизни. Публіцистика другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст.: модель національної ідентичності : монографія / Т. Дзюба. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2012. – 368 с.

105. Дмитрів І. Перші тижні Мороза на волі / І. Дмитрів // Визвольний шлях. – 1979. – Кн. 7–8 (376-7), липень–серпень. – Річник ХХХІІ. – С. 790–794.

106. До 105-річчя від дня народження Івана Максимовича Кошелівця (справж. – Ярешко) (1907–1999), українського літературознавця, критика, перекладача [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sofiynist.donntu.org/kalendar/2012/november/koshel.html>.

107. Дойч К. Народи, нації та комунікації / К. Дойч / Націоналізм : Антологія / упор. О. Проценко, В. Лісовий. – 3-тє вид. – Київ : ВД «Простір» : «Смолоскип», 2010. – С. 317–332.

108. Драгомирецька Н. Теоретико-методологічні основи вимірювання ефективності комунікативної діяльності державного службовця : монографія / Н. Драгомирецька. – Одеса : ОНМА, 2006. – 181 с.

109. Драч І. Громадянська снага і політична прозорливість (Про публіцистику Івана Багряного) / І. Драч // Публіцистика: Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе. / упоряд. О. Коновал. – 2-ге вид. – Київ : Смолоскип, 2006. – С. 5–13.

110. Драч І. Збереження національної ідентичності закордонних українців та рівень інтегрованості української діаспори в країнах проживання / І. Драч // Звіт конференції «Україна та світове українство: розбудова ефективного партнерства заради розвитку». – Київ : Міжнародна організація з міграції (МОМ), 2013. – С. 26–27.

111. Драчова О. Семіотика кіно у сучасній українській екранній публіцистиці : автореф. дис. ... канд. соц. ком. : 27.00.04 / О. Драчова. – Запоріжжя, 2013. – 20 с.

112. Дудко Р. Слова та їхні смисли / Р. Дудко, Р. Помірко // Наукові праці. Філологія. Мовознавство. – 2015. – Т. 252. – Вип. 240. – С. 22–25.

113. Е. О. На позиціях воюючої України / Е. О. // Визвольний шлях. – Лондон. – 1952. – Кн. 8. – С. 11–14.

114. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / У. Еко ; пер. з англ. М. Гірняк. – Львів : Літопис, 2004. – 384 с.

115. Енциклопедія постмодернізму / ред. Ч. Вінквіста та В. Е. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкун. – Київ : Основи, 2003. – 503 с.

116. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / відп. редактори Ю. Римаренко, І. Курас. – Київ, 1993. – 800 с.

117. Євген Коновалець та його доба / передм. Ю. Бойка. – Мюнхен : Видання Фундації імені Є. Коновальця, 1974. – 1007 с.

118. Євсєєва Т. Російський православний месіанізм як базовий архетип політичної культури творців «світової революції» / Т. Євсєєва // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. / голова редкол. С. В. Кульчицький. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2007. – Вип. 17. – С. 115–137.

119. Євтух В. Відзначення 120-ліття НТШ в Чикаго / В. Євтух // Українська діаспора. – 1994. – Ч. 5. – С. 116–118.

120. Єжи Гедройць та українська еміграція: листування 1950–1982 років / упорядкув., переднє слово і комент. Б. Бердиховської ; пер. з пол. та англ. – Київ : Критика, 2008. – 752 с.

121. Ємельянова Т. Кінодокументи з колекції хореографа і кінематографіста Василя Авраменка – джерела з історії української діаспори / Т. Ємельянова // Огляди джерел та документальні нариси. – 2015. – С. 125–136.

122. Житарюк М. Трансформаційні тенденції сучасної журналістики: до питання про функції і принципи / М. Житарюк // Вісник Львів. ун-ту. – Серія: Журналістика, 2011. – № 34. – С. 109–120.

123. Житарюк М. Українська журналістика як соціокультурна модель: генезис, доміанти у світовому інформаційному контексті : автореф. дис. ... д-ра соц. ком. : 27.00.04 / М. Житарюк. – Київ : ТЗОВ «Простір-М», 2009. – 38 с.

124. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період / О. Забужко. – Київ : Факт, 2006. – 154 с.

125. Залізник Ю. Етичний інтелектуалізм публіцистики Івана Дзюби та Вацлава Гавела : дис... канд. філол. наук : 10.01.08 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2007. – 217 арк.

126. Зарубіжні українці : довідник / С. Лазебник (кер. авт. кол.), О. Лещенко, Ю. Макар та ін. – Київ : Україна, 1991. – С. 167.

127. Зибачинський-Орлан О. Меч духа: Коментар / О. Зибачинський-Орлан. – Вінніпег, 1980. – 111 с.

128. Зражевська Н. Ідеологічні та ціннісні контексти медіа в теоріях комунікації / Н. Зражевська // Актуальні питання масової комунікації. – 2009. – Вип. 9. – С. 5–8.

129. І. Г. Боротьба ідеологій / І. Г. // Визвольний шлях. – Ч. 3. – березень 1948. – С. 1–4.

130. Іванишин В. Українська ідея: вибрані твори / За ред. Петра Іванишина. – Дрогобич : Посвіт, 2014. – 928 с.
131. Іванов В. Вивчення ефективності роботи мас-медіа [Електронний ресурс] / В. Іванов. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1281>.
132. Ільганаєва В. Місія бібліотеки в комунікаційному просторі сучасності / В. Ільганаєва // Библиотека ВУЗа на новом этапе развития социальных коммуникаций : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Днепропетровск, 22–23 апр. 2010 г. – Днепропетровск : Изд-во Днепропетр. нац. ун-та железнодорож. трансп. им. акад. В. Лазаряна, 2010. – С. 10–14.
133. Інтерв'ю І. Багряного про концентраційні табори – по Італійському радіо // Українські вісті. – 13 березня 1952 р.
134. Інформативний листок (Терену Проводу ОУН Канади). – Ч. 32. – 07.05.1964.
135. Історія європейської ментальності / за ред. П. Дінцельбахера / переклав з нім. В. Кам'янець. – Львів : Літопис, 2004. – 720 с.
136. Йоргансен М. Дискурс-анализ. Теория и метод / Марианне В. Йоргенсен, Луиза Дж. Филлипс ; пер. с англ. – 2-е изд., испр. – Харьков : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2008. – 352 с.
137. К. З. Основні завваги до концепції нашої визвольної боротьби / К. З. // Визвольний шлях. – Лондон, 1954. – Кн. 3. – Ч. 3–78. – Річник I (VII). – С. 19–28.
138. Карбович З. Ідеї, люди, боротьба / З. Карбович // Визвольний шлях. – Лондон., 1954. – Ч. 12 (12–86). – С. 20–24.
139. Карбович З. Несплямлений прапор національно-визвольної революції / З. Карбович // Визвольний шлях. – Лондон. – 1969. – Кн. 10 (259). – С. 1098–1107.
140. Карбович Зиновій Україна – наріжний камінь світової політики революції / Зиновій Карбович // Визвольний шлях. – Лондон, 1971. – Кн. 10. – Річник XXIV. – С. 1091–1098.
141. Карпенко З. Психологічні основи аксіогенезу особистості : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / З. Карпенко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 1999. – 37 с.
142. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму : монографія / Г. Касьянов. – Київ : Либідь, 1999. – 352 с.
143. Кириллова Н. Медиакультура: от модерна к постмодерну / Н. Кириллова. – Москва : Академический Проект, 2006. – 374 с.
144. Киричук Л. Прагмакогнітивні особливості стереотипів як засобів маніпуляції в публіцистичному дискурсі / Л. Киричук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Психолінгвістика. – 2009. – № 6. – С. 194–199.

145. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика / Ю. Киричук. – Львів, 2003. – 463 с.

146. Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору) / Р. Кісь. – Львів : Літопис, 2005. – 300 с.

147. Кліменкова А. Культурні коди як чинники формування ціннісних орієнтацій / А. Кліменкова // Наукові праці. Соціологія. – 2013. – Вип. 189. – Том 201. – С. 65–69.

148. Книга мистців і діячів української культури, учасників Першої зустрічі українських мистців Америки й Канади з громадянством у дні 3–5 липня 1954 р. / за упоряд. М. Бажанського, А. Курдидика, Б. Олександрова та Н. Гаркушенко. – Торонто : Друкарня оо. Василян, 1954. – 316 с.

149. Книш З. Варшавський процес ОУН на підножжі польсько-українських відносин тієї доби / З. Книш / Наук.-дослід. ін-т ім. О. Ольжича. – Торонто : Срібна сурма, 1986. – Т. 1. – 674 с.

150. Книш З. Декалог українського націоналіста / З. Книш // У 90-ліття Зиновія Книша. – Вінніпег, 1996. – С. 21–44.

151. Книш З. Перед походом на Схід: спогади і матеріали до діяння Організації Українських Націоналістів у 1939-1941 роках / З. Книш. – Торонто : Срібна сурма, Б. р. – Ч. 1. – 188 с.

152. Книш З. Під знаком тривожного майбутнього (думки націоналіста) / З. Книш. – Чикаго : В-во «Самостійна Україна», 1951. – Вип. 3. – 72 с.

153. Книш З. Становлення ОУН / З. Книш. – Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 1994. – 128 с.

154. Книш З. Устрій Організації Українських Націоналістів: Порівняльна студія / З. Книш. – Вінніпег : Буенос-Айрес, 1952. – 163 с.

155. Книш З. Ярослав Барановський / З. Книш. – Париж, 1990. – 132 с.

156. Ковалевський В. Стратегія інформаційного прориву: українські реалії та перспективи / В. Ковалевський // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2014. – Вип. 6 (74). – С. 236–247.

157. Ковальчук О. Освітня діяльність українців Канади і США (кінець ХІХ – поч. 40-х рр. ХХ ст.) / О. Ковальчук // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. статей. – Київ, 1999. – Вип. 3. – С. 236–268.

158. Ковальчук О. Голодомор 1932–1933 рр. і українська діаспора Північної Америки / О. Ковальчук, Т. Марусик. – Чернівці : Наші книги, 2010. – 224 с.

159. Ковпак В. Аксіогенеза публіцистики Я. Стецька: репрезентація смислу «Бог» / В. Ковпак // Держава і регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2016. – № 4. – С. 9–13.

160. Ковпак В. До проблеми національної ідентичності в контексті еміграційної публіцистики: параметри комунікативної ефективності / В. Ковпак // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства / Нац. акад. наук України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника, Н.-д. ін-т пресознавства. – Львів : НДІ пресознавства. – Вип. 3 (21) / [редкол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін.]. – 2013. – С. 373–383.

161. Ковпак В. Екранна публіцистика кіно української діаспори як інформаційно-комунікаційний канал / В. Ковпак // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2013. – № 3–4. – С. 83–88.

162. Ковпак В. Етнокультурна компетенція: формування засобами документно-інформаційної комунікаційної системи (на прикладі книги М. Хейфеца «Українські силуети» видавництва «Сучасність») / В. Ковпак // Держава і регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2016. – № 2. – С. 11–17.

163. Ковпак В. Інтерпретація медиакартини мира: дискурсивний підход / В. Ковпак // Média a vzdělávání 2015 : Sborník recenzovaných příspěvků mezinárodní vědecké konference / Jan Chromý – Josef Šedivý – René Drtina. – Elektronická publikace, Vydání první, 2015. – S. 104–112.

164. Ковпак В. Інтегративна політика українсько-канадської громади та її пресових органів: піонерська доба / В. Ковпак // Сучасна наука в мережі INTERNET : матеріали дев'ятої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Київ, 25–27 лютого 2013 р. – Ч. 2. – С. 66–69.

165. Ковпак В. Інформаційна діяльність об'єднань українців у діаспорі у становленні єдиного національного інформаційно-комунікаційного простору / В. Ковпак // Інновації та традиції у сучасній науковій думці : матеріали другої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Київ, 15–17 серпня 2013 р. – Ч. 2. – С. 67–71.

166. Ковпак В. Книжкова комунікація в інформаційно-комунікаційній діяльності (на прикладі української еміграції в Канаді у повоєнний період) / В. Ковпак // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. – 2014. – № 1–2. – С. 100–104.

167. Ковпак В. Комунікаційні стратегії конструювання національної ідентичності (на прикладі діяльності українських громадсько-політичних організацій у Канаді після 1945 р.) / В. А. Ковпак // Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті «...землякам моїм в Україні і не в Україні» : зб. матеріалів

четвертої Міжнародної науково-практичної конференції (у рамках IV Міжнародного конгресу світового українства). – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 199–203.

168. Ковпак В. Корпоративная пресса украинской послевоенной диаспоры: дискурсивные формации национального развития / В. Ковпак // Корпоративная пресса в системе СМИ Республики Беларусь: традиции, опыт, пути развития : материалы Респ. науч.-практ. конф., 1–2 ноября 2013 г., Минск / редкол.: С. В. Дубовик (отв. ред.) [и др.]. – Минск : Изд. центр БГУ, 2014. – С. 99–103.

169. Ковпак В. Матриця ідеї нації: соціокомунікативний вимір / В. Ковпак // Поліграфія і видавнича справа : наук.-техн. зб. – Львів : Українська академія друкарства, 2015. – Вип. 1 (69). – С. 101–110.

170. Ковпак В. Медіасфера як простір соціальних інститутів та соціальних смислів української діаспори / В. Ковпак, І. Пенчук // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2014. – № 3. – С. 8–11.

171. Ковпак В. Ментальноязыковые детерминанты как основа декодирования социальных смыслов в медиатекстах диаспоры / В. Ковпак // Наука и образование в современном мире : материалы Международной научно-практической конференция. – Казахстан, Караганды : Болашак-Баспа – Т. 4. – С. 34–35.

172. Ковпак В. Національність, культура та соціальна комунікація: концептуальна модель взаємодії (згідно з Карлом Дойчем) / В. Ковпак // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали Міжнародної наукової конференції (22–23 листопада 2012 року) / Харк. держ. акад. культури; відп. за вип. Н. М. Кушнарєнко. – Харків : ХДАК, 2012. – С. 57–58.

173. Ковпак В. Підходи до оцінки комунікативної ефективності інформаційно-комунікаційної діяльності українців у діаспорі: теоретико-методологічний аспект / В. Ковпак // Масова комунікація: історія, сьогодення, перспективи : наук.-практ. журн. / відп. ред. С. І. Кравченко; упоряд. М. А. Рожило. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 7–8 (6). – С. 13–21.

174. Ковпак В. Політв'язні як національна еліта: смислові модифікації публіцистики української повоєнної еміграції / В. Ковпак // Держава і регіони. Серія: Соціальні комунікації. – 2016. – № 3. – С. 27–35.

175. Ковпак В. Публіцистика як сегмент інформаційно-комунікаційного простору української еміграційної громади / В. Ковпак // Медіапростір : збірник наукових статей : матеріали Міжнародної наукової конференції «Публіцистична комунікація: теорія, історія,

сьогодення», 24–26 жовтня 2013 р., м. Тернопіль / ред. кол.: Н. Поплавська та ін. – Тернопіль : Терно-граф, 2013. – Ч. I. – С. 23–26.

176. Ковпак В. «Радіо “Свобода”»: післявоєнна інформаційно-комунікаційна стратегія / В. Ковпак // Діалог: Медіа-студії : збірник наукових праць / ред. кол. О. Александров (відп. ред.) [та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2014. – Вип. 15. – С. 92–107.

177. Ковпак В. Смісловий зміст ідеї нації: теоретичний аспект когнітивного моделювання / В. Ковпак // Sharing the Results of Research towards Closer Global Cooperation among Scientists: Results of the 7 International Conference: Collection of Research Papers (March 17, 2016) / Responsible editors: M. Prykhodko, S. Tonkykh, A. Mintz – Montreal : Published by Accent Graphics Communications, 2016. – P. 27–30.

178. Ковпак В. Соціальні смисли як структурний елемент інформаційно-комунікаційної діяльності / В. Ковпак // Інформація, комунікація, суспільство 2014 : матеріали 3-ї Міжнар. наук. конференції ICS-2014. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – С. 142–143.

179. Ковпак В. Українські інституції діаспори як інформаційно-комунікаційний ресурс національної ідентичності / В. Ковпак // Журналістика XXI века: опыт прошлого и вызовы будущего / Сборник научных трудов Международной научно-практической конференции. – Тирасполь, 2013 р. – С. 61–65.

180. Ковпак В. Актуалізація смислу «свобода» у концептуальному полі ідеї нації (на матеріалі публіцистики І. Багряного) / В. Ковпак // Наукові записки (Українська академія друкарства). – 2016. – Вип. 1 (52). – С. 258–266.

181. Ковпак В. Бібліотечний ресурс як інформаційно-акумуляційний сегмент медійного дискурсу української еміграції / В. Ковпак // Бібліотечний вісник. – 2016. – № 4. – С. 37–42.

182. Ковпак В. Информационно-коммуникационная деятельность: системный поход / В. Ковпак // Журналистский ежегодник. – № 2. – 2013. – Ч. I. – С. 69–71.

183. Ковпак В. Інформаційна діяльність української стрілецької громади Канади в контексті конструювання національного самоототожнення / В. Ковпак // Західньоканадський збірник / За ред. В. Полковського, М. Сороки. – Едмонтон ; Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – Т. XLVII. – Частина сьома. – С. 97–104.

184. Ковпак В. Інформаційна доба: політичні прояви ідеології / В. Ковпак // Діалог: Медіа-студії : збірник наукових праць / ред. кол. О. Александров (відп. ред.) [та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2012. – Вип. 15. – С. 137–146.

185. Ковпак В. Інформаційна культура особистості як умова створення єдиного інформаційно-комунікаційного простору нації / В. Ковпак // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. – 2014. – № 4. – С. 131–134.

186. Ковпак В. Медіатексти як результат інформаційно-комунікаційної діяльності еміграційної громади в контексті етнокультурної компетенції / В. Ковпак // Поліграфія та видавнича справа (Українська академія друкарства). – № 1 (71). – 2016. – С. 226–237.

187. Ковпак В. Радіомовлення української діаспори в умовах збереження культурного коду інформаційного простору / В. Ковпак // Вісник Книжкової палати. – 2016. – № 8. – С. 43–46.

188. Ковпак В. «Російський імперіалізм» як соціальний смисл публіцистики післявоєнної української діаспори / В. Ковпак // International Journal «Euro-American scientific cooperation, Published in Accent Graphics Communications. – East Hamilton ; Ontario. – Vol. 12. – S. 18–20.

189. Ковпак В. Український еміграційний медіадискурс: структурний підхід до комунікативної ефективності / В. Ковпак // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. – 2012. – № 4. – С. 93–101.

190. Ковпак В. Українські студії науки та освіти як інформаційно-комунікаційний канал: тенденції післявоєнного розвитку / В. Ковпак // Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки. – 2013. – № 4. – С. 96–103.

191. Кожемякин Е. Массовая коммуникация и медиадискурс: к методологии исследования научные ведомости / Е. Кожемякин // Научные ведомости. Серія: Гуманитарные науки. – 2010. – № 12 (83). – Вып. 6. – С. 13–21.

192. Козир Ю. Соціокультурні смисли концептуальної моделі Україна-Росія в масмедійному контенті : автореф. дис. ... канд. соц. ком. : 27.00.01 / Ю. Козир ; Дніпроп. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ, 2015. – 20 с.

193. Колесник А. Функции номинативных единиц в мифопоэтическом контексте / А. Колесник // Филология и культура: III-я междунар. науч. конф. – Тамбов, 2001. – Ч. 3. – С. 37–38.

194. Колісник Д. Преса української політичної еміграції як джерело вивчення гетьманського руху (міжвоєнний період) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Д. Колісник ; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. С. Грушевського НАН України. – Київ, 2007. – 22 с.

195. Колісник Р. Військова Управа та українська дивізія «Галичина» / Р. Колісник. – Торонто, 1990. – 168 с.

196. Колісник Ю. Журнальна періодика УРСР (1950–1980) у формуванні суспільної свідомості : автореф. дис. ... д-ра соц. ком. : 27.00.04 / Ю. Колісник ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – Київ, 2013. – 36 с.

197. Комунікації в управлінні [Електронний ресурс] / Н. Дикань, І. Борисенко // Менеджмент. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/14940807/menedzhment/komunikatsiyi_upravlinni.

198. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / авт. кол.: Е. Афонін, Я. Бережний, О. Валевський та ін. ; за заг. ред. В. Ребкала, В. Шахова, В. Голубь, В. Козакова. – Київ : НАДУ, 2010. – 300 с.

199. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (проект). – Київ : Національна академія наук України : Секція суспільних і гуманітарних наук, 2012. – 39 с.

200. Корбут Д. Українці на високих школах ЗДА / Д. Корбут // Вільна Україна. – 1956. – Рік II. – Ч. 8. – С. 15–19.

201. Корсакова Л. Художественные средства осуществления смысла в философском дискурсе : автореф. дис. ... канд. философ. наук : 09.00.01 / О. Корсакова ; Кубан. гос. ун-т Краснодар, 2005. – 23 с.

202. Косик В. Передмова / В. Косик // Я. Стецько. Українська визвольна концепція. Твори. – Мюнхен : Видання Організації українських націоналістів, 1991. – Т. 2. – С. 9–16.

203. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж ; Нью-Йорк ; Львів, 1992. – 730 с.

204. Костенко Л. Бібліотека суспільства знань: концептуальна модель / Л. Костенко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 1. – С. 23–28.

205. Кость С. Гасло «Бог і Україна» як концептуальна засада західноукраїнської публіцистики першої половини ХХ ст. / С. Кость // Зб. праць НДЦП. – Львів, 2004. – Вип. 12. – С. 186–203.

206. Костюк Г. На магістралях доби (статті на суспільно-політичні теми) / Г. Костюк. – Торонто ; Балтимор : Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1983. – 292 с.

207. Кравець Р. Українці у Великобританії / Р. Кравець // Українська діаспора. – Т. III. – Число 5. – 1994. – С. 55.

208. Кравченко М. Ідеологічна спадкоємність в українському націоналістичному русі у II-й половині ХХ століття [Електронний ресурс] / М. Кравченко // Український націоналізм: історія та ідеї : науковий збірник. – Дрогобич : НІЦ ім. Д. Донцова, 2014 – Вип. 2. – Режим доступу: <http://dontsov-nic.com.ua/ideolohichna-spadkoemnist-v-ukrajinskomu-natsionalistychnomu-rusi-u-ii-ij-polovyni-hh-stolittya/>.

209. Краснодемська І. Внесок вчених української діаспори європейських країн у розвиток українознавства (20–60-ті рр. ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 09.00.12 / І. Краснодемська ; Національний науково-дослідний інститут українознавства. – Київ, 2010. – 23 с.

210. Красных В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / В. Красных, Д. Гудков, И. Захаренко, Д. Багаева // Вестник МГУ. Серия 9. Филология. – 1997. – № 3. – С. 62–75.

211. Кричевський Р. ОУН в Україні, ОУН(з) і ЗЧ ОУН: причини до історії українського націоналістичного руху / Р. Кричевський. – Торонто ; Нью-Йорк : Видання Політичної Ради Одномудців ОУН в США, 1962. – 116 с.

212. Кудірка С. Мої зустрічі з українцями-політв'язнями (скорочена розповідь-інтерв'ю) / С. Кудірка // Визвольний шлях. – Лондон, 1975. – Кн. 2, 3. – лютий, березень. – С. 343–354.

213. Куропась М. Історія української еміграції в Америці: Збереження культурної спадщини / М. Куропась ; переклав на українську мову Вадим Павловський ; український музей. – Нью-Йорк, 1984. – 88 с.

214. Куропась С. Спогади з України й 60 років в Америці / С. Куропась. – Нью-Йорк ; Париж ; Чикаго, 1988. – 150 с.

215. Кущинський А. Слава 1-го листопада належала молодим героям / А. Кущинський // Українське козацтво. – Ч. 5 (39). – Рік XIII. – жовтень–грудень 1976. – С. 6–9.

216. Лебедь М. УПА: її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за українську самостійну соборну державу. Частина І. Німецька окупація України / М. Лебедь. – Німеччина : Пресове Бюро УГВР, 1946. – 96 с.

217. Левицький Б. Історичне значення розламу в ОУН / Б. Левицький // Вперед. – Мюнхен, 1950. – № 2. – С. 5–8.

218. Ленкавський С. Український націоналізм. Твори / за ред. О. Сича. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – Том 1. – 600 с.

219. Леонід Фінберг – про архітекторів порозуміння (Інтерв'ю Ірини Славінської) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hromadskeradio.org/programs/zustrichi/leonid-finberg-pro-arhitektoriv-porozuminnya>.

220. Леонтьев Д. Психология смысла: природа, структура и динамика смысловой реальности / Д. Леонтьев. – Москва : Смысл, 1999. – 486 с.

221. Лист О. Оглоблина до Л. Винара опубліковано в статті: Винар Л. Українське Історичне Товариство: генеза і рання діяльність

(Замітки основника УІТ) / О. Лист // Український історик. – 1995. – Т. XXXII. – Ч. 1–4 (124–127). – С. 13.

222. Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою: Статті і джерельні матеріали / І. Лисяк-Рудницький. – Мюнхен : Сучасність, 1973. – 441 с.

223. Лисяк-Рудницький І. Що робити? / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе : у 2 т. / пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицак, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкеевої. – Київ : Основи, 1994. – Том 2. – 573 с.

224. Литовченко Л. «Демократична трибуна»: Присвячена 50-ти літньому ювілею української редакції «Радіо Свобода» [Електронний ресурс] // Л. Литовченко. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/920522.html>

225. Лісовий В. Ідеологія. Політичні ідеології / В. Лісовий // Лісовий В. Культура – ідеологія – політика. – Київ, 1997. – С. 54–60.

226. Лісовий В. Що таке національна (українська) ідея / В. Лісовий // Націоналізм : антологія. – 3-тє вид. / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – Київ : Простір : Смолоскип, 2010. – С. 453–476.

227. Лісовий Р. Розлам в ОУН (Критичні нариси з нагоди двадцятиліття заснування ОУН) / Р. Лісовий. – Б. м. : Україна, 1949. – С. 54–57.

228. Літопис Української Повстанської Армії / від. ред. Є. Штендери ; вст. ст. від ред. – Т. 3. – Кн. 1 : 1947–1948 : Чорний ліс: Вид. команди тактичного відтинка УПА (Чорний ліс), 1947–1950. – Торонто : Літопис УПА, 1987. – 272 с.

229. Літопис Української Повстанської Армії / зібр. Є. Штендера ; ред. П. Потічний. – Торонто ; Львів : Літопис УПА, 2001. – Т. 26 : Українська Головна Визвольна Рада : документи, офіційні публікації, матеріали. – Кн. 4: документи і спогади. – 656 с.

230. Літопис Української Повстанської Армії : документи, офіційні публікації, матеріали / ред. Є. Штендер, П. Потічний. – Торонто : Літопис УПА, 1980. – Т. 8 : Українська Головна Визвольна Рада : документи, офіційні публікації, матеріали. – Кн. 1 : 1944–1945. – 320 с.

231. Літопис Української Повстанської Армії : документи, офіційні публікації, матеріали. – Торонто : Літопис УПА, 1982. – Т. 9: Українська Головна Визвольна Рада : документи, офіційні публікації, матеріали, Кн. 2 : 1946–1948. – 535 с.

232. Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто : Літопис УПА, 1984. – Т. 10: Українська Головна Визвольна Рада : документи, офіційні публікації, матеріали. – Кн. 3 : 1949–1952. – 435 с.

233. Лозко Г. Ентропія ідеї Рідної віри в українській діаспорі / Г. Лозко // Вісник НТУ «КПІ». Сер. Філософія, психологія, педагогіка. – 2006. – № 3 (18). – С. 25–29.

234. Лось Й. Публіцистика й тенденції розвитку світу : навч. посіб. для вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації : у 2 ч. / Й. Лось. – Ч. 1. – Л. : ПАІС, 2008. – 376 с.

235. Лось Й. Формування політичної філософії суспільства і держави ресурсами публіцистики (деякі питання історії та методології) / Й. Лось // Вісник Львівського університету. – Серія: Журналістика. – 2007. – Вип. 30. – С. 12–35.

236. Лотман Ю. М. Об искусстве / Ю. М. Лотман. – Санкт-Петербург : Искусство-СПб, 1998. – 704 с.

237. Львова М. Сущность и содержание феномена национальной идентичности в современных философских, социальных и политических теориях : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / М. Львова ; Помор. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Архангельск, 2004. – 23 с.

238. Макар В. Пропагандивна діяльність УПА і її доповнення до пропаганди ОУН / В. Макар // Визвольний шлях. – Лондон, 1982. – № 5. – С. 536–544; № 6. – С. 664–670; № 7. – С. 790–798; № 8. – С. 943–948.

239. Мандрик М. Становлення ідеології інтегрального націоналізму в інтелектуальній спадщині української еміграції: (1920–1930 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / М. Мандрик. – Київ : Нац. педагог. ун-т імені М. Драгоманова, 2005. – 21 с.

240. Маркова В. Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку : автореф. дис. ... д-ра соц. ком. / В. Маркова ; Харк. держ. акад. культури. – Харків, 2011. – 43 с.

241. Маркусь В. Шкільництво на Україні / В. Маркусь // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / за заг. ред. В. Кубійовича – Львів, 2010. – Т. 10. – С. 3871.

242. Мартинець В. Українське підпілля від УВО до ОУН / В. Мартинець. – Вінніпег : Ukrainian National Fed'n. D. E., 1949. – 421 с.

243. Марунчак М. Історія українців Канади / М. Марунчак. – Вінніпег : Накладом Української Вільної Академії Наук в Канаді, 1968. – Т. 1. – 467 с.

244. Марунчак М. Студії до історії українців Канади / М. Марунчак. – Вінніпег : Українська вільна академія наук, 1964–1965. – Т. 1. – 255 с.

245. Марунчак М. Привітальне слово на Шашкевичівських святкуваннях у Вінніпезі / М. Марунчак // Шашкевичіяна. – Вінніпег, 1983. – Ч. 9 (36–37). – 33 с.

246. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні : у 2 т. / В. Маруняк. – Мюнхен : Академічне видавництво д-ра Петра Белея, 1985. – Т. 1: Роки 1945–1951. – 1985. – 432 с.

247. Масарик Т. Гуманистические идеалы / Т. Масарик // Новое время. – 1990. – Ч. 15. – С. 40–41.

248. Масімова Л. Семіотика як метод дослідження в соціальних комунікаціях / Л. Масімова // Наукові записки Інституту журналістики : науковий збірник / за ред. В. В. Різуна ; КНУ ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – Т. 35. – квітень–червень. – С. 14–17.

249. Матвієнко О. Основи менеджменту інформаційних систем / О. Матвієнко, М. Цивін. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 176 с.

250. Матеріали Конгресу української вільної політичної думки : збірник. – Мюнхен, 1972. – Ч. 1. – 56 с.

251. Медвідь Ф. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів / Ф. Медвідь // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 34–43.

252. Мерфі Н. Українознавчі наукові установи в США (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) / Н. Мерфі // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта, 2005. – Вип. ХІХ. – С. 381–386.

253. Методы определения коммуникативной и экономической эффективности рекламы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://management-study.ru/metody-opredeleniya-kommunikativnoj-i-ekonomicheskoy-effektivnosti-reklamy.html>.

254. Мечник С. В зятяжній боротьбі / С. Мечник. – Мюнхен : Укр. вид-во, 1983. – 237 с.

255. Мечник С. В підпіллі революційної ОУН / С. Мечник. – Львів : Фенікс лтд, 1993. – 142 с.

256. Мечник С. Вивчаймо ворога: Доп., лекції, роздумування і спомини / С. Мечник. – Мюнхен : Укр. вид-во, 1989. – 317 с.

257. Мечник С. За нашу незалежність: Доп., спогади і нариси / С. Мечник. – Мюнхен : Б. в., 1990. – 316 с.

258. Мечник С. ОУН і розбудова Української Держави: Роздуми та спостереження довголітнього члена ОУН / С. Мечник. – Львів : Каменярь, 1993. – 63 с.

259. Мечник С. Початок невідомого: Спогади 1945–1954 / С. Мечник. – Мюнхен : Укр. вид-во, 1984. – 264 с.

260. Мечник С. У боротьбі проти московської агентури / С. Мечник. – Мюнхен : Укр. вид-во, 1989. – 317 с.

261. Мечник С. У вирі воєнного лихоліття: ОУН і УПА у боротьбі з гітлерівськими окупантами / С. Мечник. – Львів : Край, 1992. – 99 с.
262. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів / П. Мірчук. – Мюнхен : Укр. вид-во, 1968. – Т. 1: 1920–1939. – 639 с.
263. Мірчук П. Роман Шухевич (Ген. Тарас Чупринка) командир армії безсмертних / П. Мірчук. – Нью-Йорк : Т-во колишніх вояків УПА в ЗСА, Канаді і Європі, 1970. – 269 с.
264. Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісності / П. Мірчук. – Хмельницький : Поділля, 1992. – 144 с.
265. Мірчук П. Українська визвольна справа і українська еміграція / П. Мірчук. – Торонто : Ліга визволення України, 1954. – 79 с.
266. Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942–1952 / П. Мірчук. – Мюнхен : Цицерон, 1953. – 319 с.
267. Мірчук П. Українська Повстанська армія. 1942–1952: Док. і мат. / П. Мірчук. – Львів : Б. в., 1991. – 448 с.
268. Нагорна Л. Поняття «національна ідентичність» і «національна ідея» в українському термінологічному просторі / Л. Нагорна // Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 14–30.
269. Назарчук А. Осмысление коммуникации в современной французской философии / А. Назарчук // Вопросы философии. – 2009. – № 8. – С. 147–162.
270. Наказ УВК за порогами батьківщини на свято Покрови Пресвятої Богородиці 1976 р. // Українське козацтво. – Ч. 5 (39). – Рік XIII. – жовтень–грудень 1976. – С. 1–2.
271. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1. – 366 с.
272. Наумова О. Публікації творів самвидаву в українських видавництвах за межами СРСР (на матеріалах фонду наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка) / О. Наумова // Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн. бібліот. та інф. технол. – 2014. – Вип. 8. – С. 62–75.
273. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні / М. Попович та ін. – Київ : Український центр духовної культури, 2005. – С. 5–6.
274. Недюха М. Ідеологія як критерій класифікації політичних партій / М. Недюха, О. Михайлич // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2 (17). – С. 45–53.
275. Нечипоренко В. Соціологічна теорія формування ідей в «Ідеології та утопії» Карла Мангайма / В. Нечипоренко / Мангайм К. Ідеологія та утопія / пер. з нім. – Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. – С. 9–18.

276. Ніколаєва Т. Політичний дискурс британських ЗМІ як сфера дослідження політичних міфологем / Т. Ніколаєва // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 8. – С. 108–111.

277. Огієнко І. Дискурс та підходи до його аналізу: погляди на проблему сучасних англomовних дослідників / І. Огієнко // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Київ : Інститут мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2012. – Вип. 23. – С. 98–102.

278. Оксана Забужко: Культура як національний нарратив. Чи може бути успішною країна без CV? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=qjblesycONw>.

279. Онацький Є. Спрага справедливості (нариси з суспільного життя) / Є. Онацький. – Буенос-Айрес : Українське в-во «Перемога», 1950. – 132 с.

280. Організація українських націоналістів 1929–1954. – Париж : Видання Першої Української Друкарні у Франції. – 490 с.

281. Орловський Є. За примат боротьби проти ворога / Є. Орловський // Визвольний шлях. – Лондон, 1954. – Кн. 11 (ч. 11–86). – Річник I (VII). – С. 10–14.

282. Орловський Є. Наступ Москви на воюючу Україну / Є. Орловський // Визвольний шлях. – Лондон, 1961. – Кн. 1–2 / 85–86 (160). – Річник VIII (XIV). – С. 5–11.

283. Орловський Є. Нерозривність державницьких традицій / Є. Орловський // Визвольний шлях. – Лондон, 1979. – Кн. 4. – Річник XXXII. – С. 387–391.

284. Осадчук Б. Лист до Єжи Ґедройця (Берлін, 10 III [19]51) / Єжи Ґедройць та українська еміграція: листування 1950–1982 років / Б. Осадчук ; пер. з пол. та англ. ; упорядкув., передне слово і комент. Богуміли Бердиховської. – Київ : Критика, 2008. – С. 75–76.

285. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр. : зб. док. – Торонто : Канадське товариство приятелів України, 1955. – 372 с.

286. Офіційний веб-портал Державної архівної служби України. Зарубіжна архівна україніка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/>.

287. П'ятдесят років УДРП: від державно-визвольних ідей Івана Багряного до демократично-конституційної сучасності : доповідь голови УДРП Михайла Воскобійника до 50-літнього ювілею УДРП й «Українських вістей». – Детройт, 1995. – 24 с.

288. П'ятдесятиліття Школи Українознавства у Великій Британії [Електронний ресурс] // Листок зв'язку «Відгукніться». – 2004/2005. –

Ч. 19. – С. 23. – Режим доступу: <http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Vidhuknitsia.color.pdf>.

289. П'ятнадцятий Конгрес українців Канади. – Вінніпег, Манітоба : Комітет українців Канади. – 10, 11, 12, 13 жовтня, 1986. – 242 с.

290. Павко А. Діалектичний процес взаємозв'язку національної консолідації українців та їхнього євроінтеграційного вибору / А. Павко // Віче. – 2013. – № 24. – С. 12–14.

291. Палієнко М. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). – Київ : Темпора, 2008. – 688 с.

292. Панченко В. Бандерівці, мельниківці і «двійкарі» ОУН в Україні протягом 1990-х рр. [Електронний ресурс] / В. Панченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2011. – Вип. XXX. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/research/2011/10/21/59950/>.

293. Панченко В. Іван Дзюба – літературний стакер / В. Панченко // Київ. – 2001. – № 7–8. – С. 138–145.

294. Панченко В. Легалізація та діяльність ОУН в Україні протягом 1990-х років / В. Панченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2011. – Вип. XXX. – С. 38–41.

295. Панченко О. Анатоль Камінський і його визвольна концепція від ОУН, ЗП УГВР, Радіо «Свобода», дослідно-видавничого об'єднання «Пролог» – до незалежної України / О. Панченко // Час і події. – 21 травня 2015. – С. 4.

296. Паньківський К. Від держави до комітету / К. Паньківський. – Нью-Йорк ; Торонто, 1957. – 160 с.

297. Парафійник Н. Документно-інформаційні комунікації : навч. посіб. / Н. Парафійник. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2010. – 57 с.

298. Пасічник В. Суть і структура поняття «національна ідея» / В. Пасічник // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. – 2002. – Вип. 4. – С. 311–318.

299. Пеленський З. Між двома конечностями: причинок до соціології українського національно-визвольного революційного руху в Західній Україні між обома світовими війнами / З. Пеленський // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 515–516.

300. Петруняк М. Станиця УВК № 19 вшанувала пам'ять свого патрона – першого військового отамана Гетьмана Павла Скоропадського / М. Петруняк // Українське козацтво. – 1972. – № 4. – С. 43–46.

301. Письменниця Оксана Забужко – в гостях програми Homo Sapiens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=ko4dg6Hv2uc>.

302. Підгайний С. Недостріляні / С. Підгайний. – Б. м. : Україна, 1949. – Т. 2. – Частина 1. – 131 с.

303. Плазова Т. Діяльність наукових та освітньо-наукових осередків української діаспори у повоєнні роки / Т. Плазова // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2013. – Вип. 25. – С. 147–152.

304. Подобєд О. Політична публіцистика Івана Багряного / О. Подобєд // Український історичний збірник. – 2013. – Вип. 16. – С. 203–212.

305. Покальчук Ю. Українці у Великій Британії / Ю. Покальчук ; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Львів : Кальварія, 1999. – 140 с.

306. Потічний П. Вступна стаття / П. Потічний // Літопис Української Повстанської Армії / за ред. П. Потічного. – Торонто, 1987. – Т. 16. – С. 7–22.

307. Примаченко Я. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Я. Примаченко ; НАН України; Ін-т історії України. – Київ, 2009. – 20 с.

308. Примаченко Я. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА : монографія / Я. Примаченко. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. – 182 с.

309. Прірва Є. Чорне море – брама у світ (В 37-му річницю вивішення жовтоблакитних прапорів чорноморської фльоти) / Є. Прірва // До зброї. – Авгсбург, 1955. – Ч. 26 (39). – С. 1–3.

310. Пріцак О. Гарвардські Українознавчі студії / З. Борисюк, О. Пріцак, К. Тейлор ; АН України, Інститут укр. археогр. Укр. наук. ін-т Гарвардського ун-ту. – Київ : Інститут укр. археогр., 1992. – 175 с.

311. Програмові засади, затверджені І з'їздом УРДП 1947. – Новий Ульм, 1948.

312. Путін на річницю визволення Освенціма згадав Бандеру і українських «нацистів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainfo.org/blognews/294499-chomu-putn-boyitsya-banderu.html>.

313. Пуціменко Д. Непердрішенство – нова тактика ОУН(м) і що за цим криється / Д. Пуціменко // Вільна Україна (журнал української визвольної думки) : збірник. – 1956. – Ч. 8. – С. 19–26.

314. Радіо «Свобода»: разом 60 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/info/radiosvoboda-60/3334.html>.

315. Разуваєва О. Моделі впливу засобів масової інформації на масову політичну свідомість [Електронний ресурс] / О. Разуваєва. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1659>.

316. Ратушний М. Українська громада за кордоном: основні країни проживання, кількість та рівні організації / М. Ратушний // Україна та світове українство: розбудова ефективного партнерства заради розвитку : звіт конференції. – Київ : Міжнародна організація з міграції (МОМ), 2013. – С. 25–26.

317. Ребет Л. ОУН на ЗУЗ у половині 1930-х років / Л. Ребет // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – 1019 с.

318. Ребет Л. Теорія нації / Л. Ребет. – Львів : Державність, 1997. – 190 с.

319. Реєнт О. Українська національна ідея і християнство / О. Реєнт, О. Лисенко. – Київ, 1997. – 124 с.

320. Рибак І. Підходи до оцінки комунікативної ефективності PR-діяльності: загальний огляд / І. Рибак // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Культура і соціальні комунікації. – 2012. – Вип. 3. – С. 43–60.

321. Різниченко О. Різдво Христове у житті та визвольній концепції Ярослава Стецька [Електронний ресурс] / О. Різниченко // Історична правда. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/01/20/69565/>.

322. Різун В. Теорія масової комунікації / В. Різун. – Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 260 с.

323. Рогозина И. Медиакартини мира: когнитивно-семиотический аспект : монография / И. Рогозина. – Москва : Барнаул : Изд-во АлтГТУ, 2003. – 289 с.

324. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. Онищенко, В. Горовий, Л. Дубровіна та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2012. – 246 с.

325. Роздольська М. Українська діаспора – невід’ємна складова нації [Електронний ресурс] / М. Роздольська // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/06/8/6279718/>.

326. Романюк М. Петро Федун – «Полтава» – провідний ідеолог ОУН та УПА / М. Романюк // Серія «Події і люди». – Торонто : В-во «Літопис УПА», 2009. – Книга 6. – 126 с.

327. Рудницький Я. З подорожі по Америці / Я. Рудницький. – Вінніпег : Вашингтон : Клуб приятелів української книжки. – Видавець Іван Тиктор. – Книжка 29. – 128 с.

328. Русакова О. Современные теории дискурса: мультидисциплинарный анализ / О. Русакова // Современные теории дискурса: опыт классификаций (Серия «Дискурсология»). – Екатеринбург : Издательский Дом «Дискурс-Пи», 2006. – 177 с.

329. Савчин М. Тисяча доріг / М. Савчин // Літопис Української Повстанської Армії М. Савчин / за ред. Є. Штендери. – Торонто ; Львів, 1995. – Т. 28. – 600 с.

330. Саранча Г. Соціально-політична та культурна адаптація третьої хвилі української еміграції у Сполучених Штатах Америки (40–70 роки ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Г. Саранча ; Тернопільський національний педагогічний ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 16 с.

331. Саранча Г. Сучасна еміграція у США: проблеми адаптації та збереження зв'язків з Україною / Г. Саранча // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Історія / за заг. ред. І. С. Зуляка ; редкол.: М. Алексієвець, Л. Алексієвець, М. Бармак [та ін.]. – Тернопіль : ТНПУ, 2010. – Вип. 2. – С. 248–253.

332. Сверстюк Є. Діти різних народів / Є. Сверстюк // Іноземці про українських політ'язнів : Спогади / упор. Олена Голуб ; передм. Євгена Сверстюка. – Київ : Смолоскип, 2013. – С. 5–11.

333. Світове українство як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті «...землякам моїм в Україні і не в Україні...» : зб. матеріалів четвертої Міжнародної науково-практичної конференції (у рамках IV Міжнародного конгресу світового українства). – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 628 с.

334. Селіванова О. Основи теорії мовної комунікації / О. Селіванова. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.

335. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

336. Семчук С. Значіння преси / С. Семчук // Українські Вісти. – 1939. – Ч. 47. – 21 листопада.

337. Сидоренко Н. Журналістська «планета Ді-Пі»: Українська преса у таборах військовополонених, переміщених осіб і біженців після II Світової війни (1945–1950) / Н. Сидоренко, О. Сидоренко. – Київ : [Б. в.], 2000. – 175 с.

338. Сидоров В. Публичный дискурс и медиасфера: условия и субъекты функционирования / В. Сидоров // Журналистский ежегодник. – № 2. – 2013. – Ч. I. – С. 15–19.

339. Скемергон Р. Етнічність і меншини / Р. Скемергон / Націоналізм: Антологія / упор. О. Проценко, В. Лісовий. – 3-тє вид. – Київ : Простір : Смолоскип, 2010. – С. 240–241.

340. Скорупський М. Туди де бій за волю : збірник у пам'ять Максима Скорупського-Макса / М. Скорупський. – Париж : Фондація ім. О. Ольжича у Великій Британії, 1989. – 479 с.
341. Скуленко М. Ефективність пропаганди монографія / М. Скуленко. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 362 с.
342. Славинський М. Ціна «ізмів» / М. Славинський. – Київ, 1990. – № 3. – С. 131–139.
343. Смущинська І. Суб'єктивна модальність риторико-стилістичного рівня художнього тексту / І. Смущинська // Вісник Запорізького державного університету. – № 1. – 2000. – С. 4–9.
344. Соколов А. Общая теория социальной коммуникации / А. Соколов. – Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.
345. Соснін О. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри) / О. Соснін, В. Воронкова, О. Постол. – Київ : Центр навчальної літератури, 2015. – 556 с.
346. Сосновський М. Між оптимізмом і песимізмом / М. Сосновський. – Нью-Йорк ; Торонто : Наукове Товариство ім. Шевченка, 1979. – 735 с.
347. Стар В. Москва в житті українського села / В. Стар // Наша думка. – Мюнхен, 1948. – Рік II. – Ч. 2 (3). – С. 4.
348. Стасюк О. Видавничо пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953 рр.) / О. Стасюк. – Львів : Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. – 384 с.
349. Стельмахів Я. Речі та ідеї / Я. Стельмахів // Листи до Приятелів. – Нью-Йорк : Торонто, 1956. – Ч. 10 (44). – 16 с.
350. Стефанчук У. Архівно-бібліотечні копирсання, або як у діаспорі бережуть історію [Електронний ресурс] / У. Стефанчук / День. Україна Incognita. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/archivno-bibliotechni-kopirsannya-abo-yak-u-diaspori-berezhut-istoriyu.html>.
351. Стецько Я. Бунт проти матеріалізму / Я. Стецько // Визвольний шлях. – Лондон, 1959. – Річн. 6 (12). – С. 112–120.
352. Стецько Я. Відповідь Московським імперіялістам / Я. Стецько // Визвольний шлях. – Лондон, 1959. – С. 15–22.
353. Стецько Я. Міжнародне становище і українська справа / Я. Стецько // Визвольний шлях. – Лондон, 1955. – Кн. 5 (ч. 5–91). – травень, 1955. – Річник II (VIII). – С. 3–13.
354. Стецько Я. На манівцях безпринципности / Я. Стецько // Шлях перемоги. – Мюнхен. – 02.11.1956 р.

355. Стецько Я. На пошану Степана Бандери / Я. Стецько // Визвольний шлях. – Лондон, 1979. – Кн. 12 (381). – Річник XXXII. – С. 1385–1393.

356. Стецько Я. Не за мир, а за тріумф правди / Я. Стецько // Шлях перемоги. – Мюнхен, 1957. – рік IV. – Чч. 1–2 (150–151). – С. 73–78.

357. Стецько Я. Україна – пробойова сила християнської і національної ідеї / Я. Стецько // Шлях перемоги. – Мюнхен, 1955. – С. 3–10.

358. Стецько Я. Українська визвольна концепція. Твори / Я. Стецько. – Мюнхен : Видання Організації українських націоналістів, 1987. – Ч. 1. – 528 с.; Ч. 2. – 1991. – 468 с.

359. Стецько Я. Шлях ідейної перемоги над марксизмом і більшевизмом / Я. Стецько // Визвольний шлях. – Лондон, 1978. – Кн. 6 (363). – Річник XXXI. – С. 658–670.

360. Стецюра К. Медіакартина світу як матриця конструювання особистості в інформаційному суспільстві / К. Стецюра // Гілея: науковий вісник»: Філософські науки : зб. наук. праць. – Київ, 2015. – Вип. 98 (№ 7). – Київ, 2015. – С. 232–237.

361. Стецюра К. Природа та специфіка буття медіатекстів у культурній картині світу сучасного суспільства / К. Стецюра // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – Вип. 3. – 2012. – С. 56–62.

362. Супронюк О. В. Дорошенко – дослідник української преси: еміграційний період (1944–1963) / О. Супронюк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Вип. 11. – 2008. – С. 292–301.

363. Супрун Л. Комунікаційна система «Літературно-наукового вістника» («вістника»): мовноментальні детермінанти : автореф. дис. ... д-ра соц. ком. : 27.00.04 / Л. Супрун. – Київ, 2013. – 32 с.

364. Супруненко О. Спільні соціальні смисли як основа ефективної комунікації української нації / О. Супруненко // Віче. – 2008. – № 20. – С. 29–31.

365. Твардовський О., Попович О. Січовими шляхами: Історія українського спортивно-виховного товариства «Чорноморська Січ» в Нью-Арку (1924–1989) / О. Твардовський, О. Попович. – Нью-Арк ; Джерсі-Сіті, 1989. – 416 с.

366. Телия В. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция / В. Телия // Метафора в языке и тексте. – Москва : Наука, 1988. – С. 79–93.

367. Терен Т. Оксана Забужко: Юрій Шевельов є амбасадором культури «Розстріляного Відродження» [Електронний ресурс] / Т. Те-

рен // Україна молода. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2413/164/85840/>.

368. Тимошик М. Історія видавничої справи / М. Тимошик. – 2-ге вид., виправлене. – Київ : Наша культура і наука, 2007. – 496 с.

369. Тичер С. Методы анализа текста и дискурса / Стефан Тичер, Майкл Мейер, Рут Водак, Ева Веттер ; пер. с англ. – Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, 2009. – 356 с.

370. Толопко Л. Трудові українці США / Л. Толопко. – Нью-Йорк : Ліга американських українців, 1984. – Кн. 1. 1890–1924 рр. – 199 с.

371. Тригуб П. Українська діаспора в США: збереження традицій національної культури (історіографія проблеми) / П. Тригуб, Н. Мерфі // Історичні науки. Наукові праці. – Том 74. – Вип. 61. – С. 122–133.

372. Тріумф українського танку // Українські вісті. – 02 грудня 1954 р. – С. 4.

373. Троцинський В. Українці в світі / В. Троцинський, А. Шевченко. – Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 352 с.

374. У Нью-Йорку показали фільм про Голодомор // День (Київ). – 2003. – 14 листопада.

375. Український націоналізм як будівник результативної української нації і держави [Електронний ресурс] // Портал українського націоналіста. – Режим доступу: <http://neskorena-nacia.com.ua/novyny/723-ukrainskyi-natsionalizm-ia-k-budivnyk-rezultatyvnoi-ukrainskoi-natsi-i-derzhavy.html>.

376. Українські бібліологічні вісті / за ред. В. Дорошенка. – Авґсбург : Українська Вільна Академія Наук, 1948. – Ч. 1. – Серія: Книгознавство. – 82 с.

377. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. – Москва : Республика, 1993. – 416 с.

378. Хейфец М. Українські силуети / М. Хейфец. – Мюнхен : Сучасність, 1984. – 240 с.

379. Хоркхаймер М. Диалектика просвещения. Философские фрагменты / М. Хоркхаймер, Т. Адорно. – Москва ; Санкт-Петербург : Медиум : Ювента, 1997. – 312 с.

380. Ципердюк І. Радіо «Ватикан»: історико-функціональні особливості роботи / І. Ципердюк // Теле- та радіожурналістика. – 2016. – Вип. 15. – С. 88–95.

381. Чантурія А. Семіотичні аспекти дослідження соціальної реальності : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / А. Чантурія ; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – Київ, 2006. – 20 с.

382. Чекалюк В. Українськомовна преса США та Канади, її вплив на українські видання / В. Чекалюк. // Наукові записки Інституту журналістики. – Київ : Інститут журналістики, 2004. – Т. 15. – С. 50–54.

383. Чернова К. Еволюція української діаспори як соціокультурної системи : автореф. дис. ... д-ра соціолог. наук : 22.00.04 / К. Чернова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2008. – 31 с.

384. Чернявська Л. Теорія поля в соціальних комунікаціях / Л. Чернявська // Поліграфія і видавнича справа. – 2015. – № 2 (70). – С. 104–110.

385. Черняховская Л. Информационный инвариант смысла текста и вариативность его языкового выражения : автореф. дис. ... д. филол. наук : 10.02.19 / Л. Черняховская. – Москва, 1989. – 35 с.

386. Чиркова М. Архіви як простір конструювання колективної пам'яті регіональної спільноти / М. Чиркова // Наукові записки : збірник праць молодих вчених та аспірантів. Т. 19. – Кн. 2, Ч. 2 / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; [відп. ред. П. Сохань]. – Київ : [б. в.], 2009. – С. 204–214.

387. Шанковський Л. Історія Українського Війська / під ред. М. Левицького. – 2-ге вид., доп. – [Репринт, вид.]. – Вінніпег : Тризуб, 1953. – 830 с.

388. Шанковський Л. Похідні групи ОУН (Причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941–1943 рр.) / Л. Шанковський. – Мюнхен : Український самостійник, 1958. – 370 с.

389. Шанковський Л. УПА та її підпільна література / Л. Шанковський. – Філадельфія, 1952. – 19 с.

390. Шиприкевич О. Вплив етнічних стереотипів на етнонаціональні взаємини в Україні (відображення в ЗМІ) / О. Шиприкевич // Народна творчість та етнологія. – 2011. – № 1. – С. 45–52.

391. Широков В. Информационный подход в моделировании лексикографических систем [Электронный ресурс] / В. Широков // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : материалы 4-й Междунар. конф. «Крым-97». – 1997. – Т. 2. – Режим доступа: www.nbuv.gov.ua/articles/crimea/1997/DOC/sem11/s11doc8.html.

392. Школи українознавства у світлі діяльності українських громадських організацій Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ualogos.kiev.ua/toprint.html?id=1845.

393. Шлемкевич М. Галичанство. Життя і мислі / М. Шлемкевич. – Нью-Йорк ; Торонто : Ключі, 1956. – Кн. 3. – 120 с.

394. Шлемкевич М. Загублена українська людина. Життя і мислі / М. Шлемкевич. – Нью-Йорк, 1954. – Кн. 2. – 158 с.

395. Шлемкевич М. Українська синтеза чи громадянська війна / М. Шлемкевич. – Нью-Йорк : Торонто, 1956. – Ч. 10 (44). – 16 с.

396. Шморгун О. Основний зміст поняття «українська національна ідея» / О. Шморгун // Розбудова держави. – 1997. – № 6. – С. 10–19.

397. Штендера Є. Збірники про Українську Головну Визвольну Раду / Є. Штендера, П. Потічний // Літопис Української Повстанської Армії / за ред. Є. Штендери. – Торонто, 1980. – Т. 8. – С. 7–15.

398. Штокало М. Загальна теорія політики: українська національна ідея як теорія середнього рівня [Електронний ресурс] / М. Штокало. – Режим доступу: <https://shtokalo.wordpress.com/2009/03/30/%>.

399. Шумук Д. Пережите й передумане / Д. Шумук. – Детройт, 1983. – 476 с.

400. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / Умберто Эко ; пер. с итал. А. Г. Погоняйло, В. Г. Резник. – Санкт-Петербург : ТОО ТК «Петрополис», 1998. – 432 с.

401. Яковенко Н. Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії / Н. Яковенко // Дух і літера. – 1998. – № 3/4. – С. 115–125.

402. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. – 3-тє вид., стереотип. – Київ : Знання, 2006. – 341 с.

403. Януш О. Критичний дискурс-аналіз як теорія і метод / О. Януш // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2010. – Вип. 24. – С. 317–323.

404. Яремчук О. Нація, національна ідея, національний міф: психолого-історичний погляд [Електронний ресурс] / О. Яремчук. – Режим доступу: <http://forum.onu.edu.ua/index.php?topic=5110.0>.

405. Яремчук О. Політико-психологічна технологія створення консолідуючого національного міфу / О. В. Яремчук // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук, праць / за заг. ред. М. Слюсаревського; упоряд. Л. Найдьонова, Г. Мироненко. – Київ : Міленіум, 2011. – Вип. 11. – С. 82–92.

406. Axelrod R. The Structure of Decision: Cognitive Maps of Political Elites / R. Axelrod. – Princeton : University Press, 1976. – 395 p.

407. Curopas Myron Ukrainian Americans: Roots and Aspirations. 1884–1954. – Toronto ; Buffalo ; London : University of Toronto. – 1991. – 534 p.

408. East E. Lincoln's Russian General / E. East // Journal of the Illinois State Historical Society. – Spring, 1959. – Vol. 52. – P. 106–122.

409. Film and the Ukrainians in Canada (1921–1980). A Filmography Index of Film Titles and Bibliography With Supplementary Appendices / Shirley Zaporzan and Robert B. Klymasz (Additional Entries by Jars Balan). – Edmonton : The Canadian Institute of Ukrainian Studies. The University of Alberta, 1982. – 76 p.
410. Hall St. The Rediscovery of ideology, or return of the oppressed / St. Hall // Culture, Society and the Media / Eds. Gurevitch, M. Bennett, T. Curran, J. Woollacott. – London ; New York : Routledge, 1986. – 317 p.
411. Himka J.-P. A Central European Diaspora under the Shadow of WW II: The Galician Ukrainians in North America / J.-P. Himka // Austrian history yearbook. – 2006. – № 37. – P. 17–31.
412. Kovpak V. The inteconnections of components of cognitive model of the semantic content «the national idea» / V. Kovpak // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). – 2016. – № 11. – Część 3 (Part 3). – P. 10–13.
413. Kuropas M. The Ukrainians in America / M. Kuropas. – Minneapolis : Lerner Publications Co., 1972. – 86 p.
414. Kuzio T. Nationalism in Ukraine: towards a new theoretical and comparative framework / T. Kuzio // Journal of Political Ideologies. – 2002. – № 7 (2). – P. 133–162.
415. Mykola Shlemkevych interview and readings [Електронний ресурс] // Радіо «Свобода». – Нью Йорк, 3 січня 1964. – час 9 хв. – Режим доступу: <https://www.ukrhec.org/collections/archives/recorded-sound/mykola-shlemkevych-interview-and-readings>.
416. Teun A. van Dijk. Opinions and Ideologies in the Press / A. Teun ; ed. by Allan Bell and Peter Garret // Approach to Media Discours. – Blackwell Publishers Ltd., 1998. – 320 p.
417. Tys-Krokhmaliuk Y. UPA warfare in Ukraine / Y. Tys-Krokhmaliuk. – New York : Society of Veterans of Ukrainian Insurgent Army of USA and Canada, 1972. – 449 p.

**Загальна схема політичних формацій повоєнної
української еміграції та їх пресових органів
*Націонал-демократи***

1) малочисельні:

- Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) (неперіодичне видання «Вісник УНДП – інформаційний листок зв'язку, з 1971 р.»);
- Союз земель соборної України – Селянська партія (до 1978 р. газета «Український селянин», Мюнхен);
- Союз конструктивно-творчих сил;
- Український національно-державний союз (газета «Мета», Мюнхен)

2) найбільші:

- УРДП → журнал «Наші пропозиції»
↓ газети: «Український Прометей» (США)
«Українські вісті» (Німеччина)

Об'єднання демократичної української молоді (ОДУМ) → журнал «Молода Україна»

Демократичне об'єднання бувших репресованих українців советським режимом (ДОБРУС)

Союз українців жертв російсько-комуністичного періоду (СУЖЕРО)/1950 р., Канада, засновник і Президент: І. Підгайний →

«Біла книга про чорні діла Кремля» (неперіодичне видання)

Легіон ім. С. Петлюри (об'єднання колишніх вояків УНР)

- ОУН(з) → газета і журнал «Український самостійник», «Бюлетень політичної ради ОУН(з)»
- ЗП УГВР (Середовище УГВР) → Бюро інформації ЗП УГВР → партійний бюлетень «До зброї» (Мюнхен) → Українська пресова агенція (Лондон, 1987)

Публіцистичне видавництво «Пролог» (Нью-Йорк): часописи «Сучасна Україна» + «Українська літературна газета» (Мюнхен) = журнал «Сучасність» (Мюнхен – Нью-Йорк).

«Об'єднання бувших вояків УПА» → «Літопис УПА».

«Товариство бувших вояків УПА» →

Політичні блоки

«Конференція українських політичних партій і організацій» (КУШПО), заснована ОУП(с);

«Український демократичний рух» (УДР), заснований ОУН(з) і УРДП;

«Конгрес української вільної політичної думки» (КУВПД), заснований ОУН(з), УРДП; УНДО → опублікували томи матеріалів КУВПД «Матеріали Конгресу укр. Вільної політичної думки»;

АБН (Центральний комітет Рада народів очолений представником ОУН(р)) → «АБН-кореспонденції»; конгреси, прес-конференції, демонстрації тощо;

«Європейська група зв'язку» (ЄГЗ), підтримана ОУуВБ.

Військові організації

Українська національна гвардія (УНГ) → “Меч і воля”; «Бюлетень головної команди Українського національної гвардії – Християнських солідаристів → «Наступ»

Націоналісти

1) СГД (Союз гетьманців-державників):

«Державницька думка» (журнал)

«Батьківщина» (газета)

2) ОУН(р) → ЗЧ ОУН «Визвольний шлях» (журнал, Лондон)

ОУН(б) «Шлях перемоги» (газета, Мюнхен)

«Національна трибуна» (газета, Нью-Йорк)

«Гомін України» (газета, Торонто)

Видавнича спілка (Лондон)

Український центр інформаційної служби (Лондон)

«Українська трибуна» (газета, додаток «Арка»)

У 1960-х рр. → Український визвольний фронт (УВФ) → Світовий конгрес вільних українців (СКВУ) = СУМ (журнал «Крилаті»); Товариство студіюючої молоді ім. М. Міхновського, Ліга визволення України (США); Союз українців у Великій Британії (СУБ)

3) ОУН(м)

газети: «Українське слово» (Париж);
«Новий шлях» (Торонто);
«Наш клич» (Буенос-Айрес);

журнал «Самостійна Україна» (Чикаго).

Об'єднання українців у Великій Британії (ОУуВБ) → Ідеологічно споріджені націоналістичні організації (ІСНО): Організація державного відродження України (ОДВУ) (США); Українське національне об'єднання (УНО) (Канада); Молодіжне УНО; Фундація ім. О. Ольжича та ін. → Видавництво «Самостійна Україна»: журнал «Український історик» (з 1963 р.) – фахове видання Українського генеалогічного та геральдичного товариства; з 1965 р. США – Українське історичне товариство (УІТ) → СКВУ (Світовий конгрес вільних українців).

Соціалісти

«Українська соціалістична партія» → «Союз українських соціалістів» (СУС) = комуністичні партії УНР – соціально-демократичні, соціально-революційні, галицькі соціалістичні і радикальні УРДП – (соціалістична фракція) → журнали: «Наша боротьба» «Вперед»

У 1970-х рр. → Українська молодіжна група «Діалог» (журнал «Діалог»)

Додаток Б

Учасники медіасфери (редактори, автори часописів, ідеологи національного наративу)– «продуцентів смислів» – післявоєнної української діаспори Дійсні прізвища та ініціали	Псевдоніми, знайдені у текстах інформаційно-комунікаційної діяльності післявоєнної української еміграції
1	2
1. Авторханов	Суровцев, Мансур
2. І. Антипенко	Анатоль, Гак, Мартін Задека
3. Вадим Балаг	Вадим Сварог
4. С. Бандера	Сірий, Донатан, Ст. Пепель, Лис, Степанко, Баба, Бийлихо, С.А., С.А.С., В. Тесляр, А. Власт, Ярич
5. І. Баршак	Боршак І.Л
6. В. Бендур	В.П., В. Дончак, Бен д'Е, В. Любава, О. Кей, Токар, Ол. Райт, П. Бендя, Віталій Бендер
7. Л. Білецький	Л.Б.
8. О. Бойдуник	О. Михайлович, О. Грузченко
9. Б. Бойчук	Б.Б.
10. Т. Боровець	Тарас Бульба, Тарас Бульба-Боровець, Чуб, Гонта, Батько, Боровик
11. О. Варавва	Кобець
12. П. Василенко	Петро Волош-Полтавець, Полтавець, Гетьманець
13. Ю. Вассиян	Армяшка, Юлбко, М. Бродиш, Ю. Орлян, Р-ий

Продовження табл.

1	2
14. Ф. Вовк	Іван Вовчук
15. П. Волиняк	Чечет
16. О. Воропай	Олекса Степовий
17. Я. Гайвас	Андрух, Бистрий, Камінь
18. С. Галамай	С.Г. Ламай, С. Беркут
19. І. Гель	Степан Говерля
20. П. Голубченко	Шатун
21. С. Гординський	С.Г., Ю. Буревій
22. Ю. Горліс-Горський	Ю.Г., Дід Герасим, Публічний агроном Буряк, Ваш Нечіпайло
23. Б. Гошовський	Богдан Данилович, Богдан Гармаш, М. Сухий
24. О. Грибівський	Борис Олександрів, Свирид Ломачка
25. В. Гришко	В., ВІГ-О, Віктор, ВІГО,
26. О. Гуцул	Бутковський
27. С. Давиденко	Іван Сагайда, Сергій Домозар, Іван Сагайдак
28. К. Дацько	Д-ко
29. М. Добрянський	Демкович
30. І. Долуд	Д-д
31. І. Дубина	Кубинець
32. О. Дяків	Горновий, Наум, Артем, Осет, Юріїв, Гончарик, Осипенко, А. Осипенко, Віктор Юріїв, В. Юріїв
33. М. Дяченко	Марко Боеслав
34. О. Зозуля	О.З.
35. Д. Івлєв	Д. Кислиця, Д. Кис
36. Р. Ільницький	Р. Керницький

Продовження табл.

1	2
37. А. Каминський	Мирослав Прокоп
38. Д. Квітка-Квітковський	Д. Квітка, Д. Слобідський, Д. Кирильчук, П. Ром, Д. Кир
39. П. Кізко	Аркан Пчхи, Вас. Савченко
40. С. Ковальський	Левко Ромех
41. Ф. Ковтанюк	Володимир Дубняк
42. Ю. Косач	Я. Косарич, А. Згорянч, Г. Рословець, Колодяжинець, Крига Гордзій, Андрій Скиба, Вадим Іскра, К.Ю., Ю Р-ко
43. З. Косак	Тарновський
44. І. Костецький	Мерзляков, Кори бут
45. Г. Костюк	Григорій, Подоляка, Юко
46. Ю. Кошельняк	А. Юриняк
47. В. Кубрик	Ромашко Андрій
48. В. Кук	Леміш
49. М. Кушнір	Якименко, Богуш, Б. Дніпрянський, Я. Дуб
50. Ю. Лавриненко	Ю. Дивнич
51. В. Лагодюка-Бойтіка	Ю. Хміль
52. В. Левицький	Софронів Василь, Софронів-Левицький
53. Д. Левчук	Дмитро Гирський
54. С. Ленкавський	Залужний, Штикало, С.Л., В. Маркевич
55. В. Лесич	Володимир Коршак, Ярослав Дригинич, Ярослав Ярій
56. Л. Лиман	Григорів
57. І. Лисяк-Рудницький	І. Л-Р., Кедрин

Продовження табл.

1	2
58. І. Лозов'ягін	Іван Багрянний (найпоширеніший, відомий загалу – <i>авт.</i>), І. Полярний, М. Василенко, Михаїл Василенко, І.Б., В. Залуцький, Дон Кочерга
59. А. Луців	Драган Антін, А.Д., Максим, Подорожний
60. Д. Маївський	П. Дума, Косар, Тарас
61. І. Майстренко	Бабенко, І. М-ко
62. П. Маляр	Павло Миргородський
63. Леон Мосендз	О. Лясковець, Леонід Корзон
64. С. Мудрик	Мечник
65. Дм. Нитченко	Дм. Чуб
66. В. Овруцький	Луговий
67. О. Оглоблин	М. Глобенко, Мезько
68. П. Одарченко	М. Заїрський, П. Василенко, П. Козаченко, П. Оксаненко
69. Р. Олійник	Рахманний Роман
70. В. Онуфрієнко	Гнат Дядюренко
71. В. Охримович	Бард, Грузин, Далекий, Дальній, Кузьма, Пилип, Чужий
72. О. Павлов	Белозерський, О.П. Белозерський, О. Павлів-Білозерський
73. Зенон Пеленський	Зеленко, Ходя, Пакс, Франк
74. П. Петренко	О. Гана
75. В. Петров	Віктор Бер, В. Домонтович
76. Б. Подоляк	Б.П., Гр. Костюк

Продовження табл.

1	2
77. Й. Позичанюк	Д.Ш., Д. Шахай, Шугай
78. М. Прокоп	Володимир, Садовий, Вировий
79. Л. Ребет	Кіл
80. Н. Ріпецький	Всеволод Листвич, Богдар Жарський
81. Р. Рудко	Р. Лісовий
82. М. Семчишин	М.С.
83. О. Скоп	О. Куленко, Олесь Шпилька
84. М. Скорупський	Макс
85. К. Слобідський	Даниленко, Даниленко-Данилевський
86. С. Старів	С. Ст., Семен Маринич, Сем. Старко, Мирон Долот
87. Я. Стецько	Озерський, Карбович
88. Ю. Таранович	Бескид, Юр. Зельман, Осип Зубрид
89. М. Турчманович	Борович
90. П. Федун	Петро Полтава, П. Полтава, П.П., П. Волянський, С. Вол., П. Савчук, П.М. Савчук, Север
91. П. Феденко	Несмертельна слава, Гетьманів кум
92. М. Цеглинський	М. Ц.
93. Д. Чайківський	О. Данський
94. М. Шлемкевич	М. Іванейко
95. М. Француженко	Мик. Вірний

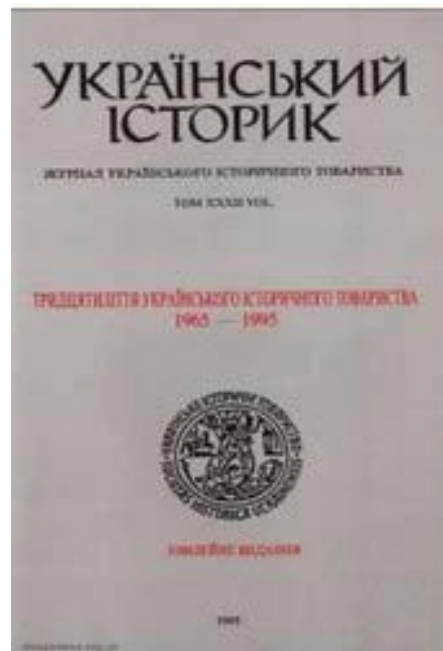
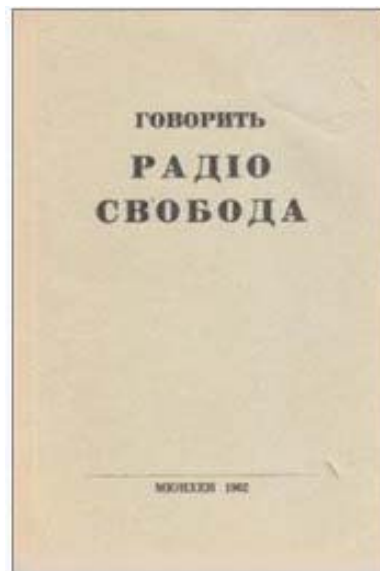
Структура системної моделі інформаційно-комунікаційної діяльності української політичної післявоєнної еміграції у період t (1945–1991 рр.)	
Найменування	Зміст
1	2
цілі суб'єктів медіасфери	<ul style="list-style-type: none"> - ретельна репрезентація процесу зародження, становлення та утвердження різних політичних течій у середовищі повоєнної української еміграції, їхніх інформаційно-комунікаційних платформ; - конструювання національної ідентичності, націєтворчого дискурсу, наповнення його смислами єдиного концепту «ідея нації»; - створення антитоталітарного інтертексту, метатексту національно-визвольного руху; - розбудова інтеграційного еміграційного сектору; - засвідчення багатовікової духовно-політичної еволюції української інтелігенції; - поширення самвидаву (непідцензурної публіцистики) материкової України; - реалізація програми міжетнічної толерантності; - реабілітація імен національної еліти, яких було засуджено в контексті «буржуазного націоналізму», для материкової України та еміграційної спільноти шляхом надання їм інформаційної платформи або згадки про них у матеріалах інтелектуалів діаспори; - мотивація інтелектуалів материкової України до державотворчого процесу, зокрема створення дисидентського руху, творчості «шістдесятників», роботи «Української Гельсінської спілки»; - створення інформаційно-акумуляційних платформ – бібліотек, архівних ресурсів, музеїв – для збереження історичної пам'яті України; - створення соціокультурних механізмів, що координують потенціал діаспорної спільноти.
комунікаційні взаємовідносини суб'єктів медіасфери	<p>засоби масової комунікації діяли за принципом роботи корпоративних медіа, тобто репрезентували політико-ідеологічні, ідейні основи тих чи інших політичних партій, громадських організацій, інститутів тощо, що виникали в результаті процесу самоорганізації за підтримки фінансування окреслених спільнот або фондів.</p>
параметри процесу функціонування системи медіасфери	<ul style="list-style-type: none"> - параметри журналістської роботи: тематика, рубрики, характер публікацій визначалися ідеологічними речниками медіаорганізацій; - національно-патріотична аксіогенеза (ціннісно-смилова сфера) ідеї нації інформаційно-комунікаційної діяльності; - вибір каналів інформації: функціонувала велика мережа інститутів освіти, науки, журналістики, мистецтва українства та їх засобів масової комунікації; - аудиторія: українська діаспора, націоорієнтована українська спільнота на материковій Україні; - вибір методів преси: використання як політико-ідеологічних трибун, рупорів ідей.
аналіз інформаційних потоків, що циркулюють у медіасфері та надходять ззовні	<p>У контексті спільної націєтворчої дискусії у публіцистичних студіях різних політичних течій української політичної еміграції відчутна заангажованість авторів, які були безпосередніми учасниками та творцями організованого націоналістичного руху, а тому репрезентували контент інформаційно-комунікаційного простору в «потрібному світлі», часто оминаючи невідповідні аспекти їхньої діяльності, але, водночас, формуючи свій національно орієнтований «каркас» стереотипів, символів та ідеологем.</p>

1	2
принципи інформаційно-комунікаційної діяльності	<p>- гарантованість права на інформацію: у 1960–1970-х рр. численна українська громада США та Канади розгорнула широку журналістську діяльність. Починаючи з середини 1960-х рр., у США щороку проходили з'їзди українських журналістів Америки та Канади; на початку 1970-х рр. у Торонто було створено Світову федерацію українських журналістів. Кількість українських періодичних видань за кордоном постійно зростала, так за даними на початок 1960-х рр. в еміграції виходило 394 українські періодичні часописи, з них 377 припадало на США та Канаду, наступними роками тенденція зберігалася;</p> <p>- відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією, достовірність і повнота інформації; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації: питання, що піднімалися на сторінках друкованих видань, стосувались в основному емігрантської тематики, ситуації в радянській Україні та світі, проте націєтворчий наратив містив звинувачувальну риторику щодо антагоністичних позицій інших політичних партій; друк невідцензурної публіцистики, відкриті архіви, музеї, бібліотеки, виставки, українськомовні радіогодини, радіопрোগрами української тематики на закордонних радіостанціях.</p> <p>- свобода вираження поглядів і переконань</p>
Структура системної моделі інформаційно-комунікаційної діяльності УРСР післявоєнного періоду у період t (1945–1991 рр.)	
Найменування	Зміст (за Ю. Колісником [196])
цілі суб'єктів медіасфери	<p>організація мас, формування в них комуністичного світогляду; організація ідейно-політичної роботи; репрезентація інтересів партії; реалізація пропагандистської ролі; формування радянських ідеалів; інформування громадськості в привабливій мобілізаційній формі; тотальний вплив.</p>
комунікаційні взаємовідносини суб'єктів медіасфери	<p>монологічно-ієрархічний характер: «згори – донизу» (ієрархічна односпрямованість); цілеспрямоване координування монопартійного правління.</p>
параметри процесу функціонування системи медіасфери	<p>- у діяльності ЗМІ річне, квартальне та інше планування чітко визначало параметри журналістської роботи: тематику, рубрики, характер публікацій, регламентувало спрямованість і змістове наповнення видань;</p> <p>- ціннісні орієнтири як параметр порядку: насадження регламентованої системи цінностей, моральних імперативів та ідеалів, «соціалістичної моралі», підміна культурно-духовних вартостей;</p> <p>- вибір каналів інформації: функціонували лише ті, що пройшли перевірку на предмет ідеологічної відповідності, заборонено самостійне видання будь-якої друкованої продукції, діяли постанови про «спецсхови» для заборонених книг, які видавали тільки для наукового користування;</p> <p>- аудиторія: характеристика згідно з підконтрольними соціологічними опитуваннями, відповідно до примусових підписок;</p> <p>- вибір методів преси: тиск, атака, маніпулювання, навіювання тощо.</p>

Продовження табл.

1	2
аналіз інформаційних потоків, що циркулюють у медіасфері та надходять ззовні	надмірна політизованість, ідеологічна заангажованість, пропаганда соціалізму та комунізму, популяризація ратних і трудових подвигів, возвеличення соціалістичних досягнень, посилення русифікації, системи радіозаглушення закордонних радіостанцій.
принципи інформаційно-комунікаційної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - гарантованість права на інформацію: дозування інформації, її стерилізація та модифікація в зручну форму, інфоцид національних дискурсів; - відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією, достовірність і повнота інформації; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації: поширення дезінформації, свідоме приховування фактів, створення ілюзії правдоподібності викладу через поєднання наукових суджень і міфологем марксистсько-ленінської ідеології, усунення альтернативних джерел інформації, інтерпретація подій у контексті марксистсько-ленінського вчення; планова видавнича політика; - свобода вираження поглядів і переконань: ідеологічний контроль (обмеження медіаорганізацій у колективній підготовці видань, контроль із боку ідеологічних відділів, КДБ, Головліту), цензурний тиск, журналістська самоцензура, рецензування.

THE HERALD
of Lavra Film Studio

THE GREATEST PICTURE
PRODUCED IN WINNIPEG

STAR of BETHLEHEM

CHARMING UKRAINIAN MUSIC — FASCINATING SINGING AND DANCING
COLORFUL COSTUMES — WONDERFUL SCENERY

Люби Бога понад усе,
Україну свою як
сам себе!

Наша сила в нас самих!
В єдності сила і воля
України!

Перша Українська Звукова Фільма
ВІРОВАНА В МІСТІ ВІННІПЕГУ, КАНАДА

Ви́фліємська Зоря

ІСТОРИЧНІ КАРТИНИ — ЧАРУЮЧА МУЗИКА — СПІВ І БАЛЕТНІ ТАНКИ

МАЛЬОВНИЧІ СТРОИ — ЧУДОВА СЦЕНЕРІЯ.

Все це побачите у цій величній і невмирущій штуці.

An advertisement for *Vyflyiemska Zoria* that is a curious mixture of Hollywood-style promotion and Ukrainian nationalism. The motto on the Lavra decal reads "For the freedom of Ukraine," while the slogans flanking it state "Love God above everything else and love Ukraine like yourself," and "Our strength is in ourselves! In unity is the strength and freedom of Ukraine!" (See film #3)

TOMYCH FILMS PRESENTS
New Film in Technicolor
UKRAINIAN TALKING PICTURE
**"THIRD UKRAINIAN
CANADIAN CONGRESS"**

IN THE
ROYAL ALEXANDRA
HOTEL
Winnipeg, Man.
Feb. 7, 8, 9, 1950.

УКРАЇНСЬКА
ЗВУКОВА ФІЛЬМА

EVERYBODY
SHOULD SEE THIS
TECHNICOLOR
FILM

УКРАЇНСЬКА
КОЛЬОРОВА
ФІЛЬМА

ТРЕТІЙ КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ
КАНАДИ

A bilingual poster advertising the Winnipeg showing of the *Third Ukrainian Canadian Congress*. The still photo is from the proceedings. (See film #12)

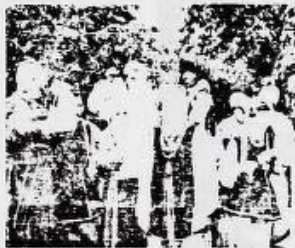

1-22

ПРЕМ'ЄРА

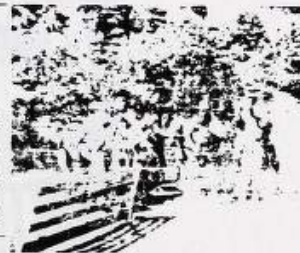
ФІЛЬМУ

ЧОРНОМОРЦІ

ПРОДЮСЕР
СОЛУК ФІЛЬМ

СЦЕНАРИЙ І ОПЕРАТИВНИЙ ЧОРНОМОРЦІ КУХАРЕНКО
МУЗИКА М. ЛИСЕНКО
ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ СУПРОВІД Л. ТУРКЕВИЧ
ДИРЕКТОР І. КУДЯРСЬКИЙ
ХОРЕОГРАФ О. ЗАКЛИНСЬКА

АРТИСТИ

ГЯРОШЕВИЧ М. ТАГАІВ
А. ТАГАІВА, І. ЧЕРНЯК, П. ЧЕРНЯК,
Л. ЛЕВИЦЬКА, Н. МИКОЛЕНКО,
І. ПІЛЬКІВ, Л. САВКА, В. ДОВГАНЮК,
В. РОМАНЮК

SOLUK FILM PRODUCTION

presents

with Ukrainian Artist first Color Feature Film in Canada

CHORNOMORCI

ROMANCE MUSIC DANCE

COLOR BY COMM. KODACHROME

TICKETS:

PRICES:

PERFORMANCES:

A poster advertising the premiere showing of *Chornomortsii*, featuring the music of Mykola Lysenko. Among the performers, H. Yaroshevych and M. Tahaiv are given top billing, and O. Zaklynska is credited for the choreography. (See film #15)

THE TREASURES OF THE UKRAINE

A COLOR FILM

MUSIC • DANCE • COLOR BY KODACHROME

Winner of Honour Award at the Canadian Film Festival

The Treasures of the Ukraine promotional poster, showing women in traditional dress. (See film #18)

ПРЕМ'ЄРА!

ПРЕМ'ЄРА!

ГУЦУЛКА КСЕНЯ

НОВИИ УКРАЇНСЬКИИ
КОЛЬОРОВИИ І ЗВУКОВИИ ФІЛЬМ

МУЗИКА
ЯРОСЛАВ БАРНИЧ

ДАТА: February
17 & 19

ЗАЛ: UNF Auditorium
935 Main St

ПОЧАТОК: 8 P.M.

A poster advertising the Winnipeg showing of *Hutsulka Ksenia*, "A new Ukrainian film in colour and sound." (See film #26)

УВАГА!

УВАГА!

ДЕНЬ _____

Год. _____

ЗАЛЯ _____

буде висвітлений
український
документальний
звуково-кольоровий
фільм

СТОЛІТТЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В Канаді

Фільм зроблений під час відкриття пам'ятника Т. Шевченка у Вінніпегу в липні 1961 р.

На фільмі побачите і почуєте

- заложення вінка на пам'ятнику невідомого воєнка
- промови: Ірмієра Дієнбейкера, Міністра Старчевського
- Митрополита Іларіона, о. Др. Кушніра і других
- вправи пластуни і пластунок, групові танці молоді в арені
- похід старших і молодших учасників свята

Перед фільмом побачите кольоровий додаток

A poster announcing showings of *Stolittia Tarasa Shevchenka v Kanadi*, a "documentary sound-colour film." The poster also promotes the fact that viewers will get to see and hear the speeches of Prime Minister John Diefenbaker, Conservative Cabinet Minister Michael Starr (Starchevsky), Ukrainian Greek Orthodox Metropolitan Ilarion, Reverend Dr. Kushnir and others. (See film #40)

УКРАЇНСЬКИЙ КОМУНІСТИСЬКИЙ
 За романом СТЕПАНА ЯСНОМИРСЬКОГО

ЖОРСТОКІ СВІТАНКИ

(CRUEL DAWN)

ПРОДУКЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ФІЛМОВОГО КЛУБУ

РЕЖИСУЕР ВОЛОДИМИР ВАСІК

РЕЖИСУЕР ІВАН КРАСНИЙ	ДЕКОРАЦІЇ АНДРІЙ ОНИЩУК	МУЗ. ДИРЕКТОР МИХАЙЛО КУВШИНЦІЙ
ДИРЕКТОР МИХАЙЛО СЕНІК	КОСТЮМИ ДМИТРО ШЕЛІХОН	МУЗ. ОФОРМЕННЯ АЛЕН РІСОР
В головних ролях: ВІРА БОРИСЕНКО і МИКОЛА БОСОВЕНКО		

ФІЛЬМ БУДЕ ВИСВІТЛЕНИЙ ДНЯ 5 травня ГОД. 7
 ПРЕМЕРА — ОШАВА
 Квитки можна набути в ASTOR-Studio

The romantic and strongly nationalistic poster advertising the Oshawa premiere of *Zhorstoki Svitanky*. (See film #48)

NOW SHOWING

ТЕТЕР ВИСВІТЛЮЄТЬСЯ

THE STONE CROSS

КАМ'ЯНИЙ ХРЕСТ

VASIL STEFANYK'S SHORT STORY

ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

A CLASSIC UKRAINIAN FILM

КЛАСИЧНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФІЛЬМ

**DEPICTING THE HARDSHIPS OF AN EMIGRATING
FAMILY FROM THE UKRAINE TO CANADA**

**PLACE: Dauphin Theatre
215 MAIN ST. S.**

FRI. AUG. 1 1 PM. + 4 PM.

SAT. AUG. 2 1 PM. + 4 PM.

ADULTS 2.50

STUDENTS 1.50

CHILDREN 1.00

UNDER 12

The poster promoting the Dauphin Theatre showing of *The Stone Cross*, the film being a cinematic adaptation of three short stories by western Ukrainian writer Vasyl Stefanyk. (See film #51)

MARICHKA

MARICHKA

Starring **ODARKA CHUDOBA · JURIJ M. JEMEC · LEONID L. OLEKSIUK**

Cast: NAN RALKO · ELENA HUBOWYCH · TEODOZIJ HNATOWYCYZ · OLEXANDRA MIK-TENKO · JURIJ BIELSKY

Director: **WOŁODYMYR BACZYNSKY** Screenplay: **MICHAEL ZENON** Music by: **ZENOBY LAWRYSHYN** Produced by: **WALTER WASIK**

W. WASIK FILMS PRODUCTION Released through ORIANA FILMS

The poster promoting the Walter Wasik film *Marichka*. (See film #68)

ПРОДУКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛЬМИ

"ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ"

V. AVRAMENKO'S
UKRAINIAN BALLET
and FILM STUDIO

CANADIAN OFFICE
802 CONFEDERATION LIFE BLDG.
487 MAIN STREET
Winnipeg, Man., Canada
TELEPHONE 96 888

Вінніпег, дня 16. листопада 1937

До
Вп. Членів Комітету
Прихильників Фільмової
Продукції В. Авраменка і
Вп. Представників укр. Організації
до сього Комітету.

Осередок Української
Культури & Освіти
Вінніпег, Ман. 253/14
Архів #

Вшановані Громадяни!

Просимо прибути ласкаво на засідання нашого Комітету, яке
відбудеться в четвер, дня 18. листопада с.р., о год. 8:30 в салі Чита-
льни Просвіти при вул. Флора і Мекензі.

На порядку денному дуже важні справи і Вама присутність
є konieczною.

Зі широким повагом до Вас

За Заряд Комітету:

A letter from Avramenko's Ukrainian Ballet and Film Studio, dated 16 November 1937, calling for a meeting of Avramenko film supporters at the Chyhalnia Prosvita, Winnipeg, Manitoba.

Наукове видання

Ковпак Вікторія Анатоліївна

**Смислова матриця національної
інформаційно-комунікаційної діяльності
післявоєнної української еміграції**

Монографія

Технічний редактор О. В. Дрига
Дизайнери обкладинки: А. В. Кліщ, Н. В. Харітонова

Підписано до друку 09.09.2016 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк ризографний. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. арк. 22,93. Обл.-вид. арк. 24,93. Тираж 500 пр. Зам. № 5-16Н.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3321 від 25.11.2008 р.